

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Г. С. Сковороди

ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Юрія Кондратюка

ХАРКІВСЬКЕ ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО

**ОЛЕНА ОЛЕКСЕНКО
ОЛЬГА МІЗІНА**

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-
СТИЛЬОВІ ВЛАСТИВОСТІ НУЛЬСУФІКСАЛЬНИХ
АТРИБУТИВІВ**

УДК 811.161.2'373.611
ББК 81 (2Укр)-2

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008

Рекомендувала до видання Вчена рада
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка
(протокол № 16 від 02 липня 2014 р.)

Рецензенти:

Білоусенко П.І., доктор філологічних наук, професор кафедри української мови
Запорізького національного університету (м. Запоріжжя),

Космеда Т.А., доктор філологічних наук, професор кафедри
української мови Харківського національного
педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (м. Харків),

Нелюба А.М., доктор філологічних наук, професор кафедри української мови
Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна (м. Харків).

О-53   Олексенко О., Мізіна О. Структурно-семантичні та функціонально-
стильові властивості нульсуфіксальних атрибутів: монографія. — Полтава —
Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2014. — 232 с.

У монографії розглянуто прикметникові деривати, утворені формантами з нульовим суфіксом, їй виділено відповідні способи словотвору. У контексті осново- й формантоцентричного підходів різнопланово досліджено ці суфікси (їхню генезу, критерії виділення, парадигматичні зв'язки), визначено квантитативні характеристики словотвірних типів складнонульсуфіксальних ад'єктивних дериватів та їх типологію за формальною мотивацією. На широкому фактичному матеріалі сучасної української мови з'ясовано стильову поширеність однокореневих та композитних ад'єктивів із нульсуфіксальним формантом, зокрема їх місце в конфесійному, науковому і художньому стилях.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів.

ISBN 978-966-1630-21-4

© О. Олексенко, О. Мізіна, 2014

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	5
ПЕРЕДМОВА.....	6
РОЗДІЛ I. НУЛЬСУФІКСАЛЬНІ ПРИКМЕТНИКОВІ УТВОРЕННЯ В ТЕОРІЇ ДЕРИВАЦІЇ.....	10
1.1. Поняття мовного нуля.....	10
1.2. Нульова морфема як словотворчий афікс, критерії виділення.....	12
1.3. Історія вивчення нульової суфіксації в дериватології.....	17
1.4. Генеза нульового прикметникового суфікса.....	20
1.5. Форманти, до складу яких увіходить нульовий суфікс.....	24
1.6. Способи словотворення та місце нульової суфіксації серед них.....	31
1.7. Словотвірна валентність нульового суфікса.....	36
РОЗДІЛ II. ПАРАДИГМАТИКА НУЛЬОВИХ СУФІКСІВ. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ВЛАСТИВОСТІ ОДНОКОРЕНЕВИХ АД'ЄКТИВНИХ ДЕРИВАТИВ З МАТЕРІАЛЬНО НЕ ВИРАЖЕНИМ СУФІКСОМ.....	42
2.1. Парадигматика прикметникових нульових словотвірних суфіксів.....	42
2.2. Структурно-семантичні особливості нульсуфіксальних однокореневих ад'єктивів.....	61
2.2.1. Структурно-семантичні особливості нульсуфіксальних посесивних, відносних та якісних де субстантивів.....	63
2.2.2. Структурно-семантичні особливості нульсуфіксальних девербативів, депрономінативів та денумеративів.....	67
2.2.3. Десубстантиви та девербативи, утворені за участі конфіксальних формантів із матеріально не вираженим другим компонентом.....	70
РОЗДІЛ III. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ВЛАСТИВОСТІ СКЛАДНОНУЛЬСУФІКСАЛЬНИХ АД'ЄКТИВІВ З ПЕРШИМ ПРИКМЕТНИКОВИМ КОМПОНЕНТОМ.....	76
3.1. Композити як предмет дослідження в лінгвістиці.....	76
3.2. Модель опису складнонульсуфіксальних ад'єктивів.....	78
3.3. Квантитативні характеристики словотвірних типів складнонульсуфіксальних ад'єктивних композитів та їх типологія за формальною мотивацією.....	81
3.4. Складнонульсуфіксальні ад'єктиви з першим прикметниковим компонентом колірної семантики та другим іменниковим компонентом.....	84
3.5. Складнонульсуфіксальні ад'єктиви з першим прикметниковим компонентом неколірної семантики та другим іменниковим компонентом.....	89
РОЗДІЛ IV. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ВЛАСТИВОСТІ СКЛАДНОНУЛЬСУФІКСАЛЬНИХ АД'ЄКТИВІВ З ПЕРШИМ НЕПРИКМЕТНИКОВИМ КОМПОНЕНТОМ.....	119
4.1. Складнонульсуфіксальні ад'єктиви деривати з першою числівниковою основою.....	119
4.2. Складнонульсуфіксальні ад'єктиви з першим та другим іменниковими компонентами.....	140

4.3. Складнонульсуфіксальні ад'єктиви з дієприкметниковим, дієслівним, прислівниковим і займенниковим компонентами.....	150
РОЗДІЛ V. НУЛЬСУФІКСАЛЬНІ ТА СКЛАДНОНУЛЬСУФІКСАЛЬНІ АД'ЄКТИВИ У СТИЛЬОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	156
5.1. Уживання нульсуфіксальних та складнонульсуфіксальних ад'єктивних дериватів у науковому стилі.....	156
5.2. Уживання НАД та СНАД у конфесійному стилі.....	171
5.3. Нульсуфіксальні та складнонульсуфіксальні ад'єктиви у публіцистичному стилі.....	176
5.4. Уживання нульсуфіксальних прикметникових дериватів у офіційно-діловому стилі.....	179
5.5. Високий рівень образності нульсуфіксальних та складнонульсуфіксальних ад'єктивних дериватів у художньому стилі.....	180
5.6. Уживання нульсуфіксальних та складнонульсуфіксальних ад'єктивів у розмовному стилі.....	181
ВИСНОВКИ.....	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	188
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....	211
СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ.....	214
ДОДАТКИ.....	219

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДПР	—	дієприкметник
З	—	займенник
І	—	іменник
ІАН	—	індивідуально-авторський новотвір
ІАНОАД	—	індивідуально-авторський однокореневий нульсуфіксальний ад'єктивний дериват
ІАС	—	індивідуально-авторський словотвір
ІАСНАД	—	індивідуально-авторський складнонульсуфіксальний ад'єктивний дериват
НОАД	—	нульсуфіксальний однокореневий ад'єктивний дериват
П	—	прикметник
ПРСЛ	—	прислівник
СНАД	—	складнонульсуфіксальний ад'єктивний дериват
ТСС	—	термінологічне словосполучення
УНОАД	—	узуальний нульсуфіксальний однокореневий ад'єктивний дериват
УС	—	узуальний словотвір
УСНАД	—	узуальний складнонульсуфіксальний ад'єктивний дериват
Ч	—	числівник

ПЕРЕДМОВА

Розвиток мовознавства, у яких би напрямках він не скеровувався, йде під знаком поглиблення знань про систему і структуру мови та функціональних можливостей мовних одиниць, пошуку шляхів вивчення окремих її підсистем, зокрема словотвірної. У цьому сенсі увагу науковців привертають системотвірні можливості окремих дериваційних засобів, їх перспективи. Як і вся мовна споруда, «системність словотвору ґрунтується на багатьох різноспрямованих опозиціях»¹, серед яких вирізняють опозицію афіксів за матеріальною (звуковою) вираженістю і матеріальною невираженістю, тобто нульовим показником форми при збереженні значення морфеми.

Поняття «мовного нуля» має давню історію, своїми коренями воно сягає граматики санскриту, однак тільки в ХІХ ст. це поняття знайшло наукове пояснення з опертям на розуміння семіотичної природи мовного знака, його дихотомії (роботи І. Бодуена де Куртене, О. Пешковського, П. Фортунатова та ін.). О. Реформатський зазначав, що нулі в лінгвістиці — це необхідний інвентар системних відношень. «Нулі в будь-якій семіотичній системі необхідні — це прямий наслідок знаковості, де при двох можливих одне буває нулем. Те саме і при трьох та більше. Власне, вся дихотомія побудована на відношенні до нуля».²

Поняття нульової морфеми в лінгвістичну науку вперше ввів І. Бодуен де Куртене. Його вчення далі розвивалося в працях зарубіжних та українських мовознавців Е. Балаликіної, Г. Бикової, П. Білоусенка, О. Земської, В. Лопатіна, В. Маркова, Г. Марчанда, Г. Ніколаєва, З. Оліверіуса, О. Тихонова, Л. Третевич та ін. Ці ідеї не знайшли серед учених одностайної підтримки. Наприклад, Г. Мейер уважав, що функціонування знака «нуль», як і фонем «нуль», не могло бути визнаним. Результат дослідження являє собою, таким чином, заперечення поняття «нуля» в теорії мови. Відхилено також поняття нуля як члена опозиції.³ Однак на сучасному рівні розвитку дериватології все більше науковців визнають нульову морфему не тільки серед словозмінних, а й серед словотворчих афіксів. Щоправда, поширеною є думка про те, що нульовим суфікс може бути тільки при словотворі іменника. Так, Н. Клименко зазначає, що словотворчий нульовий суфікс властивий іменникам чоловічого роду (*вибух--**о**-□, біль-**о**-□, зліт-**о**-□, відбій-**о**-□*), іменникам жіночого роду (*блакить-**о**-□, даль-**о**-□, вистав-**о**-а, їзд-**о**-а*) та спільного роду (*базік-**о**-а, знайд-**о**-а, прибуд-**о**-а*)⁴. Саме тому нульовий суфікс як елемент і словотворчий засіб у сфері іменника вивчений найбільш докладно (С. Авдєєва, А. Амінова, Є. Балаликіна, Т. Біленко, П. Білоусенко, Л. Береговенко (Костич), Г. Бикова, В. Васильченко, В. Верещака, Т. Вільчинська, Г. Волинець, Т. Гаврилкіна

¹ Грещук В. В. Український відприкметниковий словотвір / В. В. Грещук — Івано-Франківськ : Плай, 1995. — 208 с. — С. 12.

² Реформатский А. А. Лингвистика и поэтика / А. А. Реформатский. — М. : Наука, 1987. — 264 с. — С. 262.

³ Селиверстова О. Н. Рецензия на: Meier G.F. Das Zéro-Problem in der Linguistik / О. Н. Селиверстова // Вопросы языкознания. — 1963. — № 2. — С. 124–128. — С. 128.

⁴ Українська мова: Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненка (співголови) та ін.] — К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. — 681 с. — С. 43–44.

(Уткіна), Л. Гумецька, І. Демешко, Н. Долецька, Л. Заболоцька, А. Зверев, В. Ліпич, Г. Логвиненко (Волинець), Г. Ніколаєв, А. Ніколаєва, З. Оліверіус, О. Пінчук, І. Процик, Л. Родніна, Т. Савела, Л. Стовбур, Т. Стрельцова, А. Тернова, І. Торопцев, Л. Третьєвич (Невідомська), І. Устименко, І. Яценко та ін.).

Що ж до прикметників, то навіть серед тих мовознавців, які визнають поняття нульової морфеми, відсутня однастайність у поглядах на цей компонент як морфему чи дериватему. Принагідно про СТ прикметників з матеріально не вираженим суфіксом згадувалося в роботах П. Білоусенка, А. Грищенка, А. Зверева, Н. Зверковської, О. Земської, Ж. Колоїз, В. Лопатіна, О. Рудь, І. Торопцева та ін.

Визначні дериватологи П. Білоусенко, О. Земська, В. Лопатін та молоді вчені Т. Біленко, В. Васильченко, І. Процик та ін., слушно зауважують, що нульсуфіксальний засіб творення прикметників існує як у чистому вигляді, так і в складі змішаних способів словотворення. До таких дериватів належать прикметники, мотивовані іменниками, що виражають ознаку за відношенням до матеріалу, предмета чи дії (*золот- $\varnothing$ -ий, робоч- $\varnothing$ -ий, охоч- $\varnothing$ -ий, погож- $\varnothing$ -ий*); прикметники-десубстантиви з посесивним значенням, утворені від різнопланових підгруп іменників за допомогою праслов'янського суфікса *-ии* (<**-ьjъ*) (*овеч- $\varnothing$ -ий, парубоч- $\varnothing$ -ий, ведмеж- $\varnothing$ -ий*); прикметники, мотивовані префіксальними дієсловами з коренями *-ход-* та *-їзд-* (*вхож- $\varnothing$ -ий, захож- $\varnothing$ -ий, проїждж- $\varnothing$ -ий, розхож- $\varnothing$ -ий, схож- $\varnothing$ -ий*), а також девербативи *жив- $\varnothing$ -ий, люб- $\varnothing$ -ий, хвор- $\varnothing$ -ий*; ад'єктиви, мотивовані кількісними числівниками, що мають порядкове (рахункове) значення (*п'ят- $\varnothing$ -ий, десят- $\varnothing$ -ий, шістнадцят- $\varnothing$ -ий, тридцят- $\varnothing$ -ий* та ін.); прикметникові деривати, утворені префіксально-суфіксальним способом із першим компонентом конфікса *без-, не-, о-, під-, по-, су-* (*без-бород- $\varnothing$ -ий, без-крил- $\varnothing$ -ий; без-глузд- $\varnothing$ -ий, без-ост- $\varnothing$ -ий; не-окраї- $\varnothing$ -ий, о-зим- $\varnothing$ -ий, під-черев- $\varnothing$ -ий, по-зем- $\varnothing$ -ий, су-ягн- $\varnothing$ -а*); ад'єктиви, утворені шляхом основоскладання з нульовою суфіксацією (*гостр-о-дзьоб- $\varnothing$ -ий, біл-о-гив- $\varnothing$ -ий; багато-голос- $\varnothing$ -ий, п'ят-и-пал- $\varnothing$ -ий; горб-о-нос- $\varnothing$ -ий*).

Лінгвістична література містить виклад різних підходів до визначення способу творення подібних дериватів: одні вчені визначають його як безафіксний (безсуфіксний), другі — як флективний (у цьому разі основним словотворчим засобом є синкретична флексія — флексія, що поєднує в собі дві функції — словотворчу й формотворчу), треті — як нульову суфіксацію, четверті відносять подібне явище до лексико-синтаксичного способу словотворення. Термін «безафіксний (або безафіксальний) спосіб словотвору», що найчастіше використовується дослідниками стосовно вказаних СТ, дає лише негативну характеристику цього способу і не відповідає на питання, яким формантом виражено СЗ, яка специфіка цього способу порівняно з іншими способами, формантам яких також властива відсутність афікса.

Розвиток теорії деривації як складової теорії номінації в ракурсі сучасних ідей функціонального і прагматичного підходу до вивчення одиниць мови зумовлює об'єктивну потребу у вивченні нульсуфіксальних прикметникових дериватів як окремого словотвірного розряду слів, що має свою генезу і свої

перспективи розвитку, є суттєвим складником словника сучасної української мови, помітно впливаючи на розвиток сучасних дериваційних тенденцій, про що свідчать словники інновацій та тексти художньої літератури і публіцистики, бере участь у вираженні синтагматико-парадигматичних словотвірних зв'язків, у стильовій диференціації української мови, в прагматичній зорієнтованості українського мовлення. Обрання предметом вивчення у цій монографії нульсуфіксальних прикметників мотивоване кількома причинами: 1) відсутністю в українському мовознавстві спеціальних досліджень, присвячених таким прикметникам, що включали б розгляд їх структурно-семантичних і функціонально-стильових особливостей; 2) нерозв'язаністю питання про існування нульового суфікса прикметників, а відтак і шляхів виявлення його значення; 3) відсутністю чітких критеріїв визначення форманта навзагал та форманта за участі нульового суфікса при творенні прикметника зокрема; 4) необхідністю визначення ролі і місця таких дериватів у стильовій структурі української мови; 5) невизначеністю структурно-семантичних ознак корпусу нульсуфіксальних прикметників.

Мета авторів монографії — виявити номінативний потенціал нульсуфіксальних прикметникових дериватів, визначити їхні структурно-семантичні особливості, окреслити сфери їх функціонування в сучасній українській мові.

Дослідження здійснене на матеріалі тлумачних, етимологічних, фразеологічних, історичних, зворотних (інверсійних), перекладних словників, словників синонімів та наукової термінології, а також мови творів українських письменників ХІХ–ХХІ століть, що дозволило зібрати для аналізу близько 2000 мовних одиниць.

Основними серед обраних методів аналізу є *метод опозицій*, за яким встановлено нульовий суфікс через бінарну опозицію матеріально виражений/матеріально не виражений знак, та *описовий метод*, репрезентований передусім прийомом внутрішньої інтерпретації для здійснення таксономії нульового суфікса за місцем і роллю в слові, представленістю, участю у словотворенні й продуктивністю. У межах цього прийому застосована парадигматична методика для аналізу парадигматичних зв'язків нульового суфікса та синтагматична методика для вивчення його сполучуваності. *Прийом зовнішньої інтерпретації* застосований для стильової сфери вживання нульсуфіксальних прикметників. Крім того, використано *прийоми етимологічного аналізу* для визначення природи нульового прикметникового суфікса та *елементи структурного методу* — *компонентний аналіз* для окреслення семантичних зрушень в окремих ЛСВ однієї лексеми — прикметника з нулем суфікса. Як допоміжні використані *елементи трансформаційного методу* для перифрастичного встановлення мотивуючого словосполучення композитів та *елементи статистичних підрахунків*, що уможливило встановлення співвідношень між різними досліджуваними фактами.

Узагальнення, зроблені авторами на основі дібраного та покласифікованого фактичного матеріалу, поглиблюють уже відомі та

формують нові знання про теорію і практику української деривації. Спостереження й висновки, викладені в монографічному дослідженні, скеровані на розвиток теорії номінації, а встановлена система параметрів визначення прикметників, утворених нульовим суфіксом, їх таксономія і визначення стильової поширеності відкриває перспективу для подальших досліджень, присвячених їх дериваційному й прагматичному потенціалу, синтагматичним властивостям та ін.

Матеріал дослідження може бути використаний у практиці викладання словотвору та стилістики у вищій школі, для укладання словотвірних словників української мови, а також удосконалення опису таких дериватів у загальномовних тлумачних словниках.

РОЗДІЛ І

НУЛЬСУФІКСАЛЬНІ ПРИКМЕТНИКОВІ УТВОРЕННЯ В ТЕОРІЇ ДЕРИВАЦІЇ

1.1. Поняття мовного нуля

У сучасній морфології та словотворі широко висвітлена сутність термінів «нульова морфема» («нуль-морфема», «морфемний нуль»), «нульовий формант», «нульовий афікс» тощо, проте існує різнобій у їх визначенні, тому актуальним передусім залишається питання, що стосується розуміння поняття «нульовий» у мовознавстві і, відповідно, виокремлення нульових морфем.

Лінгвісти на всіх мовних рівнях відзначають існування поняття нуля як необхідного чинника організації системних відношень у мові.

Як слушно зауважують учені, одиниці мови є двосторонніми, або бінарними, дихотомічними: форма є «внутрішньою організацією змісту, будовою, зв'язком і способом взаємодії частин і елементів».⁵

У мові існують випадки, коли форма не виражена матеріально. Утім, як справедливо зауважує Б. Норман, «порожнє місце» — теж свого роду знак». Лінгвіст наводить такі приклади: «Класифікуючи мавп, ми можемо розділити їх на а) хвостатих і б) безхвостих: відсутність хвоста — теж ознака! Описуючи людей, що зібралися на вулиці, за їх головними уборами, ми скажемо: «Там були люди в шапках, капелюхах, кепках, беретах, хустках, а ще — з непокритою головою». Знову-таки відсутність ознаки сама є повноцінною класифікаційною ознакою. Так приходимо до поняття мінус-знака, або нульового знака, що активно використовується і в сучасній лінгвістиці».⁶

Свого часу О. Реформатський, визначаючи поняття нуля в лінгвістиці, зазначав, що «вони не «ідеальні», це необхідний інвентар системних відношень... Нулі в будь-якій семіотичній системі необхідні — це прямий наслідок знаковості, де при двох можливих, одне буває нулем. Те саме і при трьох та більше. Власне, вся дихотомія побудована на відношенні до нуля».⁷

Зокрема на фонетичному рівні, як відомо, маємо історичні чергування деяких голосних із нулем звука в інших формах того самого слова (*беру* — *брати*, *сон* — *сну* та ін.).

Мовний нуль простежуємо і в парадигмах на словотвірному та морфологічному рівнях. На морфологічному рівні прикладом нуля слугує відсутність форм родового відмінка множини у деяких іменників (*фата*, *честь*, *ніжність* та ін.), форм першої (іноді другої) особи однини у дієслів (*дудіти*, *товпитися*, *доцити*, *сніжити*, *світати*, *сугеніти* тощо), нульова флексія в низці форм та ін.

⁵ Алефиренко Н.Ф. Теория языка. Введение в общее языкознание / Н.Ф. Алефиренко. — Волгоград : Перемена, 1998. — 440 с. — С. 425

⁶ Норман Б. Язык как система знаков / Б. Норман // Русский язык (приложение к газете «Первое сентября»). — 2001 — № 42. — С. 5–12; С. 8.

⁷ Реформатский А.А. Лингвистика и поэтика / А. А. Реформатский. — М. : Наука, 1987. — 264 с. — С. 262.

Дериватологи (П. Білоусенко, В. Горпинич, О. Земська, І. Ковалик, В. Лопатін, Н. Клименко та ін.) виділяють нульові словотворчі афікси передусім в іменниках, зокрема суфікси (*крик, гладь, зелень*). Частина дериватологів (Т. Біленко, О. Земська, В. Лопатін, І. Муромцев, Л. Родніна та ін.) виокремлюють їх також у прикметниках (*овечий, беззубий, безголосий, довгоногий*).

Для встановлення статусу нульової морфеми обов'язковою є позиція в словозмінній парадигмі слова чи словотвірній системі мови. Вона повинна співвідноситися з вираженими, тобто позитивними, морфемами у всіх інших структурах того самого порядку.⁸ З. Валюх визначає нульові словотвірні парадигми, що властиві лексемам, які не беруть участі в словотвірних процесах, від них не утворюються нові слова, наприклад: *дослідження, цвітіння, молодість, безпалько, читака, вовчище, п'ятиденний, двоповерховий* та ін.⁹

Морфологічний статус слів, що в сучасній українській літературній мові мають нульову парадигму на морфологічному рівні, тобто характеризуються тотожними словозмінними формами, докладно розглядає С. Авдєєва (Ковтюх). Услід за А. Загнітком,¹⁰ вона виділяє 27 іменникових груп власних та загальних назв із нульовою парадигмою, що традиційно не належать до жодної з відмін (*ампула, нонсенс, круп'є, мадам, колібри, Вільде* (чол. та жін. прізвище), *Сент-Екзюпері, Барбі* (ім'я ляльки) тощо. Дослідниця визначає також лексеми з нульовою парадигмою і серед інших лексико-граматичних класів: прикметників (*колір беж, азбука морзе, народ комі* та ін.), числівників (*мало, чимало, півтори, двоєчко, четвірко* та ін.), дієслів (зменшено-пестливі інфінітивні форми на зразок *їсточки, питки, гулятоньки* тощо).¹¹

Основоположником учення про синтаксичний нуль є О. Пешковський. Явище мовного нуля на синтаксичному рівні репрезентовано досить широко. У ролі «значущих нулів» може виступати практично кожний член речення: підмет, присудок, означення, додаток, обставина (І. Вихованець, А. Загнітко, О. Тараненко та ін.).¹²

Т. Космеда аргументує доцільність виділення «нульової» одиниці й на лексико-семантичному рівні. Дослідниця пропонує порівняти лексико-семантичні варіанти слова *батечко*: «1. Пестливе. до *батько*. 2. Тільки в кличній формі, розм. Уживається як ввічливе звертання до співбесідника. <> [Ох (ой)] батечку [мій]! — уживається як вигук, що передає здивування, захоплення, переляк».¹³ У структурі значення 2-ого ЛСВ залишається тільки

⁸ Клименко Н. Ф. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська — К. : ІМНАН, 1998. — 162 с. — С. 40.

⁹ Валюх З. О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові : [моногр.] / З. О. Валюх — Київ – Полтава : АСМІ, 2005. — 356 с. — С. 40.

¹⁰ Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Морфологія : [моногр.] / А. П. Загнітко. — Донецьк : ДонДУ, 1996. — 437 с.

¹¹ Авдєєва С. Л. Нульова парадигма в сучасній українській мові / С. Л. Авдєєва // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць / укл. А. Загнітко (наук. ред.) та ін.]. — Донецьк : ДонДУ, 2003. — Вип. 11. — Ч. 1. — С. 11–20.

¹² Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. — К. : Наук. думка, 1992. — 221 с. — С. 74–75; Українська мова: Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненка (співголови) та ін.] — К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. — 681 с. — С. 171.

¹³ Словник.net [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.slovnky.net/?swrd=слово>

прагматичний компонент значення. «У таких випадках — зауважує Т. Космеда, логічно виділяти «нульову» одиницю на лексико-семантичному рівні — денотативно-сигніфікативне «нульове» значення, якого лексема набуває в певній синтаксичній позиції (звертання) або при переході слова однієї частини мови (основної) в іншу (вигук)».¹⁴

Заслуговує на увагу висловлена І. Івановою думка про те, що не слід уважати імпліцитним членом кожен відсутню одиницю: «Мовний елемент, як правило, має і форму, і розрізнявальну здатність, нуль же має тільки останню. Він повинен протиставлятися тільки експліцитній формі, а не «акустичному нулю». Нуль не може створювати власний ряд; він може тільки функціонувати в реально існуючому морфологічному ряду. Нуль у цих випадках, власне, просто створює відповідну штучну симетрію; виходить щось ніби намальованих на глухій стіні вікон, заради симетрії з тією частиною будинку, де є справжні вікна».¹⁵

Переконливими однак видаються твердження тих мовознавців, які визнають існування нульових одиниць у мові практично на всіх рівнях, оскільки вони становлять необхідний ряд, що структурує систему мови.

1.2. Нульова морфема як словотворчий афікс, критерії виділення

Вивчення морфа і морфеми в лінгвістиці має складну і довгу історію, що відбилася на їх визначенні. Найбільш точна і стисла дефініція цих понять наведена І. Муромцевим, який вважає морфемою узагальнену одиницю мови, результат наукової абстракції, що позбавлена матеріальної оболонки, тим часом як морф — це конкретна, матеріальна її реалізація, її репрезентант при членуванні слова, найменша, значуща, двобічна (що має план вираження і план змісту), безперервна у звуковій послідовності одиниця мови, характерною рисою якої є мінімальність, семантична неподільність на інші одиниці.¹⁶

Морфема, як уже зазначалося, — абстрактне поняття, і наявність нульових морфем підтверджує цю істину. Саме поняття і відповідний термін «нульова морфема» введені в мовознавство І. Бодуеном де Куртене. «Нульовими» він називав «морфеми, позбавлені жодного вимовно-слухового складу, проте асоційовані з відомими семасіологічними й морфологічними уявленнями».¹⁷ І. Бодуен де Куртене та П. Фортунатов «нульові морфеми» розрізняли в межах словозміни. Згодом учені значно розширили сфери зіставлення форм слова, а тим самим і розуміння «нульової морфеми».

Пізніше прихильники визначення нульової морфеми до матеріально не виражених, крім суфікса і закінчення, починають відносити і префікси та корені

¹⁴ Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки : [моногр.] / Т. Космеда. — Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. — 349 с. — С. 189–190, 219.

¹⁵ Іванова І. П. Морфемний статус нульової морфеми / І. П. Іванова // Philologia. Исследования по языку и литературе : [сборник статей]. — Л. : Наука, 1973. — С. 163–168.

¹⁶ Муромцев І. В. Морфеміка і словотвір сучасної української мови / В. І. Муромцев — Харків : ХДУ, 1980. — 60 с. — С. 10, 12–13.

¹⁷ Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию : в 2 т. / И. А. Бодуэн де Куртенэ. — М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1963. — Т. 2. — 391 с. — С. 282.

(А. Кузнецова, Т. Єфремова).¹⁸ Однак переконливими є погляди, висловлені О. Земською, яка заперечує існування нульового префікса, оскільки «термін «нульовий» позначає не будь-яку відсутність тієї чи тієї одиниці, а значущу відсутність, тобто відсутність, що є засобом вираження відповідного значення»¹⁹, та погляди В. Горпинича, О. Земської, Н. Клименко, О. Тихонова, Г. Циганенко, М. Шанського й ін., які повністю заперечують існування слів з нульовими коренями. Таким чином, матеріально не вираженими можуть бути лише суфікси та флексії.

Однак умовність цього терміна очевидна. Г. Циганенко зазначає, що морфема загалом не може бути нульовою, оскільки «матеріальне й ідеальне в морфемі (як і в слові) утворюють діалектичну єдність». Більш адекватними сутності цього поняття вона вважає назви на зразок «нульовий показник морфеми», «морфема з нульовим звучанням», «морфема (афікс) з нульовою формою вираження» та ін. Існуюче в лінгвістиці поняття «нульове закінчення» треба пояснювати як закінчення, не виражене звуком (не позначене буквою).²⁰ Однак вимога компактності, стислості як важливої ознаки терміна робить можливим використання терміна «нульовий суфікс», «нульсуфіксальний дериват», «складнонульсуфіксальний дериват», «нульсуфіксальний спосіб словотвору», «складнонульсуфіксальний спосіб словотвору» та ін.

У сучасному мовознавстві за функціональною ознакою виділяють словозмінні та словотворчі нульові морфеми. І якщо стосовно словозмінних нульових морфем не виникає суперечливих питань (майже всі вітчизняні й зарубіжні дослідники їх беззаперечно визнають), то стосовно словотворчих учені не настільки одностайні.

Нульовими словозмінними морфемами бувають лише флексії і зрідка суфікси в певних позиціях. Нульовими словотворчими афіксами, на думку більшості мовознавців, можуть бути лише суфікси, оскільки «слова з нульовими афіксами за своїм значенням і за співвідношенням із твірними входять у парадигматичні ряди з похідними, що мають ненульові суфікси».²¹ Існує й інша думка, яку, зокрема, відстоюють В. Ващук, В. Горпинич, І. Ковалик, Т. Нестеренко, Н. Янко-Триницька, В. Немченко та інші, що й флексія, окрім своєї основної, формотворчої ролі, може виконувати ще й словотворчу функцію.

Нульовий, як і будь-який інший суфікс, є відразу одиницею кількох рівнів: морфемного, уходячи до структури слова, морфологічного, виявляючи певні граматичні значення частин мови, словотвірного, утворюючи самостійно чи в складі форманта слова з певним кваліфікаційним словотвірним значенням.

¹⁸ Кузнецова А. И. Словарь морфем русского языка / А. И. Кузнецова, Т. Ф. Ефремова — М.: Рус.яз., 1986. — С. 419–466.

¹⁹ Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование / Е. А. Земская. — М.: Просвещение, 1973. — 304 с. — С. 37–41.

²⁰ Цыганенко Г. П. Состав слова и словообразование в русском языке / Г. П. Цыганенко — К.: Радянська школа, 1978. — 152 с. — С. 13–14.

²¹ Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование / Е. А. Земская. — М.: Просвещение, 1973. — 304 с. — С. 40.

Наголосимо, що нульовий суфікс, як і кожний матеріально виражений суфікс, виконує відповідні морфолого-словотвірні функції в єдності із закінченням.

Дериватологи, які визнають існування нульових афіксів на словотвірному рівні, переконані, що принципи виділення нульових словотвірних та формотвірних морфем аналогічні. «Основний принцип такого виділення нульового афіксального елемента — той самий, що і при виділенні нульових флексій у словозмінних парадигмах: якщо відповідне значення (ГЗ або СЗ) зазвичай виражається певною морфемою (суфіксом, флексією), то за відсутності такої морфеми і будь-яких інших формальних засобів вираження цього значення можна виділяти нульову морфему, що має те саме значення», — зауважує В. Лопатін. У так званих «безсуфіксних» СТ нульовий афікс виділяється із огляду на те, що інші формальні засоби, властиві цьому способу словотвору, — включення деривата в іншу парадигму, фонетичні зміни в основі (чергування, зміни наголосу) та ін. — використовуються при суфіксації як додаткові.²²

Іншої думки дотримується М. Крилов, який вважає, що «наявність нульового афікса не можна вивести тим самим способом, що й наявність нульової флексії». Проте в іншому дослідженні «Типы основ в современном русском языке» М. Крилов все ж визнає нульовий афікс у словах на зразок *задира*.²³

Першим і найважливішим критерієм для виділення нульового суфікса В. Лопатін вважає встановлення напрямку мотивації. І якщо при матеріально вираженій афіксації афікс зазвичай є зовнішньою ознакою словотвірної мотивації і вказує на її напрямок, тобто враховується один з основних принципів словотвірної похідності при морфологічних способах словотвору, що передбачає кількісно-афіксальне зростання морфної структури мотивованої основи (*сталевий* ← *сталь*, *безводний* ← *без води* (приклади наші — О. О., О. М.)), то за умови «чистої» нульової афіксації відношення зворотні, тобто встановлення словотвірних зв'язків витікає вже не з наявності афікса, а на основі семантичних властивостей слів, пов'язаних між собою мотивувальними відношеннями (*золотий* ← *виготовлений із золота*; *підчеревий* ← *розташований під черевом* (приклади наші — О. О., О. М.)). Отже, при нульовій афіксації встановлення синхронічної мотивованості набуває першочергового значення.²⁴

Проте у процесі дослідження словотвірної мотивації НОАД іноді маємо випадки, коли важко встановити напрямок мотивації і визначити мотивуючі слова, від яких утворені похідні, або можлива подвійна мотивація, що, власне, характерно для деривації, напр., *добрий* ↔ *добро*, *злий* ↔ *зло*, *лихий* ↔ *лихо*.

²² Лопатин В. В. Нулевая аффиксация в системе русского словообразования / В. В. Лопатин // Вопросы языкознания. — 1966. — № 1. — С. 76–87. — С. 78.

²³ Цит. за: Лопатин В. В. Нулевая аффиксация в системе русского словообразования / В. В. Лопатин // Вопросы языкознания. — 1966. — № 1. — С. 76–87. — С. 78.

²⁴ Лопатин В. В. Проблемы нулевого словообразовательного аффикса / В. В. Лопатин // Актуальные проблемы русского словообразования : [сборник статей / отв. ред. доц. А. Н. Тихонов]. — Ташкент : Укитувчи, 1975. — Т. 143. — С. 390–402. — С. 76, 82.

О. Земська, В. Лопатін, Н. Мігіріна, З. Каспришин, Н. Клименко, С. Соколова та інші дериватологи, крім встановлення напрямку мотивації, виділяють низку інших необхідних вимог, за яких можливе виділення нульового словотвірного афікса. Нульові морфеми у словотворі виділяються на підставі зіставлення слів із формально вираженими суфіксами (*син-яв-а*, *насипа-нн-я*, *перерива-нн-я*) і словами з формально відсутніми суфіксами (*синь-θ-□*, *насип-θ-□*, *перерв-θ-а*). «Оскільки граматичний нуль є значущою відсутністю будь-якої граматичної одиниці, критерієм для виділення слів із нульовими афіксами має бути значення відповідних слів: у їх значенні повинен бути семантичний компонент, що зазвичай у даній мові виражається за допомогою дериваційних афіксів. Іншими словами, при виділенні нульових афіксів необхідно враховувати будову всієї словотвірної системи мови, тобто фоном для виділення слів із нульовими афіксами повинні бути слова з ненульовими афіксами, що мають те саме значення, яке ми приписуємо нульовому».²⁵

О. Земська виділяє нульові афікси за дотримання одночасно двох умов: а) дериваційне значення, що приписується нульовому афіксу, зазвичай виражається у певній мові за допомогою субстанціально виражених словотвірних афіксів; б) поряд із досліджуваним словом має бути спільнокореневе слово, більш просте за змістом, що могло би бути твірним для аналізованого за умови, коли дериваційне значення виражалось б ненульовим афіксом. Якщо відсутня хоч би одна з цих умов, неможливо виділити нульовий афікс. Зазначене дослідниця пояснює такими прикладами: російське слово *гам* позначає процес (в українській мові теж існує відповідна лексема зі значенням «безладне звучання багатьох голосів; крики, галас. *Гармидер, галас*»). Процесуальне значення іменників зазвичай у російській мові виражено за допомогою афіксів, напр. суфіксами **-ниї(е)**: (рос.) *чтение, пение, рисование, рассматривание, вышивание*; **-к(а)**: (рос.) *подвеска, разбивка, перекладка, носка, возка*; **-б(а)**: (рос.) *борьба, пальба, молотьба, косьба* та ін. О. Земська вважає, що нульового афікса в слові *гам*¹ немає. «Підставою для такого твердження є невиконання другої з названих вище двох умов. У російській мові відсутнє таке спільнокореневе слово (а воно мало б бути дієсловом), яке могло би бути твірним для *гам*. Дієслово (рос.) *гамкать* не співвідноситься зі словом *гам*¹ за значенням: ((рос.) *гам* — «громкий, нестройный гул голосов»; *гамкать* — «отрывисто лаять» (просторечн.), «браниться» (обл.)».²⁶

²⁵ Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование / Е. А. Земская. — М. : Просвещение, 1973. — 304 с. — С. 37–38.; Лопатин В. В. Проблемы нулевого словообразовательного аффикса / В. В. Лопатин // Актуальные проблемы русского словообразования : [сборник статей / отв. ред. доц. А. Н. Тихонов]. — Ташкент : Укитувчи, 1975. — Т. 143. — С. 390–402; Милославский И. Г. План содержания у русских суффиксов / И. Г. Милославский // Вестник Московского университета. Серия : «Филология». 1974. — № 4. — С. 36–41, — С. 15; Каспришин З. О. Складні випадки словотвірної аналізи / З. О. Каспришин // Укр. мова і літ. в шк.. — 1989. — № 11. — С. 53–59; Українська мова: Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненка (співголови) та ін.] — К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. — 681 с. — С. 382–383; Соколова С. О. Словотвірна мотивація в колі суміжних явищ / С. О. Соколова // Мовознавство. — 2004. — № 1. — С. 62–68.

²⁶ Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование / Е. А. Земская. — М. : Просвещение, 1973. — 304 с. — С. 38–39; Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 2. — С. 24.

Факти української мови свідчать про інше: у слові *гам* є нульовий суфікс, оскільки актуалізуються обидві названі вимоги. Існує іменник із матеріально вираженим суфіксом **-ір-** — *гамір* (те саме, що *гам*¹). За даними етимологічного словника, *гам*¹ — «шум, крик» (*гамір, гамірливий, гамірний*) походить від дієслова *гаморити* «кричати, шуміти» (Б. Грінченко, О. Мельничук), або *гамарити* (Д. Яворницький), чи *гамрити* або *гамурити* («бути злим» Є. Желеховський).²⁷

Отже, можемо додати ще одну обов'язкову умову: при виділенні нульового афікса в досліджуваному дериваті бажано враховувати будову словотвірної системи не тільки однієї мови (в наведеному прикладі російської), а й, як додатковий чинник, — факти близькоспоріднених східнослов'янських мов (української, білоруської), що розвивалися історично в єдиному мовному просторі, а іноді ширше — інших слов'янських мов: польської, болгарської тощо. Критерієм для виділення слів із нульовими афіксами можуть бути слова з матеріально вираженими афіксами, що мають значення, аналогічне нульовому, не лише в певній мові.

Окремі мовознавці необхідною умовою виділення нульового афікса в прикметниках-десубстантивах з прямим присвійним значенням вважають морфонологічні зміни, зокрема такі, як історичні чергування приголосних *х/ш, к/ч, г/ж* та зміну наголосу,²⁸ хоч існують прикметники з нульовим суфіксом, що зазвичай мотивовані назвами тварин *нава* → *навій*, *орел* → *орлій*, *лев* → *левій* та ін.), в яких відбуваються морфонологічні зміни дещо іншого порядку: чергування твердих і палаталізованих чи напівпалаталізованих звуків. Очевидно, такі деривати утворені внаслідок дії мовної аналогії, про що детальніше йтиметься далі.

Т. Гаврилкіна вважає, що нульовий словотворчий суфікс, подібно до нульового словозмінного афікса, виділяється на перетині двох рядів горизонтального (синтагматичного) і вертикального (парадигматичного), і якщо при словозміні вертикальний ряд становить сукупність форм одного слова, а горизонтальний — синонімічні утворення відповідного ГЗ, то при словотворі горизонтальний ряд — це деривати з однаковим СЗ, а вертикальний — деривати, мотивовані тією самою основою, причому мотивуюче слово в парадигматичні відношення не вступає, напр.: ((рос.)) *син-и-ть, син-е-ть, син-як-□, син-ев-а, син-ø-□, син-еват-ый, син-еньк-ий, ис-син-я, син-иц-а* (вертикальний ряд прикметника (рос.) *синий*), *синь-ø-□, бел-изн-а, красн-от-а, бледн-ость-□, тиш-ин-а* (горизонтальний ряд).²⁹

²⁷ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980.364. — Т. 2. — С. 25; Етимологічний словник української мови [Текст]: [у 7 т.] / [Нац. акад. наук України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Уклад.: Р. В. Болдирев та ін.; Редкол. О. С. Мельничук (голов.ред.) та ін.]. — К.: Наук. думка. Т.І. — 1982. — 631 с. — Т. 1. — С. 463.

²⁸ Кузнецов П. С. Историческая грамматика русского языка. Морфология : [учебн. пособ.] / П. С. Кузнецов — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1953. — 306 с. — С. 208; Семиряк В. Д. Словообразовательные варианты в современном украинском языке : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (украинский язык)» / В. Д. Семиряк. — Харьков, 1973. — 26 с.

²⁹ Гаврилкіна Т. Ю. Нулевая суффиксация в современном русском языке : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Т. Ю. Гаврилкіна. — Астрахань, 2009. — 151 с. — С. 47.

Як твердить В. Лопатін, «нульовий суфікс можна виділяти лише в словотвірно мотивованих словах, що містять відповідні СЗ, властиві для суфіксального способу, і до того ж за відсутності відповідних специфічних, нехарактерних для матеріально вираженої суфіксації, словотвірних засобів».³⁰ Викладений погляд на критерії виділення нульових словотвірних суфіксів поділяють П. Білоусенко, О. Земська, О. Тихонов та ін.

Отже, критеріями виділення нульових суфіксів уважаємо: 1) наявність СЗ, аналогічного тому, що характеризує слова з матеріально вираженими афіксами; 2) наявність мотивуючого слова, більш простого в семантичному та/або формальному відношенні; 3) установлення напрямку мотивації; 4) наявність парадигматичних зв'язків зі спільнокореновими словами (з синонімічними субстанційно вираженими афіксами); 5) факти будови словотвірної системи не тільки однієї мови, а й, як додатковий чинник, — близькоспоріднених східнослов'янських мов, що розвивалися історично в єдиному мовному просторі.

1.3. Історія вивчення нульової суфіксації в дериватології

Упродовж 70-х років ХХ ст., як уже зазначалося, в російському мовознавстві відбулося утвердження термінів «нульовий суфікс» та «нульсуфіксація» (В. Лопатін). Аналогічні ідеї розвивали і представники казанської лінгвістичної наукової школи, зокрема, Г. Ніколаєв однією з категорій словотворення вважає нульові морфеми.³¹ Вагомий унесок у становлення і розвиток учення про нульові словотвірні афікси зробив В. Марков, який дослідив місце нульового суфікса у вираженні словотвірної синонімії.³²

Сьогодні у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві є чимало прихильників існування нульових морфем, проте В. Лопатін та представники казанської лінгвістичної школи витримали численні дискусії, зокрема, непримиренним супротивником виокремлення нульових суфіксів як засобів словотвору був М. Шанський, який відносив відповідні похідні слова до безафіксних утворень у системі морфемного словотвору. Подібні думки мовознавці висловлюють і сьогодні (В. Крижан, Р. Ліхтман, В. Теркулов та ін.).

Проблеми нульової суфіксації описані в працях О. Земської³³, А. Амінової³⁴, прихильниками концепції нульового суфікса були автори

³⁰ Лопатин В. В. Проблемы нулевого словообразовательного аффикса / В. В. Лопатин // Актуальные проблемы русского словообразования : [сборник статей / отв. ред. доц. А. Н. Тихонов]. — Ташкент : Укитувчи, 1975. — Т. 143. — С. 390–402. — С. 395.

³¹ Николаев Г. А. Русское историческое словообразование. — Казань: КГУ, 1987. — 224 с.; Николаев Г. А. Теоретические проблемы русского словообразования. Казанская научная школа // Диалектное словообразование, морфемика и морфонология: [моногр.] / [под ред. Е. Н. Шабровой]. — СПб. : Наука; Вологда: ВГПИУ, 2007. — С. 7–29. — С. 20.

³² Марков В. М. Явления суффиксальной синонимии в языке судебных актов XV–XVI вв. // Ученые записки Казанского гос. ун-та. [общеевропейский сборник]. — Казань : Изд. Казан. ун-та, 1956. — Т. 116. — Кн. 1. — С. 299–306. — С. 178.

³³ Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование / Е. А. Земская. — М. : Просвещение, 1973. — 304 с.

«Русской грамматики» (1980)³⁵. У 80-х роках ХХ ст. в українському мовознавстві Л. Третьевич (Невідомська) обґрунтувала перевагу терміна «нульсуфіксація» над іншими («конверсія», «регресивне словотворення», «усічення» «безсуфіксний» спосіб словотворення тощо) та детально описала словотвірну семантику й структуру нульсуфіксальних іменникових девербативів і деад'єктивів у загальноновживаній лексиці української мови.³⁶

Механізми імпліцитної деривації в різні часи вивчали інші вітчизняні та зарубіжні мовознавці. Зокрема, П. Білоусенко окреслив проблеми та перспективи вивчення динаміки нульсуфіксальної деривації в системі іменника.³⁷ Про ці одиниці в діяхронічному аспекті згадує Л. Гумецька, досліджуючи словотвірну систему української актової мови XIV—XV ст.³⁸, В. Ліпич, яка простежила динаміку складносуфіксальної деривації іменників з нульовим формантом на матеріалі писемних джерел української мови XI—XVIII ст.³⁹, на синхронному рівні нульсуфіксальні іменники вивчали З. Оліверіус⁴⁰, Л. Родніна⁴¹, І. Яценко⁴², відома низка робіт з цієї проблеми Г. Аркушина⁴³, Н. Долецької⁴⁴, В. Верещаки⁴⁵, Т. Вільчинської⁴⁶, І. Демешко⁴⁷, О. Пінчук⁴⁸,

³⁴ Аминова А. А. Из истории слов: (на материале имен нулевой суффиксации и соотносительных глаголов) : [учебн. пособ.]. / А. А. Аминова. — Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1981. — 97 с.

³⁵ Русская грамматика : в 2 т. / [под ред. Н. Ю. Шведовой]. — М. : Наука, 1980. — Т. 1. — 784 с.

³⁶ Третьевич Л. М. Нулевая суффиксация имён существительных в современном украинском языке : автореф. дис. на соискание учёного степені канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (украинский язык)» / Л. М. Третьевич. — Ужгород, 1980. — 25 с.; Третьевич Л. М. Нульова суфіксація деад'єктивних іменників у сучасній українській мові / Л. М. Третьевич // Українське мовознавство. — 1982. — № 10. — С. 60–66.; Третьевич Л. М. Про особливості словотвірної семантики українських девербативів і деад'єктивів із нульовими суфіксами / Л. М. Третьевич. // Дослідження з словотвору та лексикології. — К. : Вища школа, 1985. — С. 21–25.

³⁷ Білоусенко П. І. Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду) : [моногр.] / П. І. Білоусенко. — К. : КДПУ, 1993. — 216 с.; Білоусенко П. І. Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.02 «Українська мова» / П. І. Білоусенко. — К., 1994. — 40 с.; Білоусенко П. І. Проблеми і перспективи вивчення динаміки нульсуфіксальної деривації / П. І. Білоусенко // Ономастика і апелятиви : [збірник наукових праць]. — Дніпропетровськ : ДДУ, 2000. — Вип. 11. — С. 10–14.

³⁸ Гумецька Л. Л. Нарис словотвірної системи української актової мови XIV—XV ст. / Л. Л. Гумецька. — К. : АН УРСР, 1958. — 298 с.

³⁹ Ліпич В. М. Складнонульсуфіксальні іменники на позначення осіб в історії української мови / В. М. Ліпич // Актуальні проблеми слов'янської філології : [міжвуз. зб. наук. ст.]. — Київ–Ніжин, 2006. — Вип. XI. — Ч. 1. — Лінгвістика і літературознавство. — С. 116–123.

⁴⁰ Оливеріус З. Ф. Морфемы русского языка. Частотный словарь / З. Ф. Оливеріус. — Praha : Univerzita Karlova, 1976. — 200 с.

⁴¹ Словотвір сучасної української мови / [за ред. М. А. Жовтобрюха]. — К. : Наук. думка, 1979. — 407 с. — С. 57–118.

⁴² Яценко І. Т. Морфемний аналіз : [словник-довідник] : у 2-х т. / [за ред. Н. Ф. Клименко]. — К. : Вища школа. — Т. I. — 1980. — 355 с. ; Т. II. — 1981. — 352 с.

⁴³ Аркушин Г. Л. Західнополіські нульсуфіксальні іменники / Г. Л. Аркушин // Українське і слов'янське мовознавство : [збірник наукових праць]. — Ужгород, 2001. — Вип. 4. — С. 65–77.

⁴⁴ Долецька Н. Ф. Нульсуфіксальні *nomina instrumenti* в дериваційній системі сучасної української мови / Н. Ф. Долецька // Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки. — 1998 — № 1. — С. 44–47.

⁴⁵ Верещака В. І. Словотвірне поле іменника *ворог* у сучасній українській мові / В. І. Верещака // Питання словотвору. — К. : Вища школа, 1979. — С. 81–87.

⁴⁶ Вільчинська Тетяна. Оцінні назви осіб, утворені нульсуфіксальним способом / Тетяна Вільчинська // Наукові записки. Серія : Мовознавство. — Тернопіль : ТДПУ, 2000. — Вип. 4 (2) 2000. — С. 141–144.

⁴⁷ Демешко І. Словотвірна морфонологія нульсуфіксальних девербативів у сучасній українській мові / І. Демешко // Наукові записки. — Випуск 73. — Серія : «Філологічні науки (мовознавство)» — Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. — С. 145–157.

⁴⁸ Пінчук О. Ф. Словотвірна структура віддіслівних іменників сучасної української літературної мови / О. Ф. Пінчук // Морфологічна будова сучасної української мови. — К. : Наук. думка, 1975. — С. 35–82.

Т. Савели⁴⁹, А. Тернової⁵⁰ та ін. Продуктивність нульсуфіксального способу словотвору іменників на матеріалі загальноживаної та термінологічної лексики простежили Г. Логвиненко (Волинець)⁵¹, І. Процик⁵², Л. Заболоцька здійснила спробу окреслити коло проблем нульсуфіксації в українському словотворенні⁵³. Учені встановили, що матеріально не виражена деривація (особливо субстантивна) в українській мові є досить продуктивною, вартою спеціальних досліджень.

Останнім часом у вітчизняній лінгвістиці з'явилися ґрунтовні дослідження з питань історії становлення та функціонування в сучасній українській мові однокореневих дериватів (однокореневі — ті, що мають один корінь, на противагу дво-, трикореневим) із матеріально не вираженими компонентами. Слід відзначити дисертаційні роботи запорізької наукової школи П. Білоусенка: Л. Стовбур з'ясовує умови та шляхи формування конфіксальних похідних із другим нульовим компонентом⁵⁴, Т. Біленко репрезентує нульсуфіксальні похідні як засіб реалізації семантичної і художньої ідеї поетичного тексту⁵⁵, Г. Волинець на фактичному матеріалі сучасної української мови здійснила функціонально-словотвірний опис нульсуфіксальних субстантивних дериватів на тлі похідних із матеріально вираженими суфіксами і визначила особливості мотивації та творення іменників з матеріально не вираженим суфіксом⁵⁶. У зарубіжному мовознавстві на сучасному етапі розвитку лінгвістики нульова суфіксація потрапила в коло дослідницьких інтересів Т. Попової⁵⁷, Т. Гаврилкіної (Уткіної)⁵⁸ та інших.

Як уже зазначалося, на відміну від іменників, утворених за участі нульового суфікса, явище нульсуфіксації на матеріалі прикметників вивчалось принагідно, зокрема в широкому науковому контексті при вивченні історії

⁴⁹ Савела Т. В. Виділення нульового словотвірного суфікса (на матеріалі складних іменників) / Т. В. Савела // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту. — 2004. — № 14. — С. 183–185.; Савела Т. В. Нульсуфіксально-складні іменники з прислівниково-дієслівними основами в історії української мови / Т. В. Савела // Філол. науки : [зб. наук. пр.]. — Суми, 1999. — С. 87–94.

⁵⁰ Тернова А. І. Динаміка нульсуфіксального словотворення іменників *pluralia tantum* в новій українській мові / А. І. Тернова // Вісник Житомирського держ. пед. ун-ту. — 2004. — № 14. — С. 188–193.

⁵¹ Логвиненко Г. М. Із спостережень над розвитком вторинних значень у нульсуфіксальних девербативах (на матеріалі технічної лексики) [Електронний ресурс] / Г. М. Логвиненко // *Ucrainistica* : [збірник наукових праць]. — Кривий Ріг, 2002. — С. 110–117. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vftk/2007_4.pdf

⁵² Процик І. Деривати з нульовим суфіксом у загальноживаній та терміній лексиці української мови / І. Процик // Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. — 2004. — Вип. 34. — Ч. I. — С. 464–467.

⁵³ Заболоцька Л. Проблема нульсуфіксації в українському словотворенні / Л. Заболоцька // Південний архів : [збірник наукових праць Херсонського держ. пед. ун-ту] — Херсон : Айлант, 2002. — Вип. 14 — С. 206–210.

⁵⁴ Стовбур Л. М. Еволюція конфіксальної деривації іменника (форманти з матеріально не вираженим другим компонентом) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. М. Стовбур — Запоріжжя, 2004. — 18 с.

⁵⁵ Біленко Т. Г. Поетика нульсуфіксації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. Г. Біленко. — Запоріжжя, 2004. — 20 с.

⁵⁶ Волинець Г. М. Нульсуфіксація в словотвірній системі українського іменника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. М. Волинець. — Запоріжжя, 2009. — 20 с.

⁵⁷ Попова Т. Н. Нулевая суффиксация как продуктивный способ именного диалектного словообразования / Т. Н. Попова // Вестн. Челябинск. гос. ун-та. — 2008. — № 16. — С. 126–134.

⁵⁸ Гаврилкіна Т. Ю. Нулевая суффиксация в современном русском языке : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Т. Ю. Гаврилкіна. — Астрахань, 2009. — 16 с.

формування якісних прикметників це явище згадує Л. Береговенко (Костич)⁵⁹, в ракурсі відносних прикметників — В. Васильченко⁶⁰. Нульсуфіксальні ад'єктивні деривати в східнослов'янських мовах стали об'єктом дослідження А. Зверева (вчений розглядав їх як безсуфіксні).⁶¹ СТ прикметників, зокрема композитів із нульовим суфіксом, у науковій літературі докладно не вивчені, про них згадувалося лише принагідно.

Історія вивчення нульсуфіксальних прикметників, погляди на нульовий суфікс як явище мови свідчать, з одного боку, про постійний науковий інтерес до цієї проблеми, з другого — про низку невирішених питань, серед них одне з найсуттєвіших — питання про виникнення матеріально не вираженого суфікса прикметників.

1.4. Генеза нульового прикметникового суфікса

Справедливо заперечуючи «розширення удаваних морфемних нулів», М. Шанський запропонував перевіряти парадигматику в синхронії фактами діяхронії і виділяти в плані синхронії нульові морфеми тільки в тому разі, коли ці морфеми генетично походять від матеріально виражених морфем. Справді, деякі нинішні нульові морфеми стали такими внаслідок фонетичних процесів занепаду зредукованих голосних **ъ, ь** та ненаголошеного голосного повного утворення **и** в кінці слова.⁶² Цю думку підтримує і Г. Цыганенко, зазначаючи, що виникнення нульових морфем у цих позиціях доводить відсутність синхронності в розвитку ідеального і матеріального планів морфеми. У слові продовжує існувати виражене колись звуковою морфемою ГЗ, наприклад, називний відмінок однини (*дім-ø*), тим часом як звуковий показник цього значення (**ь**) втратився. Історичний підхід до фактів сучасної мови чітко окреслює межі можливих зіставлень форм слів для виділення нульових морфем.⁶³

Більшість дослідників доходить висновку, що у спільноіндоєвропейській мові-основі існував єдиний клас імен, у якому імена-прикметники мали з іменами-іменниками однакову морфологічну структуру, відрізняючись від них тільки тим, що в реченні вони узгоджувалися з іменами-назвами предметів,

⁵⁹ Береговенко Л. М. Формування дериваційної системи прикметників української мови (якісні прикметники) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. М. Береговенко. — К., 1994. — 25 с.; Костич Л. М. Історія суфіксальної деривації якісних прикметників української мови : [моногр.] / Л. М. Костич. — К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. — 227 с.

⁶⁰ Васильченко В. М. Мотивація і словотвірне вираження відносних прикметників в історії української мови (відіменникові деривати) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. М. Васильченко — К., 2001. — 16 с.

⁶¹ Зверев А. Д. Бессуффиксные прилагательные в современных восточнославянских языках : [конспект лекций] / А. Д. Зверев. — Черновцы : ЧГУ, 1970. — 62 с.; Зверев А. Д. Словообразование прилагательных в современном русском языке (в сопоставлении с украинским и белорусским) : автореф. дис. на соискание уч. степени докт. філол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / А. Д. Зверев — К., 1978. — 48 с.

⁶² Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию / Н. М. Шанский. — М. : изд. МГУ, 1968. — 310 с. — С. 132.

⁶³ Цыганенко Г. П. Русский язык. Морфемика. Словообразование. Этимология : [учебно-справочная книга] / Г. П. Цыганенко — Донецк : ООО «КИТИС», 1999. — 316 с. — С. 26–27.

означуючи їх. О. Потебня писав: «Відмінність між іменником і прикметником у мові ... зменшується в напрямку до минулого. В іменнику в тому ж напрямку від нас збільшується атрибутивність».⁶⁴ У цьому сенсі слушні зауваження виклав Ю. Карпенко, який зазначає, що словотвір прикметників у своєму розвитку від індоєвропейських часів до сьогодення пройшов у слов'янських мовах, і зокрема в українській, три етапи розвитку: 1) нерозрізнення, зокрема словотвірне, прикметників та іменників як окремих частин мови; 2) розрізнення цих двох частин мови в їх словотворі при збереженні генетичного зв'язку; 3) словотвірний відрив прикметників від іменників і тяжіння їх до дієслів.⁶⁵

Історію цього процесу з аналізом його перебігу докладно розглянуто в роботах українських та російських дослідників, зокрема Л. Береговенко (Костич), П. Білоусенка, В. Васильченка, О. Волоха, А. Грищенка, Л. Гумецької, А. Зверева, Н. Зверковської, Ю. Карпенка, Л. Коцюби, І. Кунець, Р. Смаль-Стоцького, С. Самійленка, І. Торопцева, М. Трубецького, І. Устименко та ін.

Аналізуючи спільність засобів і способів прикметникового та іменникового словотворення, а також генетичні зв'язки прикметників з іменниками, О. Волох зауважує, що семантична диференціація праслов'янських імен за ознакою «субстантивність — атрибутивність» завершилася задовго до появи писемності у слов'ян, а морфологічні ознаки ще тривалий час по тому залишалися в них не розмежованими... У спільнослов'янській мові використовувалися спільні для імен СТ, серед яких основними були суфіксація і словоскладання. Проте згодом у морфологічній структурі прикметників з'явилися і деякі специфічні риси.⁶⁶

Атрибутивна синтаксична функція певних імен була лінгвістичним рушієм виділення їх із загального класу імен. Поява перших писемних пам'яток у східних слов'ян засвідчила той період становлення прикметника як частини мови, коли семантично він уже віддалився від іменника, а морфологічні ознаки ще певною мірою лишалися не розмежованими.

Досліджуючи безсуфіксні (за нашою термінологією нульсуфіксальні — О. О., О. М.) прикметники, А. Зверев зауважує, що з появою членних прикметників відбулося морфологічне роз'єднання одноосновних (однокореневих) іменників і прикметників — змінився тип відміни, за різними частинами мови закріпилися різні флексії. Але лексико-граматична співвіднесеність між новими словниковими одиницями залишилася ще досить тісною. Незабаром визначився і вторинний, залежний характер ад'єктивних утворень — позначаючи якість предмета, тобто явище, вторинне порівняно з самою предметністю, субстанціальністю, вони стали згодом осмислюватися і як словотвірно мотивовані одиниці. Дериватолог також зауважує, що при

⁶⁴ Потебня А. А. Из записок по русской грамматике : в 4 т / А. А. Потебня. — М. : Учпедгиз, 1958. — Т. 3. : Об изменении значения и заменах существительного. — М. : Просвещение, 1968. — 551 с. — С. 37.

⁶⁵ Карпенко Ю. О. Динаміка прикметникового словотвору / Ю. О. Карпенко // Мовознавство. — 2005. — № 3–4. — С. 105–111. — С. 105.

⁶⁶ Історична грамати́ка української мови : підручник / [М. А. Жовтобрюх, О. Т. Волох, С. П. Самійленко та ін.]. — К. : Вища школа, 1980. — 320 с. — С. 166, 168.

виділенні прикметника із загальної категорії імені омонімічність іменника і прикметника усувалася за допомогою суфіксації одного із співвідносних членів. Суфікс набував або іменник, або прикметник, тобто один із них зберігав похідну основу, інший — розширювався шляхом приєднання суфікса, напр.: **низь** (іменник) і **низькъ** (прикметник); **голодь** (іменник) і **голодьнь** (прикметник).⁶⁷

Відомо, що присвійні прикметники в давньоукраїнській мові утворювалися за допомогою кількох суфіксів: **-ь** (←***-jь**), **-ин-**, **-ов-** (**-ев-**). Суфікс **-ь** (←***-jь**) використовувався для утворення прикметників із значенням приналежності від назв осіб (власних і загальних), а також від назв тварин: **Ярославль** (←**Ярославъ**), **Всеволожь** (←**Всеволодъ**), **пророчь** (←**пророкъ**); до цього типу належать також **овьчь**, **говяжь**, **въльч**, **вельбляжь**. Поширений препозитивним голосним **ī** (**ь**), цей суфікс утворював прикметники на зразок **рабии** (←**рабъ**), **къняжиин** (←**кънязь**).⁶⁸

Палаталізація приголосних у сполученні з наступним середньоязиковим приголосним **-j-** відіграла важливу роль у перебудові спільнослов'янського консонантизму. У дослов'янський період **-j-**, що виступав зазвичай як іменниковий або дієслівний суфікс, не впливав на артикуляцію попередніх звуків. Однак згодом, вже на слов'янському ґрунті під час творення присвійних прикметників від іменникових основ у групах, що складалися з приголосного та **-j-**, почали відбуватися активні асимілятивні процеси, зокрема у звукосполуках **[gj]**, **[kj]**, **[xj]**, які зумовили їх значні зміни.

Суфікс ***-ja-** переводив різні основи в **о**-основу і, виступаючи поряд із ***-ja-**, створював цим основам можливість граматичного узгодження з іменами трьох родів. Нарощуючись на різні основи, він пом'якшував їх кінцеві приголосні і змінював їх. Як наслідок — виникала відмінність між основою для назви предмета **орьль**, **медвѣдь**, **Ярославъ** і основою для назви ознаки **орьль**, **медвѣжь**, **Ярославль**. Нові прикметники цього типу виникали за усталеним зразком.⁶⁹

На сьогодні нульовий суфікс, що бере участь у творенні присвійних та відносно-присвійних прикметників, мовознавці розглядають по-різному: або як наслідок гаплогії — стягнення членної форми в нечленну (акад. А. Шахматов), або як уламок, залишок старої іменної, нечленної форми (Р. Кошутич, Б. Унбегаун та ін.). М. Шанський застерігає «від неправильного трактування поєднань **-ий** у прикметниках на зразок (рос.) **лисий**, **охотничий** та ін. як закінчення такого ж афікса, як в (рос.) **синий**, **вчерашний** та ін.». ⁷⁰ У

⁶⁷ Зверев А. Д. Бессуффиксные прилагательные в современных восточнославянских языках : [конспект лекций] / А. Д. Зверев. — Черновцы : ЧГУ, 1970. — 62 с. — С. 7.

⁶⁸ Історична граматики української мови : підручник / [М. А. Жовтобрюх, О. Т. Волох, С. П. Самійленко та ін.]. — К. : Вища школа, 1980. — 320 с. — С. 168–169.

⁶⁹ Коцюба Л. Д. Из истории суффиксов относительных прилагательных украинского языка. : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (украинский язык)» / Л. Д. Коцюба. — К., 1964. — 18 с. — С. 10–11.

⁷⁰ Шанский Н. М. О словообразовательном анализе имен прилагательных/ Н.М.Шанский// Русский язык в национальной школе, 1958. — № 1. — С. 68–75.; Шанский Н. М. Очерки по русскому языку словообразованию и лексикологии / Н. М. Шанский. — М. : Учпедгиз, 1959. — 245 с.

роботах Р. Аванесова, А. Гвоздєва, В. Сидорова та ін. форма на зразок (рос.) *лисий* визнавалася суфіксальною, безфлексійною. О. Земська кваліфікувала елемент *-ий* у присвійних прикметниках тільки як закінчення, вбачаючи в ньому поєднання безсуфіксної основи із загальним афіксом прикметниковості». ⁷¹ П. Кузнецов зазначає, що «... у часи найдавніших пам'яток ми маємо таке: утворення присвійних прикметників здійснюється вже не за допомогою суфікса, а за допомогою чергування приголосних в кінці основи іменника, від якого присвійний прикметник утворений». ⁷² Такий підхід не дає відповіді на питання про формант прикметника як носія СЗ, оскільки чергування — супровідний чинник словотвору, а не засіб, це явище іншого, фонетичного, рівня мови.

Інший погляд на це питання пов'язаний виключно з синхронічним підходом до цього явища, зокрема Н. Шведова бачить у форманті *-ий* суфікс-закінчення. ⁷³ Але з огляду на сучасний стан розвитку мови маємо все-таки не суфікс, оскільки суфікс наділений іншими ознаками морфа, а закінчення, причому прикметникове, завжди узгоджуване з іменником. Якщо вважати *-ий* суфіксом-закінченням, то виходить, що в жіночому, середньому роді і множині (*вовча, вовче, вовчі*) він повністю зник, залишивши слід тільки у вигляді чергування, тобто питання похідності цих слів не має матеріального підтвердження. Отже, вважаємо, що нульовий суфікс зберігся як рефлексія давнього *-ьj* в парадигматиці. Особливо показово це простежується в генетично близькій до української російській мові, де цей суфікс виявляється в залишковій формі під час словозміни прикметників: (рос.) *лисий* — *лис[ьj]его, лис[ьj]ему, лис[ьj]им*.

Таким чином, у сучасній українській мові суфікс *-ь* (←**-jb*), що брав участь у творенні прикметників зі значенням приналежності від іменникових основ, унаслідок палаталізації кінцевих приголосних основи у сполученні з середньоязиковим приголосним *-j-* суфікса став імпліцитним, ніби «сховавшись» за чергуванням приголосних у кінці твірної основи та передавши свою силу закінченню. Як було доведено, всі прикметники — історично похідні, а тому носієм СЗ став синкретичний з діакронічного погляду формант, що набув сили вже матеріально не існуючого, імпліцитно вираженого суфікса. Мовознавці одноставні у визначенні матеріальності суфікса *-ь* (←**-jb*) з семантикою приналежності, наслідки словотвірного процесу — чергування та похідність внутрішньої форми слова. Інша справа, як його кваліфікувати сьогодні.

Можна погодитися з думкою А. Зверева, що «флексійність» форми прикметників із суфіксом *-ь* (←**-jb*) підтримується: а) вільним включенням її в систему відмінкових форм цих прикметників; б) уходженням її у ряд форм Н. в.

⁷¹ Земская Е. А. Изменения в системе словообразования и формах существительного и прилагательных в русском литературном языке XIX века. / Е. А. Земская // Очерки по историч. грамматике русск. лит. языка : [под ред. акад. В. В. Виноградова и д-ра филол. наук Н. Ю. Шведовой]. — М. : Наука, 1964. — 600 с. — С. 281.

⁷² Кузнецов П. С. Историческая грамматика русского языка. Морфология : [учебн. пособ.] / П. С. Кузнецов — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1953. — 306 с. — С. 143.

⁷³ Шведова Н. Ю. Имя прилагательное // Современный русский язык: Морфология / [под ред. В. В. Виноградова]. — М. : изд. МГУ, 1952 (2-я тип. «Печатный двор»). — 518 с. — С. 158.

ч. р. на **-ий** прикметників інших граматичних груп (пор. **сильний, чуйний, синій, ведмежий, вовчий, козачий**).⁷⁴ При сполученні кінцевої приголосної основи з **-jъ-, -ьjъ-** відбулися фонетичні зміни, що стали систематичними в мові, і коли вже ці суфікси матеріально не вирізнялися, фонетичні зміни за законом мовної аналогії все одно відбувалися і відбуваються, особливо в розмовному мовленні (*папуга* → **папужий**, *князь* → **княжий**; *навага* → **наважий**, *стерлядь* → **стерляжий**; *бандюга* → **бандюжий** (розм.), *стиляга* → **стиляжий** (розм.), *злodyга* → **злodyжий** (розм.) та ін.).

Отже, історично **-ий** є синкретичним морфом, синхронно він словозмінний. Нульовий суфікс — це той «віртуальний» морф, що містить разом із прикметниковим закінченням інформацію про СЗ, зайнявши місце ***-jъ**.

При сполученні кінцевої приголосної основи з **-jъ-, -ьjъ-**, окрім історичних чергувань **к/ч, г/ж, з/ж, ц/ч, д/ж**, може також відбуватися і пом'якшення (палаталізація): *нава* → **навій**, *орел* → **орлій**, *лев* → **левій**, *гусь* → **гусій** (діал.), *жаба* → **жабій** (діал.), *куна* → **куній** (діал.) та ін. Коли фонетичні зміни морфонологічного характеру не відбуваються, то можна припустити, що такі деривати утворилися не за допомогою суфіксів **-jъ-, -ьjъ-**, а під дією закону мовної аналогії, яка спричинює вплив одного словотвірного типу на інший, наприклад, посесивні прикметники впливають на характер утворення дериватів від соматизмів *брова, голова, чоло, нога, зуб* та ін. на зразок **безногий, безрукий, безокий; білобровий, бритоголовий, високочолий, вітроногий, гострозубий** та ін., а також від несоматизмів: **просторий, золотий; безводий, безрукавий; гостролистий, густосокий, двоколесий, різномастий, рясноколосий, світловодий** та ін.

Отже, нульові суфікси прикметника генетично походять від матеріально виражених морфем, що засвідчують фонетичні зміни в кінці основи і факти близькоспоріднених мов. В інших випадках нульовий суфікс з'явився внаслідок дії закону мовної аналогії.

1.5. Форманти, до складу яких увіходить нульовий суфікс

Питання про нульові дериваційні морфеми безпосередньо пов'язане з визначенням форманта. Термін «формант» увів у мовознавство німецький лінгвіст К. Бругман. У тлумаченні форманта у дослідників відсутня єдність. Дехто називає його «некореневою морфемою, що входить до складу слова; те ж, що афікс».⁷⁵ Словник української мови в 11-ти томах (СУМ) подає таке визначення: «Формант — частина слова, що змінює лексичне й граматичне значення кореня або основи; служить для словотвору і словозміни; афікс».⁷⁶

⁷⁴ Зверев А. Д. Бессуффиксные прилагательные в современных восточнославянских языках : [конспект лекций] / А. Д. Зверев. — Черновцы : ЧГУ, 1970. — 62 с. — С. 22.

⁷⁵ Большая советская энциклопедия [Электронный ресурс] : в 30 т. / [гл. ред. А.М. Прохоров] — Изд. 3-е. — М.: Сов. энциклопедия, 1977. — Режим доступа: <http://bse.sci-lib.com/article117001.html>

⁷⁶ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К.: Наук. думка, 1970–1980. — Т. 10. — С. 621.

На переконливу думку І. Улуханова, спосіб словотворення визначається через формант, а формант — через словотвірний засіб, словотвірними засобами він називає 1) усі матеріально (фонематично) виражені та нульові словотвірні морфеми, якими твірне слово відрізняється від похідного (або похідних); 2) відмінності у фонемному складі основ і в синтаксичній позиції твірних і похідних — у тому разі, коли кожна з цих відмінностей є єдиною відмінністю між твірним і похідним; 3) єдиний головний наголос і закріплений порядок компонентів сполучень та зрощень, що відрізняє їх від поєднань мотивуючих слів. Форманти можуть містити один словотвірний засіб, наприклад, суфікс при суфіксації, префікс при префіксації, відсутність ряду фонем при усиченні та ін. або декілька словотвірних засобів: префікс + суфікс у префіксально-суфіксальних формантах; інтерфікс, закріплений порядок компонентів і єдиний головний наголос при складанні.⁷⁷

Н. Клименко вважає, що «словотвірний формант — складна одиниця, сукупність усіх засобів, що беруть участь у творенні слова», а «у словотвірній форманті є та її частина, що не входить до спільної словозмінної основи слова і не належить іншим словотвірним формантам: *сонц-е, сонц-я, сонц-ю, сонц-ем, сонц-і*».⁷⁸

Подібного погляду дотримуються В. Горпинич, А. Нелюба, В. Ліпич та інші дослідники, зокрема В. Горпинич зазначає, що «у структурі форманта може бути кілька компонентів, серед яких один є первинним, визначальним, а інші — вторинні, але так само важливі, так само основні у своїй функції, як і первинні, без яких словотвірний процес не реалізується». До словотвірних засобів він відносить і явища, матеріально не виражені. Це різноманітні процеси: складання основ чи слів (*богобоязливий*), усичення (*співати* — *спів*), зрощення (*наприкінці*), скорочення компонентів словосполучення (*загс*), зміна семантики (*майдан* — с. *Майдан*), перехід слова з однієї частини мови в іншу (субстантивізація), перетворення прийменника в префікс (*без води* — *безводний*), семантична конденсація — універбація, тобто пропуск компонента словосполучення (*кімната для відпочинку* — *відпочивальня*), перенос наголосу (*за́мок* — *замо́к, за́мір* — *замі́р*) та ін.⁷⁹ (щодо останнього маємо сумнів, оскільки мотивація цих слів різна — О. О., О. М.).

Деякі дослідники вживають поняття «нульовий формант», зокрема В. Ліпич досліджує так званий «нульовий формант» у словотвірній структурі складно-суфіксальних іменників української мови XI-XVIII ст. (назви неосіб).⁸⁰ Під «нульовим формантом» науковець розуміє формант з матеріально не вираженим, тобто нульовим суфіксом, або єдністю нульового суфікса й нульового закінчення. Однак формант є носієм СЗ, тому називати його

⁷⁷ Улуханов И. С. Единицы словообразовательной системы русского языка и их лексическая реализация / И. С. Улуханов — М. : Наука, 1998. — 222 с. — С. 27.

⁷⁸ Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. — 2-ге вид., випр. і доп. — К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. — 824 с. — С. 769.

⁷⁹ Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія / В. О. Горпинич. — К. : Вища школа, 1999. — 207 с. — С. 88–89.

⁸⁰ Ліпич В. М. Нульовий формант у словотвірній структурі складно-суфіксальних іменників української мови XI-XVIII ст. (назви неосіб). / В. М. Ліпич // Восточноукраинский лингвистический сборник. — Донецк : Донецчина, 2006. — Вып. 10. — С.265–271.

нульовим видається не дуже коректним, оскільки в такому разі й семантика форманта ніби дорівнює нулю, чого бути не може по суті словотвірного процесу.

Поняття «формант» безпосередньо пов'язане з визначенням конфікса (як одного з видів форманта), поняттям інтерфікса та статусом флексії, що порізнному тлумачаться в сучасній лінгвістиці.

Визначення конфікса як дистантного афікса (дериватора) було запропоноване Н. Янко-Триницькою.⁸¹ Конфіксацію як словотвірне явище в слов'янському мовознавстві описували А. Амінова, Е. Балаликіна, А. Бартошевич, П. Білоусенко, Л. Владимірова, С. Воропай, О. Зубань, І. Іншакова, Е. Казанська, К. Качайло, Н. Клименко, П. Кучеренко, В. Марков, О. Меркулова, Г. Ніколаєв, С. Одинцова, М. Пишкало, І. Стернін, Л. Стовбур, С. Чекменьова, М. Черепанов та інші.

І. Мельчук запровадив у 1963 році інший термін — «циркумфікс» (від. лат. *circumfixus* — закріплений кругом), він тлумачить його як «нерозриваючі переривчасті афікси».⁸² В. Головін розмежував терміни «циркумфікс» і «конфікс», першим він позначив афікси, що оточують тільки корінь, іншим — будь-які дистантні афікси.⁸³ У сучасному мовознавстві конфікси інколи називаються «амбіфіксами», існує й інший термін на позначення дериваційної моделі, коли у словотвірному синтезі слова бере участь не окремий афікс, а афіксальна комбінація, що є формально перерваним, але єдиним за категоріально-розрядним значенням дериваційним засобом, — парасинтез.

На сьогодні ще не вироблено єдиного погляду ні на морфемний статус цієї одиниці, ні на конкретні вияви її в мові. Деякі мовознавці заперечують доцільність визначення конфікса як окремого типу афікса, зауважуючи, що суфікс і префікс беруть участь в одному акті деривації як дві незалежні морфеми, приєднуючись до твірної основи одночасно, а не послідовно, тобто використовуються як єдиний словотвірний засіб. Такий спосіб словотворення називають префіксально-суфіксальним.⁸⁴

Цю думку підтримують І. Ковалик⁸⁵, В. Лопатін⁸⁶, які вважали, що для визначення конфікса як окремого типу афікса немає жодних підстав, а називання такого способу словотворення конфіксацією і відповідних морфем — конфіксом не поглиблює нашого розуміння цього явища, а лише замінює один термін іншим.

⁸¹ Янко-Триницькая Н. А. Словообразовательная структура и морфемный состав слова // Актуальные проблемы русского словообразования: в 3 ч. — Самарканд, 1972. — Ч. 1. — С. 14–19. — С. 17.

⁸² Мельчук И. А. О «внутренней флексии» в индоевропейских и семитских языках // Вопр. языкознания. — 1963. — № 4. — с. 33–40. — С. 34.

⁸³ Головин В. Г. Очерки по русской морфемике и словообразованию. — Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1990. — 188 с. — С. 125.

⁸⁴ Современный русский язык / [под ред. В.А. Белошапковой]. — М. : Высшая школа, 1981. — 560 с. — С. 144.

⁸⁵ Ковалик І. І. Питання іменникового словотвору в східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами: матеріали IV Міжнародного з'їзду славістів / І. І. Ковалик. — Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1958. — Ч. 1. — 155 с. — С. 41.

⁸⁶ Лопатин В. В. Русская словообразовательная морфемика: Проблемы и принципы описания / В. В. Лопатин. — М. : Наука, 1977. — 315 с.

На думку Н. Клименко та Є. Карпіловської, терміном конфікс (від лат. *confixum* — узятє разом) називається «афікс, що має єдине неподільне значення, але складається з двох частин, які розташовані перед коренем і після нього». У такій дефініції конфікс уходить до класифікаційної системи морфем (афіксів) за диференційною ознакою: «локалізація у морфемній структурі словоформи» поряд із суфіксом, префіксом, флексією, постфіксом та інтерфіксом.⁸⁷

Цю позицію підтримують П. Білоусенко, С. Воропай, І. Іншакова, К. Качайло, Л. Кучеренко, О. Меркулова, Л. Стовбур, вважаючи конфіксами — розірвані (перервані) морфеми, що складаються з двох (а інколи й трьох) частин і діють у словотвірному акті комплексно, як єдине, ціле.⁸⁸

Більшість сучасних дериватологів, з чікими поглядами важко не погодитись, не схильні вважати конфікс одиницею морфеміки. Зважаючи на теоретичне положення, визнане в сучасному мовознавстві, що «морфемою (морфом) може вважатися фонологічна послідовність, що повторюється з певним змістом і локалізована у визначеному місці морфологічних структур, чітко вичленовується, існуючи у вигляді безперервної матеріальної сегментної форми, і асоціюється з дискретним, хоч і складним «квантом» значення»,⁸⁹ О. Зубань приходить до закономірного висновку, що конфікс — це лише одиниця словотвірного аналізу, словотвірний формант, репрезентований декількома морфемами, і в жодному разі не може визначатися як морфема — одиниця морфемного рівня мовної онтології. Поняття конфікса не відповідає і самому змісту терміна морфема. Розуміння конфікса як морфеми з переривчастою формою вираження, як вважає мовознавець, суперечить субстанціальній природі мовного знака — морфеми.⁹⁰

І. Муромцев пропонує розглядати поняття конфіксального способу «як синонім префіксально-суфіксального або префіксально-постфіксального, або суфіксально-постфіксального способів словотворення».⁹¹

Слушними є думки тих учених, які, визнаючи нульовий суфікс як самостійний і рівноправний у словотвірному плані афікс, відносять його до

⁸⁷ Клименко Н. Ф. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська — К. : ІМНАН, 1998. — 162 с. — С. 24.

⁸⁸ Білоусенко П. І. До питання про конфіксальне словотворення / Білоусенко П. І., Кучеренко Л. І., Стовбур Л. М. // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. — 2001. — № 3. — С. 124–129. — С. 32–36; Стовбур Л. М. Еволюція конфіксальної деривації іменника (форманти з матеріально не вираженим другим компонентом) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. М. Стовбур — Запоріжжя, 2004. — 18 с. — С. 1; Воропай С. В. Система конфіксального творення іменників в українській мові XIX–XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. В. Воропай — Запоріжжя, 2001. — 22 с. — С. 1; Нариси з історії українського словотворення (іменникові конфікси) / П. І. Білоусенко, І. О. Іншакова, К. А. Качайло, О. В. Меркулова, Л. М. Стовбур. — Запоріжжя – Кривий Ріг : ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2010. — 480 с. — с. 10.

⁸⁹ Кубрякова Е. С. Понятие морфемы в современных грамматических исследованиях за рубежом / Е. С. Кубрякова // Морфема и проблемы типологии. — М. : Наука, 1991. — С. 150–176. — С. 171.

⁹⁰ Зубань О. М. Статус конфікса у системі української мови / О. М. Зубань [Електронний ресурс] // Слов'янські мови і сучасний світ. — К. : Київський університет. — 2000. — С. 115–121. — Режим доступу : http://philology.kiev.ua/Lingur/art_74.htm#10.

⁹¹ Муромцев І. В. Морфеміка і словотвір сучасної української мови / В. І. Муромцев — Харків : ХДУ, 1980. — 60 с., — С. 25, 27.

матеріально не виражених компонентів дериваційних засобів, що входять до складу конфіксів.⁹²

У словотворі НОАД помітне місце посідає їх творення за участі префікса *без-* від іменників зі значенням певної частини тіла істоти, такі ад'єктиви об'єднані СЗ «позбавлений того, що назване мотивуючим словом» (*безбородий, безволосий, безвусий, безголовий, безлуский, безногий, безшерстий, без'язикий* тощо), рідше вони мотивуються іменниковою основою з іншим значенням (*безглуздий, безголосий, безкрай, безостий, безпарий* та ін.). У сучасній лінгвістичній літературі відсутня одностайна думка щодо визначення способу творення цих слів, відсутні чіткі критерії розмежування префіксальних та конфіксальних прикметників, немає єдності в розумінні змісту форманта *без...-о-(ий)*.

Трапляються твердження, що такі ад'єктивні деривати утворені префіксальним способом. Але префікс, за свідченням дериватологів, ніколи не виконує транспозиційної і класифікаційної функції (В. Горпинич, І. Муромцев та ін.), тобто про префіксацію як автономний процес вести мову не можна.

Переконливою є думка І. Вихованця, який вважає, що до обов'язкових умов формування похідних префіксальних прикметників належить перетворення прийменника *без-* на префіксальну морфему і використання в переважній більшості випадків суфікса як супровідного компонента: *без талану — безталанний*.⁹³ І. Вихованець, як відомо, вважає прийменники аналітичними синтаксичними морфемами.⁹⁴ Його ідеї заґрунтовані на поглядах В. Богородицького, І. Бодуена де Куртене, В. Виноградова, Є. Куриловича, І. Мещанінова, О. Пешковського, О. Потебні та багатьох їхніх послідовників, які вважали прийменник морфемою особливого роду. Отже, змінюється тільки граматичний характер виявлення морфеми — з аналітичної вона перетворюється на синтетичну. Тому умовно, і з цим не можна не погодитися, він називає цей спосіб префіксально-суфіксальним. Таким чином, словотвірний засіб, яким утворені слова на зразок *безбородий, безволосий, безвусий, безголовий, безногий*, можна назвати конфіксом, що виконує єдину словотвірну функцію і має спільне СЗ, бо він складається з префікса і нульового суфікса.

Поодинокі ад'єктиви з іншими префіксами (*неокрай, озимий, підчеревий, поземий, суягна, півдухий*) теж утворені конфіксами, де друга частина — матеріально не виражений суфікс. Виявлено також декілька дериватів-інновацій, утворених подібним способом: *обнизий, півногий, піврукий, посотий*.

⁹²Стовбур Л. М. Префіксально-нульсуфіксальні іменники в сучасній українській мові / Л. М. Стовбур // Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки. — 1999. — № 1. — С. 1–3.; Зубань О. М. Статус конфікса у системі української мови / О. М. Зубань [Електронний ресурс] // Слов'янські мови і сучасний світ. — К.: Київський університет. — 2000. — С. 115–121. — Режим доступу : http://philology.kiev.ua/Lingur/art_74.htm#10

⁹³Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови аспекти / І. Р. Вихованець — К. : Наук. думка, 1980. — 288 с. — С. 195; Вихованець І. Теоретична морфологія української мови : Академічна граматики української мови / І. Вихованець, К. Городенська; [за ред. чл.-кор. НАНУ І. Вихованця]. — К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. — 400 с. — С. 137–138.

⁹⁴Вихованець І. Теоретична морфологія української мови : Академічна граматики української мови / І. Вихованець, К. Городенська; [за ред. чл.-кор. НАНУ І. Вихованця]. — К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. — 400 с. — С. 137–138.

До форманта, що бере участь у складнонульсуфіксальному словотворі прикметників, відносимо порядок слідування основ, єдиний наголос, матеріально не виражений (нульовий) суфікс, закінчення прикметника, інтерфікс **-о-, -е-, -и-** (зрідка без нього: *мільйон сил* → **мільйонсилий**), морфонологічні явища (*короткі, товсті, тонкі, високі ніжки стола, стільця* → **коротконогий, товстоногий, тонконогий, високоногий** *стіл, стілець* (усічення) або їх відсутність: *багато голосів* → **багатоголосий**, *бистра вода* → **бистороводий**, *біла борода* → **білобородий**, *зелений верх* → **зеленоверхий** та ін.

У мовознавчій літературі, як зазначає М. Карпевич, багаторазово акцентовано увагу на звукових елементах, що розміщені між основою і суфіксом, між двома або трьома основами у складних словах. Терміни, що використовують для їх назви, різноманітні: «асемантичні морфеми», «асемантеми», «випадкові відрізки», «структеми», «аломорфи», «сегментами», «формативи», «незначущі прокладки», «інтерфікси».⁹⁵

І. Ковалик слушно зауважує, що поєднувальні голосні у композитах є інтерфіксами, які не мають статусу морфеми, тобто не мають плану змісту.⁹⁶ Подібні погляди на інтерфікс як з'єднувальну голосну, виразник фонетичного оформлення слова, засіб евфонії, тобто другорядний чинник у дії форманта відбиті в працях З. Сікорської, Г. Циганенко, М. Шанського, Б. Шарпило та ін.

Непереконливим, як видається, є твердження А. Нелюби про те, що залежно від використовуваних словотвірних засобів можна виділити конфіксальний різновид основоскладання — творення деривата за допомогою одночасного використання інтерфікса (сполучної голосної, що з'єднує елементи складної твірної основи) і суфіксального форманта, які в сукупності становлять своєрідний конфікс.⁹⁷ Оскільки сполучна голосна (інтерфікс) не позначена дихотомією (плану змісту і плану вираження), вважати її складовою конфікса не варто, бо це суперечить поширеному визначенню конфікса як форманта, репрезентованого двома і більше морфемами.

Нульовий суфікс та закінчення теж не можна розглядати як конфікс, оскільки вони не дистантні, а є нерозривною єдністю у вираженні семантико-граматичного значення. Отже, в композитному словотворі формант не конфіксальний, а є наслідком поєднання різнотипних компонентів.

Таким чином, формант, згідно з тлумаченням, сформульованим Н. Клименко та І. Улухановим, це сукупність словотвірних засобів, за допомогою яких утворюється слово. Це все те, що відрізняє похідне слово від твірного: нульові та матеріально виражені словотворчі та словозмінні афікси (один або декілька) або їх нерозривне поєднання, наголос, морфонологічні зміни на морфемних швах, інтерфікс та закріплений порядок слів при основоскладанні та ін. Можливе існування форманта із нульовим суфіксом,

⁹⁵ Карпевич М. Інтерфікси як асемантичні елементи у структурі слів / М. Карпевич // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки (слов'янська філологія) — Луцьк, 1997. — № 12. — С. 34–37. — С. 35.

⁹⁶ Словотвір сучасної української мови / [за ред. М. А. Жовтобрюха]. — К. : Наук. думка, 1979. — 407 с. — С. 20.

⁹⁷ Нелюба А. М. Осново- і словоскладання в контексті словотвірної номінації [Електронний ресурс] / А. М. Нелюба : Режим доступу : http://www-philology.univer.kharkov.ua/Nauka_files/naukovi_konferencii/naukovi_konferencii.files/dopovidi/neluba.htm.

однак не існують нульові форманти, оскільки це суперечить природі словотвору.

Відома думка лінгвістів, що флексія, окрім своєї основної, словозмінної функції, може виконувати ще й словотворчу. Посутнє з'ясування цього питання важливе для подальшого вивчення нульового суфікса.

Флексія — це словозмінний афікс, що виражає у словоформах української мови ГЗ відмінка, числа, роду, особи, часу та способу, а також має реляційне значення, тобто виражає синтаксичні відношення відповідного слова до інших слів у реченні та словосполученні. На думку І. Вихованця, крім своєї основної реляційної (словозмінної) функції, функції показника синтаксичних зв'язків і семантико-синтаксичних відношень, флексія може виконувати ще й інші, наприклад функцію розрізнення ЛЗ слів. Таку функцію, зокрема, виконують і флексії на позначення граматичного числа іменників — грамами множини, пор.: *спирт* — *спирт^и* (сорт речовини). Деякі флексії, як уважає І. Вихованець, виконують також дериваційну (словотвірну) функцію у словах на зразок *безголосий*, *безкрилий*, *кум-о* — *кума*.⁹⁸ Подібні погляди висловлені в працях І. Милославського,⁹⁹ В. Виноградова¹⁰⁰, І. Ковалика¹⁰¹, їх поділяють також В. Ващук, В. Горпинич, В. Максимов, В. Немченко, З. Потіха, А. Смирницький, П. Стрелков, К. Тимофєєв, Г. Циганенко та інші, визначаючи цю функцію флексії як синкретичну. Цей афікс називають також суфікс-флексія, формословотворчий афікс. Т. Нестеренко поширює такий погляд і на словотвір прикметників, дієслів, числівників.¹⁰²

У творенні слів на зразок *накип*, *підвіз* (іменник «опредметнена дія за значенням») Р. Ліхтман убачає участь синкретичної флексії як основного словотворчого засобу. Уважаючи невдалими терміни «конверсія» та «фонетико-морфологічний спосіб», російський лінгвіст пропонує використовувати стосовно способу словотвору відповідних іменників термін «синкретико-афіксальний».¹⁰³

Переконаливою є висловлена науковцями думка, про те, що флексія, виконуючи граматично класифікаційну функцію (як і суфікс) диференціації частин мови, у словотвірному процесі невіддільна від суфікса, утворює похідні разом із ним. У цьому сенсі флексія — формословотворча, однак автономної дериваційної ролі вона не виконує. Отже, прикметникове закінчення *-ий* (у ад'єктивах на зразок *золото* → *золотий*, *жебрак* → *жебрачий*, *гадюка* →

⁹⁸ Вихованець І. Теоретична морфологія української мови : Академічна граматики української мови / І. Вихованець, К. Городенська; [за ред. чл.-кор. НАНУ І. Вихованця]. — К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. — 400 с. — С. 32, 35.

⁹⁹ Милославский И. Г. Свойства русских флексий / И. Г. Милославский // Рус. яз. в шк.. — 1975. — № 3. — С. 65–69.

¹⁰⁰ Виноградов В. В. Основные этапы истории русского литературного языка // В. В. Виноградов / Рус. яз. в шк.. — 1940. — № 4. — С. 1–8.; Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. — М. : Высшая школа, 1972. — 616 с.

¹⁰¹ Ковалик І. І. Вчення про словотвір / І. І. Ковалик — Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1961. — 84 с.

¹⁰² Нестеренко Тетяна. Флексивний спосіб словотворення / Тетяна Нестеренко // Наукові записки. — Вип. 30. — Серія: Філологічні науки (мовознавство). — Кіровоград: РВЦ КДПУ ім.В. Винниченка, 2000. — С.213–219.

¹⁰³ Лихтман Р. И. Существует ли безаффиксный способ словообразования в русском языке? / Р. И. Лихтман // Вопросы языкознания. — 1968. — № 2. — С. 51–59. — С. 57.

гадючий, без бороди → *безбородий*, *без глузду* → *безглуздий*, *ягня* → *суягна*, *блакитні очі* → *блакитноокий*, *шість крил* → *шестикрилий*, *горбинка на носі* → *горбоносий* та ін.) входить разом із нульовим суфіксом до складу форманта.

Однак інші дериватологи заперечують можливість поліфункціональності афіксів, зокрема флексії, передусім А. Зверев зазначає, що флексія прикметників використовується тільки в ролі формальної прикмети роду, числа і відмінка, виражаючи разом із тим загальне ГЗ якості.¹⁰⁴

«Визнання нульової суфіксації вже саме по собі знімає питання про словотвірну роль флексії, — стверджує А. Зверев, — так, за наявності суфікса флексія повинна виконувати свої звичайні формально-граматичні функції. У цілковитій згоді з цим положенням є й повторювана деякими лінгвістами теза про те, що одна й та сама морфема не може виступати в одних випадках у ролі словозмінної, а в інших — у ролі словотвірної».¹⁰⁵

Отже, форманти, до складу яких уходить нульовий суфікс, — це 1) суфікс + флексія в однокоренових прикметниках, утворених нульсуфіксальним способом; 2) конфікс, що складається з префікса, суфікса і закінчення; 3) у композитах порядок розташування основ + інтерфікс + нульовий суфікс + закінчення + єдиний наголос.

1.6. Способи словотворення та місце нульової суфіксації серед них

Слова в мові утворюються серійно, для цього використовуються певні схеми, формули, слова набувають типових словотвірних значень. Для синхронного словотворення важливо визначити, що таке СЗ і СТ.

Похідне слово відрізняється від непохідного наявністю в нього особливого виду значення — словотвірного, яке під терміном «дериваційне значення» увів в ужиток О. Реформатський у 1955 році, але вперше про нього детально, як про нове поняття, написав Б. Головін: «Усіма визнано, що слово несе в собі два смислових шари (лексичне і граматичне значення), але слово є і носієм третього смислового шару — словотвірного значення. Якщо лексичне значення належить одному слову, а граматичне — цілому класу слів, то словотвірне значення необхідно визнати як проміжне між значенням лексичним і граматичним. Воно належить усім словам однієї й тієї словотвірної групи».¹⁰⁶

Поняття СЗ у науці довгі роки залишалося дискусійним. Різні визначення і підходи до цього поняття спостерігаються в роботах В. Горпинича, Г. Винокура, О. Земської, Н. Клименко, І. Ковалика, В. Лопатіна, І. Милославського, Н. Янко-Триницької, подальшого обґрунтування воно набуло в розвідках К. Городенської, М. Гловінської, В. Грещука, О. Єрмакової, О. Кубрякової, Р. Манучаряна, Л. Родніної, П. Соболевої, В. Хохлачової, Г. Циганенко, І. Ширшова та інших. СЗ

¹⁰⁴ Зверев А. Д. Бессуффиксные прилагательные в современных восточнославянских языках : [конспект лекций] / А. Д. Зверев. — Черновцы : ЧГУ, 1970. — 62 с. — С. 52.

¹⁰⁵ Там само.

¹⁰⁶ Головин В. Г. Очерки по русской морфемике и словообразованию / В. Г. Головин — Воронеж : Изд-во Воронежск. ун-та, 1990. — 188 с — С. 129.

виражається різними мовними засобами залежно від способу словотвору. В афіксальному словотворі СЗ виражається наявним афіксом, зокрема й нульовим, а також відповідним типом твірної основи. У складному слові, як зазначає І. Ковалик, при поєднанні твірних основ без додаткової суфіксації носіями СЗ виступають сполучні морфеми (інтерфікси — О. О., О. М.) та єдність ЛЗ твірних основ. У суфіксальних композитах цю роль виконує ще й суфікс.¹⁰⁷

У сучасній дериватології виділяють кілька типів семантичних співвідношень між твірним і похідним, які розрізняють за характером категоріального (частиномовного) або внутрішньокатегоріального (за умови спільності частини мови членів словотвірної пари) і ЛЗ мотивувальної та мотивованої одиниць.¹⁰⁸ Протиставляючи частиномовні й лексичні риси деривантів і дериватів, розрізняють такі типи СЗ: **транспозиційний** (синтаксична деривація в теорії Є. Куриловича), **мутаційний** та **модифікаційний** (згідно з тлумаченням М. Докуліла, які Є. Курилович позначає нерозчленовано як лексичну чи семантичну деривацію). Деякі дослідники розглядають синтагматичне (єднальне) (В. Лопатін) або еквівалентне (Г. Пастушенков) СЗ, в якому похідне утворення дублює значення неоднослівного дериванта. Синтагматичне СЗ характерне для суфіксально-складних та складноскорочених похідних, слів-зрощень. Якщо дублювання не простежується, то маємо справу з прирощенням смислу, тобто мотивованість похідно нееквівалентна мотивувальному словосполученню. Про рівень еквівалентності СЗ композитів мова піде в III розділі монографії.

При **транспозиційному СЗ** (транспозиції) збереження ЛЗ дериванта супроводжується його категоріальним переоформленням, тобто виникненням змішаного статусу частин мови. В основі **мутаційного СЗ** (мутації) лежить таке смислове співвідношення між членами словотвірної пари, при якому ЛЗ твірної у відповідному похідному видозмінюється. При цьому члени словотвірної пари можуть належати як до одного лексико-граматичного класу слів, так і до різних. **Модифікаційний тип СЗ** (модифікація) характеризується збереженням ЛЗ та категоріальної належності дериванта; зміни в семантиці твірної лексеми мають квантитативно-оцінну властивість.¹⁰⁹

Із поняттям «словотвірне значення» тісно пов'язане поняття «словотвірний тип». СТ — основний осередок словотвірної системи мови, оскільки саме в його межах за аналогією до слів того або того типу і

¹⁰⁷ Словотвір сучасної української мови / [за ред. М. А. Жовтобрюха]. — К. : Наук. думка, 1979. — 407 с. — с. 38.

¹⁰⁸ Dokulil M. Tvoření slov v češtině. — Praha: Nakl. č. akad. věd., 1962. — S. 1. — 263 s., — S. 200; Курилович Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая: К теории частей речи // Е. Курилович Очерки по лингвистике. — М. : Изд-во иностр. лит., 1962. — С. 57–70. — С. 61–64; Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование / Е. А. Земская. — М. : Просвещение, 1973. — 304 с. — С. 184–185; Лопатин В. В. Русская словообразовательная морфемика: Проблемы и принципы описания / В. В. Лопатин. — М. : Наука, 1977. — 315 с. — С. 13–14; Улуханов И. С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы её описания / И. С. Улуханов — М. : Наука, 1977. — 256 с. — С. 25–27; Пастушенков Г.А. Производные имена существительные в словообразовательной системе языка. — Калинин: КГУ, 1981. — 83 с. — С. 12.

¹⁰⁹ Костич Л. М. Історія суфіксальної деривації якісних прикметників української мови : [монографія] / Л. М. Костич. — К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. — 227 с. — С.18–30.

відбувається переважно творення нових слів.¹¹⁰ Поняття СТ в українське мовознавство увів І. Ковалик: «Словотвірний тип — це певна словотвірна структура з відповідним словотвірним значенням, яку становлять належність твірного слова (основи) до певної частини мови, дериванта, дериватор та деривативне (словотвірне) значення».¹¹¹

Привертає увагу точність визначення СТ, яке запропонувала Г. Циганенко: «Словотвірний тип — це система побудови слів певної частини мови, абстрагована від конкретних лексичних одиниць, що є сукупністю словотвірних пар, об'єднаних одним і тим самим формантом, який має однакове СЗ».¹¹²

У сучасному словотворі виділено ознаки СТ, що базуються на відношеннях зіставлення: 1) приналежність мотивованих слів до однієї й тієї самої частини мови; 2) матеріально і семантично однакові форманти; 3) спільне СЗ для усього СТ; 4) усі мотивувальні слова теж мають належати до однієї частини мови; 5) дехто з мовознавців виділяє синтагматичну ознаку, що стосується складних слів, в основі якої лежить сполучуваність. Ця ознака важлива для подальшого аналізу СТ композитів, репрезентованих у цій монографії. Похідні слова, в яких не збігається хоча б одна з ознак, належать до різних СТ.

Питання про нульові дериваційні морфеми безпосередньо пов'язане з визначенням способу словотвору.

На сучасному етапі розвитку дериватологічної науки за видом основних компонентів формантів виділяють способи словотвору, що базуються на використанні/невикористанні афіксів для творення похідних — *афіксальні* і *безафіксні* способи творення (коли афікси при творенні похідного участі не беруть, а форманти складаються з інших мовних одиниць). Термін «безафіксний» (або безсуфіксний) спосіб — традиційний. Його використовували ще младограматики, згодом В. Виноградов, Г. Винокур, О. Земська, І. Ковалик, М. Шанський та ін. Він найбільш широкий із усіх вище названих термінів, оскільки включає всі різновиди такого способу творення слів.

Як зауважує В. Лопатін, термін «безафіксний (або безафіксальний) спосіб словотвору» стосовно вказаних СТ (типів, носій СЗ яких матеріально не виражений — О. О., О. М.), дає лише заперечувальну характеристику цього способу і не відповідає на питання, якими засобами виражається СЗ, яка специфіка цього способу порівняно з іншими способами, що їм також властива відсутність афікса (напр., «чисте» словоскладання, субстантивація, зрощення, аббревіація тощо).¹¹³

¹¹⁰ Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование / Е. А. Земская. — М. : Просвещение, 1973. — 304 с. — С. 182.

¹¹¹ Словотвір сучасної української мови / [за ред. М. А. Жовтобрюха]. — К. : Наук. думка, 1979. — 407 с. — С. 34.

¹¹² Цыганенко Г. П. Русский язык. Морфемика. Словообразование. Этимология : [учебно-справочная книга] / Г. П. Цыганенко — Донецк : ООО «КИТИС», 1999. — 316 с. — С. 171.

¹¹³ Лопатин В. В. Нулевая аффиксация в системе русского словообразования / В. В. Лопатин // Вопросы языкознания. — 1966. — № 1. — С. 76–87. — С. 77.

Р. Ліхтман, на противагу В. Лопатіну, зазначає, що терміни «безафіксний спосіб словотвору» і «нульова суфіксація» означають те саме, оскільки обидва передбачають те, що в основі похідного немає ніякого матеріально вираженого афікса і похідність слів, що належать до безафіксного способу (або до нульової суфіксації) афіксом не виражається.¹¹⁴

Полемізуючи з Р. Ліхтманом, Д. Уорт зауважує, що різниця між «нульовою афіксацією» і «безафіксним способом словотвору» не просто термінологічна. Перший термін означає, що морфонологічні перетворення залежать від наявності відповідних конкретних (хоча й нульових) одиниць (суфіксів); другий термін показує, що граматики може бути — принаймні частково — чисто процесуальною.¹¹⁵

Деякі лінгвісти, зокрема О. Смирницький, М. Докуліл, Є. Кротевич та Н. Родзевич та ін., дотримуються погляду, що деривати, утворені способом нульової суфіксації, належать до «конверсії» — до словотворення за допомогою віднесення слова до певної парадигми, тобто словотвору шляхом зміни «морфологічної характеристики» (парадигми) без зміни (розширення або скорочення) основи,¹¹⁶ оскільки це стосується здебільшого творення іменників, то детально ця проблема в монографії не розглядається.

Синонімічні утворення з матеріально вираженим і нульовим суфіксом, мотивовані тією самою основою, засвідчують, що словотвірне значення в них однакове незалежно від матеріальної вираженості чи невираженості суфікса, тобто такі деривати належать до семантично подібних словотвірних типів: *погод-а* → *погож-о-ий*, *погід-н-ий*; *легк-а ваг-а* → *легк-о-ваг-о-ий*, *легк-о-важ-н-ий*, *легк-ий дух* □ → *легк-о-дух-о-ий*, *легк-о-душ-н-ий*; *без берега* → *без-берег-о-ий*, *без-береж-н-ий*, *без крај-у* → *без-крај-о-ий*, *без-крај-н-ий*; *верблюд* □ → *верблюж-о-ий*, *верблюд-яч-ий*, *собак-а* → *собач-о-ий*, *собач-ин-ий*, *соба-цьк-ий*, *птах* □ → *пташ-о-ий*, *пташ-ин-ий*, *пташ-ач-ий* та ін.

У дисертаційній роботі Л. Третьевич уперше в україністиці запропонувала так званий «безсуфіксний спосіб» визначати як «нульову суфіксацію», зокрема дослідниця вказує, що визначення, які орієнтуються на морфонологічні дериваційні засоби (такі, як *усічення основ*, *чергування*, *зміна наголосу* та ін.), недостатньо повно й чітко відображають суть творення українських дериватів на зразок *вар*, *багрян* і подібних. До таких способів словотвору відносяться *фонетичний*, *регресивний (зворотний)*, *безафіксний*, *безсуфіксний*, частково *фонетико-морфологічний* та *фонетико-парадигматичний*.¹¹⁷

У роботах В. Виноградова, Б. Головіна, К. Левковської, В. Зінов'єва та ін. функціонує термін на позначення способу словотвору досліджуваних дериватів — *фонетико-морфологічний*, який відображає сутність способу, заґрунтовану на

¹¹⁴ Лихтман Р. И. Существует ли безаффиксный способ словообразования в русском языке? / Р. И. Лихтман // Вопросы языкознания. — 1968. — № 2. — С. 51–59. — С. 51.

¹¹⁵ Уорт Д. Морфология нулевой аффиксации в русском словообразовании / Д. Уорт // Вопросы языкознания. — 1972. — № 6. — С. 76–84. — С. 76.

¹¹⁶ Dokulil M. Tvoření slov v češtině. / M. Dokulil. — Praha : Nakl. č. akad. věd., 1962. — S. 1. — 263 s. — S. 59.

¹¹⁷ Третьевич Л. М. Нулевая суффиксация имён существительных в современном украинском языке : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (украинский язык)» / Л. М. Третьевич. — Ужгород, 1980. — 25 с. — С. 6.

явищі чергування приголосних і зміні морфологічного статусу деривата. В. Зінов'єв вважає неправильним погляд на утворення на зразок (рос.) *новь* як безафіксного (безсуфіксного), мотивуючи своє твердження: 1) наявністю однакового морфемного складу похідних і твірних основ досліджуваних одиниць; 2) фактом зведення відмінностей у них до чергування кінцевого приголосного основи. Складність терміна фонетико-морфологічний словотвір у застосуванні до аналізу словотвірних одиниць на зразок (рос.) *бель*, *дичь* пов'язана з виокремленням факту чергування приголосних основи і зміні парадигми відміни. Із цих двох словотвірних елементів, що відрізняють похідне слово від твірного, В. Зінов'єв головним вважає чергування звуків, а додатковим — зміну парадигми.¹¹⁸ Із таким твердженням погодитися важко, оскільки фонетичні зміни хоча й є смислорозрізнявальними, але семантично вони не місткі, зміна парадигми теж не містить інформації про сутність СЗ.

Подібні думки про словотвірну роль чергування приголосних висловлювали й інші дослідники, зокрема В. Дорошевський.¹¹⁹ Термін *фонетико-морфологічний* спосіб М. Шанський уважав невдалим через те, що фонетичне переоформлення твірних основ спостерігається далеко не завжди.¹²⁰

Нульсуфіксальний спосіб словотвору інколи позначається також і терміном *регресивний (зворотний) словотвір* (Н. Арутюнова, А. М'ячин, І. Ковалик та ін.). Він протиставляється суфіксальному та префіксальному, тобто «прямому», при якому творення слова здійснюється шляхом розширення похідної основи за допомогою суфікса або префікса (або одночасно суфікса і префікса). Таким чином, при прямому словотворі підкреслюється факт нарощування основи похідного слова за рахунок тих або тих словотвірних елементів, при зворотному ж словотворі береться до уваги зовсім інше — факт відкидання, відсікання певних значущих елементів твірного слова. Структура слова похідного — наслідок словотвірного процесу — з позицій зворотного словотвору не враховується, напр. *виступ* ← *виступати*, *заклад* ← *закладати*, *підхід* ← *підходити*, *переніс* ← *переносити*; *вись* ← *високий*, *глиб* ← *глибокий*, *зелень* ← *зелений*, *молодь* ← *молодий*.¹²¹

К. Городенська¹²² та М. Кравченко¹²³ ототожнювали нульову суфіксацію з усіченням, розуміючи усічення як творення нових слів шляхом відкидання, усічення частини твірної основи, що виявляється в двох формах: а) у чистому вигляді (*бігати* — **біг**, *сипати* — **сип**, *наголосити* — **наголос**, *насипати* — **насип**, *переказати* — **переказ**, *доступитися* — **доступ**; *синій* — **синь**, *твердий* — **твердь**, *блакитний* — **блакить**, *молодий* — **молодь**); б) з фонетичними

¹¹⁸ Цит. за: Зверев А. Д. Бессуффиксные прилагательные в современных восточнославянских языках : [конспект лекций] / А. Д. Зверев. — Черновцы : ЧГУ, 1970. — 62 с. — С. 38–39.

¹¹⁹ Там само. — С. 39.

¹²⁰ Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию / Н. М. Шанский. — М. : изд. МГУ, 1968. — 310 с. — С. 284.

¹²¹ Приклади з: Ковалик Іван. Вчення про словотвір. Вибрані праці. Упорядник та автор передмови Василь Грещук. — Івано-Франківськ–Львів: Місто НВ, 2007. — 404 с. — С.115–117.

¹²² Вихованець І. Р. Граматика української мови / Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Грищенко А. П. — К. : Рад. школа, 1982. — 208 с.

¹²³ Кравченко М. Явище усічення у системі віддієслівних іменників // Мовознавство. — 1984. — № 3. — С.32–36.

змiнами, що полягають здебільшого в чергуванні голосних або приголосних звуків, які зумовлюються їх новими позиціями (*ходити* — **хід**, *виходити* — **вихід**, *заходити* — **захід**, *вивозити* — **вивіз**, *двозити* — **довіз**, *плакати* — **плач**, *кликати* — **клич**, *високий* — **вись**, *міцний* — **міць**)¹²⁴. Однак усичення — це морфологічне явище, а не спосіб словотвору, оскільки, якщо прийняти такий погляд, залишається невизначеним формант і СЗ деривата.

Отже, на сьогодні питання про способи словотвору з формантом, до складу якого входить нульовий суфікс, залишається одним із дискусійних в українській дериватології, що зумовлено його специфічністю — матеріальною відсутністю одного з основних словотворчих засобів. Уживання термінів *безафіксний* (або *безафіксальний*), *безсуфіксний*, *флексивний* (флексійний) та *префіксально-флексивний* (префіксально-флексійний), *синкретико-афіксальний*, *регресивно-фонетичний* чи *фонетико-морфологічний* або *фонетико-парадигматичний* способи словотвору, а також *конверсія* та *усичення*, що часто використовують дослідники стосовно способів словотвору, один із засобів яких є імпліцитним, є неточним, оскільки вони не відбивають суті словотвірного процесу, особливостей мотиваційних відношень, зокрема через неокресленість форманта як носія СЗ, що не дає чіткості в розумінні структури ряду СТ та особливостей парадигматико-синтагматичних відношень окремих груп слів.

Нульову суфіксацію не вважаємо окремим способом словотвору. Це процес, що супроводжує афіксальні способи словотвору — суфіксальний, конфіксальний (префіксально-суфіксальний), основоскладання, він виявляється в активній участі матеріально не вираженого суфікса в автономному творенні слів чи як компонент складного форманта. Як показав матеріал дослідження, серед прикметників, утворених за участі форманта з нульовим суфіксом **-о-ий**, виділяємо **три словотвірні групи** за характером мотивувального слова та особливостями форманта:

1) десубстантиви (*княжий*, *просторий*); девербативи (*гожий*, *проїжджий*); денумеративи (*п'ятий*, *шістнадцятий*); депрономінатив (*нічогий*), утворені нулем суфікса;

2) десубстантиви та девербативи, утворені за участі конфіксальних формантів із матеріально не вираженим другим компонентом (*неокрай*, *поземий*, *суягна*, *беззубий*, *недорікий*, *неозорий*);

3) композити, утворені на базі атрибутивних словосполучень (*дванадцятипалый*, *жовторотий*, *босоногий*) і композити, утворені на базі неатрибутивних словосполучень (*сліпородий*, *собакоголовий*, *рясноцвітий*).

1.7. Словотвірна валентність нульового суфікса

Динамічний аспект вивчення словотвору серед інших проблем на перший план висуває проблему сполучуваності морфем, оскільки його завдання полягає

¹²⁴ Вихованець І. Р. Граматика української мови / Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Грищенко А. П. — К. : Рад. школа, 1982. — 208 с. — С. 26–27.

в тому, щоб відповісти на питання, як від мотивувального слова шляхом приєднання морфем утворити потрібне мовцеві слово. З'ясувати це можна лише під час ретельного вивчення поєднуваності морфем у слові.¹²⁵ Останнім часом **валентність морфем**¹²⁶ стала об'єктом пильної уваги лінгвістів, більшість досліджень була присвячена описові особливостей фоно- та морфотактики суфіксальних афіксів (І. Демешко¹²⁷, Т. Іщенко¹²⁸ та ін.).

Розрізняють формальну та семантичну валентність. Формальна валентність — пристосування морфів через чергування фонем, їх зміни тощо, наприклад, історичні чергування приголосних на морфемному шві в НОАД та морфонологічні явища, що відбуваються на морфемному шві між кореневою морфемою та нульовим суфіксом у СНАД (про ці явища докладніше в III та IV розділах цієї монографії).

При семантичній валентності вибір сполучуваних морфів зумовлюється передусім їх значенням. Саме семантичні обмеження визначають, чи є в принципі сумісними ті чи ті значення, чи відповідає цьому сполученню значень той чи той феномен довкілля.¹²⁹ Зокрема нульовий суфікс (узагалі) може вимагати іменникових, прикметникових і дієслівних основ (*пророк* → **пророч-*о*-ий**, *верх* → **на-верх-*о***, *молодий* → **молодь-*о***, *синій* → **синь-*о***, *юний* → **юнь-*о***, *заїжджати* → **заїждж-*о*-ий** та ін.). Семантична валентність передбачає вибір поєднуваних морфем з урахуванням їх значення. Наприклад, прикметниковий нульовий суфікс зі СЗ «ознака за приналежністю істоті (неособі)» (*бик* + **-*о*-** → **бичий**, *їжак* + **-*о*-** → **їжачий**), «ознака за приналежністю особі певного соціального стану» (*ворог* + **-*о*-** → **ворожий**, *козак* + **-*о*-** → **козачий**), «ознака за приналежністю особі певного родинного стану» (*отець* + **-*о*-** → **отчий**, *чоловік* + **-*о*-** → **чоловічий**), «ознака за приналежністю особі певного віку» (*молодик* + **-*о*-** → **молодичий**, *парубок* + **-*о*-** → **парубочий**), «ознака за приналежністю особам за професією, за певним родом занять або за родом діяльності» (*бродяга* + **-*о*-** → **бродяжий**, *жебрак* + **-*о*-** → **жебрачий**) поєднується лише з іменниками що мають семантику істоти.

Як зазначає Л. Родніна, поняття позиції, що було раніш основним у теоретичній фонології, згодом поширилося й на словотвір та граматику. Позиція — це оточення, в якому перебуває мовна одиниця, або її місце серед інших мовних одиниць. У словотворі позиція — це потенції відповідного словотворчого афікса в поєднанні з певною твірною основою.¹³⁰

¹²⁵ Горпинич В. А. Сочетаемость морфем и проблемы словообразования / В. О. Горпинич // Актуальные проблемы русского словообразования // Ученые записки Ташкентского госуниверситета. — Т. 143. — Ташкент, 1975. — С. 63–68. — С. 68.

¹²⁶ Під валентністю розуміємо, вслід за І. Демешко, Т. Іщенко, М. Кочерганом, М. Степаненком та ін., загальну сполучувальну здатність слів і одиниць інших рівнів (звуків, морфів, сем, слів, словосполучень, речень). У мовознавстві на позначення сполучуваності морфем використовується також термін морфотактикос (Н. Клименко, В. Горпинич), але частіше — валентність.

¹²⁷ Демешко І. М. Валентність суфіксів -ець та -ок в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» / І. М. Демешко. — Одеса, 1996. — 16 с.

¹²⁸ Іщенко Т. А. Валентність суфікса -иця в апелятивах української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» / Т. А. Іщенко. — Дніпропетровськ, 1997. — 15 с.

¹²⁹ Милославский И. Г. Об ограничениях сочетаемости русских морфем // Вестник Московского университета. — 1979. — № 2. — Серия 9 : Филология. — С. 3–14. — С. 5.

¹³⁰ Словотвір сучасної української мови / [за ред. М. А. Жовтобрюха]. — К. : Наук. думка, 1979. — 407 с. — С. 42.

«Коло питань, що виникає у процесі творення нового слова від існуючого, — зазначає І. Милославський, — якщо визначена семантична відмінність, стосується правил, згідно з якими можуть або не можуть приєднуватися до даних слів відповідні морфеми. У цієї проблеми є два аспекти. Один аспект стосується семантичної можливості або неможливості поєднання певного слова з тією або тією службовою морфемою, інший визначає, який саме член, як правило, з довгого синонімічного ряду здатний виконати ту роль, що її потребує семантика у цьому разі».¹³¹

Як стверджує В. Лопатін, «з огляду на сам предмет словотворення як особливу галузь дослідження (як «зроблені» слова і як вони «робляться») однаково важливі «початковий матеріал» і «отриманий продукт»... З перспективного боку словотворчі системи слов'янських мов вивчені значно слабкіше, ніж із ретроспективного, ... словотвірні здібності різних граматичних класів і підкласів слів чекають ще свого всебічного аналізу».¹³²

Г. Винокур так писав про надзвичайну «примхливість» словотворчих афіксів: «... Саме по собі слово (*рос.*) *женушка* ще не свідчить про те, що решта слів цього ряду існує в мові у реальному вжитку або навіть у потенції, так само як не передбачається цього і стосовно слів (*рос.*) *головушка*, *сторонушка*. Так, поряд із словом (*рос.*) *дама* неможливе «*дамушка*», «*дамицина*», «*дамик*», але є (*рос.*) *дамский*, так само як і при (*рос.*) *сторонушка* немає (*рос.*) «*линиюшка*», при (*рос.*) *головушка* немає (*рос.*) «*рукушка*», «*ногушка*» та ін.»¹³³

В. Горпинич зауважує, що поєднання морфем у слові відбувається за певними правилами, які характеризують словотвірну систему кожної семантичної групи слів і кожної мови. Морфеми завжди є такими одиницями, яким повинні безпосередньо передувати або за якими мають безпосередньо йти цілком визначені інші одиниці, що перебувають з ними в тісному семантичному зв'язку. На основі цих правил здійснюється вибір мотивуючого слова, формування твірної основи, вибір форманта, що сконцентровано виявляється у словотвірній моделі. Оскільки питання словотвірного синтезу в мовознавстві ще не опрацьовані, то основні правила сполучуваності морфем також ще не сформульовані, але вони об'єктивно функціонують і зумовлюються семантичними і структурними чинниками.¹³⁴

Досліджуючи композити, враховуємо семантику твірних основ. До другої основи — назви соматичного поняття, приєднуються тільки ті перші атрибутивні основи, що семантично можуть із ними узгодитися (колір, розмір, число, функції соматизмів тощо). Аналіз цих дериватів з урахуванням семантики твірних основ викладено в III і IV розділах цієї монографії.

¹³¹ Милославский И. Г. Вопросы словообразовательного синтеза / И. Г. Милославский — М. : Изд-во МГУ, 1980. — 296 с. — С. 130.

¹³² Лопатин В.В. Словообразование как объект грамматического описания (концепция и методы) // Грамматическое описание славянских языков. — М.: Наука, 1974. — С. 47–60 — С. 54–55.

¹³³ Винокур Г. О. Форма слова и части речи в русском языке. / Г. О. Винокур // Избранные работы по русскому языку. — М. : Учпедгиз, 1959 — 492 с. — С. 399–400.

¹³⁴ Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія / В. О. Горпинич. — К. : Вища школа, 1999. — 207 с. — С. 175.

За авторськими спостереженнями, в УС нульовий суфікс приєднується до основ власне українського (або старослов'янського) та східнослов'янського походження, до іншомовних ад'єктивних основ матеріально не виражений ад'єктивний суфікс не приєднується, що пояснюється традицією вживання і, напевне, морфологічними особливостями основ більшості іншомовних слів.

Як відомо, в українській мові діють закони милозвучності, за якими не бажаний збіг голосних та важких для вимови приголосних. Правила морфотактики пов'язані з правилами фонотактики і базуються на їх основі. За правилами української фонотактики у слові не можуть стояти поряд два голосних звуки (не може бути зіяння). Тому до твірної основи на кінцевий голосний звук не може приєднуватися твірний суфікс чи флексія з початковим голосним.¹³⁵ З огляду на те, що після матеріально не вираженого суфікса в ад'єктивних дериватах іде флексія, яка починається з голосного, то всі нульові суфікси приєднуються лише до основ, що закінчуються на приголосний звук (крім *-г-*, *-ф-* *-ш[шч]-*). До основ, які закінчуються на голосний, нульовий суфікс не приєднується. Крім того, кінцевому приголосному твірної основи досить часто передують голосний (*-(у)б-о-ий*, *-(а)в-о-ий*, *-(е)в-о-ий*, *-(и)в-о-ий*, *-(о)в-о-ий*, *(а)г-о-ий*, *-(е)г-о-ий*, *-(о)г-о-ий* тощо), зрідка — фонетично сумісний із наступним приголосний (*-(ор)б-о-ий*, *-(уз)д-о-ий*, *-(ор)д-о-ий*, *-(із)к-о-ий*, *-(оз)к-о-ий*, *-(еб)л-о-ий*, *-(ор)л-о-ий*, *-(ер)н-о-ий*, *-(ов)н-о-ий*, *-(еб)р-о-ий*, *-(уд)р-о-ий*, *-(ер)с-о-ий*, *-(ар)ш-о-ий* та ін.), і лише у двох випадках зафіксовано збіг трьох кінцевих приголосних твірної основи на морфемному шві: *-(йі)ждж-о-ий*, *-(ерс)т-о-ий* (див. Додаток Б. Таблиця Б.1.).

Дистрибуцію морфем на словотвірному рівні називають словотвірною потенцією формантів. Н. Клименко розрізняє слова зреалізовані, тобто ті, що існують у мові, та потенційні — ті, що можуть бути утворені за твірними моделями мови. На її думку, є слова, що можуть з'явитися у мові, і слова, поява яких неможлива через ті заборони і обмеження, що їх накладає мова на сполучуваність словотвірних основ і афіксів.¹³⁶

Як видається, під зреалізованими словами дослідниця має на увазі не тільки факти мови, але й мовлення, а потенційними вважає ті слова, що можуть утворитися за певною моделлю. Таким чином, індивідуально-авторські новотвори — це реалізація потенційності, хоча, безумовно, не всі вони увійдуть у систему, стануть надбанням узусу.

Яскравим прикладом зреалізованих НОАД та СНАД (семантику яких досить важко з'ясувати) є індивідуально-авторські новотвори в поезіях В. Верховеня: *німозолій вусоцвіт*, *темнолова хмароптаха*, *цароскута темнева*, *терновіні мальворужі* тощо. Усі вони утворені okazіонально, з порушенням законів мотивації, зокрема синтагматичної узгодженості компонентів твірних сполук: *німозолій* (← *німа зола**), *темноловий* (←

¹³⁵ Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія / В. О. Горпинич. — К. : Вища школа, 1999. — 207 с. — С. 175.

¹³⁶ Клименко Н. Ф. Система афіксального словотворення сучасної української мови / Н. Ф. Клименко. — К. : Наук. думка, 1973. — 189 с. — С. 129–145.

ловити темно*), **цароскута** (← *скута царем**), **терновіний** (← *терновий вінок**).

Часто неможливо пояснити, чому нульовий суфікс приєднується до деяких основ і не сполучається з іншими, про що йшлося в роботах В. Лопатіна, І. Милославського, Г. Винокура, В. Горпинича. Зокрема, матеріально не виражений афікс приєднується майже до всіх основ, що мають семантику соматизмів: *голов-а* → **без-голов-о-ий**, *зуб -о (-и)* → **без-зуб-о-ий**, *луск-а* → **без-луск-о-ий**; *ок-о (очі)* → **бистр-о-ок-о-ий**, *рук-а (-и)* → **крив-о-рук-о-ий**, *плеч-е (-і)* → **рівн-о-плеч-о-ий**, *волосся* → **рідк-о-волос-о-ий**, *крило (-а)* → **рожев-о-крил-о-ий**, *лапа(-и)* → **сір-о-лап-о-ий**, *дзьоб* → **товст-о-дзьоб-о-ий** та ін. Але ні в УС, ні в ІАС, ні серед зреалізованих, ні серед потенційних не зафіксовано НОАД та СНАД, утворених від іменникових основ-соматизмів *гортань-о*, *леген-і*, *тім'[j-a]*, *спин-а*, *живіт-о*, *ніготь-о (нігті)*, *кіготь-о (кігті)*, *суглоб-о (-и)*, *ясн-а* тощо, хоча морфонологічне і семантичне підґрунтя для їх творення є. Інший приклад: УНОАД та УСНАД **безрукавий** та **довгополий** (← *пола*) мотивуються іменниками, що означають одяг, а від іменників *кишеня*, *комір*, *погон* та ін. відповідні нульсуфіксальні деривати поки що не утворилися, хоча теоретично могли б виникнути. Такі ще не утворені слова можна вважати потенційними, оскільки система мови заклала таку потенцію у вигляді СТ.

У словотворі діє примусова і вільна валентність. Примусова валентність полягає в тому, що коренева морфема приєднує до себе лише конкретну афіксальну морфему (напр., у нашому випадку іменниковий корінь приєднує тільки нульовий суфікс): *щука* → **щуч-о-ий**, *бродяга* → **бродяж-о-ий**, *ризниця* → **ризнич-о-ий**, *червоні щоки* → **червонощок-о-ий** та ін. (тобто ті НОАД і СНАД, що не вступають у синонімічні зв'язки із дериватами з матеріально вираженими суфіксами). При вільній валентності один і той самий корінь може сполучатися з кількома різними афіксальними морфемами зі схожим значенням, утворюючи словотвірні синонімічні пари: **безрукав-о-ий** — **безрукав-н-ий**, **безворс-о-ий** — **безворс-ов-ий**, **безрос-о-ий** — **безрос-ян-ий**, **коз-о-ій** — **коз-яч-ий**, **коз-ин-ий** та ін.

І. Милославський стверджує, що в мові, як і в житті, діють обмеження і заборони, які неможливо пояснити, виникають дивні переваги одних засобів словотворення над іншими, а також важкозрозумілі на такому тлі майже дублетні утворення. Цю обставину необхідно враховувати, коли йдеться про мовну систему, її правила та механізми. Мовна дійсність не вкладається в цю підпорядковану розумові систему. З огляду на це, очевидно, краще говорити не про обмеження в дослідницьких можливостях, а про принципову внутрішню властивість мови.¹³⁷

Таким чином, якщо формальна валентність нульового суфікса у прикметниках підпорядковується чітким законам морфо- і фонотактики, то семантична валентність, хоча й прогнозована в більшості випадків, може мати несподівані вияви.

¹³⁷ Милославский И. Г. Вопросы словообразовательного синтеза / И. Г. Милославский — М. : Изд-во МГУ, 1980. — 296 с. — С. 189.

Аналіз нульсуфіксальних прикметникових утворень у світлі теорії деривації створює підґрунтя для певних узагальнень.

Генетично нульовий суфікс прикметника виник як наслідок фонетичних процесів, пов'язаних з асиміляцією колишнього суфікса *-j-*, що фонетично зафіксовано в основах прикметників сучасної української мови. Якщо ж таке фонетичне підтвердження відсутнє, то причина появи нульового суфікса криється в явищі мовної аналогії в межах певних СТ.

Критеріями виділення нульового словотворчого суфікса у слові є: 1) наявність СЗ, аналогічного тому, що характеризує слова з матеріально вираженими афіксами; 2) наявність мотивуючого слова, більш простого в семантичному та/або формальному відношенні; 3) установлення напрямку мотивації; 4) наявність парадигматичних зв'язків зі спільнокореновими словами (з синонімічними субстанціально вираженими афіксами); 5) факти будови словотвірної системи не тільки однієї мови, а й, як додатковий чинник, — близькоспоріднених східнослов'янських мов, що розвивалися історично в єдиному мовному просторі.

«Нульова суфіксація» — це словотворчий процес, що здійснюється за допомогою форманта, до складу якого входять нульовий суфікс і флексія, утворюючи дериваційне нерозривне поєднання. Крім того, формант може об'єднувати й інші словотворчі засоби залежно від способу деривації.

Способи словотвору за участі нульового суфікса відрізняються від безафіксного способу словотвору, за якого афікси не беруть участі у творенні похідного (лексико-морфологічний спосіб, лексико-синтаксичний і лексико-семантичний). Способи словотвору прикметників за участі нульового суфікса неправомірно називати флексивними, оскільки флексія автономної дериваційної функції не виконує.

Серед ад'єктивів, утворених за участі форманта з нульовим суфіксом, виділяються такі словотвірні групи за характером мотивувального слова та особливостями форманта: десубстантиви, девербативи, денумеративи, депрономінативи, утворені автономним нульовим суфіксом; десубстантиви та девербативи, утворені за участі конфіксальних формантів із матеріально не вираженим другим компонентом; композити, утворені на базі атрибутивних і неатрибутивних словосполучень.

Формальна валентність нульового суфікса визначається законами милозвучності української мови, що закорінені в історію її розвитку. Його семантична валентність бере свої витoki з давніх часів і поширюється в сучасній мові під дією закону мовної аналогії, однак не завжди можна пояснити причину поєднуваності / непоєднуваності з певними твірними основами.

РОЗДІЛ II

ПАРАДИГМАТИКА НУЛЬОВИХ СУФІКСІВ. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ВЛАСТИВОСТІ ОДНОКОРЕНЕВИХ АД'ЕКТИВНИХ ДЕРИВАТИВ З МАТЕРІАЛЬНО НЕ ВИРАЖЕНИМ СУФІКСОМ

2.1. Парадигматика прикметникових нульових словотвірних суфіксів

Мовна система, як і будь-яка інша, як відомо, базується на кореляції відношень між складовими. Зв'язки між мовними одиницями бувають парадигматичні, синтагматичні, ієрархічні, епідигматичні. Під парадигматичними зв'язками розуміємо відношення вибору, асоціації, що ґрунтуються на подібності й відмінності позначувальних і позначуваних одиниць мови. До парадигматичних відносять синонімічні, антонімічні, конверсивні та інші відношення.

Серед НОАД та СНАД словотвірна антонімія не простежується, однак нульові суфікси виявляють синонімічні зв'язки з матеріально вираженими, що й потребує окремого розгляду як і явище омонімії нульових морфем.

2.1.1. На думку авторів праці «Словотвір, синонімія, стилістика» Л. Дідківської та Л. Родніної, однією з першорядних проблем, пов'язаних із вивченням явища словотвірної синонімії, є визначення самого поняття словотвірного синоніма.¹³⁸ Досліджуючи історію суфіксальної системи іменника, П. Білоусенко зауважив, що словотвірна система впродовж усього періоду розвитку української мови мала відповідний «запас міцності»: однотипні словотвірні значення виражаються за допомогою багатьох різних формантів, що створило передумови для конкурентного функціонування словотворчих засобів.¹³⁹ Те саме простежуємо і в системі прикметникових суфіксів, результатом чого стала варіативність дериваційної норми в сучасній українській мові на рівні словотвірної синонімії.

Дослідженню цих питань присвячені праці О. Ахманової, В. Васильєвої, І. Вербовської, Т. Вільчинської, І. Вихованця, К. Городенської, А. Грищенка, Л. Гречко, В. Грещука, Л. Денисенко, Л. Дідківської та Л. Родніної, Т. Івасишиної, О. Земської, Є. Карпіловської, Н. Клименко, І. Ковалика, І. Кузьми (Вербовської), А. Лагутіної, В. Лопатіна, Г. Пилипович, Р. Рогожникової, В. Русанівського, Н. Семенюк, В. Симиряк, О. Смирницького, Н. Шумілова, Г. Щербатюк, В. Щетиніна, Ф. Філіна та інших.

Уперше в українському мовознавстві теорію синонімів словотвірного рівня обґрунтував І. Ковалик. Він визначив такі основні критерії словотвірних синонімів: «спільність твірної основи, лексична однозначність або

¹³⁸ Дідківська Л. П. Словотвір, синонімія, стилістика / Л. П. Дідківська, Л. О. Родіна. — К. : Наук. думка, 1982. — 170 с. — С. 84–85.

¹³⁹ Білоусенко П. І. Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду) : [моногр.] / П. І. Білоусенко. — К. : КДП, 1993. — 216 с. — С. 193.

близькозначність, синонімічність різнозвучних суфіксів, наприклад: *здавач* — *здавальник*, *збирач* — *збиральник*, *закарпатець* — *закарпатчанин* та ін.».¹⁴⁰

Словотвірну синонімію в мовознавстві називають по-різному: «словотвірні (дериваційні) синоніми», «словотворчі синоніми», «морфологічні синоніми», «дериваційно-морфологічні варіанти», «словотвірні (дериваційні) варіанти», «дублети», «паралельні похідні (утворення)», «спільнокореневі синоніми» та ін.¹⁴¹

Вочевидь, справедливим є твердження І. Кузьми (Вербовської), що і словотворчі афікси, і спільнокореневі похідні (мінімальні й максимальні одиниці словотвору на рівні мовлення) можуть бути словотвірними синонімами, тобто в межах системи словотвору синонімія — явище специфічне, двопланове — афіксемне та дериватемне.¹⁴²

Словотвірні синоніми — це ряди спільнокоренових дериватів, що належать до однієї частини мови й утворені різнозвучними суфіксами: 1) з однаковим СЗ — абсолютні словотвірні синонімічні деривати, або дублети та 2) деривати зі спільним СЗ, що «розрізняються обсягом своєї семантичної парадигми або активністю вживання, спектром сполучуваності та оцінним потенціалом тощо».¹⁴³

Як уже згадувалося, нульові суфікси можуть вступати в синонімічні зв'язки із матеріально вираженими суфіксами *-н-*, *-ов-*, *-ан-*, *-ськ-*, *-ач-*, *-ин-*, наприклад: *погож-о-ий* — *погідний*; *незор-о-ий* — *незорний*, *підчерев-о-ий* — *підчеревний*; *безвод-о-ий* — *безводний*, *безпар-о-ий* — *безпарний*; *малосил-о-ий* — *малосильний*, *злозяик-о-ий* — *злозяичний*, *бич-о-ий* — *бичачий*, *орл-о-ий* — *орлячий*, *орловий*, *орлиний*, *собач-о-ий* — *собачиний*, *собацький*; *безворс-о-ий* — *безворсовий*, *безвітр-о-ий* — *безвітряний*.

2.1.1.1. Найповніше синонімічні зв'язки простежуємо між парами ад'єктивних дериватів з нульовим прикметниковим суфіксом та матеріально вираженим суфіксальним морфом *-н-*: 39 синонімічних пар НОАД і 35 пар СНАД.

Досліджуючи синонімію прикметникових словотворчих суфіксів, Т. Івасишина доходить висновку, що вона існує насамперед у суфіксальному словотворенні якісних прикметників, це зумовлено їхнім кількісно-оцінним СЗ. У системі суфіксального словотворення відносних прикметників синонімію

¹⁴⁰ Ковалик І. І. Питання словотворчої синонімії і омонімії слов'янських мов // Питання слов'янознавства: Матеріали І Славистичної конференції. — Львів, 1962. — С. 5–25. — С. 21–22.

¹⁴¹ Кузьма І. Словотвірна синонімія і словотвірна варіативність прикметників в українській мові / Ірина Кузьма. — Львів : Літопис, 2006. — 308 с. — С. 9.

¹⁴² Там само. — С. 17.

¹⁴³ Таран А. А. Динаміка словотвірної норми в сучасній українській мові [Електронний ресурс] / А. А. Таран // Матеріали Міжнародного наукового симпозіума «Славянские языки и культуры в современном мире», Москва, філологічний факультет МГУ ім. М. В. Ломоносова, 24–26 березня 2009 р. — Режим доступу : <http://www.philol.msu.ru/~slavmir2009/participants/?l=%D2>

словотворчих суфіксів простежуємо рідше. З-поміж різних СЗ лише в межах кількох між суфіксами встановлюються синонімічні зв'язки.¹⁴⁴

Вивчаючи синонімію прикметників на **-о-ий/-н-ий** у сучасних слов'янських мовах, Т. Трошкіна займає досить суперечливу позицію щодо двох СТ, а саме: складних прикметників з опорним компонентом — основою іменника у значенні «який володіє якістю, названою опорною основою і конкретизованою в першій основі складного слова», утворених за допомогою нульової суфіксації, та конфіксальних прикметників, утворених від прийменниково-іменникових сполук за участі форманта **без...-о-(ий)**. Напр., **легковаг-о-ий** — **легковаж-н-ий**, **легкодух-о-ий** — **легкодуш-н-ий**; **безберег-о-ий** — **безбереж-н-ий**, **безвод-о-ий** — **безвод-н-ий**, **безкрај-о-ій** — **безкрай-н-ій** тощо. Вона називає синонімічні ад'єктивні пари «відповідно ускладненими й не ускладненими суфіксом **-н-**» та «якісними іменами на **-о-ий/-н-ий**, що знаходяться в досить складних і тривалих взаємовідношеннях».¹⁴⁵ Суперечливість, на нашу думку, виявляється в тому, що, назвавши деривати «ускладненими й не ускладненими суфіксом **-н-**», дослідниця визнає їх вторинність у процесі словотворення стосовно нульового суфікса. Однак, висувачи ідею про тривалі й складні відношення між цими суфіксами, вона стверджує їх часову співвідносність у розвитку і можливість семантичного перетину, тобто можливість їх спільнозначності.

Т. Трошкіна також зазначає, що в давнину синонімія на **-о-ий/-н-ий** була характерною для всіх слов'янських мов, потім сфера її поширення звузилася, і вже у XVIII столітті можна говорити швидше про міжслов'янську синонімію, ніж про спільнослов'янську. Абсолютно природно, що пари на **-о-ий/-н-ий**, синонімічні в минулому, на сьогодні представлені епізодично, але вони являють собою цінний матеріал для підтвердження якнайдавнішої словотвірної синонімії прикметників, нині майже повністю зниклої.¹⁴⁶

Поява поряд із безсуфіксним (нульсуфіксальним — О. О., О. М.) прикметником суфіксального за наявності первинного іменника, на думку А. Зверева, свідчить про «конкуренцію», що почалася між безсуфіксними (нульсуфіксальними — О. О., О. М.) і суфіксальними типами прикметників. Напр.: **золотыи** (пор. **золото**) і **золотьныи** ((рос.) **золотой**) та інші. Надалі в мові залишилися переважно суфіксальні прикметники, безсуфіксні (нульсуфіксальні — О. О., О. М.) зникли. «Ад'єктивізація» іменних та інших основ не стала продуктивним засобом утворення прикметників.¹⁴⁷

Кількість відповідних ад'єктивних синонімічних пар у сучасній українській мові невелика. Ці синоніми репрезентовані у досить складній

¹⁴⁴ Івасишина Т. А. Синонімія словотворчих афіксів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. А. Івасишина — К., 1998. — 21 с. — С. 11.

¹⁴⁵ Трошкіна Т. П. Синонимия прилагательных на **-ий/-ный** в современных славянских языках / Т. П. Трошкіна // Словообразование и стилистика современного русского языка : [сборник статей]. — Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1991. — С. 97–115. — С. 98.

¹⁴⁶ Там само. — С. 97.

¹⁴⁷ Зверев А. Д. Бессуффиксные прилагательные в современных восточнославянских языках : [конспект лекций] / А. Д. Зверев. — Черновцы : ЧГУ, 1970. — 62 с. — С. 9–11.

взаємодії і збереглися передусім тому, що знаходяться на тому чи тому ступені семантичної або стильової диференціації.

Показовий сам факт їх наявності, вони не зникають з мови, а це свідчить про відносну стійкість синонімії дериватів на **-о-ий/-н-ий**.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики суфіксальна синонімія **-о-ий/-н-ий** простежується в 5-ти словотвірних групах за характером мотивуючого слова та особливостями форманта.

Кількість синонімічних ад'єктивних пар, що належать до **першої групи** (десубстантиви, утворені формантом — нульовий суфікс і закінчення), у сучасній українській мові незначна (**погож-о-ий** — **погідний** і **золот-о-ий, злот-о-ий** — **злотний**), при повному або частковому збігові значень цих дериватів вони мають стилістичні відмінності.

В ад'єктивній парі **погож-о-ий** — **погід-н-ий** існує часткова словотвірна синонімія, через те що НОАД **погожий** має три ЛСВ, а ад'єктив з суфіксом **-н-** — два. Синонімічна відповідність простежується у двох значеннях: «ясний, теплий, сонячний (про погоду, пору дня, року та ін.)» та «який виражає спокій, безтурботність»: *День випав погожий, сонячний* (П. Мирний). *Якщо в погідну пору вийти на берег [моря], може здатися, що дійшов до краю світу* (З. Мороз). *Дивиться [Степан] на її лице, а воно таке погідне стало, таке лагідне* (А. Крушельницький). *З новим роком побажаю я нам долі тихої, погожої та роботящої* (М. Коцюбинський).¹⁴⁸

Прикметник **золотий** має дев'ять ЛСВ, ад'єктив **злотий** — три ЛСВ, а значення слова **злотний** подається з позначкою «поет.», те саме, що **золотистий** у значенні «кольором схожий на золото». Між собою НОАД **золотий** — **злотий** синонімічні у таких значеннєвих відтінках: «який має в собі золото як складову частину», «зроблений із золота» та значенням «який своїм кольором нагадує золото»: *Дарую тя', сестро, на злотій тарели, Щоб вам, молодят, добре діти велись* (Народна творчість). *Розбити тіло непотрібне І спасти злотними дощами В безмір'я променю жадібне* (В. Свідзинський). Отже, деривати **золот-о-ий, злот-о-ий** — **злот-н-ий** уступають між собою у відношення часткової синонімії.¹⁴⁹

Погоджуємося з І. Кузьмою (Вербовською), яка вважає, що серед усіх словотвірних синонімічних і варіантних пар (рядів) нової української мови засвідчено небагато таких, що мають рівноважну паралельність, тобто нічим не відрізняються ні в плані лексичної та словотвірної семантики, ні у функційному плані.¹⁵⁰

До десубстантивів, що належать до **першої словотвірної групи**, відносяться також ад'єктиви категорії посесивності з твірними основами

¹⁴⁸ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 6. — С. 708, 717.

¹⁴⁹ Там само. — Т. 3. — С. 681.

¹⁵⁰ Вербовська І. Т. Словотвірна синонімія і словотвірна варіантність прикметників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. Т. Вербовська — Львів, 2001. — 21 с. — С. 14.

іменників на позначення тварин, птахів, риб і т. ін., але відповідних синонімічних пар (**-о-ий/-н-ий**) серед них не засвідчено.

Із цього приводу Т. Трошкіна зауважує, що якщо в давнину суфікс **-ьн-** міг мати значення посесивності, то пізніше він утрачає цю здатність, виражаючи загальне значення відношення. Тому сама можливість існування в українській мові форми типу *бджільний*¹⁵¹ досить показова, оскільки, як відомо, суфіксу **-н-** на сучасному рівні розвитку мови не властиве поєднання з основами подібного роду¹⁵².

До другої словотвірної групи за характером мотивуючого слова та особливостями форманта відносимо синонімічну пару порядкових прикметників-денумеративів, мотивованих кількісним складним числівником *сімсот* від назви сотень, — *семисотий* — *семисотний*. Порядковий прикметник із суфіксом **-н-** уживається рідко як застарілий, уходячи до складу фразеологізму: *семисотна верства (верста) (заст.)* — верста довжиною сімсот сажнів: *Поспіша [Уласович], що й коневі не дасть вдихнути, і сам, не обідавши, тридцять семисотних верств, іще з гоном, не спочиваючи, переїхав* (Г. Квітка-Основ'яненко); та у порівн. *Випросталась, як семисотна верства* (М. Номис).¹⁵³ НОАД з формантом **...-о-ий** активно функціонує в українській мові на сучасному етапі: *Анрі забив семисотий гол «Барси» у євро кубках* («Українська правда», 12.03.2009).

Показовою для сучасної української мови є синонімія **третьої словотвірної групи** — відносні ад'єктивні десубстантиви із різними конфіксами з матеріально не вираженим другим компонентом — *без-...-о-ый* — *без-...-н-ый*, *по-...-о-ий* — *по-...-н-ий*, *не-...-о-ій* — *не-...-н-ий*, *під-...-о-ий* — *під-...-н-ий*.

Як зауважує С. Обнорський, загальний характер зв'язків між синонімічними дериватами з конфіксом *без-...-о-ий* — *без-...-н-ий* відбився ще в староруській мові. Разом із *бесльнь* (із Слова Єпіфанія) маємо форму *бесльньнъчи*, що відома з Супрасльського рукопису (464, 7, за виданням Северянова), яка повинна вважатися пізнішим утворенням, що свідчить про вторинність конфікса *без-...-н-ий* порівняно з *без-...-о-ий*.¹⁵⁴

У сучасній українській мові серед НОАД трапляються рівноважно паралельні форми, напр., *безсилий* — *безсильний*, що виявляють себе як абсолютні синоніми і збігаються в усіх ЛСВ: «1. Який не має фізичної сили; немічний, слабкий, знесилений»: *Була пізня ніч, і Кім, безсилий, лежав на березі ріки* (О. Донченко); *Йдучи на сходах, він удавав такого в'ялого, такого старого, такого аскета безсильного* (І. Нечуй-Левицький) і «2. Який не може

¹⁵¹ Російсько-український словник : у 3 т. — НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні — К. : Наук. думка, 1970. — Т.3. — С. 76.

¹⁵² Трошкіна Т. П. Синонимия прилагательных на **-ый/-ный** в современных славянских языках / Т. П. Трошкіна // Словообразование и стилистика современного русского языка : [сборник статей]. — Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1991. — С. 97–115. — С. 97.

¹⁵³ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 9. — С. 122–123.

¹⁵⁴ Обнорский С. П. Префикс «без-» в русском языке / С. П. Обнорский // Избранные работы по русскому языку. — М., 1960. — С.194–198. — С. 196.

виявити себе в дії»: *Айша падає додола на килим і ридає в **безсилій** лютості* (Леся Українка); *Але той в **безсильній** злості лишень плював та сипав прокльони* (М. Коцюбинський); збігаються в одному ЛСВ НОАД **безрукавий** — **безрукавний** у значенні «без рукавів» та **безпарий** — **безпарний** у значенні «який не має пари», але НОАД подається як рідковживаний.¹⁵⁵

Виділяються й синонімічні пари, семантична структура яких має певну диференціацію. Так, часткову відповідність, збігаючись в одному із семантичних значень, виявляють такі синонімічні пари: **безголосий** — **безголосний** (у 2-ому переносному значенні «беззвучний, тихий, німий»: *Одчайдушний **безголосий** сум обгорнув усе* (Ю. Яновський); *В тихих, **безголосних** ночах, коли сон утікає від моїх утомлених очей, я плачу* (О. Кобилянська)) **безлісий** — **безлісний** (у 1-ому ЛСВ «не порослий лісом, позбавлений лісу, лісів; бідний на ліси»: *Навкруги розкинувся **безлісий** простір* (І. Цюпа); *Де-не-де стоять ясні **безлісні** гори* (М. Коцюбинський)); **безхмарий** — **безхмарний** (у 1-ому ЛСВ «не закритий або не вкритий хмарами», причому ад'єктив **безхмарий** подано з приміткою «рідко»)).¹⁵⁶

У сферу синонімічних відношень потрапили також і три пари відносних прикметників, утворених різними конфіксами з матеріально не вираженим другим компонентом — **неозорий** — **неозорний**, **поземий** — **поземний**, **підчеревий** — **підчеревний**.

В українській мові у синонімічній парі **поземий** — **поземний** обидва прикметники мають відповідну стилістичну забарвленість — належать до слів розмовного характеру, але десубстантив **поземний** має більше ЛСВ, ніж відповідний дериват із матеріально не вираженим суфіксом, і збігається лише у 1-ому ЛСВ — «те саме, що горизонтальний («спрямований паралельно до лінії горизонту; протилежне вертикальний»)». Решта синонімічних пар (**неозорий** — **неозорний**, **підчеревий** — **підчеревний**) виявляють повну відповідність: *Неозора плантація зеленим соковитим листом виблискує на сонці* (Гордієнко К.); *Скільки найяскравіших барв, скільки найтонших пахоців родив цей дикий **неозорний** степ, якого ще ніколи не торкалося жодне хліборобське знаряддя...* (С. Добровольський); *Щука крізь сон гнівно замахала **підчеревними** крилами* (І. Франко); ***підчереві** м'язи живота.*¹⁵⁷

Найпродуктивнішою і найчисленнішою (35 синонімічних пар) на сучасному етапі є виокремлена **четверта словотвірна група** за характером мотивувального слова та особливостями форманта — прикметники, утворені шляхом основоскладання зі сполучною голосною (інтерфіксом) та нульовим суфіксом на базі атрибутивного словосполучення, що мають в основі: 1) Ч + І (**однобокий** — **однобічний**, **одномастий** — **одномасний**, **одноголосий** — **одноголосний**, **одномастий** — **одномасний**, **однорукий** — **одноручний**, **односхилий** — **односхильний**; **двоголосий** — **двоголосний**, **двоколесий** — **двоколісний**, **дволиций** — **дволичний**, **дворукий** — **дворучний**; **чотириголосий** —

¹⁵⁵ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1. — С. 137, 146.

¹⁵⁶ Там само. — С. 123, 133, 152.

¹⁵⁷ Там само. — Т. 5. — С. 347; Т. 6. — С. 525.

чотириголосний; **стоголосий** – *стоголосний*, **стосилий** – *стосильний*, **маловодий** – *маловодний*, **малосилий** — *малосильний*); 2) П + І (*синьомундирий* – *синьомундирний*; **червонодеревий** – *червонодеревний*; **бистроводий** – *бистроводний*; **добросердий** – *добросердний*; **крутоберегий** – *крутобережний*; **легковагий** – *легковажний*, **легкодухий** – *легкодушний*; **миловидий** – *миловидний*, **милосердий** – *милосердний*; **мілководий** – *мілководний*; **повноводий** – *повноводний*, **повноголосий** – *повноголосний*; **прісноводий** – *прісноводний*; **простосердий** – *простосердний*; **слабосилий** – *слабосильний*; **тепловодий** – *тепловодний*; **тиховодий** – *тиховодний*; **тонкосльозий** – *тонкослізний*; **чистоводий** – *чистоводний*; **щиросердий** – *щиросердний*).

Переважна більшість синонімічних пар СНАД цього типу (21 пара) мають по одному ЛСВ і виявляють абсолютну синонімію, повністю збігаючись у значеннях та значеннєвих відтінках: **бистроводий** — *бистроводний*, **двоголосий** — *двоголосний*, **двоколесий** — *дволісний*, **добросердий** — *добросердний*, **крутоберегий** — *крутобережний*, **миловидий** — *миловидний*, **милосердий** — *милосердний*, **мілководий** — *мілководний*, **одномасний** — *одномасний*, **односхилий** — *односхильний*, **повноводий** — *повноводний*, **простосердий** — *простосердний*, **синьомундирий** — *синьомундирний* (дорев.), **сліпородий** — *сліпородий*, **стоголосий** — *стоголосний*, **тиховодий** — *тиховодний*, **тонкосльозий** — *тонкослізний*, **червонодеревий** — *червонодеревний*, **чистоводий** — *чистоводний*, **чотириголосий** — *чотириголосний*, **щиросердий** — *щиросердний*.

Мають по два ЛСВ і виявляють абсолютну синонімію такі композити: **багатоголосий** — *багатоголосний* («1. Який має в своєму складі багато голосів, що звучать одночасно. // Який виконується багатьма голосами.»: **багатоголосий** хор, «2. муз. Прикм. до багатоголосся; поліфонічний.»); **маловодий** — *маловодний* (у значенні «1. З малою кількістю води, з низьким рівнем води // Який характеризується пониженням рівня води в природних водоймищах (про період року).», «2. Бідний на воду, вологу; мало зрошуваний (про місцевість)»). Зберігають однакову семантику в усіх чотирьох ЛСВ композити в синонімічній парі **слабосилий** — *слабосильний*: «1. Який має невелику фізичну силу. // Який погано, повільно росте (про рослину).», «2. рідко. Те саме, що слабкий 3 і слабкий 5.», «3. Який не відзначається твердістю, стійкістю, вольовим характером.», «4. Недосконалий у художньому відношенні»: **слабосилий** твір.¹⁵⁸

Серед вище названих композитів на **-о-ий/-н-ий** переважають ті, що належать до активного словника, але трапляються й деривати, вживані як розмовні та застарілі (*добросердний* (розм.), *односхильний* (рідко.), *простосердний* (рідко.) *слабосильний* (рідко.), *тонкослізний* (рідко.), *милосердий* (заст.), *слабосилий* (у 2 значенні *рідко.*), тобто у паралелях **-о-ий/-н-ий** обидві форми можуть бути стилістично нейтральними або одна з них чи обидві — стилістично маркованими.

¹⁵⁸ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1. — С. 80; Т. 4. — С. 609; Т. 9. — С. 343–344.

Часткову відповідність (у двох ЛСВ) виявляють деривати в парі **однобокий** — **однобічний**: «1. Який має лише один робочий бік (про інструмент, механізм та ін.)»: **однобічний** шипорізний верстат, **однобічне** свердло; **однобокий** меч; «3. перен. Вузкий, обмежений (про діяльність, інтереси, виховання та ін.)»: Вироблялись **однобічні**, професіональні інтереси, поза якими вона почувала себе мухою восени (М. Коцюбинський); Йти куди, я забув і не знаю. Вже до міста нема вороття, там контрасти мене роздирають, глушить тут **однобоке** життя (В. Сосюра).. По одному ЛСВ у цій парі не збігаються: **однобокий** у 1-ому значенні «який має один бік більший, ніж другий»: **однобокий** комод; та **однобічний** у 2-ому значенні «який робиться, здійснюється або діє тільки в одному напрямі (про рух, зв'язок і т. ін.)»: **однобічний** рух.¹⁵⁹

Семантичну диференціацію на рівні одного з лексико-семантичних варіантів мають СНАД у шести синонімічних парах: **дволикий**, **дволиций** — **дволичний**, **легковагий** — **легковажний**, **легкодухий** — **легкодушний**, **малосилий** — **малосильний**, **одноголосий** — **одноголосний**, **прісноводий** — **прісноводний**.

У сферу синонімічних відношень на рівні 2-ого ЛСВ потрапили деривати **дволикий**, **дволиций** — **дволичний**. СУМ тлумачить СНАД **дволикий** і **дволиций** у 1-ому значенні як «той, який має два лиця», хоча прикладами це значення не підтверджене. У 2-ому перен. значенні «те саме, що лицемірний» ці слова виступають як синоніми до композита **дволичний** (те саме, що **лицемірний** «який лицемірить, здатний лицемірити»). *Безхитрий, тихий сирота, Потрапив я до міст великих: Бентежила людей дволиких* *Моя душевна простота* (Поль Верлен, переклад Миколи Лукаша). Деривати **легковагий** — **легковажний** також вступають у синонімічні відношення лише в одному ЛСВ у різних значенневих відтінках: «який діє необачно, бездумно, не розмірковуючи; несерйозний. // У якому виявляється нерозсудливість, поверховість. // Який не має глибокого змісту; пустий, беззмістовний.», причому СНАД **легковагий** СУМ фіксує як рідковживаний і прикладами не підтверджує. СНАД **легкодухий** засвідчено у таких значеннях та значенневих відтінках: «1. Позбавлений сили волі; нерішучий, безсилий. // Легковажний.» (Є такі люди.. Такі легкодухі, Оці образовані люди, то вони якісь **легкодухі**, нетерплячі (М. Кропивницький)) та «2. Те саме, що боязкий 1». Натомість композит з субстанціальним суфіксом **-н-** **легкодушний** подано лише у значенні «те саме, що **легковажний**»: *Любов?! Як часто це слово на устах цокотух, легкодушних жінок!..* (У. Кравченко).¹⁶⁰

У лінгвістичній літературі висловлюється думка про те, що інколи мова використовує додаткові морфологічні засоби уточнення окремих кількісних значень. Друга основа деяких композитів має різне суфіксальне оформлення і

¹⁵⁹ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 5. — С. 633–634.

¹⁶⁰ Там само. — Т. 2 — С. 223; Т. 4. — С. 465, 501.

завдяки цьому диференціює значення.¹⁶¹ Так, ад'єктив **малосилий** указує на недостатність фізичних сил у людини і виступає лише в одному значенні «який не має достатньої фізичної сили; недужий, кволий, слабкий»: *Підійшли [демобілізовані] до полковникових бігунків, запряжених малосилою конячкою* (Ю. Яновський), а прикметник **малосильний** — у 2-ох: «1. Те саме, що **малосилий**»: — *Невже ми такі малосильні? Терпіти таку наругу...* (Д. Бедзик), «2. техн., рідко. Те саме, що **малопотужний**»: **малосильний** *двигун*¹⁶².

СНАД **пріснководий** СУМ засвідчує як «те саме, що **пріснководний** 1.», тобто «наповнений прісною водою».¹⁶³

Особливої уваги заслуговують також складні прикметники з другою частиною **...голосий** — **... голосний**. У той час як пари **багатоголосий** — **багатоголосний**, **двоголосий** — **двоголосний**, **стоголосий** — **стоголосний**, **триголосий** — **триголосний**, **чотириголосий** — **чотириголосний** зберігають однакову семантику, складні прикметники **одноголосий** — **одноголосний** мають семантичну диференціацію на рівні одного з ЛСВ, а пара **повноголосий** — **повноголосний** є паронімічною, оскільки прикметник **повноголосий** вступає в лексичні синонімічні зв'язки з композитом **повнозвучний**, а ад'єктив **повноголосний** став лінгвістичним терміном.¹⁶⁴

З достатньо чіткою семантичною диференціацією паронімічного характеру існують в українській мові десубстантиви з першою частиною, мотивованою кількісним числівником, а другою — іменником на позначення частини тіла: **однорукий** — **одноручний**, **дворукий** — **дворучний**. Вони можуть мати різні мотиватори: **однорукий** ← *рука*, **одноручний** ← *ручка* чи *рука* (подвійна мотивація). *До кузні увійшло ще двоє — худорлявий з жовтим обличчям дідусь і однорукий смерд Хижняк* (Д. Галицький). **Одноручна** *пилка*; **Черновецький** — *це «дворукий бандит», який начхав на усі передвиборчі обіцянки, в тому числі й на боротьбу з ігровою залежністю киян* (Україна Молода, 30.04.14, № 062). **Дворучний** *меч*.

У сферу синонімічних зв'язків не потрапили, а стали паронімами дві пари композитів на **-о-ий/-н-ий**: **стосилий** — **стосильний** і **тепловодий** — **тепловодний**. СНАД **стосилий** у значенні «який має нездоланну силу; дужий, могутній» є стилістично маркованим (позначка «поет.»): *Здавна сонце сія, здавна дикі льоди торосила природа стосила* (І. Гончаренко), а композит **стосильний** уживається в значенні «*потужністю сто кінських сил*»: **стосильний** *трактор*.¹⁶⁵ Пара втратила синонімічність, оскільки в першому СНАД у числівниковій основі **сто-** відбулася нейтралізація значення точної кількості (докладніше про це у IV розділі), а в ад'єктиві **стосильний** вона збереглася.

¹⁶¹ Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 198.

¹⁶² Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 4. — С. 612.

¹⁶³ Там само. — Т. 8. — С. 109.

¹⁶⁴ Там само. — Т. 6. — С. 685.

¹⁶⁵ Там само. — Т. 9. — С. 739–740.

Не простежується семантична відповідність і в парі *тепловодий* — *тепловодний*. Деривати вступили в паронімічні зв'язки, оскільки композит *тепловодний* набув значення «який живе, росте в теплій воді (теплих водах)»: *тепловодні риби; тепловодні рослини*, у той час як СНАД *тепловодий* зберіг значення «який містить у собі теплу воду (теплі води)»: *Може, то казка знадлива тії смарагдові луки, плеск тепловодої річки?* (Леся Українка).¹⁶⁶

П'ята словотвірна група репрезентована лише однією синонімічною парою дериватів, утворених шляхом основоскладання на базі неатрибутивного словосполучення, що мають в основі П + Д: *сліпородий* — *сліпородний*. Обидва композити виявляють абсолютну синонімію і вживаються тільки в розмовному мовленні.

Отже, словотвірна синонімія прикметникових утворень, дериваційним засобом яких є нульовий суфікс, та суфіксальних утворень із суфіксом *-н-* у сучасній українській мові репрезентована досить широко. Зафіксовано 74 синонімічні пари на *-о-ий/-н-ий*. Серед НОАД і суфіксальних утворень із суфіксом *-н-* у більшості випадків простежуємо часткову семантичну відповідність. Найбільша кількість синонімічних прикметників на *-о-ий/-н-ий* з повною відповідністю — це складні ад'єктиви або конфіксальні утворення *без...-о-ий* і *без...-н-ий*. П'ять пар мають часткову відповідність і збігаються в одному або двох семантичних значеннях. Серед прикметників, утворених способом основоскладання зі сполучною голосною на базі атрибутивного словосполучення, виявлено п'ять пар композитів паронімічного характеру.

2.1.1.2. В українській мові деривати з нульовим прикметниковим суфіксом можуть вступати в синонімічні зв'язки не тільки з суфіксом *-н-*, а й з ад'єктивами, що мають інші субстанціальні афікси — *-ов-, -ан-, -ечн-, -ськ-, -ач-, -ин-*.

А. Дем'янюк зауважує, що в утворенні прикметників староукраїнської літературної мови найпродуктивнішим був суфікс *-н-* і менш продуктивними та малопродуктивними інші прикметникові суфікси.¹⁶⁷

Дослідження виявило **4 словотвірні групи** прикметників за характером мотивувального слова та особливостями форманта, у яких простежуємо суфіксальну синонімію на *-о-ий/-ов-ий, -о-ий/-ан-ий, -о-ий/-ач-ий, -о-ий/-ськ-ий, -о-ий/-ечн-ий, -о-ий/-ин-ий*.

У сферу синонімічних відношень здавна увійшли НОАД, що належать до **першої словотвірної групи**, а саме деривати з формантом *-о-ий*, які відносимо до категорії посесивності з твірними основами іменників на позначення осіб, тварин, птахів, риб та ін.

Досліджуючи сучасну словотвірну синонімію і варіантність та звертаючись до її витоків — українських пам'яток XI–XVIII ст., І. Кузьма

¹⁶⁶Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 10. — С. 80.

¹⁶⁷Дем'янюк А. А. Композити в староукраїнській літературній мові кінця XVI–XVII ст.: структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аспекти (на матеріалі поетичних текстів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / А. А. Дем'янюк. — Київ, 2004. — 18 с. — С. 14.

(Вербовська) звертає увагу на те, що в словотвірні синонімічні відношення нерідко вступали прикметники, утворені за допомогою словотворчого закінчення (з первісною функцією присвійності) (формант з нульовим суфіксом **...-о-ий** — О. О., О. М.) і афікса **-ск-**, що мали тотожну функцію. Незважаючи на те що більшість відносних прикметників із суфіксом **-ьск-(-ск-)** у XIV-XV ст. усе ще була переважно відтопонімного походження, а словотворче закінчення з первісною функцією присвійності (формант з нульовим суфіксом **-о-ий** — О. О., О. М.) в основному мало здатність додаватися до основ іменників-назв істот, в актовій мові вперше засвідчена омоосновна дериваційна синонімічна пара відносних прикметників, мотивованих назвою особи, із суфіксом **-ьск-** та **-о-** (*человѣчий* — *человѣческий*).¹⁶⁸ Отже, на шляху до синонімії формантів з **-о-** та **-ск-** нульовий суфікс поступився функцією присвійності, а суфікс **-ск-** — типовою сполучуваністю і приєднався до назви особи.

Л. Гумецька вважає, що ще в актовій мові XIV-XV ст. словотворчі закінчення (формант з нульовим суфіксом **...-о-ий** — О. О., О. М.) «цілковито втратили своє давнє індивідуально-присвійне значення і, утворюючи прикметники від загальних назв осіб і назв тварин, виражають тільки загальне значення відносності. Суфікси **-ии/ -ьи, -ь** стоять, таким чином, в одному синонімічному ряді з суфіксами **-ьск-ий / -цк-ий...**».¹⁶⁹

Отже, з XVI ст. типовою стає дериваційна синонімія відносних прикметників на **-ий (-о-ий — О. О., О. М.), -ьск-ий**, хоч інколи трапляються і словотвірні синоніми — присвійні ад'єктиви зі словотворчим закінченням (**-о-ий — О. О., О. М.**) і суфіксом **-ьск-**. Крім того, через уживання відносних прикметників у переносному значенні **-ий** та **-ьск-** стають синонімічними і в якісних похідних. Основна характерна риса всіх пар на **-ий, -ьск-ий** — це те, що вони мотивуються іменниками-назвами особи: *архимадричий* (XVI–XVII ст.) — *архимадритский* (XVII–XVIII ст.); *бабий(-ий, -ѣй)* — *бабский* (XVII ст.); *жоночий* — *жоноцкий* (від ім. *жонка*) (XVI–XVIII ст.); *козачий* (XVIII ст.) — *козацкий* (XVII–XVIII ст.); *мужичий* — *мужицкий* (XVII–XVIII ст.); *невольничий* (XVI–XVIII ст.) — *невольницкий* (XVII–XVIII ст.); *ремесничий* — *ремесницкий* (XVII ст.); *жебрачий* — *жебрацкий* (XVII ст.).¹⁷⁰

У сучасній українській мові має місце незначна кількість десубстантивних ад'єктивних синонімічних пар на **-о-ий / -ськ-ий** із загальним СЗ «ознака за приналежністю особі»: *козачий* — *козацький*, *мужичий* (дореф., розм.) — *мужицький* (дореф., розм.), *невольничий* (*невільничий*, заст.) — *невольницький* (*невільницький*, заст.), *ремісничий* (рідко.) — *ремісницький*, *жебрачий* (рідко.) — *жебрацький* в основних значеннях «прикм. до ... (іменника, що є мотивувальним словом)» та значенневих відтінках «власн. ... (іменнику, що є мотивувальним словом)», «такий, як у ... (іменника, що є

¹⁶⁸ Кузьма І. Словотвірна синонімія і словотвірна варіативність прикметників в українській мові / Ірина Кузьма. — Львів : Літопис, 2006. — 308 с. — С. 17.

¹⁶⁹ Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актовій мові XIV–XV ст. / Л. Л. Гумецька. — К. : АН УРСР, 1958. — 298 с. — С. 131.

¹⁷⁰ Кузьма І. Словотвірна синонімія і словотвірна варіативність прикметників в українській мові / Ірина Кузьма. — Львів : Літопис, 2006. — 308 с. — С. 17.

мотивувальним словом)», «стос. до ... (іменника, що є мотивувальним словом)»: *Козача* вдача гучно одкликалася в старому серці (П. Мирний); *Де кров текла козацькая*, *Трава* зеленіє (Т. Шевченко); *Мужича* правда єсть колюча, *А панська* на всі боки гнуча (І. Котляревський); — *А сам ти хто — мужицький син?* (М. Бажан).¹⁷¹

У синонімічні відношення вступають також ряди десубстантивів категорії посесивності з твірними основами іменників на позначення тварин, птахів, риб зі СЗ «ознака за приналежністю істоті (неособі)»: *ведмежий* — *ведмедячий*, *верблюжий* — *верблюдячий*, *їжачий* — *їжачковий*, *орлій* — *орлиний* — *орлячий* — *орловий*, *павичий* — *павичевий*, *павучий* — *павуковий*, *пташий* — *пташачий* — *пташиний*, *собачий* — *собачиний* — *собацький*, *сорочий* — *сорочачий*.

Як зазначає А. Грищенко, до характерних явищ, що притаманні словотвірній структурі відіменникових прикметників, належить взаємодія різних суфіксальних морфем, здатних поєднуватися з тими самими семантичними групами твірних основ і утворювати тотожні за значенням прикметникові похідні. Такі випадки словотворчої синонімії пов'язані насамперед із тенденцією до розширення кола тих відношень, що визначають характер прикметникових значень, і одночасної десемантизації відповідних суфіксів.¹⁷²

У плані цієї тенденції, зауважує А. Грищенко, словотвірна структура відносних прикметників української мови, утворених від іменників, що складають зазначену групу назв істот, характеризується різноманітністю словотвірної структури, у формуванні якої брали участь суфікси: *-ий* (<*-ijь* < **-iio*); *-ов-* (*-ев-*) (< *-ovъ-*, *-evъ-* < **-ovo/-evo-*); *-ач-/яч-* (< **-etjь* < **-entio*); *-н-* (< *-ьнъ-* < **-ino-*); *-ин-* (< *-inъ-* < **-ino-*); та *-ськ-*.¹⁷³

Учений зазначає, що у процесі взаємодії наведених суфіксальних морфем, уживаних для творення відносних прикметників від твірних основ іменників — назв тварин, відбулися певні зміни, суть яких полягає в поступовому обмеженні функціонування одних структур і розширенні інших. З огляду на це привертає увагу обмежене засвоєння сучасною українською мовою похідних, утворених за допомогою досить продуктивного, особливо за свідченням лексикографічних джерел, у староукраїнській мові суфікса *-ий*. Найповніше цей структурний різновид відносних прикметників зберігся у тих випадках, коли твірні іменникові основи закінчуються приголосними [ц], [з], [к], [х]: *папужий*, *овечий*, *бичий*, *лисичий*, *щучий*, *собачий*, *сорочий*, *перепеличий* тощо. Значно повніше похідні цього різновиду зберігаються в діалектному мовленні, напр.: *гусый*, *кізый*, *когутый*, *мышый*, *павый*, *жабий* та ін.¹⁷⁴

¹⁷¹ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 4. — С. 210, 821.

¹⁷² Грищенко А. П. Прикметник в українській мові / А. П. Грищенко — К., Наук. думка, 1978. — 206 с. — С. 172–175.

¹⁷³ Там само.

¹⁷⁴ Там само.

Як зазначає А. Грищенко, простежується також звуження сфери вживання похідних присвійних прикметників із суфіксами **-н-** та **-ськ-**, які не належали до продуктивних і в староукраїнській мові. Що ж до суфіксів **-ин-/їн-** та **-ач-/яч-**, то вони зберігають свою поліфункціональність як засоби формування паралельних словотворчих структур і в принципі не характеризуються позиційною або семантичною закріпленістю у межах прикметникових похідних, утворених від іменників — назв тварин, напр.: *голубиний* — *голуб'ячий*, *орлиний* — *орлячий*, *солов'їний* — *солов'ячий*, *горобиний* — *гороб'ячий* тощо. У сучасній українській літературній мові зберігається також паралелізм у творенні похідних на **-ий** (формантом з нульовим суфіксом ...-**о-ий** — О. О., О. М.) та **-ач-/яч-**: *бичий* — *бичачий*, *ведмежий* — *ведмедячий* тощо.¹⁷⁵

Принагідно слід згадати, що в сучасній українській літературній мові після основ на губні, свистячі та сонорні приголосні (пор. (рос.) *рыбий*, *козий*, *рысий*, *коровий*, *павлиний*, *олений*, *тюлений*, *соколий*, *соболий* тощо), закріпилися суфікси **-ач-/яч-** та **-ин-/їн-**.

На сучасному зрізі української мови відіменникових прикметників з м'якою основою небагато: слова *жабій*, *когутій*, *орлій* словники фіксують як діалектні слова. Хоч у словнику Б. Грінченка зафіксовано *орлий* (*орле око* (Т. Шевченко), *орловий* (*Орлове чути здалеку клетотання* (П. Куліш), *орлячий*, *орлиний*, СУМ фіксує лише утворення з матеріально вираженими суфіксами *орлиний*, *орлячий* і *орловий* з приміткою «розм.»¹⁷⁶

Основа **птах-** поєднується з суфіксами **-ин-**, **-ач-** — *пташачий* (розм.) — *пташиний*¹⁷⁷, але ВТССУМ, фіксує й *пташий* як слово західноукраїнських діалектів¹⁷⁸ — відповідний синонім до *пташачий*, *пташиний*: *В інших породах пташиних, то навіть забарвлення пір'я Без найменших одмін од батьків до дітей переходить* (М. Зеров); *Пташача пісня глухо бубонить у шибки зачинених вікон* (П. Мирний)¹⁷⁹; *Вітрила пташих крил на широчінь летючих душ, посвячених у силу...* (Тетяна Роса)¹⁸⁰.

У відповідні синонімічні відношення вступає також ад'єктивна пара, де нульовий суфікс корелює з субстанціальним суфіксом **-ин-** — *собачий* — *собачиний*, але СУМ не подає ад'єктив з матеріально вираженим суфіксом, прикметник *собачиний* засвідчує лише ВТССУМ з позначкою «заст.»¹⁸¹,

¹⁷⁵ Грищенко А. П. Прикметник в українській мові / А. П. Грищенко — К., Наук. думка, 1978. — 206 с. — С. 172–175.

¹⁷⁶ Словарь української мови [Текст]. / упоряд. Б. Грінченко. — К. : Довіра – УНВЦ «Рідна мова», 1997. — Т. I. — 494 с. — С. 63; Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 5. — С. 747–747.

¹⁷⁷ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 8. — С. 379–380.

¹⁷⁸ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпін'я: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с. — С. 1187.

¹⁷⁹ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 8. — С. 380–379.

¹⁸⁰ Роса Тетяна. Поезія [Електронний ресурс] / Тетяна Роса // Поетичні майстерні. — Режим доступу : <http://maysterni.com/publication.php?id=49963>

¹⁸¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпін'я: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с. — С. 1353.

обидва деривати мають по шість ЛСВ, що повністю збігаються. Своєрідним наслідком найдавнішої взаємодії ад'єктивів з нульовим суфіксом та суфіксом **-ськ-** є синонімічна паралель **собачий** — **собацький**, що виявляє повну відповідність в усіх ЛСВ, причому ад'єктив **собацький** має позначку «рідко.»: *Подавали солодке. Савка гримів ложечками і простягав білі у рукавичках руки між лікті панів і собачі морди* (М. Коцюбинський)¹⁸²; *Приймацький хліб — собацький* (Нар. творчість). Отже, у ролі нормативного активного прикметника виступає все ж таки НОАД.

У відношення словотвірної синонімії також вступають три пари дериватів, мотивованих назвами тварин, один компонент з яких має нульовий суфікс, а другий — матеріально виражений суфікс **-ов-** (**-ев-**), причому всі вони функціонують у сучасній українській мові як рівноважні: **їжачий** — **їжаковий**, **павучий** — **павуковий**, **павичий** — **павичевий**: *Здивувався їжачий рід — Є ж у світі Корнеплід!* (М. Стельмах); *Їжаковим салом треба мазати, так і погоїться* (Словник Грінченка); *павучі гнізда*; *Загадала шевчиха шевцю черевички шити з павукової шкури* (Українська пісня); *Малі чорні капелюхи, прибрані в павичі пера, доповняли стрій* (О. Кобилянська); *Через широкий край веселки, розстелений, як павичевий хвіст, було ясно видно зелене море* (І. Нечуй-Левицький)¹⁸³.

Як засвідчує матеріал дослідження, суфікс **-ач-** має більш розмовний характер, а **-ин-**, **-ов-** — книжний. Крім того, суфікс **-ач-** має суто присвійне значення, у той час як **-ин-**, а особливо **-ов-** тяжіють до відносності.

У дослідженні словотвірної синонімії на **-о-ий/-ов-ий**, **-о-ий/-ян-ий**, **-о-ий/-ечн-ий** помітне місце посідає виділена друга словотвірна група дериватів з конфіксальним формантом **без-...-о-ий**, що має СЗ «позбавлений того, що назване мотивуючим словом». До цього СТ увійшли деривати, мотивовані іменниками зі значенням певної частини тіла живої істоти (соматичне поняття): **безлуский** — **безлусковий**, **безсердий** — **безсердечний** (остання пара слів набула переносного значення); а також ад'єктиви, мотивовані іменниками з основами іншого змісту (несоматичне поняття): **безвітрий** — **безвітряний**, **безворсий** — **безворсовий**, **безлистий** — **безлистяний**.

Покликаючись на дослідження Н. Молчанової, зауважимо, що давньоруська мова мала розгалужену словотворчу синоніміку, зокрема конфікс **без-...-ов-ий** формувався як синонімічний до **без-...-о-ий**: **безверхий** — **безверховий**.¹⁸⁴

Напевне, за аналогією до цього паралельно вживаються синонімічні пари **безворсий** — **безворсовий**, **безлуский** — **безлусковий**: *Безлуска риба в'юн* (Словник

¹⁸² Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 9. — С. 431.

¹⁸³ Там само. — Т. 4. — С. 59; Т. 6. — С. 7, 9; Т. 7. — С. 89.

¹⁸⁴ Молчанова Н. Ф. К истории имён прилагательных с без-...-ый в русском языке : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Н. Ф. Молчанова. — Ленинград., 1980. — 25 с. — С. 12.

Грінченка); *У безлукових риб шкіру можна вивернути внутрішньою стороною назовні* (Л. Смогоржевський «Виготовлення чучел та мокрих препаратів»)¹⁸⁵.

Як зауважує І. Кузьма (Вербовська), у відношеннях активної паралельності, здебільшого з перевагою компонента на **-ий-** (конфіксального форманта з нульовим суфіксом **без...-о-ий** — О. О., О. М.), перебувають пари: **безвітрий** — **безвітряний**; **безлистий** — **безлистяний**, де функційно переважають прикметники **безвітряний**, але **безлистий**¹⁸⁶.

Н. Молчанова зазначає, що в літературній мові XVIII століття складається основний кістяк прикметників на зразок **безрукий**, що майже без змін існує й дотепер. Окрім початкового СЗ, ціла низка утворень з **без-...-ий** (**без-...-о-ий** — О. О., О. М.) набуває можливості виражати додаткові відтінки — метафоричні і функціональні¹⁸⁷: **безбородий** (у 1-ому значенні «який не має бороди», у 2-ому значенні «молодий, ще не змужнілий»), **безмозкий** (у 1-ому значенні «який не має мозку», у 2-ому значенні «дурний, безглуздий» (*зневажл.*)¹⁸⁸) та ін.

Звертає на себе увагу ад'єктивна пара **безсердий** — **безсердечний**, що має абсолютну відповідність у значенні не «той, що не має серця», а «нечулий до інших; безжалісний, жорстокий, нечуйний». Хоча деривати й мотивовані іменником на позначення частини тіла, проте інколи цей зв'язок буває не прямим, а опосередкованим, мотивованість носить метафоричний характер, бо ґрунтується не на семантиці частин тіла, а на переносному значенні цієї лексеми: *Почуй же оце, ти народе безумний й безсердий, який має очі й не бачить, має вуха й не чує!* (І. Огієнко, Біблія); *Франко виставляє перед читачем цілу портретну галерею таких хижаків — з залізною волею, з звірячими., інстинктами, сухих, упертих і безсердечних* (М. Коцюбинський).¹⁸⁹

Як зауважує І. Вербовська (Кузьма), часто компоненти дериваційних синонімічних і варіантних пар (рядів) функціонують як активно паралельні, тобто в багатьох випадках є взаємозамінними, хоч і відрізняються або відтінками в лексичній та словотвірній семантиці, або сферою чи частотою вживання.¹⁹⁰

В. Васильєва стверджує, що для вираження відношення до предмета достатньо одного суфікса. Наявність декількох суфіксів у системі словотвору прикметників пояснюється рядом причин, зокрема й тим, що поряд із суфіксами, що мають загальне відносне значення, здавна існували суфікси з

¹⁸⁵ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1. — С. 133.

¹⁸⁶ Кузьма І. Словотвірна синонімія і словотвірна варіативність прикметників в українській мові / Ірина Кузьма. — Львів : Літопис, 2006. — 308 с. — С. 114.

¹⁸⁷ Молчанова Н. Ф. К истории имён прилагательных с без-...-ый в русском языке : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Н. Ф. Молчанова. — Ленинград., 1980. — 25 с. — С. 12.

¹⁸⁸ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1. — С. 120; С. 135.

¹⁸⁹ Там само. — С. 145.

¹⁹⁰ Вербовська І. Т. Словотвірна синонімія і словотвірна варіантність прикметників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. Т. Вербовська — Львів, 2001. — 21 с. — С. 14.

вузьким, конкретним значенням. Серед них виокремлюється суфікс **-ан- (-ян-)**, що виражає відношення до матеріалу.¹⁹¹

Видається, що в суфікса **-ан- (-ян-)** значення відношення до матеріалу основне, але не єдине. Необхідно зазначити, що прикметники з суфіксом **-ан- (-ян-)** утворюються від обмеженого кола основ. Зупинимося на тому значенні, яке виражає цей суфікс з префіксом **без-** у складі конфікса. Напр., у парі **безвітрий** — **безвітряний** він означає відсутність ознаки за відношенням до предмета, названого мотивуючим словом. Ця пара є абсолютно синонімічною (у значенні «тихий, без вітру»), нульовий суфікс тут корелює з субстанціально вираженим суфіксом **-ан- (-ян-)**: *І вечір безвітрий. І час зупинився... А затишно ж як!* («Молодь України», 05.04.09); *Була тиха, безвітряна погода. Лан застиг, ніщо не порушувало його спокою* (В. Минко).¹⁹²

Найпродуктивнішими СТ, що на синхронному рівні мають кореляти з словотвірними суфіксами **-ов-, -ан-, -ач-, -ськ-, -ечн-** та **-ин-**, у сучасній українській мові є два СТ СНАД, утворених на базі синтагм Ч + І (де Ч — власне кількісний числівник) і П + І (де П — якісний прикметник із семантикою властивості за різними ознаками).

У сферу синонімічних зв'язків потрапили СНАД четвертої словотвірної групи, у ролі першої основи яких є власне кількісний числівник: **триверстий** — **триверстовий**, **чотириверстий** — **чотириверстовий**, **тисячоверстий** — **тисячоверстовий**; **одновеслий** — **одновесловий**, **однощоглий** — **однощогловий**, **двощоглий** — **двощогловий**, **трищоглий** — **трищогловий**. Повну синонімічну відповідність у двох ЛСВ («1. Який має довжину три (чотири) версти.» «2. Який має три (чотири) версти в дюймі (про масштаб географічної та ін. карт тощо)») виявляють пари **триверстий** — **триверстовий**, **чотириверстий** — **чотириверстовий**: *У перші радянські п'ятирічки на території Української РСР розгорнулися великі роботи по складанню геологічної карти в триверстовому масштабі* (В. Бондарчук «Геологія України», 1959, 180); *Поміж широкою, синьою биндою Дніпра та юрбою зелених гір побігла з Канева триверстова піскувата дорога до Шевченкової могили* (М. Коцюбинський). Решта синонімічних паралелей корелюють в одному ЛСВ: **тисячоверстий** — **тисячоверстовий** у значенні «який має в довжину тисячу або тисячі верст»: *Так почалася їхня тисячоверста страдницька епопея* (О. Гончар); **тисячоверстова** дорога; **одновеслий** — **одновесловий** у значенні «який із одним веслом (про човен)»; **однощоглий** — **однощогловий**, **двощоглий** — **двощогловий**, **трищоглий** — **трищогловий** у значенні «із однією (двома, трьома) щоглою (-ами)»: **двощогловий вітрильник**. Треба зазначити, що сучасні тлумачні словники не фіксують нульсуфіксальні кореляти до композитів **двовесловий**, **чотиривесловий**, **шестивесловий**, **восьмивесловий**, **багатовесловий**, хоча усне мовлення засвідчує утворення **двовеслий**, **чотиривеслий** тощо, як і

¹⁹¹ Васильева В. Д. К вопросу о суффиксальной синонимии в системе словообразовательных прилагательных / В. Д. Васильева // Рус. яз. в шк. — 1971. — № 1. — С. 100–105. — С. 100.

¹⁹² Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1. — С. 122.

двовесельний, багатовесельний та інші, що вказує на недостатню інформативність словникового матеріалу.¹⁹³

Серед композитів, утворених на базі атрибутивного словосполучення, що мають в основі П + І, синонімія з нульовим суфіксом простежується в таких парах: *грубововний* — *грубововняний*; *широколистий* — *широколистяний*; *червонозорий* — *червонозоряний*; *яснозорий* — *яснозоряний*; *червонокозачий* — *червонокозацький*; *легковагий* — *легковаговий*; *тонколистий* — *тонколистовий*; *товстолистий* — *товстолистовий*.

Так, прикметники *широколистий* — *широколистяний* у таких значеннях та значеннєвих відтінках «який має широке листя. // Уживається як складова частина ботанічних назв, термінів. // рідко. Який має аркуші широкого формату.», *червонозорий* — *червонозоряний* у значенні «який має червону зірку, червоні зірки» та *червонокозачий* — *червонокозацький* у значенні «стос. до червоного козацтва» виявляють повну семантичну відповідність: *На горі стоять палати, Неначе диво. А кругом широколисті тополі* (Т. Шевченко); *жасмин широколистий*; *Артем Григорович, мабуть, щось пригадав і почав швидко писати в широколистому блокноті* (О. Гурейв); *Південна та південно-східна частина [Австралії] і Тасманія вкриті вологими лісами широколистяного типу, серед яких значне місце належить величезним деревоподібним папоротям* (Посібник з зоогеографії, 1956, 16); *Темними ночами на партизанські аеродроми стали прилітати червонозорі літаки з Великої землі* (М. Шеремет); *Летить червонозоряна кіннота* (Л. Первомайський); *Особливо треба відзначити високу поетичну і художню цінність нових червонокозацьких пісень* (з журналу); *Вона входить у склад Другої червонокозачої дивізії* (М. Стельмах); — *Двоюрідний брат батька Гальчевського, — впевнено збрехав Варчук. — Привіз важливі вісті про розташування Першої кавбригади Багнюка. Вона входить у склад Другої червонокозачої дивізії* (М. Стельмах).¹⁹⁴

Ад'єктивна пара композитів *яснозорий* (поет.) — *яснозоряний* (поет.) корелюють лише в одному ЛСВ, у значенні «укритий зорями, з великою кількістю зір (про небо, ніч); зоряний»: *Яснозоре, неозоре Небо голубе* (П. Усенко); *На море вже впала яснозоряна ніч* (М. Трублаїні) і вступає у відношення паронімічного характеру на рівні 2-ого ЛСВ «1. Те саме, що *ясноокий*», це пов'язано з тим, що композит *яснозорий* може мати різні мотиватори-іменники — *очі, зір і зорі, зірки*. Часткову синонімію лише у 1-ому ЛСВ «невеликої або меншої, ніж треба, ваги» виявляють композити *легковагий* — *легковаговий*, причому в цій синонімічній парі другий дериват СУМ не фіксує, він засвідчений лише у ВТССУМ: *Запроваджуються брикетування*

¹⁹³ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 10. — С. 126, 252, 364; Т. 11. — С. 367; Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с. — С. 277, 829, 831–832, 1477.

¹⁹⁴ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 11. — С. 299, 460.

залізної руди і стружки, пакетування **легковагого** лому (з журналу); **багаж** (вантажобагаж) **легковаговий**.¹⁹⁵

У відношення часткової синонімії через те, що мають схожі, але не тотожні значення, потрапили деривати **грубововний** (у значенні «який має грубу вовну») — **грубововняний** (у значенні «виготовлений з грубої вовни»): *Продуктивність вівчарства ми намічаємо підвищити шляхом заміни **грубововних** овець тонкорунними* (з журналу); *костюм **грубововняний***.¹⁹⁶

Компоненти двох пар **тонколистий** — **тонколистовий** і **товстолистий** — **товстолистовий** виявляють паронімію. Це пов'язано з тим, що композити **тонколистий** і **товстолистий** мотивовані атрибутивним словосполученням *тонке (товсте) листя (дерев) (бадан **товстолистий**, очиток **товстолистий**)*, а СНАД **тонколистовий** і **товстолистовий** мотивовані словосполученням *тонкі (товсті) металеві листи (прокату)* і вживаються як металургійні терміни (**тонколистовий цех**; **товстолистова сталь**).

Виявляють абсолютну синонімічну відповідність композити, що набувають метафоризованого переносного значення (докладніше про це у III розділі), **добросердий** — **добросердечний** та **простосердий** — **простосердечний**: *Добросерда сестра, смаглява шахтарочка Наташа, доглядає в палаті за ним* (О. Гончар); *Чоловік був добросердечний і смирний. А от убили [фашисти]* (Ю. Бедзик); *А ти ж, а ти, моя пастушко вбога, Марино простосерда!* (М. Рильський); *Схилились до молитви вівчарі й люди, що пригнали маржину... Ласкаво слухало небо простосердечну молитву* (М. Коцюбинський).¹⁹⁷

І. Милославський зауважує, що в багатьох випадках навряд чи можна знайти формальні, стилістичні, лексичні та словотворчі причини, що пояснюють, чому той чи той дериват має відповідний дериватор абсолютної синонімії. Центральним залишається завдання вибору єдиного або неєдиного дериватора з багатьох суфіксів, здатних реалізувати задане СЗ.¹⁹⁸

Отже, переважна більшість розглянутих словотворчих афіксів, поєднуючись із тією самою твірною основою, зокрема і з основами композитів, функціонують як рівноправні, взаємозамінні, дублетні форманти, семантика субстанціальних суфіксів **-ов-, -ян-, -ечн-, -ськ-, -ач-, -ин-** порівняно з нульовим повністю зберігається, за незначним винятком. Виявлено 36 синонімічних пар та рядів на **-о-ий/-ов-, -о-ий/-ян-, -о-ий/-ечн-, -о-ий/-ськ-, -о-ий/-ач-, -о-ий/-ин-**. Серед НОАД і суфіксальних утворень із суфіксами **-ов-, -ян-, -ечн-, -ськ-, -ач-, -ин-** у більшості випадків простежується повна відповідність. Серед

¹⁹⁵ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 2. — С. 179; Т. 10. — С. 190, 252, 126; Т. 11. — С. 299, 367, 460, 657.; Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с. — С. 277, 277, 609, 829; 831; 832; 1457, 1477.

¹⁹⁶ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 4. — С. 464; Т. 11. — С. 657.

¹⁹⁷ Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 110; Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 3. — С. 325, Т. 8. — С. 301.

¹⁹⁸ Милославский И. Г. Вопросы словообразовательного синтеза / И. Г. Милославский — М. : Изд-во МГУ, 1980. — 296 с. — С. 165.

прикметників, утворених шляхом основоскладання на базі атрибутивного словосполучення, виявлено дві пари композитів паронімічного характеру.

2.1.2. А. Тихонов, відзначає, що «словотвірна омонімія у багатьох випадках будується на омонімії афіксів. До цього різновиду словотворчих омонімів належать омоніми слово- і формотворчого типу, що спираються на оморфемність закінчень і суфіксів». Розмежування омонімії та полісемії, на думку дериватолога, «має пряме відношення до членування слів і визначення меж між морфемами, визначення способів і моделей творення слів тощо, тобто проблема омонімії органічно пов'язана зі встановленням словотвірної структури слова».¹⁹⁹

Явище полісемії та омонімії, їх диференціація має таке саме неоднозначне вирішення в дериватології, як і в лексикології. Лексичні омоніми і полісемантичні лексеми важко розрізняються, оскільки досить складно провести межу між обсягом лексеми та іншою лексемою подібною (однаковою) за звучанням та написанням. У роботі виходимо з розуміння словотвірної омонімії, що пропонує М. Шанський. Учений вважає омонімами, по-перше, різнофункціональні морфеми; по-друге, ті що утворюють різні частини мови; по-третє, ті, що беруть участь у творенні слів із різним значенням, тобто, виступаючи в ролі форманта, вони утворюють різні СТ. Такі СЗ не повинні мати спільних сем, тому словотвірну омонімію відрізняємо від словотвірної полісемії.²⁰⁰

Багатозначними є морфеми, які утворюють слова, що мають в семантичній структурі спільні компоненти, наприклад, ад'єктиви на означення приналежності особі, утворені полісемантичним нульовим суфіксом, оскільки в кожному разі повторюються семи «ознака», «приналежність», «особа». Але при цьому вони можуть різнитися такими значеннєвими компонентами, як «соціальна визначеність» (*вражий, невольничий*), «вік» (*парубочий, юначий*), «професія» (*ремісничий, різничий*), «рід занять» (*бунтівничий, жебрачий*) тощо, втрачаючи значення присвійності.

У сучасній українській мові існує розгалужена система омонімічних нульових суфіксів, що утворюють іменники, прикметники, числівники і зрідка прислівники. Найширше омонімія матеріально не виражених суфіксів подана у сфері творення іменників, хоча простежується вона і у сфері НОАД та СНАД. Омонімічними, як видається, є нульові ад'єктивні суфікси, що утворюють десубстантиви (*синичий, княжий, отчий, отрочий, пророчий, божий, рахівничий, ризничий, великодній, золотий, робочий, приязний, просторий, половий, погожий, добрий* тощо), девербативи (*гожий, відхожий, проїжджий, розхожий*), депрономінатив *нічогий*, денумеративи (*п'ятий*,

¹⁹⁹ Тихонов А.Н. Основные понятия русского словообразования / А.Н. Тихонов // Словообразовательный словарь русского языка: в 2 т. — 2-е изд., стереотип. — М.: Рус.яз., 1990. — Т. I. — С. 18—51. — С. 37, 40.

²⁰⁰ Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию / Н. М. Шанский. — М.: изд. МГУ, 1968. — 310 с. — С. 67—71; Шанский Н. М. Современный русский язык: в 3 ч. / Н. М. Шанский, А. Н. Тихонов — Ч. 2.: Словообразование. Морфология / Н. М. Шанский, . — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Просвещение, 1987. — 256 с. — С. 12—13.

шістнадцятий, сімдесятий, чотирьохсотий, стонадцятий, тридесятий та ін.). Омонімічні також нульові суфікси в складі конфіксів, що утворюють десубстантиви (*неокрайй, підчеревий, поземий, суягна, беззубий, безкорий* та ін.) та девербативи (*недорікий, неозорий* тощо). Композити, утворені як на базі атрибутивних словосполучень (*дванадцятипалий, багатоликий, жовторотий, босоногий* тощо), так і утворені на базі неатрибутивних словосполучень (*видроокий, сліпородий, клаповухий, собакоголовий, зорекрилий, рясноцвітий* та ін.) теж виявляють омонімію нульових суфіксів, оскільки поділяються на ряд СТ залежно від характеру частиномовної приналежності мотивувальних основ.

Усі СТ НОАД та СНАД об'єднані спільним категоріальним значенням ознаки предмета, у межах якого розрізняються прикметникові суфікси з омонімічним значенням, зафіксованим в опозиційних СТ.

2.2. Структурно-семантичні особливості нульсуфіксальних однокореневих ад'єктивів

До узуальних нульсуфіксальних одноосновних ад'єктивних дериватів, утворених за участі форманта з нульовим суфіксом, відносимо посесивні, відносні та якісні десубстантиви; відносні та якісні девербативи; відносні десубстантиви та девербативи, утворені за участі конфіксальних формантів з матеріально не вираженим другим компонентом; денумеративи, мотивовані кількісними та порядковими числівниками, що мають порядкове (рахункове) значення та один депрономінатив.

Таблиця А.1 «Квантитативні характеристики словотвірних груп і підгруп нульсуфіксальних ад'єктивних дериватів за характером мотивуючого слова та особливостями форманта», наведена в кінці монографії, свідчить про значну продуктивність десубстантивних нульсуфіксальних ад'єктивів, утворених від назви особи: № I(1) «Десубстантиви категорії посесивності з твірними основами іменників на позначення осіб» (28 %). Продуктивними є також група № III «Денумеративи з нульовим суфіксом, мотивовані кількісними числівниками» (14 %) та підгрупа № V(1) «Відносні десубстантиви з конфіксом *без-...-о-ий*» (18 %). Решту груп та підгруп уважаємо малопродуктивними та непродуктивними. Серед інновацій найпродуктивніша підгрупа № V(1) «Відносні десубстантиви з конфіксом *без-...-о-ий*» (11 %).

Серед НОАД, утворених за участі нульового суфікса, виділяються **п'ять словотвірних груп** за характером мотивуючого слова та особливостями форманта.

I. Посесивні, відносні та якісні десубстантиви з нульовим суфіксом:

1. Десубстантиви категорії посесивності з твірними основами іменників на позначення: а) тварин, птахів, риб, СЗ — «ознака за приналежністю істоті (неособі)»: *бичий, верблюжий, ішачий, куній* та ін.; б) осіб, СЗ — «ознака за приналежністю особі певної соціальної визначеності»: *бунтівничий, ворожий, вражий, невольничий, страдничий* тощо; СЗ — «ознака за приналежністю особі певного родинного стану»: *отчий, чоловічий*; СЗ — «ознака за

приналежністю особі певного віку і певної статі»: **жіночий, молодичий, парубочий, юначий** та ін.; СЗ — «ознака за приналежністю особам за професією, певним родом занять чи родом діяльності»: **жебрачий, ремісничий, різничий, лісівничий** (← *лісівник*), **рахівничий** (← *рахівник*) та ін.

2. Відносні десубстантиви різної семантики: СЗ — «ознака за відношенням до сфери діяльності»: **лісівничий** (← *лісівництво*), **рахівничий** (← *рахівництво*) тощо; СЗ — «ознака за відношенням до місця»: **ризничий** (← *ризняця*); СЗ — «ознака за відношенням до часового проміжку»: **великодній**; СЗ — «ознака за відношенням до матеріалу»: **золотий (златий, злотий)**.

3. Якісні десубстантиви різної семантики: СЗ — «ознака за психічними і психологічними властивостями»: **приязний, ручий** (← *рука*), **добрий, злий, охочий** та ін.; СЗ — «просторова ознака»: **просторий**; СЗ — «ознака за кольором»: **гливий, половий**; СЗ — «ознака за фізичними властивостями»: **вологий, погожий, гулий** тощо; СЗ — «ознака за безвідносною мірою якості»: **темрявий**; СЗ — «ознака за формою» — **опукий** (← *опука*).

II. Девербативи з нульовим суфіксом:

1. Відносні девербативи: СЗ — «ознака за відношенням до дії»: **вдовий (удовий)** (← *удовіти*), **прохожий** (← *проходити*), **заїжджий** (← *заїжджати*) та ін.

2. Якісні девербативи: СЗ — «ознака за фізіологічними властивостями»: **гожий** (← *годитися*); СЗ — «ознака за певними властивостями»: **заздрий, любий, розлогий, похожий, схожий**^{1,2} тощо.

III. Денумеративи з нульовим суфіксом, мотивовані кількісними числівниками, що мають порядкове (рахункове) значення, СЗ — «ознака за відношенням до місця в числовому ряду»: **п'ятий, шістнадцятий, дев'яностий, чотирьохсотий** та ін.

IV. Депрономінатив з нульовим суфіксом, СЗ — «ознака за невизначеною властивістю»: **нічогий** (← *нічого*).

V. Десубстантиви та девербативи, утворені за участі конфіксальних формантів з матеріально не вираженим другим компонентом:

1. Відносні десубстантиви з конфіксом **без-...-о-ий**, СЗ — «ознака за відсутністю того, що назване мотивуючим словом»: а) деривати, мотивовані іменниками зі значенням певної частини тіла живої істоти (соматичне поняття): **безбородий, безволосий, безголосий, безхвостий, без'язикий** та ін.; б) ад'єктиви, мотивовані іменниками з основами іншого змісту (несоматичне поняття): **безвітрий, безпарий, безрукавий** тощо.

2. Відносні десубстантиви з конфіксами **не-...-о-ій, під-...-о-ий, по-...-о-ий, о-...-о-ий, су-...-о-а**: СЗ — «ознака за відношенням до простору»: **неокрай** (← *окрай*), **підчеревий, поземий**; СЗ — «ознака за відношенням до часового проміжку» — **озимий**; СЗ — «ознака за відношенням до істоти (неособи)»: **суягна** (← *ягня*).

3. Девербатив з конфіксом **не-...-о-ий**, СЗ — «ознака за відношенням до дії»: **незорий** (← *озорити*).

Індивідуально-авторські нульсуфіксальні однокореневі ад'єктиви зафіксовані лише у першій та п'ятій словотвірних групах.

2.2.1. Структурно-семантичні особливості нульсуфіксальних посесивних, відносних та якісних десубстантивів

Неконфіксальні посесивні, відносні та якісні десубстантиви з нульовим суфіксом складають одну з найчисельніших словотвірних груп (99 од.).

О. Волох, А. Грищенко, М. Жовтобрюх, А. Зверев, С. Самійленко, І. Слинко та інші дослідники зазначають, що прикметники-десубстантиви, утворені від семантично різнопланових груп іменників за допомогою праслов'янського суфікса *-ии* (<*-jъ) із посесивним значенням — це найдавніша група ад'єктивів (про що йшлося у I розділі). Серед УНОАД зі СЗ «ознака за приналежністю істоті (неособі)» зафіксовано 31 дериват: *бичий, борсучий, бульдожий, ведмежий, верблюжий, вовчий, гадючий, гусій, жабій, індичий, ішачий, їжачий, куній, куничий, лелечий, лисичий, наважйий, овечий, орлій, павичий, павучий, папужий, пацючий, птичий, синичий, собачий, сорочий, стерляжий, судачий, сучий, щучий*.

За даними СУМ, ад'єктиви *бичий, ішачий, їжачий, куничий, лелечий, павичий, папужий, синичий, сорочий* мають лише по одному ЛСВ із зазвичай посесивним значенням: *ішаче ревіння* (І. Ле); *синичий свист* (М. Рильський), *сороче гніздо* та ін.²⁰¹

Решта дериватів — полісемантичні, в їх структурі розвинулися відносні та якісні значення. Напр., ад'єктиви *верблюжий* і *наважйий* мають додатковий смисловий відтінок «стосовний до ...» — *верблюжі упряжки* (О. Гончар), *наважйий промисел*; *гадючий, пацючий* — у значенні «такий, як гадюка, пацюк»: *Упала тінь... Це простяглася кривава з заходу рука з гадючим знаком на манжеті* (В. Сосюра). УНОАД *бульдожий, вовчий, жабій, лисичий, гадючий, овечий, пацючий, щучий* у другому ЛСВ вживаються у значенні «властивий ...» або «такий, як у ...», тобто як якісні прикметники: *Гусак Розбишака теж тягне до нього свою гадючу голову* (М. Стельмах); *[Бичок:] Хіба у мене такий страшний погляд? [Олена:] Ні, погляд у вас лисичий, та вовча думка!* (М. Кропивницький).²⁰²

Відносні значення «зроблений з хутра або шкіри ...», «пошитий з ...», розвивають деривати: *борсучий, ведмежий, вовчий, куній, собачий: ведмежа шуба* (Я. Галан); *борсуча торба, собача шапка*; значення «виготовлений зі шкіри, вовни, молока та ін. ...» та «який складається з ...» — ад'єктиви *овечий, борсучий: овечі кожухи* (І. Франко); *кирея з овечого сукна* (В. Кучер); *борсучий жир; овеча отара* (Я. Щоголів); значення «м'ясо ...», «приготовлений із ...» — прикметники *індичий, наважйий, стерляжий, судачий: індиче м'ясо, стерляжа юшка*; значення «який складається з птахів» — нульсуфіксальний дериват *птичий: Линуть птичі зграї, Шелестять гаї* (П. Тичина); значення

²⁰¹ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 4. — С. 58; Т. 9. — С. 182, 466.

²⁰² Там само. — Т. 1. — С. 326; Т. 2. — С. 11; Т. 4. — С. 490.

«призначений, обладнаний для ...» — прикметники **птичий, пацючий**: **птичий двір, пацюча отрута**.²⁰³

Оскільки деривати цієї словотвірної групи — найдавніші, абсолютно логічно, що вони мають багату семантичну структуру і, крім прямого значення посесивності, у них розвинулися різні переносні значення виразної аксіологічної спрямованості, що зазвичай беруть участь у формуванні негативної оцінності ознак людини, про що свідчать лексичні синоніми — якісні прикметники, які входять до дефініції цих слів: **вовчий** (у значенні «жорстокий, лютий»), **гадючий** (у значенні «який таїть у собі небезпеку; віроломний»), **овечий** (у значенні «дуже покірливий, слухняний», «обмежений, недалекий (про розум)»), **павучий** (у значенні «який відзначається рисами експлуататора, жорстокий, підступний, хитрий»), **ведмежий** (у значенні «незграбний») та ін.: *З-під широких нахмурених брів хижо вовчим поглядом визирали його сірі, як полуда, очі* (О. Стороженко); — *Ти бачиш, який гадючий [лісник]! Ще може стріляти* (А. Турчинська); *Стара Прохориха нетяма, нічого гаразд не розміркує своїм овечим розумом* (І. Нечуй-Левицький); — *Макар хоч і дурний, та не вашої павучої породи* (П. Панч).²⁰⁴

Видається закономірним, що прикметники зі СЗ — «ознака за приналежністю істоті (неособі)» стали основою для розвитку ФЗ із негативною оцінністю: **ведмежа послуга** — невміла послуга, що завдає тільки прикрості; **вовчий закон** — про відносини в суспільстві, де панує сваволя сильних; **собача смерть** — ганебна смерть; зі значенням «дуже тяжкий» (**собача вдача** (Українське прислів'я); **собаче життя** (Українське прислів'я); **собача робота** (А. Хорунджий); зі значенням «надзвичайно сильний, крайній у своєму прояві» (**собачий голод** (І. Франко); **собачий холод**; **собача нудьга** (О. Гончар)) та ін.²⁰⁵

На підставі метафоричних словосполук, що мають у своєму складі деривати аналізованої словотвірної групи, активно формується народна термінологія, зокрема ботанічна, зоологічна, медична. Серед народних назв рослин трапляються такі: **ведмеже вушко**, **вовча лапа**, **вовче лико**, **вовчий горох**, **вовчий сон**, **вовчі ягоди**; **собача кропива**, **собача петрушка**. Трапляються метафоричні сполуки з прикметниками, що мають посесивне значення, й серед медичних термінів, зокрема: **ведмежа хвороба**, **вовча паща**, **вовчий лишай**; **собача ямка**, **суче вим'я**. До народних назв комах відносимо сполуку **собачий кліщ**, риб — **собача риба** (умбра).

Переважає більшість посесивних нульсуфіксальних ад'єктивів є стилістично нейтральною. Як уже зазначалося, незначна кількість їх притаманна діалектному мовленню, з позначками «зах.» «діал.» вживаються деривати **гусій, жабій, куній**, як рідковживані у СУМ зазначені — **сорочий, судачий**, як розмовний словники фіксують прикметник **ішачий**. Деривати **собачий** та **сучий** уживаються також у розмовному мовленні як складова

²⁰³ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1. — С. 316.; Т. 4. — С. 26; Т. 5. — С. 612; Т. 6. — С. 103; Т. 8. — С. 380; Т. 9. — С. 690.

²⁰⁴ Там само. — Т. 1. — С. 712; Т. 2. — С. 11; Т. 5. — С. 612; Т. 6. — С. 9.

²⁰⁵ Там само. — Т. 1. — С. 316, 712; Т. 9. — С. 431.

лайливих висловів, що також підтверджує давність дериватів цієї словотвірної підгрупи: — *Нащо це ти, собачий сину, Тут каламутиши берег мій!* (Л. Глібов); — *А чом ти, суча дочко, оце й досі не виходиш на панщину?* (І. Нечуй-Левицький).²⁰⁶

Індивідуально-авторські НОАД у цій словотвірній групі не виявлені. Це закрыта група, її образно-словотвірні потенції мінімальні, що підтверджують дані словників інновацій.

До нульсуфіксальних десубстантивів категорії посесивності з твірними основами іменників на позначення осіб відносимо 39 одиниць із різними СЗ.

Помічено, що мотиваторами переважної більшості нульсуфіксальних похідних досліджуваної підгрупи стали іменники словотвірної категорії діяча з суфіксами: а) **-ак:** юнак, жебрак; б) **-ник:** невільник, ремісник; в) **-к/а/:** жінка; г) **-івник:** бунтівник, лісівник; **-овник:** полковник; д) **-ик:** мужик; е) **-ець:** старець, чернець; є) **-иця:** молодиця, черниця; ж) з суфіксом **-аг/а/:** бродяга.

Переважна більшість цих дериватів, окрім посесивного значення «прикметник до...» (*княже біле тіло* (Т. Шевченко); *княжий старий лакей* (І. Нечуй-Левицький); *чужі ворожі руки* (П. Мирний) тощо, набуває додаткових смислових відтінків, як-от: «властивий ...», «такий, як у ...» та ін., переходячи у розряд відносних і якісних, напр.: *Козача вдача гучно одкликалася в старому серці* (П. Мирний); *Є такі люди, що, цілий вік цвітуть то молодого дівочою красою, то розкішною повною молодичою, то якоюсь старечою красою* (І. Нечуй-Левицький) та ін. Деякі прикметники втратили посесивне значення і виступають лише в ролі відносних, напр.: *отчий* уживається лише у значенні «батьківський»: *Київ криється туманом, Голубим, як отчий дим.* (М. Рильський)²⁰⁷ тощо. Із цього приводу З. Валюх зазначає, що словотвірну парадигму іменників — найменувань осіб за професійною дією заповнюють деривати, що репрезентують такі семантичні позиції: 1) «такий, що належить особі, яку називає твірний іменник», 2) «такий, що має стосунок до особи, яку називає твірний іменник», 3) «властивий особі, яку називає твірний іменник», 4) «призначений для особи, яку називає твірний іменник». Отже, твірні основи іменників зі значенням «особа за професією» зумовлюють набір відношень, які виражають мотивовані ними прикметники, але зазначимо, що відособові прикметники кваліфікують як структури з узагальненою семантикою, тому їхнє значення в кожному конкретному випадку можна визначити лише в контексті.²⁰⁸ Отже, такі деривати мають сему послабленої належності зі значенням загальної відносності.

11 дериватів досліджуваної словотвірної підгрупи є стилістично маркованими. СУМ фіксує в ад'єктивів такі позначки: «заст.» — *вразий, невільничий, отчий*; «рідко.» — *княжий, страдничий, супружий, молодичий, жебрачий*; «розм.» — *мужичий, полковничий*; «іст.» — *княжий*;

²⁰⁶ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 9. — С. 431, С. 872.

²⁰⁷ Там само. — Т. 1. — С. 740; Т. 4. — С. 198, 210, 787; Т. 5. — С. 815.

²⁰⁸ Валюх З. О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові : [моногр.] / З. О. Валюх — Київ – Полтава : АСМІ, 2005. — 356 с. — С. 127–128.

«поет.» — **вражий**; «дорев.» — **мужичий**; «уроч.» — **отчий**; «вульг.» — **паплюжий**; «лайл.» — **вражий** у значенні «чортів, бісів», що входить до складу відповідних лайливих висловів: *Будяк обізвався.— Чого тебе вража сила отут розносила?* (Л. Глібов).²⁰⁹

Прикметники зі СЗ «ознака за відношенням до сфери діяльності» — полімотивовані (**лісівничий** (← *лісівник, лісівництво*), **рахівничий** (← *рахівник, рахівництво*) та ін., тому вони одночасно репрезентовані у двох словотвірних підгрупах.

Прикметники **божий, великодній, вражий, митрополичий, монарший, отчий, патріарший, священничий, монаший, чернечий, черничий** мають відповідну стилістичну маркованість. Докладніше про них див. у V розділі.

Ад'єктив **золотий (златий, злотий)** — полісемантичний, він має розгалужену семантику (дев'ять ЛСВ) та входить до складу багатьох термінологічних сполук і ФО, зокрема: **Золота** валюта — грошова одиниця, що безпосередньо розмінюється на золото; **Золоті** межі (точки) — граничні позначення відхилень курсу валюти від монетного паритету; **Золота** середина — найвигідніший спосіб дії, поведінки, коли уникають ризикування, не впадають у крайність; **Золотий** вік чого — час найбільшого розквіту науки і мистецтва в історії певного народу²¹⁰ тощо.

Словотвірна підгрупа якісних нульсуфіксальних десубстантивів різної семантики представлена невеликою кількістю (19 од.).

УНАД **гливий, гулий, шутий** мають слабо виражену внутрішню форму. З погляду синхронії їх можна вважати непохідними, але, видається, що в них все-таки відбиті відношення мотивації. Як зазначено в етимологічному словнику, ад'єктив **гулий**, що означає безрогих тварин, пов'язаний зі спільнокореним збірним іменником **гула** («*молоді телята з гулями замість ріжоків*»); прикметник **гливий**, що означає «*сіро-жовтий колір (про масть)*» походить від кореня *gli-* (<*glei-), від якого утворилося праслов'янське *glina* (укр. *глина*)²¹¹; *Запрігши гулих він, — ну переліг орати* (П. Гулак-Артемівський)²¹²; **гливий** кінь. Нульсуфіксальний дериват **шутий**, імовірно, мотивований іменником *шуть «пустка». Досліджуючи етимологічне гніздо **šut-*, М. Турилова доходить висновку, що початкове значення кореня **sut-* — «порожній», а прислівник *шутем* — це наслідок згортання й подальшого переосмислення виразу **поле лежить шутем* «пусткою», де *шутем* — Т. в. від *шуть «пустка»²¹³: ... твої

²⁰⁹ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1. — С. 757.

²¹⁰ Там само. — Т. 3. — С. 680.

²¹¹ Етимологічний словник української мови [Текст]: [у 7 т.] / [Нац. акад. наук України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Уклад.: Р. В. Болдирев та ін.; Редкол. О. С. Мельничук (голов.ред.) та ін.]. — К.: Наук. думка. — Т. I. — С. 524.

²¹² Словарь української мови [Текст]. / упоряд. Б. Грінченко. — К. : Довіра – УНВЦ «Рідна мова», 1997. — Т. I. — С. 352.

²¹³ Турилова М. В. К исследованию этимологического гнезда **šut-* [Електронний ресурс] / М. В. Турилова — Режим доступу : lomonosov-msu.ru/.../turilova_mv.doc.pdf

пшеничні руки білі, неначе **шутий** корч жалів, де чорні коси на світанні і жаром спечені вуста (В. Стус)²¹⁴.

Переважає більшість прикметників досліджуваної словотвірної підгрупи — моносемантичні, виняток становлять лише деривати **просторий**, **погожий**, що мають по 3–4 ЛСВ: **просторий** — «нічим не обмежений; вільний»: **просторе життя** (О. Гончар); «здатний виявляти сильні почуття, співчувати багатьом та ін.; широкий»: **просторі серця** (В. Самійленко); «дуже об'ємний, широкий (про тему, галузь діяльності та ін.)»: **простора тема** (Леся Українка); **погожий** — «свіжий, чистий (про воду, повітря та ін.)»: **Зорі ясні, погожій, тихії води!** (М. Рильський); «сприятливий, попутний (про вітер)»: **погожий вітер** (Леся Українка); «щасливий, безтурботний, нічим не затьмарений»: **З новим роком побажаю я нам долі тихої, погожої та роботящої** (М. Коцюбинський); «який виражає спокій, безтурботність»: **погожий погляд**.²¹⁵

Звертає на себе увагу стилістична маркованість багатьох дериватів цієї словотвірної підгрупи, зокрема прикметники **недугий**, **опукий** уживаються лише в діалектному мовленні, **благий**, **ручий** функціонують у мові як застарілі, ад'єктив **вільгий** — рідковживаний. Усе це підтверджує давність походження цих ад'єктивів.

Зафіксовано лише декілька відносних неuzuальних нульсуфіксальних десубстантивів із СЗ — «ознака за відношенням до явищ природи», напр.: **вітрий** (← *вітер*): **вітра та водна ерозія ґрунтів**; **весний** (← *весна*): **«Весний шепіт листя»** (назва пісні). Серед дериватів досліджуваної словотвірної групи ІАН майже не зустрічаються, оскільки словотвірні потенції цих дериватів вичерпані, СТ хоч і регулярні, але непродуктивні.

Отже, неконфіксальні десубстантиви з матеріально не вираженим афіксом — це досить статична група слів давніх за походженням, структура яких часто моносемантична, полісемія розвинулася головню в плані актуалізації аксіологічних значень, метафоризації і входження через це або до складу народних «термінів», або до складу ФО.

2.2.2. Структурно-семантичні особливості нульсуфіксальних девербативів, депрономінативів та денумеративів

Девербативи з матеріально не вираженим афіксом — одна з найменш численних словотвірних груп НОАД, оскільки існує обмежена кількість дієслівних основ, що їх мотивують. Відносні девербативи з нульовим суфіксом (16 од.) зберігають семантику дієслова, зрідка набуваючи інших переносних значень, напр., прикметник **гожий**, окрім семантики дієслова *годітися* у значенні «який годиться для чого-небудь; придатний» (— *А ми вже старі та й до колгоспу не гожі.* — *Так я гожий,* — *вихватився Василь* (С. Чорнобривець),

²¹⁴ Словник поетичної мови Василя Стуса [Електронний ресурс] / [укладач Леся Оліфіренко] — Режим доступу : <http://ukrlife.org/main/minerva/slovnkykstus.htm>

²¹⁵ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 6. — С. 717; Т. 8. — С. 300.

може мати інші значення та значеннєві відтінки, переходячи до розряду якісних прикметників, як-от: «гарний на вроду; вродливий (про людину). // Який має привабливий вигляд; красивий (про предмет). // Чистий, свіжий (про воду)» та «ясний, теплий, сонячний (про погоду, пору року)»: *Ой, не жаль би мені воза, Коли б дівка була гожа!* (Українська пісня); *Процвітала рожка Супроти вікна, Запашина та гожа, Пишина та рясна!* (П. Грабовський); *Видно, буде добрий урожай, Бо такий хороший, гожий май!* (І. Вирган). Додаткових синонімічних смислових відтінків — «який прийшов, приїхав та ін. звідки-небудь», «який тимчасово приходить, приїжджає куди-небудь для здійснення чогось» — набувають відносні девербативи **захожий, нахожий, заїжджий, найжджий**, що синонімічні до **прихожий, приїжджий**: — *Чи ти, Василю, стеблівська, чи захожа?* — *спитав Мина* (І. Нечуй-Левицький); *Стала [Горпина] порядку вчити, як з заїжджими людьми обіходитися і як їм усе продавати* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Молодички нахожі його, вітають* (Марко Вовчок).²¹⁶

Повністю втрачають дієслівне значення руху якісні нульсуфіксальні девербативи **підхожий** (← *підходити* у значенні «1. Який відповідає певним вимогам, умовам, придатний для чогось. // Якого можна прийняти, з яким можна погодитись; прийнятний, вигідний. 2. Схожий на кого-, що-небудь»: **підхожа** людина на цей пост (М. Чабанівський); *Недавно пройшла чутка, що звільняється в управлінні підхоже місце* (І. Муратов); **розхожий** (← *розходитися* у значенні «призначений для постійного використання, носіння; робочий, буденний», «призначений для щоденних витрат», «звичайний, звичний»: **розхожа** сорочка (Г. Барвінок); **розхожі** гроші (П. Мирний); **схожий**² (← *сходити* у значенні «здатний до проростання (про насіння)»). Якісні прикметники **похожий** (← *походити*), **схожий**¹ (← *сходитися*) набувають синонімічного значення «який має спільні або подібні риси з ким-, чим-небудь, таку саму вдачу, як хтось, нагадує когось, щось») та зустрічаються у ФО «**похожий** як свиня на коня (як цуценя на пироги, як макогін на ночви та ін.)» — зовсім не схожий; *Як (мов та ін.) крапля (дві краплі) води схожий*,²¹⁷ відносні девербативи **відхожий** та **похожий** утратили своє первинне значення руху і вживаються у ФО **відхоже місце** — вбиральня, туалет (функціонує лише у діалектному мовленні) та **похожі селяни** — категорія феодално залежних селян в Україні, Білорусі і Литві в XV–XVI ст. До ФО входить також ад'єктив **заїжджий**: **заїжджий двір** «1. Приміщення для зупинки, ночівлі проїжджих, із двором для підвод, коней та ін. 2. Дорога, якою можна заїхати, в'їхати до чого-небудь, кудись»²¹⁸.

Видається, що в СУМ некоректно подана мотивація ад'єктива **згожий**, що має різні мотиватори, зокрема **згожий**¹ (у значенні «придатний, здатний») походить від *згодітися* (у значенні «виявитися придатним, корисним для кого-, чого-небудь; стати в пригоді, знадобитися»): *[Варка:] Звісно, тепер кожному [дівчину] завидки беруть. Хіба мало їх є таких, що на лихе згожі?*

²¹⁶ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 2. — С. 105; Т. 3. — С. 131, 389; Т. 5. — С. 230.

²¹⁷ Там само. — Т. 6. — С. 523; Т. 7. — С. 456; Т. 9. — С. 898.

²¹⁸ Словник.net [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.slovnyk.net>.

(М. Кропивницький), а **згожий**²¹⁹ у значенні «згодний» мотивоване дієсловом *зго́дитися* (*згоджуватися* = *давати згоду*): *Другі кажуть: — Що, бурмістром [бурмістром]? Ми на се не згожі* Най він буде комендантом В огневій сторожі (І. Франко)²¹⁹. Отже, це не окремі значення однієї лексеми, а омоніми.

Слід зазначити, що переважна більшість ад'єктивів досліджуваної словотвірної групи на синхронному зрізі функціонує як субстантивати: **захожий, перехожий, прихожий** (у значенні «відвідувач», «передпокій»), **прохожий, найжджі (люди), переїжджий, приїжджий, проїжджий** тощо.

Автентичність дериватів, що утворені за участі форманта з матеріально не вираженим афіксом, підтверджує стилістична маркованість девербативів цієї словотвірної групи: прикметники **вхожий, захожий, нахожий, прихожий, найжджий, похожий, розхожий, гожий** (у 2-ому і 3-ому ЛСВ), **похожий** (у 2-ому ЛСВ), **живий** (у 2-ому ЛСВ) вживаються в розмовному мовленні, що зафіксовано в СУМ з ремаркою «розм.».

Питання щодо морфологічної визначеності денумеративів із нульовим суфіксом, мотивованих кількісними числівниками, на сьогодні є дискусійним (роботи Г. Арполенко, В. Виноградова, І. Вихованця, К. Городенської, Є. Петрової, Г. Щербатюк, авторів «Русской грамматики — 80» та ін.). Більш переконливим видається погляд тих мовознавців, які називають їх порядковими прикметниками.²²⁰

Нульсуфіксальні денумеративи зі СЗ «ознака за відношенням до місця в числовому ряду» репрезентовані в українській мові 35 лексичними одиницями, що утворені від кількісних числівників — назв першого десятка: **п'ятий, шостий, сьомий, восьмий (осьмий), дев'ятий, десятий**; від кількісних числівників — назв другого десятка: **одинадцятий, дванадцятий, тринадцятий, чотирнадцятий, п'ятнадцятий** та ін.; від назв десятків (крім числівника *сорок*): **двадцятий, тридцятий, п'ятдесятий, шістдесятий** та ін.; від назв сотень **сотий, двохсотий, трьохсотий, чотирьохсотий** та ін.; від неозначених числівників: **кільканадцятий, стонадцятий**; порядкові прикметники **тридев'ятий, тридесятий** утворені від застарілих кількісних числівників **тридев'ять** та **тридесять** (**тридев'яте, тридесяте царство**, нар.-поет. — *дуже віддалена країна, земля*).²²¹

На синхронному зрізі порядкові прикметники утворюють кількісно закритий ряд, ці ад'єктиви давньоруського походження належать в основному до шару загальноновживаної лексики і не поповнюються за рахунок індивідуально-авторських утворень, оскільки не містять образності.

Депрономінатив із нульовим суфіксом і СЗ «ознака за невизначеною властивістю» **нічогий** має іншу семантику, ніж мотивуючий заперечний

²¹⁹ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 3. — С. 518.

²²⁰ Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. — М. : Высшая школа, 1972. — 616 с. — С. 192; Вихованець І. Теоретична морфологія української мови : Академічна граматики української мови / І. Вихованець, К. Городенська; [за ред. чл.-кор. НАНУ І. Вихованця]. — К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. — 400 с. — С. 138; Словотвір сучасної української мови / [за ред. М. А. Жовтобрюха]. — К. : Наук. думка, 1979. — 407 с. — С. 167.

²²¹ Словник.net [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.slovnyk.net>

займенник (← *нічого*), і вживається у значенні «1. поганенький, 2. терпимий, пристойний») лише в діалектному мовленні: *Бо Кациборський сей худючий, як щучка, а нічогий, а плохий геть собі чоловік* (А. Кондратюк).²²²

2.2.3. Десубстантиви та девербативи, утворені за участі конфіксальних формантів із матеріально не вираженим другим компонентом

Серед прикметників, утворених за участі конфікса з матеріально не вираженим другим компонентом, виділена підгрупа зі СЗ — «ознака за відношенням до простору», що репрезентована в українському словнику 5-ма відносними десубстантивами з конфіксами *не-...-о-ий*, *під-...-о-ий*, *по-...-о-ий*, *о-...-о-ий*, *су-...-о-а*: **неокрай** (← *окрай* (заст. *край* — лінія, що обмежує поверхню чого-небудь, а також те, що прилягає до цієї лінії; кінець) у значенні «те саме, що безкрай 1.» : *Знов я на землю дивлюсь неокраю* (А. Малишко); **підчеревий** (← *черев*) у значенні «розміщений під черевом»; **поземий** (← *земля*) у значенні «те саме, що *поземний* 1 (у значенні *горизонтальний*)»: *В глибині [ями] працювали, два робітники, прорубуючи в глинястій стіні простору позему печеру* (І. Франко); а також прикметники зі СЗ — «ознака за відношенням до часового проміжку»: **озимий** (← *зима*) у значенні «якого сіють восени і збирають наступного року // Який проріс восени і зимуватиме або зимував під снігом (про сходи, посіви)»: *озимі культури*, *озима пшениця*; СЗ — «ознака за відношенням до істоти (неособи)»: **суягна** (тільки ж. р.) (← *ягна*) у значенні «те саме, що *кітна*» — яка перебуває в тому стані, коли в її організмі розвивається зародок (про вівцю, козу та ін.): *суягна вівця* та один девербатив з конфіксом *не-...-о-ий* і СЗ — «ознака за відношенням до дії»: **неозорий** (← *озорити* (заст.) у значенні *оглядати*) у прямому значенні «якого не можна осягнути поглядом, дуже великий щодо розміру; неоглядний, неосяжний»: *Вітчизно неозора, Ти всім нам дорога!* (Я. Шпорта).²²³ Переважна більшість конфіксальних утворень досліджуваної підгрупи — стилістично не марковані, лише прикметник **неокрай** має в СУМ позначку «поет.».

За авторськими спостереженнями, відносні десубстантиви з конфіксами *об-...-о-ий*, *пів-...-о-ий*, *по-...-о-ий* репрезентовані в ІАС невеликою кількістю дериватів із такими СЗ: «ознака за параметричними характеристиками» — **обнизий** (В. Стус) (у переносному значенні «нижчий від нормального, звичайного»); «ознака за неповним виявом властивості об'єкта» — **півдухий** (О. Яровий) (у значенні «позбавлений гуманних почуттів; безсердечний, жорстокий, байдужий»), **півокий** (О. Яровий), **півногий**, **піврукий** (М. Вінграновський) (у значенні «спотворений, знівечений»); «ознака за кількісним виявом» — **посотий** (В. Стус) (у значенні «збільшений у сто

²²² Кондратюк А.І. Краса зникаюча і вічна. Спостереження : в 2 т. — Рівне : Волин. обереги, 2007. — Ч. 6. — С. 35.

²²³ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 4. — С. 171; Т. 5. — С. 347, 348, 355, 677; Т. 6. — С. 525, С. 811; Т. 9. — С. 875.

разів».²²⁴ Це засвідчує, що такого типу деривати мають у СЗ значний прагматичний потенціал і здатність брати участь у творенні образності художнього тексту.

Відносні десубстантиви з конфіксом *без-...-о-ий* та СЗ — «позбавлений того, що назване мотивувальним словом» — одна з найчисленніших підгруп (45 одиниць) серед прикметників, утворених за участі форманта з нульовим суфіксом. Цілком припустимо, що конфіксальні ад'єктиви генетично розвинулися, як і загалом всі прикметники, на ґрунті іменника, оскільки абсолютно справедливим можна вважати твердження мовознавців, що іменникові утворення *безумь, безрукь, безногь* та ін.. (*без ума, без руки, без ноги*) поєднують у собі субстантивні й атрибутивні значення²²⁵, тому їх уходження до класу прикметників відбувалося історично закономірно, тобто історично це можуть бути і не конфіксальні утворення, а нульсуфіксальні. Однак на сучасному рівні внутрішня форма таких прикметників семантично і формально вказує на мотивацію словосполученням «прийменник + іменник в Р.в.», тому вони відносяться до прикметників, утворених конфіксальним способом.

Як зазначає К. Городенська, прикметники з префіксом *без-* і нульовим суфіксом поряд із матеріально вираженими суфіксами являють собою найчисленнішу, найбагатшу щодо словотворчих можливостей групу префіксально-суфіксальних відносних і якісних прикметників. Словотворча пара «префікс *без-* — нульовий суфікс» обрамляє здебільшого ті іменники, що називають певну частину тіла (*безбородий, безбровий, безвікий, безволосий, безвусий, безвухий, безголовий, беззубий, безносий, безкрилий, безлуский, безмозгий, безногий, безокий, безпалий, безперий, безрогий, безротий, безрукий, безшерстий*) і рідше іменникові основи іншого змісту (*безверхий, безглуздий, безголосий, безкрай, безлиций, безостий, безпарий, безсилий*)».²²⁶ Прикметник *безголосий* умовно можна віднести до дериватів, мотивованих іменниками зі значенням певної частини тіла живої істоти (соматичне поняття), оскільки зазвичай він стосується особи.

Серед УНОАД, що мотивовані іменником-соматизмом, переважають прикметники зі значенням «який не має (певної частини (частин) тіла)»: *безбровий, безвікий, безволосий, безкостий, безлуский, безносий, безокий, безпалий, безперий, безрогий* та ін. Ад'єктиви *безликий, безлиций* метафорично мотивовані і мають значення «який не має виразного зовнішнього вигляду, чітко окреслених характерних рис; розпливчастий, невиразний»: *Весь людський потік пропливав мимо неї гомінкою, живою, але безликою масою, мов*

²²⁴ Колоїз Ж.В. Тлумачно-словотвірний словник okazіonalіzmів / Ж. В. Колоїз. — Кривий Ріг : ТОВ «ЯВВА», 2003. — 168 с. — С. 95, 110, 115.

²²⁵ Нариси з історії українського словотворення (іменникові конфікси) / П.І. Білоусенко, І.О. Іншакова, К.А. Качайло, О.В. Меркулова, Л.М. Стовбур. — Запоріжжя – Кривий Ріг : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2010. — 480 с. — С. 21.

²²⁶ Словотвір сучасної української мови / [за ред. М. А. Жовтобрюха]. — К. : Наук. думка, 1979. — 407 с. — С. 299.

у тумані... (І. Рябокляч); а прикметник **безсердий** — «нечулий до інших; безжалісний, жорстокий»: *кривавий безсердий тиран* (Словник Грінченка).²²⁷

На особливості творення деяких дериватів на означення внутрішніх органів людини, зокрема на розвиток в їх структурі символічного компонента, звертає увагу І. Замоїська.²²⁸ Образно-символічні значення, що ґрунтуються на народних уявленнях про добро і зло, гідність і підлість, пристойне й непристойне та інші етично-моральні цінності, як уважає В. Кононенко, передає широке коло слів-понять, прямо чи опосередковано зумовлених людським чинником. Носіями відповідних символічних категорій виступають, зокрема, назви, що так чи так характеризують людину, її зовнішні ознаки, внутрішню будову тощо.²²⁹

Нарощення смислу відбувається в семантиці полісемантичних дериватів у 2-ому ЛСВ, що розвинуло метафоричне значення із першого: НОАД **безбородий, безвусий** набувають значення «молодий, ще не змужнілий»: **безбороді хлопці; безвусий юнак; безголовий** — значення «дурний, дурноголовий»: *Тут Микита зірвавсь: — Усі ви безголови!* (П. Тичина); **безголосий** — значення «беззвучний, тихий; німий»: *Одчайдушний безголосий сум обгорнув усе* (Ю. Яновський) та значення «безсловесний»: *Лис поважно докладає: «Великий господар! Се безголоса твар [риби] Пред королем своїм ликує* (Л. Глібов); **безкрилий** — значення «позбавлений творчої сили, фантазії; знижений, буденний, сірий»: **безкриле слово «помилка»** (Леся Українка), **безкрила тьма** (М. Рильський); **безмізкий, безмозкий** — значення «який не має мозку» та «дурний, безглуздий»: — *Через вас, п'яниці безмозких, я сам стояв перед панами голірuch* (З. Тулуб); **без'язикий** — значення «який не говорить; німий»: *У стайнях, хлівах стоїть худоба, тремтить з холоду, чекає турботливого доглядача, що полегшить холодну долю без'язиких істот* (І. Кириленко). Полісемічна структура розвинулася також у семантиці дериватів, що мають такі додаткові смислові відтінки: **безголовий** — «якому відтято голову; обезглавлений»: *Дивлюся, в могилі усе козаки: Який безголовий, який без руки* (Т. Шевченко); **безголосий** — «який має поганий або слабкий голос»: *Де там йому співати — він зовсім безголосий* (Словник Грінченка) та «глухий, неголосний»: *Засміявся [Панталаха] коротким, безголосим, грудним сміхом* (І. Франко); **беззубий** — «позбавлений різкості, гостроти, занадто м'який // Який не може за себе постояти; слабовільний, не енергійний»: *О, скільки на землі беззубих, бояться сонця і води!* (П. Тичина).²³⁰

До УНОАД, що мотивовані іменниками з основами іншого змісту (несоматичне поняття), відносяться моносемантичні деривати: **безвітрий, безглуздий, безкорий, безлистий, безлісий, безодній, безостий, безпарий,**

²²⁷ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1. — С. 133, 145.

²²⁸ Замоїська Інна. Структура словотвірних парадигм іменників на позначення внутрішніх органів людини / Інна Замоїська / Вісник Львів. ун-ту. — 2004. — Серія філол., — Вип. 34. — Ч. І. — С.153–158. — С. 155.

²²⁹ Кононенко В. І. Символи української мови: [моногр.] / В. І. Кононенко. Івано-Франківськ : Плай, 1996. — 272 с. — С. 168.

²³⁰ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1. — С. 120, 123, 130, 132, 135, 154.

безрукавий, безхмарий: безвітра весна, безглузда відповідь (О. Донченко), *безкорий поріг* (А. Малишко), *безлисті віти* (А. Шия), *безлісий простір* (І. Цюпа), *безодні кишені* (О. Довженко), *безостий колос пшениці, безхмаре небо* (І. Франко).

Переносні значення розвинулись у структурі лексеми *безкрайї* і *безсилий: безкрає* кохання (Леся Українка), *журба безкрая* (В. Сосюра), *щастя безкрає* (В. Бичко) у значенні «надзвичайно сильний, глибокий (про почуття)»; *безсила* лютість (Леся Українка); *Лютиться стара, а вже нічого не годна вдіяти — безсила боронитися* (Гнат Хоткевич) у значенні «нездатний або неспроможний що-небудь зробити, подолати. // Який не може виявити себе в дії».²³¹

На наш погляд, словотвірну омонімію виявляють УНОАД, що утворилися від різних значень одного й того ж твірного іменника: *безверхий* (← *верх* у значенні «верхня, найвища частина чого-небудь; вершина», ← *верх* у значенні «покрівля на хаті, будинку та ін.; дах»): *безверхе дерево* (М. Номис), *безверхий курінь* (М. Рильський); *безвусий (безусий)* (← *вуса* у значенні «волосся, яке росте над верхньою губою в чоловіків», ← *вуса* у значенні «тонкий виріст на колосках злакових рослин; остюк»): *Після вусатої жовтогарячої озимої [пшениці]., закрусувались такі ж неозорі масиви уже безвусої, булькатозернистої і ще рутої ярої* (Я. Баш); *Безвусий* Брянський по старшинству був весільним батьком (Олесь Гончар); *безвухий (безухий)* (← *вуха, ухо* (орган людини), ← *вушко* посуду, голки та ін.): *Чого це ваша собака безвуха?* (Словник Грінченка); *Отут, біля безвухого, зсередини блискучого від поливи глечика, він опускається на землю* (М. Стельмах); *беззубий* (← *зуб* у значенні «кістковий утвір у роті людини або тварини», ← *зуби, зуб'я* у значенні «гострий виступ на чому-небудь (знарядді, машині та ін.), зубець»): *Вийшла бабище старая, ряба, беззуба, коса* (І. Котляревський); *Од його руху підскочив на лутці жінчин беззубий гребінь* (М. Коцюбинський); *безногий* (← *нога* у значенні «одна з кінцівок людини, деяких тварин та птахів», ← *ніжка* «опора меблів, споруд, механізмів та ін.»): *Після великої зими Вернувся і Максим безногий: В поході, каже, загубив* (Т. Шевченко); *Тут [у комірчині] мостилися в безладді один на одному безногі стільці* (О. Донченко).²³²

Деякі деривати досліджуваної словотвірної групи обмежені у вживанні, зокрема НОАД *безмізкий* і *безодній* належать до діалектної лексики, *безсердий* рідковживаний, *безбородий* (у 2-ому ЛСВ), *безусий* і *безухий* позначені у СУМ, ремаркою «*рідко.*», прикметник *безмозкий* (у 2-ому ЛСВ) подано з ремаркою «*зневажл.*», а *безногий* функціонує в розмовному мовленні.

Низка прикметників із конфіксом *без-...-ий* зазнали термінологізації й увійшли до складу ботанічної та медичної метамови, зокрема, серед нормативних назв рослин помітне місце посідають бінарні утворення («іменник + конфіксальний НОАД»): *відкашник безстеблий, первоцвіт безстеблий, надбородник безлистий* та ін. Відносні прикметники, мотивовані іменниками зі

²³¹ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1. — С. 132, 145.

²³² Там само. — С. 120, 123, 130, 136.

значенням певної частини тіла людини: *безволосий, безголовий* (ацефальний), *беззубий, беззубий, безкостий, безносий, безокий, безпалий, безребрий* тощо, а також нульсуфіксальні деривати, що мотивовані іменниковими основами іншого змісту: *безголосий* (афонічний) *безсилий* (імбецильний, адинамічний), *безглуздий* (парадоксальний) та ін., функціонують у медичній термінології.²³³

Відносні десубстантиви з конфіксом *без-...-о-ий* посідають помітне місце в ІАС. У словниках інновацій та в поетичному мовленні виявлені ІАНОАД, що вживаються у прямому значенні: *безвійй чоловік* (Р. Іваничук), *бездзьобий труп курчати* (з Інтернету), *безклубий віл* (у значенні «зі слаборозвинутими стегнами»), *Гнат безп'ятий* (І. Карпенко-Карий), *безчубий Порфир* (О. Гончар), *безшиий охоронець* (В. Шкляр), *безрухі небеса* (Т. Осьмачка), *безрухе листя* (М. Семенко), *безхмаре небо* (М. Старицький). Розвиток метафорики спостерігаємо в дериватах *безтілий сновиди* (І. Калинець), *безустий сум* (Т. Гриб), *безчолоий голод* (Ю. Липа) *безпуза музика* (А. Орел), *безшкіра земля* (В. Стус), *бездахий він* (П. Нестеренко) тощо. В основі епітетики ІАНОАД лежить яскрава образність, зокрема паронимазія простежується у словосполученні *безвірий звір* (І. Павлюк), оксюморон — у *беззвукий гул* (В. Шевчук) тощо. Отже, аналізовані нульсуфіксальні структури, виявляючи досить широкі словотвірні потенції, стають важливим компонентом художньо-образного письменницького осмислення світу, набуваючи нових аксіологічних емоційно-сміслових нюансів.

Вивчення парадигматичних особливостей нульових суфіксів, розгляд структурно-семантичних та функціонально-стильових властивостей одноосновних ад'єктивних дериватів із матеріально не вираженим суфіксом дозволяють зробити такі висновки.

Матеріально не виражений суфікс уступає в парадигматичні відношення, як і інші дихотомічні словотворчі засоби, чим підтверджує свою значущість як компонент слова і як складовий форманта. Нульові суфікси вступають в омонімічні відношення один із одним, у синонімічні — з матеріально вираженими суфіксами, конкуруючи з ними за параметром продуктивності, в антонімічні відношення нульові суфікси не вступають. Матеріально не виражені афікси є важливим чинником диференціації паронімічних виявів на лексичному рівні.

Паралельні ад'єктивні утворення в сучасній українській мові репрезентують відгомін найдавніших процесів, пов'язаних із формуванням категорії якісних та відносних прикметників на *-о-ий/-н-ий*; *-о-ий/-ов-*, *-о-ий/-ян-*, *-о-ий/-ечн-*, *-о-ий/-ськ-*, *-о-ий/-ач-*, *-о-ий/-ин-*.

У синонімічних паралелях, різних за структурою і семантично диференційованих, обидві форми можуть бути стилістично нейтральними або одна з них — стилістично маркована. Виявити механізми, завдяки яким у словотворі перевага надається субстанційному чи несубстанційному суфіксу, й дотепер не видається можливим.

²³³ Присяжнюк М. С. Російсько-український медичний словник професійної мови фахівців з внутрішніх хвороб (із тлумаченням термінів) : 20 000 слів / М. С. Присяжнюк. — К. : Вид. дім «KM Academia», 1995. — 504 с.

НОАД, утворені за участі форманта з нульовим суфіксом, є десубстантивами, девербативами, денумеративами та депрономінативами.

Серед НОАД, утворених за участі нульового суфікса та конфіксального форманта з другим матеріально не вираженим компонентом, виділено п'ять словотвірних груп за характером мотивувального слова та особливостями форманта. Незначну продуктивність має словотвірна підгрупа неконфіксальних десубстантивів категорії посесивності з твірними основами іменників на позначення істот, група денумеративів із нульовим суфіксом, мотивованих кількісними числівниками та підгрупа відносних десубстантивів з конфіксом **без-...-о-ий**, яка виявляє незначну продуктивність і серед інновацій. Решту груп та підгруп вважаємо малопродуктивними та непродуктивними.

Деякі нульсуфіксальні прикметники зі СЗ «ознака за приналежністю істоті (неособі)», СЗ «ознака за відношенням до часового проміжку» та СЗ «ознака за відношенням до матеріалу» входять до складу ФО, що засвідчує давність походження таких слів.

Словотвірні підгрупи неконфіксальних десубстантивів категорії посесивності з твірними основами іменників на позначення істот та відносних десубстантивів з конфіксом **без-...-о-ий** беруть активну участь у формуванні термінології, зокрема ботанічної, зоологічної, медичної, а десубстантиви категорії посесивності з твірними основами іменників на позначення осіб найчастіше вживаються в конфесійному стилі.

Більшість виділених словотвірних груп мають стилістично марковану лексику, що фіксують сучасні словники відповідними позначками «заст.», «рідко.» «розм.» «іст.» «поет.», «уроч.», «вульг.», «лайл.», «зневжл.» та ін.

Усі словотвірні групи НОАД, крім відносних десубстантивів із конфіксом **без-...-о-ий**, на синхронному зрізі не поповнюються новими дериватами, що свідчить про непродуктивність матеріально не вираженого суфікса із посесивним та іншими значеннями як словотворчого засобу. Відносні десубстантиви із конфіксом **без-...-о-ий** та СЗ «позбавлений того, що назване мотивуючим словом» мають деякі словотвірні потенції, досить активно утворюють ІАНОАД і, поєднуючись з іменниками як конкретної, так і абстрактної семантики, можуть набувати переносних значень, беручи участь у створенні образності на ґрунті метафоричної асоціативної мотивації.

РОЗДІЛ III

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ВЛАСТИВОСТІ СКЛАДНОСУФІКСАЛЬНИХ АД'ЄКТИВІВ ІЗ ПЕРШИМ ПРИКМЕТНИКОВИМ КОМПОНЕНТОМ

3.1. Композити як предмет дослідження в лінгвістиці

Дослідження композитів має свою історію. Українські лінгвісти трактували композити за їх морфемним складом, словотвірною структурою та в правописному плані. Історії виникнення іменників-композитів присвятили свої праці М. Плющ, П. Плющ, С. Самійленко, О. Тараненко. Процеси утворення складних слів як один із способів формально-граматичної реалізації семантичної структури речення розглядала К. Городенська.²³⁴ Аналіз наявних у лінгвістиці точок зору щодо статусу таких явищ, як осново- і словоскладання та їх різновидів, здійснено в роботах А. Нелюби.²³⁵ Шляхи становлення структури та розвиток семантики складносуфіксальних іменників в українській мові XI–XVIII ст. простежуються в дисертації В. Ліпич.²³⁶ Основоскладання як один із способів словотвору побутової лексики проаналізовано в монографії Л. Азарової та Н. П'яст.²³⁷ Структуру, семантику та функціонування складних прикметників в українській поетичній мові XX століття досліджувала О. Рудь.²³⁸ Словотвірні типи складних прикметників вона аналізує за семантикою першого та другого компонентів, визначаючи їх продуктивність. Дослідниця простежила шляхи реалізації семантичних відтінків прикметників-композитів, розглянула лексико-семантичну сполучуваність прикметникових утворень, відзначивши її залежність від семантики означуваних іменників, проаналізувала функціональне навантаження прикметників-композитів, визначила критерії ступенювання семантичної мотивації епітетних словосполучень у поетичному контексті.

У працях В. Горпинича, Н. Клименко, І. Ковалика, Н. Родзевич, Є. Рудницького, В. Русанівського та інших лінгвістів утворення композитів тлумачиться як наслідок лексикалізації назв понять, виражених словосполученнями, що супроводжується зміною форми (структури) та семантики одиниць, які виступають як компоненти композитів.

²³⁴ Городенська К. Г. Структура складних іменників у контексті синтаксичного синтезу / К. Г. Городенська // Мовознавство. — 1988. — № 3. — С. 27–34.

²³⁵ Нелюба А. М. Осново- і словоскладання в контексті словотвірної номінації [Електронний ресурс] / А. М. Нелюба : Режим доступу : http://www-philology.univer.kharkov.ua/Nauka_files/naukovi_konferencii/naukovi_konferencii.files/dopovidi/neluba.htm; Нелюба А. М. Явища економії в словотвірній номінації української мови / А. М. Нелюба. — Харків, 2007. — 302 с.

²³⁶ Ліпич В. М. Динаміка складно-суфіксальної деривації іменників в українській мові XI–XVIII ст. афіксів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. М. Ліпич. — Запоріжжя, 2005. — 22 с.

²³⁷ Азарова Л. Є. Складання як один із способів словотвору : [моногр.] / Л. Є. Азарова, Н. Й. П'яст. — Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2005. — 123 с.

²³⁸ Рудь О. М. Структура, семантика та функціонування складних прикметників в українській поетичній мові XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Рудь. — К., 2002. — 21 с.

Поняття «композит» у лінгвістичній літературі існує в широкому й вузькому розумінні. Широке трактування композитів полягає в розумінні їх як складних слів, утворених з двох або кількох слів, основ чи коренів, об'єднаних в одну лексичну одиницю, що набула формально-граматичних і семантичних ознак окремого слова. У вузькому розумінні, яке прийнято й авторами цієї монографії, композити — це складні слова, утворені основоскладанням.

Складні слова, як відомо, можуть утворюватися не тільки поєднанням компонентів слова, а й за допомогою афіксів, утворюючи складноафіксальні деривати, що зумовлює характерні особливості формування їх словотвірної семантики.

Н. Клименко вважає, що 10% словникового складу мови становлять складні слова, більшість із яких утворилась основоскладанням: «Спершу виникло словоскладання, далі на його ґрунті сформувалось основоскладання, якому властивий більший ступінь зв'язку між компонентами».²³⁹

Особливість складних слів полягає в тому, що в них наявний свій внутрішній синтаксис, специфічний порядок розташування елементів, їх зв'язок, який ґрунтується на тому, що пояснювальний член словосполучення в композиті обов'язково виступає в препозиції, тобто ставиться перед тією основою, яку він пояснює: *чорні брови* → **чорнобровий (чорнобровий)**, *кривий ніс* → **кривоносий**, *сива голова* → **сивоголовий**, *широкі плечі* → **широкоплечий**. Їм властивий також і зовнішній синтаксис, який визначається зв'язком лексем у реченні, співвіднесеністю з еквівалентними синтаксичними конструкціями. Якщо композит виражений прикметником, то в реченні він виступає означенням або частиною предиката, може виявляти ознаку більшою або меншою мірою, що виражено за допомогою прислівника міри і ступеня (*дуже сивобородий*), уходити до складу напівпредиката (відокремлене означення) тощо.

Н. Клименко зазначає, що в тезаурусі (вокабулярії) сучасної української мови основну частину складних слів становлять композити — 8586 (з 9988, що були матеріалом дослідження), з них 2384 — прикметники,²⁴⁰ тобто поширеність їх значна. В українській мові серед складних прикметників виявлено 679 дериватів, утворених за участі нульового суфікса.

Одним із перших на складнонульсуфіксальні ад'єктивні деривати звернув увагу В. Лопатін, який відзначав, що серед прикметників продуктивним типом є складення (композити — О. О, О. М.) з нульовим суфіксом, другим компонентом яких є основа іменника такої ж семантики, як мотивуюча основа простих прикметників на зразок (*рос.*) *безрукий, беззубий*.²⁴¹ Цю думку підтримала й О. Земська.²⁴² Т. Біленко приділяє увагу оказіональним нульсуфіксальним прикметникам у числі інших композитів, аналізуючи їх

²³⁹ Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 3–4.

²⁴⁰ Там само. — С. 45.

²⁴¹ Лопатин В. В. Нулевая аффиксация в системе русского словообразования / В. В. Лопатин // Вопросы языкознания. — 1966. — № 1. — С. 76–87, С. 85.

²⁴² Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование / Е. А. Земская. — М. : Просвещение, 1973. — 304 с. — С. 288–289.

яскравий емоційно-експресивний заряд у поетичній мові.²⁴³ Інші дослідники, які вивчали композитні прикметники, що є предметом і нашого дослідження, увагу на форманті або взагалі не зосереджували (І. Беркешук²⁴⁴, Н. Гаврилюк²⁴⁵, О. Жижом²⁴⁶, О. Рудь²⁴⁷), або не відносять їх до складнонультсуфіксальних через неприйняття ідеї про нульовий суфікс (А. Дем'янюк²⁴⁸, Н. Пирога²⁴⁹). Таким чином, складнонультсуфіксальні ад'єктивні деривати як окремий об'єкт вивчення не були в полі зору науковців, залишаючись у контексті дослідження загальних проблем композиції.

3.2. Модель опису нультсуфіксальних композитних прикметників

СНАД аналізуються за окремою моделлю, відмінною від НОАД, оскільки мотивація їх специфічна, на що звернули увагу мовознавці А. Дем'янюк, Н. Клименко, В. Горпинич, К. Городенська та ін.

На сучасному етапі при дослідженні дериваційно-номінативних процесів у складних словотвірних одиницях доцільним видається застосування синтаксичного підходу, який не тільки передбачає встановлення синтаксичних корелятивів, що визначають формальну похідність композитів, а й спрямований на з'ясування семантичної похідності, на встановлення відношень як між твірним і похідним словами, так і між формантом та словотвірною основою. Із цією метою в мовознавстві застосовується метод перифраз, запропонований В. Дорошевським і детально розроблений А. Дем'янюк, О. Кубряковою, Н. Клименко та ін.²⁵⁰

²⁴³ Біленко Т. Г. Поетика нультсуфіксації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. Г. Біленко. — Запоріжжя, 2004. — 20 с. — С. 7.

²⁴⁴ Беркешук І. Композитні утворення у складі ад'єктивів, мотивованих назвами частин тіла / І. Беркешук // Українознавчі студії. — Івано-Франківськ, 2005–2006 — № 6–7. — С.82–87.

²⁴⁵ Гаврилюк Н. Про поетичний словник неокласиків (нульова суфіксація як засіб творення okazіonalіzmів) / Н. Гаврилюк // Урок української. — 2000. — № 8. — С.22–23; Гаврилюк Наталія. Okazіonalіnі прикметники-композити в поетичному словнику неокласиків (словотвірний аспект) / Наталія Гаврилюк // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. — 2007. — Вип. 10. — С.74–78.

²⁴⁶ Жижом О. О. Індивідуально-авторські новотвори в поетичному дискурсі 80-90-х років ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» [Електронний ресурс] / О. О. Жижом. — Донецьк, 2003. — 18 с. Режим доступу : <http://disser.com.ua/contents/3839.html>; Жижом Оксана. Роль okazіonalіnіх прикметників у формуванні поетичного дискурсу / Оксана Жижом // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / [укл. А. Загнітко (наук. ред.) та ін.] — Донецьк : ДонДУ, 2009. — Вип. 18. — С. 156–161. — С. 160.

²⁴⁷ Рудь О. М. Структура, семантика та функціонування складних прикметників в українській поетичній мові ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Рудь. — К., 2002. — 21 с.

²⁴⁸ Дем'янюк А. А. Композити в староукраїнській літературній мові кінця XVI–XVII ст.: структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аспекти (на матеріалі поетичних текстів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / А. А. Дем'янюк. — Київ, 2004. — 18 с. — С. 10.

²⁴⁹ Пирога Н. Г. Зіставлення складних слів і словосполучень у сучасній українській мові / Н. Г. Пирога // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. — № 6. — Луцьк, 2002. — С. 218–223. — С. 220.

²⁵⁰ Дем'янюк А. А. Композити в староукраїнській літературній мові кінця XVI–XVII ст.: структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аспекти (на матеріалі поетичних текстів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / А. А. Дем'янюк. — Київ, 2004. — 18 с. — С. 5; Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 7.

За спостереженнями багатьох учених, на яких покликається Н. Клименко (І. Милославського, Ю. Апресяна, О. Кубрякової), значення дериватів формуються по-різному. Одні з них виникають як сума значень компонентів, поєднаних у слові за певною словотвірною моделлю, схемою (**синьоокий** — це «той, який має сині очі; із синіми очима»). Інші значення бувають невираженими і з'являються у слові як додаткові, прирощені, напр. **вузьколобий**, не просто «той, хто має вузький лоб», а «той, хто не може піднятися вище своїх особистих або класових інтересів; обмежений».²⁵¹ Такі значення дериватів зумовлюються не тільки семантикою слів, що їх безпосередньо мотивують, а й впливом на них типового лексичного і синтаксичного оточення твірних слів. Отже, існують два види мотивації, коли одне слово мотивує інше і коли похідне мотивується певною синтаксичною конструкцією, до якої безпосередньо входить мотивувальне слово і де воно виступає в звичному для нього поєднанні з іншими словами.²⁵²

На думку вчених, приховані, прирощені значення в похідному слові можна пояснити, знаючи закономірності лексичної та синтаксичної сполучуваності слова, що мотивує дериват. Розв'язанню проблеми залежності семантики похідного слова від реалізації твірним словом якої-небудь його валентності приділяється багато уваги (Ю. Апресян, Т. Беляєва, Є. Гінзбург, О. Кубрякова, Є. Курилович, К. Бузашіова).²⁵³

Як твердить Н. Клименко, кожен дериват інтерпретується перифразою, що існує в мовленні, а не за допомогою словесних одиниць, уключених в абстрактну структурну (словотворчу) схему. Такий підхід при доборі перифраз дав змогу виділяти **мотивовані**, **напівмотивовані** та **немотивовані** деривати (виділення наше — О. О., О. М.).

До **мотивованих** належать слова, що вільно перифразовуються в речення: **дворогий** козел — «той, що має два роги або з двома рогами». До **напівмотивованих** — ті, для перифразування яких треба додатково брати слова, що не фіксуються в основі деривата: **дворогий** якір — «той, що має два виступи, схожі на роги». До **немотивованих** — лексеми, що не перифразовуються співвідносними за основою словами і пояснюються виключно іншими словами: **столикий** у значенні «який виявляється в різних формах; різноманітний» (приклади наші — О. О., О. М.).²⁵⁴

Лінгвісти зазначають, що останнім часом стала виразною тенденція співвідношення перифраз зі словниковими визначеннями дериватів. У цьому разі для деривата спершу будується перифраза, в якій використовуються слова, співвідносні з дериваційною основою та афіксом, далі здійснюється її порівняння зі словниковою дефініцією аналізованого слова. Коли між обома перифразами немає розбіжностей, підтверджується словотворча регулярність

²⁵¹ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1. — С. 785.

²⁵² Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 7.

²⁵³ Там само.

²⁵⁴ Там само. — С. 51–52.

деривата. Якщо перифраза деривата і його тлумачення в словнику суттєво відрізняються, встановлюються нерегулярні, або асоціативні деривати. Словникові статті відіграють усе більшу роль в описі словотворчої семантики, коли стоїть завдання словотворчо витлумачити похідне слово, так подати його дефініцію, щоб до неї входило як складова значення мотивуючого слова.²⁵⁵

Модель структурно-семантичного аналізу СНАД, запропонована в цій монографії, виникла на засадах методик, розроблених Н. Клименко²⁵⁶ та А. Дем'янюк²⁵⁷, однак відрізняється більшою аналітичною конкретизацією, що пов'язано з вужчим об'єктом аналізу, зокрема в основу аналізу лягла ідея Н. Клименко про трансформацію складного слова та перетворення його на словосполучення, компоненти якого співвідносяться з основами слова, і розкриття внутрішнього синтаксису слова, тобто зв'язку залежності між його складниками²⁵⁸, що дає підстави для логічного виділення таких етапів структурно-семантичного опису:

1. Установити формальну похідність композита шляхом трансформації його в синтаксичне словосполучення, проаналізувати співвіднесеність кожного компонента складного слова з тією чи тією частиною мови.

2. Здійснити семантико-словотвірний аналіз складних слів, в основу якого покладено метод перифразування. Формальна структура перифрази складається з лівої частини — складових компонентів композита і правої — результату перифразування. Словотвірна перифраза будується з двох частин — означуваної і означальної. СНАД можуть перифразуватися не тільки перифразами із вказівним займенником — *той* та підрядним реченням, що включає формальний корелят (*довговолоса дівчина — та, що має довге волосся*), а й словосполученням «І (що вступає у дистрибуцію з досліджуваним композитом) + І в О. в. з прийм. з (з чим?) (атрибутивне словосполучення)», напр., *довговолоса дівчина — дівчина з довгим волоссям*). За потреби — додаткові компоненти перифрази визначаються за словниковими статтями СУМ.

Словотвірна структура композитів у межах кожного СТ репрезентована словотвірними моделями, що включають відсилкову та формувальну частини. Відсилкова частина композитів, на відміну від простих дериватів, складається зазвичай з двох словотвірних основ, а формувальна — включає словотворчий афікс і закінчення (*добросердий*: П + І + -*о-* + -*ий*, *чотириголосий*: Ч + І + -*о-* + -*ий*, *шилохвостий*: І + І + -*о-* + -*ий*, *видроокий*: ДПР + І + -*о-* + -*ий*, *чорномазий*: П + ДПР + -*о-* + -*ий*, *карнавухий*: Д + І + -*о-* + -*ий*, *злорікий*: І + Д + -*о-* + -*ий*, *сліпородий*: П + Д + -*о-* + -*ий*, *густоцвітний*: ПРСЛ + Д + -*о-* + -*ий*).

²⁵⁵ Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 52–53.

²⁵⁶ Там само. — С. 37.

²⁵⁷ Дем'янюк А. А. Композити в староукраїнській літературній мові кінця XVI–XVII ст.: структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аспекти (на матеріалі поетичних текстів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / А. А. Дем'янюк. — Київ, 2004. — 18 с. — С. 6.

²⁵⁸ Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 37.

3. У межах кожної групи, виділеної внаслідок проведення семантико-словотвірного аналізу складних слів на підставі спільних формальних структур словотвірних перифраз, сформувати СТ композитів, що характеризуються семантичними співвідношеннями з твірними, визначити **мотивовані, напівмотивовані та немотивовані** деривати (за Н. Клименко). Слід наголосити, що мова йде передусім про семантичну відповідність складових перифрази, тому всі такі деривати є **семантико-синтаксично мотивованими, напівмотивованими, немотивованими**. При цьому необхідно розрізняти немотивовані деривати у прямому значенні як результат основоскладання і прикметники, значення яких виникло внаслідок розвитку полісемії композитної лексики.

4. Далі слід виділити ЛСГ досліджуваних СНАД, що «формуються на базі лексем, які характеризують людину і все, що з нею пов'язане (антропонімічні прикметники), та такі, котрі вказують на ознаки реалій і явищ об'єктивного світу (неантропонімічні прикметники)» (за М. Степаненком).²⁵⁹ Існують різні класифікації прикметників за значенням, наприклад, М. Степаненка — з подальшим внутрішнім поділом²⁶⁰, Л. Костич (Береговенко) — на емпіричні та раціональні ад'єктиви²⁶¹ та ін. Матеріал дослідження підказує інший поділ, оскільки ціла низка тих ЛСГ, що виділяють названі дослідники, не відображає семантики СНАД.

5. Необхідно проаналізувати семантичну структуру СНАД, здатних оцінювати означуваний предмет чи якість дії і завдяки цьому поєднуватися з іншими компонентами значення; тобто виявити прагматику, що виникає на рівні синтактики.

6. Виявити стильову диференціацію досліджуваних композитів і поширеність тих чи тих СТ у різних стилях мови.

7. Визначити можливі парадигматичні відношення (синонімію, паронімію, антонімію), в які здатні вступати СНАД.

Такий шлях аналізу дасть змогу глибше окреслити специфіку формування структури і розвитку семантики СНАД та особливості їх стильового функціонування.

3.3. Квантитативні характеристики словотвірних типів складнонужсуфіксальних ад'єктивних композитів та їх типологія за формальною мотивацією

Наведена у додатках таблиця А.2. «Квантитативні характеристики словотвірних типів складнонужсуфіксальних ад'єктивних дериватів» свідчить, що найпоширенішими є УСНАД, утворені на базі словосполучення, що має в основі П + І (83 % від загальної кількості зафіксованих узуальних дериватів). До

---

²⁵⁹ Степаненко М. І. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у структурі словосполучення та речення / М. І. Степаненко. — К. : Український мовноінформаційний фонд, 1997. — 216 с. — С. 58–59.

²⁶⁰ Там само.

²⁶¹ Костич Л. М. Історія суфіксальної деривації якісних прикметників української мови : [моногр.] / Л. М. Костич. — К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. — 227 с. — С. 18–30.

менш поширених увійшли УСНАД, утворені на базі словосполучення, що має в основі П +ДПР, П + Д (по 0,15 %), ДПР + І (0,3 %), ПРСЛ + Д (0,6 %). Серед інновацій також продуктивними є композити, утворені від поєднання прикметника з іменником (76 % від загальної кількості зафіксованих ІАСНАД). Найбільш поширені серед ІАН стали також СНАД, утворені на базі синтагм «І + І» (12 %) та «Ч + І» (11 %), напевне, розповсюдженість композитів, утворених на базі словосполучення, що має в основі І + І, відбувається через новішу образність, породжувану креативною синтагмою.

За значенням постпозиційного компонента досліджувані СНАД поділяємо на дві групи: 1) з другим соматичним компонентом (*вуха, голова (глава), горб, копито, крило, лице (лик), нога (ніжка), око, палець, ріг, рука* та ін.); 2) з другим несоматичним компонентом, причому цю групу можна умовно поділити на дві підгрупи: а) ад'єктиви, в основі другого компонента яких лежить назва несоматичного поняття, що має відношення до істоти (людини або тварини) (*голос, дух, масть, сила, вага, сльози* та ін.); б) ад'єктиви, в другій основі яких лежить назва несоматичного поняття, що має відношення до неістоти (*стебло, схил* тощо). Існують основи іменників, що виражають тільки соматичне (*палець, рука*) чи несоматичне поняття (*схил, верх, колесо, верста* й т. ін.) та основи полісемантичних лексем, тобто тих, що можуть виражати як соматичне, так і несоматичне поняття, напр. іменникові основи -**горбий** (← *горб* «1. Невелике округле підвищення на площині: бугор, пагорок. 2. Жирові відкладення у вигляді наростів на спині у верблюда і деяких інших тварин); -**крилий** (← *крило* «1. Літальний орган птахів, комах та деяких ссавців (напр., кажанів). 3. Нерухома відносно корпусу плоска поверхня літака (планера тощо), що підтримує його в повітрі під час польоту. 4. тех. Обертальна лопать вітряка. // Обертальна лопать турбіни, колеса пароплава»); -**палий** (← *палець* «1. Одна з п'яти рухомих кінцевих частин кисті руки або ступні ноги у людини. 2. Кінцева частина лап тварин і птахів. 3. тех. Деталь у вигляді стержня в машинах, механізмах та ін.» тощо, а також омонімічні лексеми -**главий** (-**головий**) (← *голова*¹ «частина тіла людини або тварини, в черепі якої міститься головний мозок; *глава*³ — (*архит.*) назва бані). Деякі з іменникових основ можуть бути полімотивованими, напр., -**зубий** (← *зуб* «кістковий утвір у роті людини та багатьох хребетних тварин, призначений для схоплювання, кусання й подрібнення їжі, а також для захисту»; ← *зубець* — (*спец.*) гострий виступ на чому-небудь; частина знаряддя, інструмента, деталі механізму та ін. у формі гострого виступу); -**ногий** (← *нога* «одна з двох нижніх кінцівок людини. // Одна з кінцівок деяких тварин і птахів»; ← *ніжка меблів*)²⁶². Усі ці деривати належать до мотивованих як такі, що паронімізують значення на словотвірному рівні (див. Додаток В. Таблиця В.1.).

Серед СНАД виділяємо 11 СТ, до яких відносяться ад'єктиви, утворені шляхом основоскладання зі сполучною голосною (інтерфіксом) або без неї (досить рідко) та нульовим суфіксом на базі словосполучення, що має в основі:

²⁶² Словник.net [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.slovnynk.net>

I. 1. П + І, де П має семантику кольору: *біло-, блакитно-, блідо-, жовто-, зелено-, золото-, каро-, рижо-, рум'яно-, русо-, рябо-, світло-, сиво-* тощо, СЗ «ознака за кольором того, що названо мотивувальним іменником»: *біловидий, блакитноокий, блідолиций, жовторотий, зеленоголовий, кароокий, рижохвостий, рум'янотілий, русокосий, рябодзьобий, світлочолий, сивочубий* тощо.

2. П + І, де П має іншу семантику (окрім колірної), СЗ «ознака за властивостями того, що названо мотивувальним іменником»: *близько-, босо-, дзвінко-, добро-, дурно-, крихко-, лапато-, мило-, остро-, пластинчасто-, порожнисто-, свіжо-, стрім-, струнко-, тепло-, туго-, тяжко-, у(в)бого-, хижо-, членисто-, щиро-* тощо: *близькозорий, босоногий, дзвінкоголосий, добросердий, дурноверхий, карячконогий, крихкотілий, лапатолистий, милосердий, островерхий, пластинчастовусий, порожнисторогий, свіжощокий, стрімголовий, струнконогий, тепловодий, туговухий, тяжкотілий, у(в)богодухий, хижоокий, членистоногий, щиросердий* та ін.

II. 1. Ч + І, де Ч — власне кількісний числівник *одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести-, восьми-, десяти-, дванадцяти-, сто-, тисячо-, мільйонно-*, СЗ цього СТ «ознака за точною кількістю того, що названо мотивувальним іменником»: *однобокий, двогорбий, трилистий, чотириголосий, п'ятиверхий, шестикрилий, восьминогий, десятиногий, дванадцятипалий, стозвукий, тисячоротий, мільйонноокий* та ін.

2. Ч + І, де Ч — неозначено-кількісний числівник *багато-, много-, мало-*, СЗ «ознака за неозначеною кількістю того, що названо мотивувальним іменником»: *багатокрилий, багатоликий, маловодий*.

III. 1. І + І: СЗ цього СТ «ознака за подібністю кольору чи форми другого компонента словосполучення першому» (перифраз «з чимось, схожим на щось»): *сріблотородий* (перифраз «з бородою, схожою за кольором на срібло»), *волоокий* (перифраз «з очима, схожими формою на очі вола»), *собакоголовий* (перифраз «з головою, як у собаки»), *шилохвостий* (перифраз «з довгим тонким хвостом, подібним до шила»), *дубоголовий* (перифраз «з головою, як дуб»), *огнекрилий* (перифраз «з крилами, схожими на вогонь»), *ланцетолистий, щетинолистий* (перифраз «з листям, схожим формою на ланцет чи щетину»).

2. І + І: СЗ цього СТ «ознака за властивістю другого компонента мати в своєму складі перший»: *зорекрилий* (перифраз «з зорями (зірками) на крилах»), *зоречолий, світозорий*.

VI. ДПР + І, СЗ «ознака за зовнішніми анормативними анатомічними показниками»: *видроокий* (← *видерті очі*), *кислоокий* (← *закислі очі*).

V. П + ДПР: СЗ «ознака за властивістю виконувати над суб'єктом дію»: *чорномазий* (перифраз «мазаний (чимось) чорним»).

VI. Д + І, СЗ «ознака за дією, характерною для того, що названо мотивувальним іменником»: *карनावухий* (← *карнати вуха*), *клаповухий* (← *хляпати вухами*), *чеверногий, шиверногий, шеверногий* (← *чевріють ноги*).

VII. П + Д, СЗ «ознака за властивістю як результатом певної дії»: *сліпородий* (перифраз «той, що (на)родився сліпим»).

VIII. ПРСЛ + Д, СЗ «ознака за ознакою дії»: *рясноцвітій, густоцвітій, мимойжджій, прямойжджій*.

Серед ІАСНАД, окрім вище названих 8-ми СТ (що виділяються серед УСНАД), зафіксовано ще 3 СТ:

IX. І + Д, СЗ «ознака за дією, характерною для того, що названо мотивувальним іменником»: *злорікий, пожежновий*.

X. ПРСЛ + І: *сторчоголовий* (утворений на базі відфразеологічного словосполучення — ідіоми *сторч головою*).

XI. З + І, СЗ «ознака за приналежністю того, що названо мотивувальним іменником»: *моєокий*.

3.4. Складнонультуфіксальні ад'єктиви з першим прикметниковим компонентом колірної семантики та другим іменниковим компонентом

Закономірну перевагу серед композитних прикметників мають слова, мотивовані атрибутивним словосполученням, що реалізує первинні функції прикметника — означення до іменника: *білогрудий, довголиций, русокосий, тонкокрилий, ясночолый* тощо. Семантично ці слова становлять досить однорідну групу композитів, що підкреслюють зовнішні та внутрішні ознаки: *гостроязиковий, порожнисторогий*...²⁶³

Утворення такого типу мають один опорний компонент, в якому конкретизується значення всього композита, а другий зазвичай стоїть у постпозиції, несучи більш узагальнену інформацію про носія першої ознаки.

Досліджувані далі деривати утворені на базі синтагми «П + І» за структурою «П + І + -о- + -ий». Серед нультуфіксальних похідних на окрему увагу заслуговують прикметники, до складу яких входять кольороназви. Ці деривати характеризуються сконденсованістю позначуваної ознаки. Семантична цільність у структурі нультуфіксальних ад'єктивних дериватів призводить до узагальнення відтінків певного кольору, що дає можливість їх стилістичного варіювання, у тім числі й у поезії.²⁶⁴

Незважаючи на те що кольороназвам в українському мовознавстві приділена значна увага, СНАД із першим колірним компонентом вивчалися тільки принагідно в контексті розгляду інших проблем. Фрагментарно вони були предметом дослідження у складі метафоричних конструкцій у роботах Н. Адах, Т. Біленко, Л. Пустовіт, Г. Вокальчук, О. Поліщук, О. Рудь, О. Жижомі та ін. (Детальний аналіз сполучуваності основ таких СНАД в УС й ІАС та їх класифікацію див. у окремій статті²⁶⁵).

²⁶³ Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 179.

²⁶⁴ Біленко Т. Г. Поетика нультуфіксації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. Г. Біленко. — Запоріжжя, 2004. — 20 с. — С. 13–14.

²⁶⁵ Мізіна О. І. Тенденції розвитку системи індивідуально-авторських композитів (на матеріалі ад'єктивних складнонультуфіксальних дериватів з першим колірним компонентом) / О. І. Мізіна // Вісник Дніпроп. ун-ту. Серія «Мовознавство». № 11. — Т. 19. / [відп. ред. Т. С. Пристайко]. — Дніпропетровськ : Вид. ДДУ, 2011. — Вип. 17. — Т. 2. — С. 105–114.

3.4.1. Найчастотнішими серед цих прикметників є композити з другим соматичним компонентом. Такі семантико-синтаксично **мотивовані деривати** вступають у дистрибуцію з іменниками, що номінують людину чи міфічну істоту, напр., *багрянолиці молодці* (М. Розумний), *білоперса жінка* (Н. Мориквас), *блакитноплечий я* (Юрко Позаяк), *блідорука жінка* (В. Барка), *рудокоса мавка* (В. Стус), *синьогуба русалка* (О. Ірванець), *сідобородий хлібороб* (В. Барка), *смаглурука онука* (О. Лятуринська), *ясноперста Еос* (М. Рильський) тощо). Такі композити вживаються не тільки в прямому, а й у переносному експресивному значенні, розширюючи свою сполучуваність, так УСНАД *яснолиций* ужито в значенні «щасливий, радісний, усміхнений»: *яснолиці люди* (В. Сосюра), *яснолиця Москва* (Я. Шпорта).

На колірну ознаку тварини вказують такі мотивовані композити-новотвори: *багряногріві коні* (В. Сосюра), *білогуба коняка* (І. Цинковський), *блакитногруді птиці* (Б. Рубчак), *бронзовоперий орел* (П. Воронько), *жовтопері канарки* (С. Гординський), *жовтошкурі рисі* (Д. Павличко), *зеленогріві коні* (Н. Кашук), *рожевотілий кінь* (М. Бажан), *рудохвостий віл*, *сірогрудий птах* (М. Тимчак), *чорнорогий звір* (В. Барка), *червонорогий віл* і т. ін.

Друга композитна основа мотивованих ІАСНАД може означувати особливості рослин, міст, будівель, місяця та ін. за подібністю до частини тіла істоти, у такому разі СНАД виступає в переносному метафоризованому значенні: *білонога береза*, *білоногі хати* (С. Бабій), *білохвості трави* (Т. Осьмачка), *жовтовуса пшениця* (Є. Шморгун), *жовтоноса осінь* (В. Сосюра), *жовтоязыкий соняшник* (П. Тичина), *рожевотілий кипарис* (М. Бажан), *рожевоперста даль* (М. Рильський), *чорнорукі дерева* (М. Бажан), *жовтошкура книга* (М. Бажан) і т. ін. Ці деривати відносимо до дифузної зони, що знаходиться на периферії мотивованості/напівмотивованості.

В УС до **напівмотивованих** відносимо:

1) композити з першим компонентом *біло-*, що вказують на колір волосся людини як синонім до *сивий*: *білоголова мати*, *білобородий професор*, *біловусий ветеран* та ін.;

2) композити з іменниковою основою *-головий* та *-чолый*, що вказують на колір волосся (а не на колір шкіри на голові або чолі): *білоголовий підліток*, *русоголові діти*, *срібноголовий Звйй*, *сивочолий дід* тощо;

3) композити, що означають забарвлення шкіри обличчя людини з іменниковою основою *-видий* (*вид* у значенні «те саме, що обличчя»²⁶⁶): *біловидий*, *смагловидий*, *смугловидий*, *червоновидий*, *чорновидий*.

Напівмотивовані деривати *білозорий*, *синьозорий*, *яснозорий* означають ясний або синій колір очей: *білозорий кінь* (Словник Грінченка), *синьозорі гуцулки* (В. Кучер), *яснозорі дівчата* (П. Воронько).

Серед напівмотивованих УСНАД та ІАСНАД зафіксовані композити, що означають забарвлення волоссяного покриву людини: *золотоволосий*, *золотоголовий*, *золотокосий* (*злотокосий*), *міднобородий*, *мідновусий*, *срібноволосий*, *срібноголовий* та *срібнобородий*, а також композити, що

²⁶⁶ Словник.net [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.slovnkyk.net>

означають забарвлення шкіри людини *мідноликий* і *міднолиций* за подібністю до кольору металів (золота, міді, срібла). Вони перефразовуються реченням «з волоссям (бородою, вусами, обличчям та ін.) кольору золота (міді, срібла)»: *золотоволоса* русалка Лореляй (О. Кобилянська), *золотоголовий* янгол (Ірен Роздобудько); *міднобородий* Дорош (Є. Кротевич); *мідновусе* обличчя Карця (М. Стельмах), *міднолиці* хлібороби (Є. Маланюк); *злотобородий* князь (М. Бажан), *злотоброва* матуся (П. Воронько), *золотолускі* рибоньки (Б.-І. Антонич), *золототілі* діви (Є. Маланюк), *золотохвості* гадюки (М. Драй-Хмара), *золотошкурі* ацтеки (Ю. Клен), *сріблястолуский* дракон (Б.-І. Антонич), *срібнобровий* гуцул (П. Воронько) тощо.

Перефразування напівмотивованих дериватів вимагає додаткових слів, що не фіксуються як основи відповідних композитів, а це свідчить про те, що у мовленні вони виконують особливу функцію, пов'язану з економією мовних засобів, у їх семантиці відбувається певне нарощення смислу.

Серед **напівмотивованих** ІАСНАД (на відміну від УС) зафіксовано деривати з першим колірним компонентом, що вказує на подібність кольору соматизмів до:

1) кольору рослин чи їх плодів: *каштановокоса* поетеса (П. Тичина), *яминногруді* діви (М. Бажан);

2) кольору харчових продуктів: *молочнооке* лошатко (Г. Світлична); ІАСНАД *молошинозубий* відповідає словосполученню *молочні* *зуби* та вживається у значенні «білий як молоко», але може додатково вказувати і на вікові характеристики. Перша частина СНАД *молошино-* відповідає не орфографічній, а орфоепічній нормі (модель написання прикметників з кінцівкою *-чний* (*молочний*)), що не збігається з вимовою [*молошиний*] і т. ін.: *Ти ж бачила, як в жовтні 1-му розгубилося сонце від несподіваного наскоку — стороніло й пішло за нами — молодими, молошинозубими?! (А. Чужий)²⁶⁷;*

3) кольору неба, снігу: *небесноока* птиця (І. Драч), *сніжноперий* голуб (М. Рильський);

4) кольору вогню: *вогняногровий* кінь-дикун (Д.Павличко).

На подібність рослин, міст, будівель, місяця, зірок та ін. до частини тіла істоти вказує друга основа напівмотивованих ІАСНАД, що вживаються в переносному значенні: *зеленоребрі* гарбузи (М. Рильський), *багряноглаве* місто (А. Малишко), *багряноглава* столиця (А. Малишко), *ясноглаве* місто (В. Сосюра); *багровотілі* плити (М. Бажан); *зеленорогий* місяць (О. Гончар), *прозорокрила* зірка, *яснорога* зоря, *чорнотіла* земля (А. Малишко); *чорнорука* юрба (М. Бажан) і т. ін.

До **напівмотивованих** відносимо також і композити, у яких не тільки один із компонентів, а обидві основи означають подібність — препозиційна до кольору та блиску металів, ягід, а постпозиційна — до частин тіла істоти: *золотоголовий* *соняшник* (В. Сосюра); *малиновоголові* *буряки*

²⁶⁷ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 284.

(М. Вінграновський), *вишневоокі* мальви (Д. Павличко); *сніжноокі* айстри (М. Рильський).

Як в УС, так і серед ІАСНАД виявлена невелика кількість напівмотивованих одиниць із першим колірним компонентом. При творенні семантико-синтаксичних напівмотивованих ІАСНАД в новій дистрибуції з іменниками-назвами різної семантики, що залежно від контексту набувають нових переносних образних значень, кожного разу виникає новий образ на ґрунті індивідуалізованих метафоричних асоціацій. Завдяки таким композитам досягається ефект оживлення неістот (персоніфікація), напр.: *багрянокосі* блискавки (А. Малишко), *багряноокий* ліхтар (Л. Косановська), *блакитнокрилий* Дніпро (М. Рильський), *бронзовотілий* бовван (О. Дробаха), *золотороте* сонце (П. Тичина), *зеленоглава* нива (А. Малишко), *пурпурноуста* зірка (В. Барка) і под.

Немотивованих СНАД серед ад'єктивів із першим прикметниковим компонентом колірної семантики та другим соматичним компонентом не зафіксовано.

3.4.2. До **мотивованих** УСНАД відносяться слова з першим колірним компонентом та другою іменниковою основою із семою, що означає несоматичне поняття:

1) частина рослини: *червоноверхий* будяк, *сизовіта* ожина, *білозерна* пшениця, *зеленозерні* сорти гороху, *білокора* береза, *сірокорі* осики, *червонокора* вишенька, *чорнокорі* берести, *жовтолиста* осика, *зеленолисті* саджанці, *срібнолисте* дерево, *жовтобокi* дині, *рожевобокi* ягідки малини, *сизобокі* сливи, *червонобокi* яблука; *білоголова*, *червоноголова* капуста, *жовтоголові* соняшники, *зеленоголова* спаржа, *синьоголовий* будяк; *рябошкірі* кавуни тощо;

2) фізична властивість природних явищ: *світловоді* річки, *синьоводі* потоки Дніпра, *синьозоре* небо, *синьозорий* серпанок, *яснозоре* небо;

3) частин а) зброї: *срібнопера*, *чорнопера* стріла; б) механізмів, літальних апаратів (літака): *срібнокрила* машина.

До них можна застосувати перифраз «щось із чимось відповідного кольору», напр.: *червонокора* вишня — «вишня з корою червоного кольору»; *світловода* річка — «річка з водою світлого кольору»; *синьозоре* небо — «небо з синіми зорями» тощо.

Серед мотивованих ІАСНАД із кольороназвою у першій основі, крім тих лексико-семантичних підгруп, що утворюють й УСНАД, виділяємо композити:

1) за ознакою колірних особливостей ландшафту: *білосніга* Росія (М. Тимчак), *зеленогорбий* Печерськ (І. Калинець), *зеленолука* земля (В. Ярмолюк), *зеленоросі* Казари (С. Бурлаков), *зеленоотраве* поле (В. Барка), *рудогорбий* Самарканд (М. Бажан), *синьогора* даль;

2) за ознакою кольору одягу: *темношатий* герой (Ю. Клен), *чорноризий* піп (В. Барка), *чорнорясі* невдахи (С. Бабій);

3) за ознакою кольору музичних інструментів: *чорнофлейтий* карнавал (В. Барка);

4) за ознакою кольору споруд і будівель: *голубостріха оселя* (В. Барка), *червоноцеглий дім*.

До **напівмотивованих** УСНАД, що означають споруди і будівлі (але інколи буває не зрозумілим, на що вказує перша основа — на колір чи матеріал, у такому разі ці деривати входять до групи композитів, де перша прикметникова основа неколірний компонент. До них можна застосувати перифраз «зроблений із золота») належать: *золотоглава Софія*, *злотоглаве місто*, *златоверхий терем*.

Напівмотивованими є поодинокі СНАД, з яких досить складно утворити ЛСГ, а саме:

1) УСНАД *червонодеревий*, що означає деревину цінних дерев, яка використовується для виготовлення меблів вищої якості;

2) композит, що номінує колір частини рослини, названої переносно: *білокора пшениця*;

3) ад'єктиви, що означають людину за професією та соціальним становищем (*синьомундирий* («дорев.») — про людину, яка носить мундир синього кольору як специфічний виразник соціального становища (про жандарма) та *червонокозацький* (полк), що номінує ознаку за відношенням до *червоного козацтва* — більшовицької військової формації, утвореної із селян-українців, що мала підкреслений національний характер²⁶⁸.

Перша прикметникова основа-кольороназва ІАСНАД із семою «несоматичне поняття» у другому компоненті теж може вказувати на подібність:

1) до кольору металів: *злотолуче сонце* (В. Пачовський), *міднокорі сосни* (М. Сингаївський), *сріблянолисті осики* (В. Сосюра), *срібнозорії хвилі* (Х. Алчевська) (у значенні «хвилі, що кольором та блиском нагадують срібло й зорі») тощо;

2) до забарвлення кольору волосся людини: *сиволиста смерека* (М. Вінграновський), *сиворосий день* (С. Бабій) (у цьому разі знову спостерігається антропоморфологізація образів).

Як в УС, так і серед ІАСНАД виявлена невелика кількість **немотивованих композитів** із першим колірним компонентом, що не перифразовуються співвідносними з основами словами, це УСНАД:

1) за ознакою характерних елементів літальних апаратів з основою *-крилий* — *червонокрилий літак* у значенні «літальний апарат з червоними п'ятикутними зірками на крилах, що в радянський період уособлювали СРСР»;

2) за ознакою кольору і форми місяця: *золоторогий молодик*, *срібнорогий місяць*;

3) кількість немотивованих ІАСНАД цієї групи — незначна, їх семантика ґрунтується на метафорі, напр.: *синєблузе лице* (М. Хвильовий) (*синьоблузник* — ключове слово епохи після 1917 р., що вказувало на пролетарське походження, означувало робітників фізичної праці — О. О., О. М.).

²⁶⁸ Червоне козацтво України [Електронний ресурс] // Вікіпедія. — Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Червоне_козацтво_України

Отже, здійснений аналіз СНАД із першим колірним компонентом виявив такі тенденції їх існування і розвитку:

1) палітра кольорів, передаваних першим колірним компонентом, в ІАС значно ширша порівняно з узуальними дериватами;

2) в ІАС найуживаніші препозиційні основи з семантикою кольору *зелено-, біло-, чорно-, злото-, золото-, срібно-, ясно-*, натомість в УС найчастотнішими є основи *червоно-, біло-, сиво-, жовто-*;

3) серед ІАН зафіксовано 17 малочастотних основ-кольороназв, що вживаються лише одноразово, а серед узуальних — лише 4;

4) з-поміж других іменникових компонентів УСНАД переважають ті, в основі яких лежить назва соматичного поняття, в ІАН, навпаки, — переважають основи з семою «несоматичне поняття», що, на нашу думку, відображає, з одного боку, традиційність узуальних моделей словотвору, а з другого, — індивідуальність творення художніх засобів;

5) значна кількість СНАД із першим колірним компонентом та семою «соматичне поняття» у другому компоненті, сполучаючись з іменниками-абстрактними назвами, а також такими, що номінують явища природи, топонімі назви тощо, реалізують нове переносне образне значення — «оживлення» неживого, набуваючи в кожному разі різних значеннєвих відтінків, поповнюючи тим самим корпус епітетів.

3.5. Складнонунульсуфіксальні ад'єктиви з першим прикметниковим компонентом неколірної семантики та другим іменниковим компонентом

Серед СНАД, що утворені на базі прикметниково-іменникового сполучення, виділяються такі, що препозиційним компонентом мають прикметники неколірної семантики, які означають істоту за внутрішніми та зовнішніми характеристиками, рослини, якісну характеристику ландшафту, одягу та взуття, назви предметів, речей, механізмів, машин, зброї, небесних тіл, природних явищ, масть тварин тощо.

Як зазначає І. Беркешук, більшість композитів цього типу вказують на зовнішні ознаки предметів, зокрема частин тіла та ознакові характеристики людини. Ними можуть бути форма (*гостроносий, круглоголовий* та ін.), розмір (*довгоногий, довгорукий* та ін.), зовнішній вигляд (*голопузий, босоногий* та ін.), фізіологічний стан (*гнилозубий* та ін.), зовнішній вияв внутрішнього стану (*веселоокий, веселочубий* та ін.). Іноді такі ознаки характеризують ще й сприйняття властивостей предметів людиною, визначають їх як «приємні/неприємні».²⁶⁹

У працях мовознавців зазначається, що складні слова досить часто співвідносні з морфологічно простими прикметниками. Але композитні ад'єктиви не дублюють семантичні групи, подібні до простих лексем, а активізують ті значення, що найбільш придатні для лексичної сполучуваності

---

²⁶⁹ Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 146.

кількох слів. З одного боку, вони бувають пов'язані прикметниками-антонімами чи синонімами і визначаються спільним семантичним компонентом, наприклад, характеристика форми того самого об'єкта властива словам *густобородий* / *рідкобородий*. З другого боку, багатьом прикметникам притаманна переважно одна й та сама ознака, що поширюється на різні об'єкти, які стають співвідносними завдяки їй (пор.: *гостробородий*, *гостровусий*, *гостровухий*, *гостролезий*). Нарешті, у межах композитних прикметників помітне групування лексики, що описує різні особливості тих самих об'єктів. Такі прикметники не є антонімами, не стають вони і лексичними синонімами, проте семантична їх спорідненість все-таки має місце і зумовлена близькою морфемною і словотворчою структурою слів (у них спільна друга основа). Ці прикметники можна умовно (за аналогією до простих слів із спільними суфіксами на зразок *дрібненький*, *маленький*, *синенький*) віднести до одного словотворчого ряду на зразок *гостровусий*, *товстовусий* і назвати словотворчими синонімами.²⁷⁰

Композитні прикметникові деривати з матеріально не вираженим суфіксом мають широку сполучуваність і однаково активно реалізують свої прямі та переносні значення.

При творенні таких УСНАД на морфемному шві відбуваються певні морфологічні явища, а саме:

1) усічення суфіксів *-ав-*, *-ат-*, *-уват-*, *-к-* твірної прикметникової основи: *клишаві ноги* → *клишонога* людина, *вирлаті очі* → *вирлоока* дівчинка, *кирпатий ніс* → *кирпоносе* дівча, *косматі груди* → *космогрудий* кінь; *карячкуваті ноги* → *карячконогий* бармен, *стрімка голова* → *стрімголовий стрибок*;

2) усічення твірної іменникової основи:

а) суфіксів *-ин-*, *-ець-*, *-ик-*, *-ок-* — *висока вершина* → *високоверхий* Олімп; *прямий зубець* → *прямоzubий* редуктор; *довгий, широкий носик* → *довгоносий, широконосий* чайник; *гострий, тупий, широкий носок* → *гостроносі* черевики, *тупоносі* чоботи, *широконосі* туфлі; *короткі, товсті, тонкі, високі ніжки стола, стільця* → *коротконогий, товстоногий, тонконогий, високоногий* стіл, *стілець*;; *простосердий* слов'янин, *твердосердий* кат, *щиросерді* слова;

б) кінцевих звуків основи — *голий мозок* → *голомозе* немовля; *добре, м'яке, миле, просте, тверде, чисте, щире серце* [від старосл. *сръдьце, сръдьце*] → *добросерда* сестра, *милосердий* Бог, *м'якосерда* людина;

3) гаплогія: накладання першого звука іменникової основи *о-* у слові *образ* на інтерфікс *-о-* *довгий, сухий образ* → *довгообраза* жінка, *сухобразий* дяк, хоча існує аналогічний дериват *довгообразий*, де гаплогія на морфемному шві не відбувається.

²⁷⁰ Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 183–184.

В УС (за даними СУМ) зафіксовано 357 одиниць досліджуваної лексико-семантичної підгрупи, а в ІАС — 360 одиниць, що свідчить про значну їх продуктивність.

Найбільш частотними є основи **-крилий, -окий, -чолий**. Із цього приводу І. Принцевський зауважує, що серед ІАСНАД явище словотвірної аналогії — «моди» спостерігається у новотворах із компонентами **-крилий, -окий, -чолий** тощо. Приклади з першим із них: **мудрокрилий** (Є. Плужник), **сніговокрилий** (А. Панів), **срібнокрилий** (М. Братан), **сонцекрилий** (П. Усенко), **огнекрилий** (В. Сосоюра), **райдужнокрилий** (М. Рильський), **веснокрилий** (В. Кочевський), **листокрилий** (М. Шаповал) та багато інших. Л. Забашта щодо цього зіронізувала: *О крила, крила! Скільки вже про них Надбали слів поети необачні!*²⁷¹

3.5.1. Складнонунульсуфіксальні ад'єктиви з першим прикметниковим компонентом неколірної семантики та другим соматичним компонентом поділяються на ЛСГ, що означають: **зовнішні та внутрішні характеристики людини і тварини**.

Серед **мотивованих** УСНАД першої групи помітне місце посідають композити, що означають **зовнішні характеристики людини**, їх умовно поділяємо на 4 лексико-семантичні підгрупи.

1. Деривати, що означають форму та параметричні характеристики соматичного поняття в людини: **великоголовий** карлик, **малоголовий** узбек; **високочола** молодиця, **низьколобий** господар, **вузькоокий** агітатор, **ширококобий** чоловік, **гостровухий** чоловічок, **довгопала** рука піаніста; **коротконогий** чоловічок, **круглободий** юнак, **крутогруда** співачка, **пласкогруда** жінка, **тонкоший** студент, **струнконога** сусідка, **широковида** жінка; **довгобородий** чернець, **коротковусий** водій, **низькобровий** господар (у значенні «у якого брови низько нависають над очима»²⁷²), **широкобородий** класик (про Л. Толстого), **гостровусий** Коршак (О. Гончар), **крутобровий** герой, **тонкоброві** жінки, **товстовусий** тиран та ін.

В ІАС у цій лексико-семантичній підгрупі здебільшого зберігаються ті самі тенденції, змінюється лише сполучуваність основ: **високолобий** юнак (М. Бажан), **вузькогрудий** юнак, **вузькоплечий** підліток (В. Затуливітер), **крутолобі** боги (В. Забаштанський); **крутоплечий** хлопець (Л. Костенко), **крутостегна** жінка (В. Стус), хоча зустрічаються й композити з іншими постпозиційними компонентами, зокрема: **гострорисі** чоловічки (О. Забужко) (у значенні «з гострими рисами обличчя»), **круглотварі** пани (О. Гаврилюк) (*твар* — *заст.* у значенні «обличчя»²⁷³).

Залежно від контексту **мотивовані** деривати з іменником-соматизмом у другій основі, сполучаючись з лексемами, що номінують явища природи

²⁷¹ Принцевський І. Т. Авторські новотвори в українському поетичному мовленні / І. Т. Принцевський // Проблеми словообразовання русського и українського языков : [збірник статей]. — Київ–Донець : Издательское объединение «Вища школа», 1976 — С.150–165. — С. 157–158.

²⁷² Словник.net [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.slovnky.net>

²⁷³ Там само.

(вітер, небо, сонце та ін.) та конкретні предмети (замок, снопи та ін.), реалізують нове переносне образне значення — «оживлення» неживого, набуваючи в кожному разі різних значеннєвих відтінків, напр.: *На світанку — закислі свої продери, по сніданку — читай на зарінку, доки в книзі віків довгоруки вітри перегорнуть останню сторінку* (І. Римарук); *Я живу тобою і для тебе, Вийшов з тебе, в тебе перейду, Під твоїм високочолім небом гартував я душу молоду* (В. Симоненко).²⁷⁴

2. Композити, що означають недостатність/надлишок маси частин тіла людини порівняно з прийнятою нормою, а також відсутність одягу чи взуття: *повногруді дівчата, сухолиций бухгалтер* (у значенні «худий, сухорлявий. // З позбавленими жиру м'язами (про частини тіла)»²⁷⁵), *товстотілий мордоворот, пишнотіла красуня, широковида жінка; густоволосий шатен, пишнобороді філософи, рідкочубе хлоп'я; босоноге дівча, голоногий пастушок, голопузі діти, голоп'яті циганчата*.

Н. Клименко відносить композити цих двох лексико-семантичних груп до кількісно-оцінної лексики, що виражає кількісні ознаки. Вони слугують на позначення міри неозначено великої/малої ширини, товщини, висоти тощо. У цих композитів здебільшого відсутня семантична спорідненість з композитами, що виражають точну кількість чого-небудь, навіть при фіксації формальної співвідносності.²⁷⁶

Лінгвісти зазначають, що лексеми з основою *пишно-* не співвідносяться з композитами, що підкреслюють точну кількість, і синонімізуються з прикметниками, де є елементи *повно-, товсто-* (*пишнотілий, повнотілий, товстотілий*), що вказують на надлишок чого-небудь порівняно з прийнятою нормою (*повнобокий, товстобокий товстогубий, повногубий, повнолиций, товстолиций*), виявляючи семантичні зв'язки з лексемами, де є елементи *багато-, мало-, велико-, глибоко-, коротко-, мілко-* та з прикметниками, де містяться основи кількісних числівників.²⁷⁷

УСНАД досліджуваної лексико-семантичної підгрупи з другою іменниковою основою з пейоративним значенням *-мордий, -пикий, -пузий*, як і відповідні композити з препозиційною основою-кольороназвою (пор. *червономордий, червонопикий, чорномордий, чорнопикий*), є маркерами негативної оцінності та зневажливого ставлення і мають розмовний характер: *широкопикий карлик* (В. Кривоніс); *А на третій день товстопузий Потапович сам підтюпцем пер до отця Юхима, щоб збирав «собор» — робити маслосвятіє* (П. Мирний).²⁷⁸

Композит *голопузий* є полісемантичним, у прямому значенні «з голим, непокритим животом (переважно про малят)» він виступає як мотивований

²⁷⁴ Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 125..

²⁷⁵ Словник.net [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.slovnkyk.net>

²⁷⁶ Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 200.

²⁷⁷ Там само.

²⁷⁸ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 10. — С. 168.

дериват, а в переносному — як немотивований у значенні «збіднілий».²⁷⁹ Мотивований УСНАД *босоногий*, сполучаючись з іменниками, що означають людину, виступає в прямому значенні, напр.: *Це дівчатко, підліток смаглявий. Підліток чорнявий, босоногий...* (М. Рильський), але в поетичному мовленні, вступаючи в дистрибуцію з абстрактними назвами (*судьба, щастя, війна* та ін.), набуває переносного метафоричного значення, входячи до складу епітетів, напр.: *Тож матері просять наречених, як висівки: а в кого корж не черствів? — чия судьба не босонога* (В. Барка).²⁸⁰

Надлишок або недостатність розмірів частин або всього тіла порівняно з прийнятою нормою, а також інші властивості, зокрема гнучкість тіла людини, означають ІАСНАД *пишноликий товариш* (В. Грабоус), *повностегна матір* (Б. Бойчук), *товстобедрі дівчата* (М. Бажан); *стрункотілий образ коханої* (М. Бажан), *кощавотілий* (у значенні «сухорлявий, худий, кістлявий») *чоловік* (М. Бажан). В ІАС композити досліджуваної ЛСГ можуть уживатися в переносному метафоричному значенні, напр.: *При сухорукому багатті криниця пригадалась раптом, з якої воду ми пили* (П. Мовчан).²⁸¹

На особливості волосяного покриву у людини або його відсутність (зокрема волосся на голові, бороди) вказують мотивовані ІАСНАД *голеноголовий джентльмен* (М. Семенко), *крутобородий* (← *крутий* у значенні «дуже загнутий, вигнутий, сильно закручений»²⁸²) *велет* (М. Бажан), *космогрудий прошак* (діал. *жебрак*) (Б.-І. Антонич). Засобом позитивної характеристики зовнішності людини є ІАСНАД *гарнобровий: Як тебе згадати, гарноброва* (В. Стус)²⁸³. В ІАС композити досліджуваної лексико-семантичної підгрупи можуть уживатися в переносному значенні: *В драбиняку тягнути густоброві Снопи надій на паски золоті* (Д. Павличко)²⁸⁴.

До цієї ж лексико-семантичної підгрупи відносяться ІАСНАД *серпастобровий* та *стрілчатобровий*, що в препозиційній основі мають прикметники зі словотвірним суфіксом *-аст- (-ат-)*, указуючи на подібність до *серпа* або *стріли*, вигнутої дугою форми брів людини: *серпастоброва Одарка, стрілчатобровий Сагайдак* (М. Стельмах).

3. Деривати, що означають людину за зовнішніми анормативними анатомічними показниками: *кривобокий скрипаль, кривоногий каліка, кривоплечий санітар, карячконогий боєць* (О. Гончар), *клишонога людина, плоскостопа нога, кирпоносе дівча, дрібнозубий допитувач* (О. Гончар), *рідкозубе хлоп'я, вислозаний регент хору* (Ю. Андрухович), *гнилозубий*

²⁷⁹ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 2. — С. 115.

²⁸⁰ Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 146, 216.

²⁸¹ Там само. — С. 9.

²⁸² Словник.net [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.slovnky.net>

²⁸³ Колоїз Ж.В. Тлумачно-словотвірний словник okazіonalіzmіv / Ж. В. Колоїз. — Кривий Ріг : ТОВ «ЯВВА», 2003. — 168 с. — С. 34.

²⁸⁴ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 204–205.

чоловік, *вирлоока* дівчинка, *каправоокий* робітник, *зизоока* Ядвіга (І. Франко), *косоока* Меланія (П. Мирний), *сліпоокий* мудрець.

Як уже зазначалося, з одного боку, СНАД, що підкреслюють аномальні анатомічні показники істоти або означають невідповідність порівняно з прийнятою нормою, тобто вказують на певну фізичну ваду, завжди мають негативну оцінність, з другого боку, досить часто ці композити співвідносяться з морфологічно простими прикметниками, напр.: *кривобокий*, *кривоногий*, *кривоплечий*, *криворотий*, *криворукий* = *кривий*; *клишоногий* = *клишавий*, *кирпоносий* = *кирпатий*, *вирлоокий* = *вирлатий*, *каправоокий* = *каправий*, *зизоокий*, *косоокий* = *зизий*, *косий*, *сліпоокий* = *сліпий* та ін.

До **мотивованих** ІАСНАД цієї лексико-семантичної підгрупи також відносяться ад'єктиви з постпозитивним компонентом **-окий**, що набувають метафоричних значень у поетичному тексті: *мертвооки* людоджері (М. Рильський) (у значенні «з очима, як у мерця»), *безмежнооки* друзі (Б. Рубчак) (у значенні «з глибоким поглядом»), *глибиннооки* лоби (О. Коверко) (у значенні «лоб, з-під якого дивляться великі очі») та ін. Композити можуть набувати образного значення у дистрибуції з іменниками, що номінують явища природи, абстрактні поняття тощо: *Вирлооке* сонце сідає на чорну скелю (Л. Костенко).²⁸⁵

4. Композити, що означають частини тіла людини за сприйняттям на дотик (тактильні характеристики) та зоровим сприйняттям: *грубошкірі* подошви ніг, *товстошкурі* дублені долоні, *ніжнотіла* дівка, *ніжнолиций* воїн, *м'якотіла* молодиця, *твердошкірий* наріст, *тонкошкура* жіночка, *сухогубі* таджички, *свіжоощокий* молодий архітектор (у значенні «той, що виявляє життєрадість, бадьорий»).

Композити, що означають **внутрішні характеристики людини** серед УСНАД репрезентовані лексемами лише однієї підгрупи: **ті, що номінують фізичні властивості людини (міцність, витривалість):** *міцнотілий* богатир, *міцноногий* атлет (фізичний стан людини поєднується з метафоричним осмисленням її здатності до руху).²⁸⁶

Мотивовані композити, що означають зовнішні характеристики тварини, поділяються на 6 лексико-семантичних підгруп.

1. СНАД, що означають форму та параметричні характеристики частин у тварини, переважно мають ті ж основи, що і для означення відповідних характеристик у людини, хоча інколи можуть уживатися й специфічні прикметникові та іменникові основи, що характеризують тільки тварину, напр., препозиційна основа **куцо-** та постпозиційні компоненти **-крилий, -лапий, -рогоий, -дзьобий, -хвостий** означають частини лише тварини (*куцохвоста* сорока, *куцохвості* миші; *ширококрилий* орел, *довголапий* павук, *круторогі* воли, *кульон тонкодзьобий*, *полоз тонкохвостий*), причому стилістично нейтральні означення тварин у дистрибуції з назвами особи

²⁸⁵ Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 207.

²⁸⁶ Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 186.

набувають негативної оцінності, напр., *тупорилий* (у значенні «нерозумний, дурнуватий, некмітливий»²⁸⁷): *[Печариця:] Та й Євдокія Василівна.. (Затинається). [Храпко:] Що, і та, тупорила, проти мене?* (Панас Мирний)²⁸⁸.

Найбільшу функціональну активність СНАД досліджуваної лексико-семантичної підгрупи виявляють у науковому стилі, оскільки мають семантико-словотвірний потенціал для творення складних термінів, що здавна функціонують у загальнонародній мові [Докладно про це в V розділі монографії].

У поетичному тексті мотивовані композити, що означають частину тіла тварини (*дзьоб, крило, перо, лапа* та ін.), можуть вступати в дистрибуцію з іменниками, що номінують не одну тварину, а сукупність птахів: *ширококрила черга гусей* (М. Рильський).

2. Композити, що означають якість волосяного покриву, шкіри (шкіри) та рогів у тварини. До цієї ЛСГ відносимо СНАД із прикметниковими основами, аналогічними тим, що означають людину, та іменниковими — *-гривий, -шерстий, -перий, -крилий, -вовний, -рогий, -шкурий (-шкірий)*: *довгогриві коні, густошерсті вівці, ряснорогий олень, твердокрилий жук, товстошкурий тюлень*. Якість волосяного покриву частин тіла тварини означають ІАСНАД *важкогривий кінь* (В. Сосюра), *пухнастохвості білки* (М. Рильський).

Особливості волосяного покриву у тварини означає ІАСНАД *космогрудий кінь* (М. Бажан) (у значенні «у якого волохаті груди»²⁸⁹).

Умовно до цієї підгрупи відносимо УСНАД *різномастий*, що семантично близький УСНАД *різношерстий*. Ад'єктив *різношерстий* у 2-ому значенні вживається як означення колективу «той, який складається з різних, неоднакових в якому-небудь відношенні людей»: *Художня рада, звичайно, різношерста: представники... Будинку моделей, баз і торговельних установ* (з журналу), а в 3-ому ЛСВ набуває значення «несхожий один на одного якимись ознаками, рисами, властивостями; різноманітний» і вживається як розмовне: *Цілими днями рибалив [Проць] або брів до містечка на базар І, не маючи що продати, прислухався до різношерстих базарних розмов* (В. Бабляк). Композит *різношерстий* вступає в синонімічні зв'язки з УСНАД *різномастий*, що також може вживатися в переносному значенні, маючи розмовний характер, напр.: *Сміються полісовицики,.. а на їхніх поясах гойдаються різномасті бомби і гранати* (М. Стельмах). У прямому значенні УСНАД *різномастий* означає зовнішні характеристики тварини і має різні значеннєві відтінки: «той, який відрізняється від іншого (інших) мастю», напр.: *Біля віконець кількох хат юрмились різномасті голуби* (І. Рябокляч) та «той, який складається з тварин

²⁸⁷ Словник.net [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.slovnyk.net>

²⁸⁸ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 10. — С. 322.

²⁸⁹ Словник.net [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.slovnyk.net>

або птахів різної, неоднакової масті», напр.: *На вулиці лунко ляснув прядив'яний батіг пастуха, замукала різномаста череда* (М. Стельмах)²⁹⁰.

3. Частини тіла тварини за сприйняттям на дотик (тактильні характеристики) означають мотивовані ІАСНАД, напр. *сухокрилі* (← *сухий* у значенні «позбавлений вологості»²⁹¹) *кажани* (Т. Осьмачка), *холодноухе* *звіря* (Ю. Бедрик), *холодноперий* *качур* (В. Затулівітер).

4. УСНАД, що означають тварину за незвичайним виглядом, напр.: *шотландські висловухі кішки*, *вислогуба* *шкапа*, *вислозадий* *бик*; *криводзьобий орел*, *кривоклубий* *кінь*, *криволаний* *песик*, *різноокий* *кінь*.

5. Композити, що характеризують тварину за наявністю характерних соматичних елементів та за подібністю частин тіла до інших предметів. До цієї лексико-семантичної підгрупи відносимо СНАД, що в препозиційній основі мають прикметники зі словотвірними суфіксами *-аст-* (*-ат-*), *-ист-*: *пластинчастовусі жуки*, *пластинчастодзьобі* (*пластинчатодзьобі*) *види птиці*, *безхребетні членистоногі тварини*, *перетинчастокрилі порожнисторогі бики*. Ці УСНАД належать до зоологічної термінології і можуть виступати в ролі субстантивованих іменників, що є назвами таксонів.

Ознака, що підкреслює зовнішню подібність до предметів, виражається в УСНАД *гіллясторогий* за допомогою суфікса *-аст-* у першій ад'єктивній основі: *Далеко, на самому крайнебі, паслися гуртком гіллясторогі олені, зебри та антилопи* (О. Гончар). Н. Клименко називає такі прикметникові композити порівняннями за подібністю до інших предметів (пор. *гіллястокоłosий*, *хрестоцвітний*) і зазначає, що ці ознаки ґрунтуються на метафорі за формою, вони широко представлені у термінологічній лексиці.

6. Лексико-семантична підгрупа композитів, що означають характеристики тварини (міцність, витривалість) в УС малочисельна і репрезентована дериватами *міцноногий віл*, *міцнокрила горобина зграя*.

До мотивованих ІАСНАД цієї ж підгрупи відносимо такі деривати: *дужокрилі альбатроси* (І. Гончаренко), *могутньокрилий орел* (В. Мисик), *легкопері крила* (В. Пачовський).

Напівмотивовані УСНАД та ІАСНАД досліджуваної лексико-семантичної групи непоширені.

До композитів, що означають зовнішні характеристики людини, відносяться деривати 3-ох лексико-семантичних підгруп:

1. Деривати, що, означуючи частини тіла людини, можуть набувати переносних значень, зокрема ІАСНАД *гордоголовий князь* (І. Драч), *гордоликий цар* (С. Мейта), *гордоцола дочка* (І. Багрянний), співвідносяться з морфологічно простим прикметником *гордий*.

2. Деривати, що означають людину за відсутністю волосяного покриву на голові та обличчі (у чоловіків): голормозий товстун (← *голий*

²⁹⁰ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 8 — С. 569.

²⁹¹ Словник.net [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.slovnyk.net>

мозок, у значенні «без волосся на голові, лисий або голений»), *головусий парубок* (← *голі вуса* «у якого немає вусів; безвусий»²⁹²).

Як зазначає О. Тараненко, при безперечній очевидності ЛЗ компонентів, що виявляються у будові подібних лексичних одиниць, буває важко однозначно визначити шлях їх утворення — контамінація це або ж інший процес. Найчастіше простежуємо аналогію — односторонній вплив складних прикметників, що складаються з *голо-* і найменувань будь-якої частини тіла, коли іменники *борода*, *вуса* також утягуються в загальне русло такого словотворчого розвитку назв частин тіла: *голощокый* (← з *голими щоками*) та ін.²⁹³

3. Деривати, що означають людину за особливостями будови тіла або його частин. Композит *рідкоплечий* означає людину «з вузькими плечима»²⁹⁴: *рідкоплечий солдатик*. Як зауважує Н. Клименко, простому прикметнику *рідкий* семантичні синонімічні зв'язки з лексемою *вузький* не властиві. Аналіз ЛЗ останнього слова показує, що його перша рубрика тлумачення, крім того, що подає характеристику форми предметів («той, що мав невелику ширину»), у відтінках значень загострює увагу на ступені вияву цієї ознаки, на співвіднесенні її з певною нормою («менший за шириною, тонший, ніж потрібно, бажано»). Прикметник *вузький* збагачує зіставлення ще такою супровідною ознакою ступеня вияву, як співвіднесення з певною нормою. Прикметник *рідкий*, ставши основою складного слова *рідкоплечий*, робить його безпосереднім антонімом слова *широкоплечий*, нові семантичні зв'язки лексем зумовлюють появу нових антонімічних чи синонімічних кореляцій композитів.²⁹⁵

УСНАД із постпозиційними іменниковими компонентами *-костий*, *-лиций*, *-ребрий*, сполучаючись із прикметниковими основами *сухо-* (← *сухий* у значенні «худий, сухорлявий. // З позбавленими жиру м'язами (про частини тіла)»²⁹⁶) та *худо-*, (*сухокосте тіло*, *худокосте дідове лице*, *сухоребрий господар*, *худоребрий малюк*), набувають значення «кістлявий, дуже худий, з випнутими кістками, ребрами»²⁹⁷. УСНАД *грубокостий*, навпаки, має семантику «великий, кремезний», напр.: *На порозі до одної з кімнат лежав великий, кремезний, грубокостий чоловік* (Р. Загоруйко).²⁹⁸

До **напівмотивованих** УСНАД, на означення **внутрішніх характеристик людини (у поодиноких випадках — тварини)** відносимо

²⁹² Словник.net [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.slovnyk.net>

²⁹³ Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах (основные семантические процессы) / А. А. Тараненко. — К. : Наук. думка, 1989. — 256 с. 277. — С. 226.

²⁹⁴ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 8. — С. 557.

²⁹⁵ Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 238.

²⁹⁶ Словник.net [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.slovnyk.net>

²⁹⁷ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 11. — С. 170; Т. 11. — С. 171; Т. 9. — С. 868–869.

²⁹⁸ Загоруйко Роман. Повернення зі справжнього пекла. [Електронний ресурс] / Роман Загоруйко // Український Центр – 2001–2011. — Режим доступу: <http://www.ukrcenter.com>

композиції, що поділяються на 4 лексико-семантичних підгрупи, в яких відбувається нарощення смислу:

1. Внутрішні характеристики людини означаються **напівмотивованими** дериватами з іменниковими основами **-окий, -зорий** (← *зір*), що, з одного боку, мають значення «той, що має жваві, швидкі або пильні, проникливі очі»,²⁹⁹ а з іншого, — номінують властивість людини «бути уважним, усе помічати, здатність швидко реагувати на події та ін.»: **бистроокий сержант, прудкоока дівчина; швидкоокий незнайомець; гостроока дівчинка** (усі зі значенням «із жвавими очима, з гострим швидким поглядом») (УСНАД); **бистрозоре дівча** (Б. Олійник) (у значенні УСНАД **бистроокий**), **пронизливооки подружки** (О. Забужко) (ІАСНАД) у значенні «той, що усе бачить». До цієї ж підгрупи відносимо композиції, що означають людину за нормативними показниками зору або його вадами, порушеннями: **близькозора людина** (у значенні «те саме, що короткозорий»), **бистрооке дівчисько** (у значенні «той, що має гарний зір, гострозорий»), **гострозорі подорожні, короткозорий здоровань, куцозорий учень** (у значенні «те саме, що короткозорий»); **низькозорий студент, низькоокий** (заст.) **отець Єремія**.

2. Деривати, що означають людину за зовнішнім станом, вдачею, віковими характеристиками, можуть мати вужче значення, ніж морфологічно прості прикметники *милий, грізний, хитрий, хижий, добрий, жорстокий* та ін., напр.: **миловида дівчина, милолиці молодиці** (перифраз «той, що має миле лице, обличчя»; а *милий* має значення «1. Дуже приємний, лагідний у стосунках з людьми; хороший, симпатичний. // Який привертає увагу приємною зовнішністю, приємним виглядом. // Який викликає почуття задоволення; дуже приємний (про звуки голосу, сміху тощо). // Сповнений привітності, доброзичливості; люб'язний»³⁰⁰).

Композиції досліджуваної лексико-семантичної групи можуть бути репрезентовані дериватами з основами, в яких спостерігаємо нейтралізацію значення частини тіла істоти та синонімію з відповідними простими ад'єктивами, зокрема *веселий, жорстокий, дебільний, сумний, добрий, мудрий* та ін.: **веселовидий першокласник** (← *вид* у значенні «те саме, що обличчя. // рідко. Вигляд, зовнішність»³⁰¹), може вживатися у значенні «з веселим обличчям» та «той, що має веселий вигляд»), те саме спостерігається в інших подібних прикметниках — **веселогубий тракторист, веселоокий хлопчина, веселооки щебетухи-дівчата** (Н. Кашук).

Співвідносяться з відповідними морфологічно простими прикметниками й ІАСНАД, де один із компонентів десемантизується, бо в основі лежить словосполучення, побудоване з порушенням закону семантичного узгодження, таким чином актуалізується прихований образний компонент (через

²⁹⁹ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1. — С. 183; Т. 11 — С. 432.

³⁰⁰ Словник.net [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.slovnyk.net>

³⁰¹ Там само.

розузгодження до вторинного узгодження — за В. Гаком³⁰²): *дебільнолобі сини* (С. Праск) (*дебільний лоб**), *сумночолі матері* (В. Сосюра) (*сумне чоло**), *дивночолій геній* (І. Драч) (*дивне чоло**) (у значенні «дивний, чудний, незрозумілий»), *добровусий Тарас Григорович* (В. Сосюра) («*добрі вуса**»), *думночолі вони* (М. Бажан) (*думне чоло**) (у значенні «заглиблений у думки; задумливий, замислений»), *журночолі мадонни* (П. Ребро) (*журне чоло**), *похмуробровий муж* (Р. Купчинський) (*похмурі брови**) (у значенні «журний, сумний, зажурений, печальний»), *мудроокі вчені* (Н. Лівицька-Холодна), *мудроокий молодець* (Д. Павличко) (*мудрі очі**), *мудрочолій Тарас* (О. Ундір) (*мудре чоло**) (у значенні «мудрий, розумний, досвідчений»), *соннокосі бранки* (Б. Рубчак) (*сонні коси**) (у значенні «спокійний, нерухомий»), *суворовусий дядько* (В. Сосюра) (*суворі вуса**), *суворосерді друзі* (С. Гординський) (*суворе серце**), *таємновія дівчина* (А. Таран) (*таємні вії**) (у значенні «сповнена таємниць; загадкова, оповита таємницею»), *тихоока натура* (В. Барка) (*тихі очі**), *хижоволоса Медея* (М. Кіяновська) (*хиже волосся**), *хуткорука вона* (М. Семенко) (*хуткі руки**) (синонімічний до УСНАД *сторукий* у значенні «хуткий, тобто той, який може багато зробити, устигнути»³⁰³).

3. Деривати, що означають рухові можливості людини (жвавість, рухливість): *бистроногий хлопчик*, *прудконогий Ахілл*, *швидконога дівтора*, *легконогий атлет*, *стрімголова малеча* корелюють із співвідносними морфологічно простими ад'єктивами *бистрий*, *прудкий*, *швидкий*, *стрімкий*.

Композити цієї лексико-семантичної підгрупи, сполучаючись з іменниками абстрактної семантики, можуть набувати образного значення, напр.: *Втекло десь щастя бистроноге* (С. Гординський)³⁰⁴.

Рухові можливості істоти також означає ІАСНАД *легкостопий*, що в поетичному мовленні переходить у розряд немотивованих, вступаючи у дистрибуцію з іменником *піхота* — назвою сукупності осіб: *А за нею колони — піхота струнка й легкостопа...* (Є. Маланюк)³⁰⁵ (у значенні «війська, які легко і швидко пересуваються»). У цьому разі спостерігаємо синекдоху як різновид кількісної метонімії, коли частина вживається замість цілого.

4. Напівмотивований композит *різноликий*, що утворений від іменника старослов'янського походження *лик*, означає людей за різними національностями, родом занять та ін.: *Ще більше вогнів спалахує праворуч — там, де живуть воєводи й бояри, а далі за ними до Перевесичанської стіни — купці, ремісники княжі й боярські, кузнеці [ковалі] різноликі* (С. Складенко).³⁰⁶ ІАСНАД *різнопикий* має виражену негативну оцінність і належить до згрубілої

³⁰² Гак В. Г. К проблеме семантической синтагматики / В. Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики. — М. : Наука, 1972. — С. 367–395. — С. 375.

³⁰³ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 9. — С. 738.

³⁰⁴ Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 245.

³⁰⁵ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 261.

³⁰⁶ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 8. — С. 568.

лексики, є стилістичним синонімом до УСНАД **різноликий**, що маркує високий стиль: *Хмара бісів збігла з ліса **Різнопиких**, стоязких...* (В. Пачовський).³⁰⁷

Напівмотивовані УСНАД й ІАСНАД **буйногровий, голоший, голопузий** та **космогрудий** номінують зовнішні характеристики тварини і означають якість волосяного покриву тварини.

Препозиційна основа композита **буйногровий** (скакун), утворена від прикметника **буйний** у переносному значенні, тобто «той, що дуже сильно розрісся»³⁰⁸, синонімічного з лексемами **пишний, розкішний**.

Деривати **голоший** та **голопузий** означають дитинчат тварин, у яких ще не виросла шерсть на тілі: *На горбочку, днювали індічата — **голоший** та **голопузі**, з пучечками пір'їнок на хвості й крильцях* (Я. Гримайло).³⁰⁹

Тварину за **внутрішніми характеристиками** означають композити трьох лексико-семантичних підгруп:

1. Тварину, яка має надзвичайні зорові властивості, означає напівмотивований УСНАД **гостроокий** (у значенні «те саме, що гострозорий»³¹⁰): *І раптом розсуває щось комиш Безшумно, ніби видра **гостроока*** (М. Рильський)³¹¹.

З морфологічно простими прикметниками **добрий, злий** синонімічно співвідносяться ІАСНАД із відповідними основами **доброокий** лев (Л. Косановська) (= **добрий**), **злоокий** крук (М. Бажан) (= **злий**).

2. Напівмотивовані УСНАД **бистроногий, прудконогий, легконогий, швидконогий; прудкокрилий, легкокрилий, швидкокрилий** номінують рухові можливості тварини й характеризують її за швидкістю, рухливістю, жвавістю, корелюючи зі співвідносними морфологічно простими ад'єктивами **бистрий, легкий, прудкий, швидкий**: **бистроногий** вісюк, **прудкокрила** ластівка, **прудконога** сарна, **легкокрила** чайка, **легконогі** лісові звірі, **швидкокрилий** стриже, **швидконогий** рисак.

Рухові можливості тварини, а саме здатність жваво й спритно рухатися чи швидко реагувати, означають напівмотивовані ІАСНАД **бистрокрилі** птиці (М. Рильський), **прудкоголова** лиска (А. Малишко), **меткоокі** сороки (М. Кондратенко). Світлі, радісні почуття та прагнення свободи, що приносять на своїх крилах птахи навесні, або, навпаки, сумні, безрадісні емоції означають напівмотивовані деривати з іменниковою основою-соматизмом **-крилий**: **веснянокрилий** птах (М. Сингаївський), **вільнокрилі** птиці (Д. Білоус), **похмурукрилі** ворони (М. Бажан). **Брикливу, норовисту** тварину означає ІАСНАД **брикливогровий**: **брикливогриве** лоша (М. Пшеничний).

³⁰⁷ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С. 94–491. — С. 380.

³⁰⁸ Словник.net [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.slovnuk.net>

³⁰⁹ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 2. — С. 117.

³¹⁰ Там само — Т. 2. — С. 146.

³¹¹ Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 25.

3. На ознаку за віднесенням до звучання, звукової наповнюваності, здатністю видавати дзвінки, музичні або ревучі звуки копитами, крилами, дзьобом тощо вказують **напівмотивовані** ІАСНАД із прикметниковими основами **дзвінко-, музично-, ревучо-** та іменником-соматизмом, що означає тварину: **дзвінкокопитий** кінь (М. Драй-Хмара), **дзвінкокриле** птаство (М. Рильський), **музичнодзьобі** племена пташині (Б.-І. Антонич); **ревучосердий** кондор (В. Барка), **ревучосерда** птиця (В. Барка).

На зовнішні характеристики людини вказують **немотивовані** деривати, що означають людину за фізичними вадами. До цієї лексико-семантичної підгрупи відносимо УСНАД **слабогруда** дитина (у значенні «із слабими, нездоровими легенями»), **сухорукий** музика (у значенні «той, що погано володіє або зовсім не володіє рукою (руками) внаслідок атрофії м'язів»); **туговухий** хлопчик (у значенні «який погано чує; глухуватий»³¹²), цей дериват співвідносний із ФО **тугий на вухо** (про людину, яка погано чує, глухувата)³¹³; **крихкотілий** юнак (у значенні «який має слабе здоров'я, худеньку постать; тендітний, крихкий»). У 2-ому ЛСВ композит **крихкотілий** набуває антонімічного значення «огрядний, опасистий, із в'ялим, пухким тілом» і переходить у групу немотивованих дериватів: *Не вірилось, що така крихкотіла людина, як Давид Маркович, може так швидко орудувати лопатою* (Ю. Шовкопляс).³¹⁴

Внутрішні характеристики людини означають **немотивовані** композити, що складають 8 лексико-семантичних підгруп.

1. СНАД, що виражають значення «ставлення до людей» репрезентовані «емоційно позитивними прикметниками — кальками з грецької мови, що утворені на базі прикметниково-іменникового словосполучення «прикметник + іменник *серце*» і корелюють між собою»³¹⁵: **добросердий, милосердий, м'якосердий, простосердий, щиросердий**, а також антонімічні лексеми **твердосердий і жорстокосердий**: *Сестро, сестро милосерда. Дай мені хоч краплю pity!* (А. Малишко); — *Я надто м'якосерда до нього, мені шкода було його покарати як слід* (З. Тулуб); *Читачу тихий, буколічний. Добряго щиросердий мій, Відкинь цей том похмурих мрій. — В нім оргій вир і смуток вічний* (С. Гординський).³¹⁶ Підкреслено негативну оцінність виражають ІАСНАД **порожньосердий** та **камінносердий** у значенні «позбавлений чуйності, сердечності», синонімічний до УСНАД **твердосердий** та **жорстокосердий**: *Порожньосердий вибільшився світ, мов простору запрагло*

³¹² Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 9 — С. 343, 869–870; Т. 10. — С. 311.

³¹³ Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 241.

³¹⁴ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 4. — С. 352.

³¹⁵ Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 241. — С. 185.

³¹⁶ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 4. — С. 838; Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 193, 240.

німування... (В. Стус); *І, знову ставши до двобою З камінносердим хижакom. Брати ідуть рука з рукою Ворожий відбиваєть погром* (М. Рильський).³¹⁷

До цієї підгрупи відносимо також і синонімічні УСНАД, які характеризують ставлення до інших людей, що виявляється у повсякденному спілкуванні. Вони виражають негативну оцінку людини, яка любить дошкуляти словами, говорити дотепно, буває нестриманою у висловах та ін.: **гострозубий, гостроязиковий** (утворений на базі ФО *гострий на язик*), **крутоязиковий** та композит **злаязиковий**: *Гострозубий Мар'ян відлякував отців від порога своїми цинічними дотепами* (С. Тудор); *Гостроязикові аспіранти потай підсміювалися над Холодом* (П. Загребельний); *Закордонна сила злаязика, що ж ти скажеш нам із-за морів?* (П. Тичина).³¹⁸

Композит **гостроперий** (← *перо* у таких 2-ох значеннях «знаряддя для писання» і «перен. Уживається як символ письменницького хисту або літературної діяльності кого-небудь»), що утворений на базі ФО *гострити/нагострити перо* та *гострий на язик*³¹⁹, набуває переносного значення «той, який дотепно, уїдливо, саркастично пише» і в українській мові вживається як немотивований, означуючи письменників-гумористів, сатириків, журналістів та ін.: *Так навіщо гостроперу братію провокувати?* (з газети «Молодь України» 10.11.1993).

2. Композити, що описують знання людини, її розумові здібності, поведінку, використовуються для **внутрішньої характеристики людини.** Маркерами негативної оцінки є **немотивовані** СНАД, що вступають у синонімічні зв'язки й у СУМ подаються з ремарками «перен.», «розм.», «фам.», «зневажл.» та широко вживаються в описі людини для її характеристики: **дурноверхий, дурноголовий, твердоголовий, твердолобий, пустоголовий, туполобий, тупоголовий, тупорилий**, композити **міднолобий**, що, крім значення «тупий», має ще й додатковий семантичний відтінок «безглуздо впертий» та **вузьколобий** у значенні «той, який не може піднятися вище своїх особистих або класових інтересів; обмежений»: *Цить, дурноверха, почують!.. Либонь іде хтось* (С. Васильченко); *Хоч ти й освічена особа, Але, по суті, — твердолоба* (І. Муратов); *Ні, я вам скажу, що не всі такі вузьколобі, як ваш кучер* (М. Кропивницький); *А далі згадую ревіння многожерле Тупоголової царевної війни...* (М. Рильський).³²⁰

³¹⁷ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 241.

³¹⁸ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 2. — С. 145, 146; Т. 3. — С. 605.

³¹⁹ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 6. — С. 330; Фразеологічний словник української мови [укл. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.] — К. : Наук. думка, 1999. — Т.І. — 528 с.; Т. ІІ. — 984 с. — Т.І. — С. 192–193.

³²⁰ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1. — С. 785; Т. 2. — С. 441; Т. 4. — С. 725; Т. 10. — С. 49; Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дісприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 27.

Мовознавці вважають, що більшість із аналізованих дериватів спрямована на загальний опис розумових здібностей людини, тому переважна частина таких лексем належить до емоційно забарвлених, розмовних.³²¹ Характеристика розумових здібностей людини у таких композитах здійснюється на метафоричній основі, коли розмір предмета (*лоба*) сприймається як свідчення інтелекту та розуму людини: (пор. *вузьколобий, вузькочолий*).

Крім того, вчені зауважили, що лексична сполучуваність композитів (умовно — контекст складних слів) створює свої особливі передумови виникнення переносних значень. З огляду на це, показовим є ряд слів з елементом *-головий*. Найважливіше, зазначає Н. Клименко, — це виникнення нових переносних значень і семантичні розходження, здавалося б, пов'язаних слів (напр., *гостроголовий* і *тупоголовий*), зумовлені різною актуалізацією в словосполученнях компонентів лексичних значень. Словосполучення реалізує одне з багатьох можливих значень полісемічного слова: композит, що з'являється на його основі, закріплює це значення як єдино можливе в межах слова. Саме тому багатозначні морфологічно прості слова, що є антонімами, іноді не стають джерелом виникнення таких самих семантичних зв'язків між композитними словами. Останні існують як словотворчі, а не лексичні синоніми, бо *гостроголовий* асоціюється з прямим значенням прикметника *гострий* у значенні «той, який звужується, витягується на кінці» і описує людину з гострою, видовженою головою, а *тупоголовий* — з переносним і відповідає слову *тупий* у значенні «той, який не має достатньої гостроти сприйняття, недостатньо розвинений (про розум, органи чуттів та ін.)»³²² та вказує на людину нерозумну, некмітливу. Це не означає, що характер зв'язків прямих і переносних значень морфологічно простого слова не може повторюватися у співвідносних із ним композитах. Переносні значення морфологічно простих прикметників часто засвоюються композитами, в яких є співвідносні основи, і створюють в них умови для співіснування прямих і переносних значень.³²³

ІАСНАД *молочногубий* не співвідноситься з білим кольором (пор. з ІАСНАД *молочноокий* і *молошинозубий*), а утворений на основі метафоричного перенесення і номінує вікові характеристики. Цей ад'єктив семантично мотивується ФО *це материне молоко на губах (рідко коло губів, під вусами) не обсохло (не висохло)* та вживається з приміткою «зневажл.» у значенні «хто-небудь дуже молодий, неповнолітній, недосвідчений та ін.»³²⁴ і маркує негативну оцінку: *Замість чубів — кілків блакитний молочай Сорочка з черепів*

---

³²¹ Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 186–187.

³²² Словник.net [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.slovnyk.net>

³²³ Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 238.

³²⁴ Фразеологічний словник української мови [укл. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.] — К. : Наук. думка, 1999. — Т.І. — 528 с. — С. 503.

(із крему й цвяхів виряд), — **Молочногубий** — поруч з юнкою — розвора Одягся в меч... (Е. Андієвська)³²⁵.

3. Композити, що означають матеріальні статки людини. Деривати **голопузий, голоребрий і голоп'ятий** є полісемантичними та стилістично маркованими (вживаються у розмовному мовленні і завжди слугують засобом негативного, зневажливого ставлення) і в 2-ому переносному значенні «те саме, що збіднілий» виступають як немотивовані деривати, напр.: *Що ж то за пан?.. Кажуть.., що то був небагатий шляхтич, з тієї «голопузої шляхти»...* (П. Мирний); *І голод, що ікластим псом до нас приходив, Безжалісно згризав всіх голоребрих жебраків* (О. Кохановський).³²⁶

4. Деривати, що характеризують людину за іншими внутрішніми властивостями. Для опису характеру людини широко використовують немотивовані УСНАД **короткозорий та куцозорий**, що корелюють між собою і вживаються в переносному значенні «нездатний правильно передбачити, розрахувати; недалекоглядний, непроникливий», напр.: *Радіють куцозорі реставратори історії, тріумфує міщанство* (О. Довженко)³²⁷.

Здатність людини потрапляти під чужий вплив характеризує немотивований УСНАД **м'якотілий**. І якщо у 1-ому прямому значенні «з м'яким, повним тілом» він номінує людину за зовнішніми характеристиками, то у 2-ому — набуває переносного значення «безвільний, піддатливий»: *М'якотілий, схожий характером на покійну сестру свою Настю, він ні в чому не перечив сварливій і діяльній жінці* (Л. Дмитренко)³²⁸.

СУМ не фіксує переносного значення УСНАД **бритоголовий** «з остриженою головою та кремезною статуєю як у молодого члена злочинного угруповання» та **криворукий** у значенні «неумілий, не здатний вправно працювати руками», але приклади сучасного слововживання підтверджують функціонування цих композитів з такими прирощеними смислами: *Перед входом тусувалися справжнісінькі бритоголові «сфінкси» — «батьки, блін, жаху»* («Політика і культура», 2002, № 31); *Виникає ефект «криворукого техника», коли брак знань спричиняє збої і несправності в системі зв'язку* (І. Бакланов).³²⁹

Маркерами негативної оцінки є немотивовані ІАСНАД, що характеризують психологічні особливості людини й спрямовані на загальний опис поведінки, характеру, вчинків, вдачі та влучно використовуються для

³²⁵ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С. 94–491. — С. 284.

³²⁶ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 2. — С. 115; Кохановський О. Походження роду / О. Кохановський. — Сідней, 1970. — 10 с.

³²⁷ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 4. — С. 299, 422.

³²⁸ Там само. — С. 838.

³²⁹ Ставицька Леся. Український жаргон : [словник] : близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень / Леся Ставицька. — К.: Критика, 2005. — 496 с. — С. 69; Бакланов І. Геометричне ноу-хау в кросі [Електронний ресурс] / І. Бакланов // «Connect!». — 2005. — № 11. — Режим доступу : http://referaty.net.ua/referaty/referat_124858.html

характеристики особи, напр.: *Подовгу дивиться вона [Єлька] з темряви палісадника на цих упертих **крутолобих** гравців у доміно* (О. Гончар) (у тому ж значенні, що й узуальне **міднолобий**): *На іншого, може, образилась би, а тут тільки ляцала та звивалася, коли **цупкорукий** бригадир з купи дівчат саме її вихапнув лоскотно* (О. Гончар) (у значенні «той, який міцно хапає»)).³³⁰

Різноманітних метафоричних значень набувають немотивовані ІАСНАД, що, характеризуючи людину за внутрішніми властивостями, ґрунтуються на композиції незвичайних, часто несумісних за значенням прикметникової та іменникової основ: **холодноокий** *Лель* (Н. Мориквас) (зі значенням «який не виявляє цікавості, пристрасті, захоплення; байдужий, безпристрасний»), **відсутньолиций** *я* (С. Йовенко) (зі значенням «який подумки перебуває у іншому місці») та ін.

5. В ІАС виявлені композити, що мотивуються прикметниково-іменниковими словосполученнями зі значенням, де закладено порівняння, зокрема «очі, як зорі» та «очі, як вогонь, полум'я» (в УС композити з відповідним значенням утворилися на основі метафоричної асоціативної мотивації та перифразовуються реченням «з чимось як щось» на базі синтагм «І + І», мотивовані іменниково-іменниковим словосполученням, напр., **дубоголовий, огнекрилий, вітроногий** та ін.): **зірчатозорий** *воїн* (← *зірчатий, зірчастий* у значенні «формою схожий на зірку. // Блискучий, іскристий»³³¹), **зоряноока** *Пані Тиша* (М. Доленго), **пломінноокі** *жінки* (Б.-І. Антонич), **огненноброві** *дівчата, огненноокий* *чаклун* (П. Филипович), **вогневоокі** *мулати* (Д. Павличко).

6. У художньому мовленні ІАСНАД, що у постпозиції містять назви частин тіла людини, сполучаючись з іменниками-дистрибутами, що називають не людину, а інші поняття (тварину, рослину, явища природи, абстрактні поняття тощо), залежно від контексту **переходять у розряд немотивованих, ґрунтуючись на метафоричних асоціативних зв'язках**, вони можуть набувати різних значеннєвих відтінків і стають засобами створення негативної чи позитивної оцінки зображуваних явищ. Наприклад, **немотивованими** стають СНАД, уступаючи у дистрибуцію з іменниками, що номінують тварину: **найвноріж** *ховрашки* (В. Сосюра), **кирпатоносі** *горобці* (Р. Купчинський), **хитролиця** *лисиця* (А. Малишко) (відбувається антропоморфізація образів — тварина набуває людських рис).

7. Персоніфікація образів, оживлення неживого відбувається, коли ІАСНАД вступають у дистрибуцію з іменниками, що номінують неістот, а саме:

1) рослину та її плоди: **дрібнооки** *квітинки* (В. Барка), **високогорлі** *сосни* (В. Стус), **кривотілі** *сосни* (М. Бажан), **солодкотілі** *груші* (С. Гординський), **солодкощокі** *яблука* (Т. Севернюк), **рянночолі** *яблуня* (В. Стус), **чипкорукий** *цвіт* (В. Коротич), **кошлатобровий** *дуб* (А. Малишко), **голорукі** *клени* (М. Петренко), **міцнорукі** *дуби* (П. Дорошко), **густокоса** *ялиця* (М. Дубов);

³³⁰ Колоїз Ж.В. Тлумачно-словотвірний словник okazіonalіzmіv / Ж. В. Колоїз. — Кривий Ріг : ТОВ «ЯВВА», 2003. — 168 с. — С. 161.

³³¹ Словник.net [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.slovnnyk.net>

2) сукупність дерев: *древньочолий* ліс (М. Дубов), *пишночолий* парк (М. Бажан);

3) явища природи: *студеноока* мряка (М. Вівчарук), *високоброві* вітерці (В. Барка), *ніжнозорий* день (Т. Осьмачка), *осеневоброві* дощі (М. Тимчак), *куцоногий* дощик (Е. Андієвська), *широкоперсий* вітер (Є. Маланюк);

4) пори року та доби: *журнолика* осінь, *хмурочола* зима (В. Сосюра), *мрійнолиця* весна, *ніжнозорий* день (Т. Осьмачка);

5) вогонь, дим: *теплорукий* дим (Д. Павличко), *буйноголові* юності вогні (М. Нагнибіда);

6) астрономічні об'єкти (планета, місяць): *крутоплеча* планета (І. Драч), *тихоокий* місяченько (П. Тичина), *пружнокрилий* місяць (Д. Шупта);

7) територію та елементи ландшафту: *гостроплеча* земля (І. Римарук), *веселозора* сторона (А. Малишко), *гостроребрі* гори (П. Дорошко), *круточола* гора, *хвильоребре* море (Р. Бабовал);

8) міста: *гордочоле* місто (М. Бажан), *широкоокі* міста (Р. Бабовал), *бетонноликі* міста (П. Рачок), *кам'янолике* місто (С. Мейта);

9) будівлі та їх частини: *пекельнозорий* паркан (В. Стус), *кам'яностопі* тюрми (Б.-І. Антонич), *сталеворукий* міст (М. Бажан);

10) транспортні засоби та їх частини: *хуткорукий* мотор (М. Семенко), *кволодуні* ешелони (М. Бриних), *гострогрудий* поїзд (В. Сосюра);

11) абстрактні поняття: *порожньоока* смерть (П. Велесик), *теплоруке* кохання (П. Тичина), *усміхненолиці* гріхи (Д. Павличко), *хисткорука* доля (В. Ярмолюк), *солодковуста* жага (В. Ярмолюк);

12) звукові поняття: *дзвінконогий* регіт (В. Коротич), *пружнотіле* слово (В. Стус), *сумноброві* словечка (П. Тичина).

8. На ознаку за віднесенням до звучання, джерела звуку, звукової наповнюваності вказують композити, що в другій основі містять назву частини тіла істоти, яка входить до складу голосового апарату та бере участь у голосоутворенні (*губи* (старосл. *уста*, *вуста*), *язик*, *рот*, *горло*, *груди*). Сполучаючись з іменниками різної семантики, ці композити вживаються як немотивовані, набуваючи різноманітних значень: *єдиновустий* народ (І. Калинець) («утворений великою кількістю голосів (уст), що зливаються в один звук»), *натхненноустий* чужоземець (Б.-І. Антонич) (= *натхненний*).

Композити, що означають **внутрішні характеристики тварини**, номінують її стан (*веселокрилі* бджоли, *грізнокрилий* птах) та рухові можливості тварини (*тупоходий* кінь).

Серед ІАСНАД виявлено композити, що на основі метафоричного перенесення стають немотивованими, сполучаючись з іменниками, які номінують:

1) людину: *криволаба* (← *лаба*, діал. *лапа*, *нога*) *баба* (В. Гренджа-Донський), *пісеннокрилий* брат (І. Драч), *ширококрила* людина, *чіпкохвостий* нездара (Л. Костенко);

2) сукупність людей: *вогненнокрила* рать (А. Малишко);

3) міфічних істот: *«Ввійдіть!» Я став такий безсилий.. Ну, що сказати їй мені, що наче привид ніжнокрилий, стоїть у білому вбранні...* (В. Сосюра);

4) явища природи: *буйногровий вітер* (Л. Тендюк), *бистрокрилий вітер* (М. Бажан), *буйнокрилі вітри* (Б. Лепкий), *шумнокрилий вітер* (П. Карманський), *повнокрилий легіт* («легкий приємний вітерець») (В. Барка), *ніжнокрилий вечір* (В. Сосюра), *невтомнокрилий вітер-вітрило* (С. Гординський);

5) зорі, зірки (грунтується на порівнянні крил птаха з кутами зірки): *прозорокрила зірка*;

6) частину тіла істоти: *ширококрилі очі*;

7) ландшафт: *чипкохвості береги* (Е. Андієвська), *ширококрилий лан* (М. Рильський), *круторогі скелі* (Ю. Клен);

8) зброю: *гостродзьобі кулі* (В. Поліщук), *дзвінкоперая стріла* Т. Осьмачка);

9) механізми, транспортні засоби, їх частини: *бистрокрилий потяг* (В. Крищенко), *орлекрилі човни* (В. Сосюра), *хитиннозябрий фюзеляж* (Е. Андієвська);

10) дію: *натхненнокрилий політ* (В. Ярмолук); *сонячнокрилий лет* (Р. Лубківський), *ширококрилий лет* (Д. Шупта);

11) абстрактні поняття: *буйногрові думи* (А. Малишко), *буйнокрилі мрії* (О. Бабій), *залізнокрилі мрії* (М. Драй-Хмара), *перістокрила муза* (В. Мисик), *сніжнокрила пристрасть*;

12) іменники, що номінують поняття, співвідності зі звуковим виявом (бій, тупіт, шум, пристук, пісня та ін.): *громкокрилий бій* (М. Рильський), *променистокрила пісня* (М. Рильський), *дивноперий шум* (І. Драч), *дзвінкокопитий тупіт* (М. Зеров).

Отже, проведений аналіз засвідчує поширеність СНАД, що виникли на основі метафоричного перенесення, на ґрунті якого розвивається образність, що послідовно відбивається в індивідуально-авторському словотворі. Схильність цих дериватів до метафоризації пов'язана з полісемантичністю передусім першого компонента.

3.5.2. До УСНАД, що вказують на ознаку за віднесенням до людини, належать і композити, що в іменниковій основі мають назву несоматичного поняття: антропонімічного (*голос, дух, сльози*) і неантропонімічного характеру (*сила, вага*).

1. Композити, що означають внутрішні характеристики людини за фізичною силою: слабосилий, малосилий, повносилий, міцносилий. У лінгвістиці побутує думка про те, що група «характеристика людини» об'єднує численні композитні прикметники, проте вони відрізняються від морфологічно простих слів аналогічної групи — в останніх повніше представлена підгрупа фізичного стану людини: *слабосилий/міцносилий, повносилий*³³².

³³² Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 186.

Синонімічним з УСНАД *слабосилий, малосилий* є ІАСНАД *худосилий* (← *худий*³³³ (заст.) негарний, нехороший, поганий)³³⁴: ...муза в мене — хоч перістокрила, Хоч худосила, Без ремства підкорялася мені... (В. Мисик)³³⁴.

Убогу духом, духовно не розвинену, душевно обмежену людину означає СНАД *у(в)богодухий*, новотвір Т. Шевченка з оцінною семантикою, побудований за церковнослов'янським зразком³³⁵: *Радуйтеся, вбогодухі, Не лякайтесь дива* (Т. Шевченко)³³⁶.

2. Композити, що вказують на ознаку за віднесенням до звучання, звукової наповнюваності (з іменниковою основою -голосий). До мотивованих дериватів цієї ЛСГ відносимо УСНАД, що номінують здатність живої істоти до утворення звуків: у них формальна і семантична похідність збігаються — *дзвінкоголосі брати* (Д. Павличко), *дзвінкоголосий журавель, дзвінкоголосий сміх, міцноголосий хор, тихоголосий батюшка*. До цієї ж лексико-семантичної підгрупи відноситься і композит *повноголосий*, що вказує на «достатню повноту звучання»: *Якийсь час Хасцький мовчав. Потім, набравшись духу, затяг зі своїм повноголосим подільським виспівом* (О. Гончар)³³⁷.

На ознаку за віднесенням до характеру звучання (з іменниковою основою -голосий) указують також мотивовані ІАСНАД з виразною оцінною семантикою, зокрема *злобноголоса юрба* (Д. Павличко), *прудноголосий хор* (В. Стус).

3. УСНАД великокняжий містить соціальну оцінку людини. Він є стилістично маркованим і відноситься до застарілої лексики: *Єдиний знак великокняжого роду — золота гривна — поблискував на шиї [княгині Ольги]* (С. Склярєнко)³³⁸.

До напівмотивованих відносимо композити, що вказують на ознаку за віднесенням до звучання, звукової наповнюваності (з іменниковою основою -голосий).

Напівмотивовані УСНАД цієї лексико-семантичної підгрупи *мідноголосий* та *срібноголосий* номінують здатність живої істоти утворювати звук. Композити з основами *мідно-* (у значенні «дзвінкий, різкий, металічний (про голос)» та *срібно-* («мелодійно-дзвінкий, чистий (про звук, голос, сміх та ін.)») уживаються в переносному значенні, напр.: *Жінка чекала того вечора, коли молоду срібноголосу співачку випустять солісткою і назвуть її ім'я* (І. Волошин); *А нас через роки все кличе наш мідноголосий дзвоник, і на порозі*

³³³ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 11. — С. 167.

³³⁴ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С. 94–491. — С. 468.

³³⁵ Українська мова: Енциклопедія/ Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. — 2-ге вид., випр. і доп. — К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. — 824 с. — С. 804.

³³⁶ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 10. — С. 358.

³³⁷ Там само. — Т. 6. — С. 685.

³³⁸ Там само. — Т. 1. — С. 320.

старої, але такої рідної школи зустрічають ось ці вчителі... (О. Короткевич); *мідноголосий ріг*.³³⁹

Синонімічними до УСНАД *мідноголосий* та *срібноголосий* є ІАСНАД *мідногорлий* та *срібногорлий*, *срібновустий*: *мідногорлий трибун* (І. Драч), *мідногорлі дерева* (І. Драч), *мідяногорла сурма* (В. Стус); *срібногорлий хорал* (В. Стус); *срібновусті поети* (В. Затуливітер), що в постпозиційній основі містять соматичний компонент.

Перші ад'єктивні основи СНАД *товстоголосий* — *тонкоголосий* (*тонкоголосі раввини, вибухи товстоголосих гармат*) набувають значення «високий/низький». На думку лінгвістів, у семантиці цих композитів спостерігається нейтралізація ознак кількості та міри, що докладно описано в роботі Н. Клименко.³⁴⁰ Композит *чистоголосий* також ґрунтується на переносному значенні полісемантичного прикметника *чистий*: *чистоголосі вокалісти*, *чистоголосий спів*. До цієї ж лексико-семантичної підгрупи відноситься й полісемантичний ад'єктив *різноголосий*. Він може вживатися у різних значеннєвих відтінках: «який відрізняється від іншого (інших) своєрідним голосом, звучанням», напр.: *Перекликались різноголосими сиренами автомашини* (С. Журахович); «який звучить на різні голоси», напр.: *По майдану з краю в край покотилося різноголосе, гучне «ура»* (І. Ле) та «негармонійний, незлагоджений» — *У залі стояв безладний різноголосий і різноязыкий гомін* (П. Колесник).³⁴¹

ІАСНАД із постпозиційною основою *-голосий* із вищезазначеною семантикою можуть вступати в дистрибуцію з іменниками-назвами неістот, набуваючи різних переносних значень, указуючи на джерело звуку та звукову наповнюваність: *буйноголосі потоки* (А. Малишко), *пізноголосі вірші* (Н. Лівицька-Холодна), *щедроголосе коло* (С. Йовенко), *ясноголосі пісні* (М. Рильський).

Немотивовані деривати цієї ЛСГ репрезентовані трьома підгрупами. Так, внутрішні характеристики людини означають:

1. Композити, що мають семантичний компонент «здатність піддаватися впливу», репрезентовані дериватами з постпозиційною основою *-духий*, що вступають між собою в антонімічні (*м'якодухий/твердодухий*), синонімічні (*слабодухий, легкодухий, слабосилий*) зв'язки та мають метафоричний характер: *Українця зображено полохливим і м'якодухим, розмазнею-ганчіркою. В той час як інші герої демонструють майже нордичний характер* (О. Редченко); *Вчення плоди стануть ґрунтовними лиш в того шляхетного, хто твердодухий та владний* (Лунь Юй); *Якийсь слабодухий*

³³⁹ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 9. — С. 622. Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 178.

³⁴⁰ Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 202.

³⁴¹ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 8. — С. 567.

Гнат у сім'ї (К. Гордієнко); *Ось він ввесь немов живий*. — *Любий, щедрий та сердечний Патріот наш молодий. Легкодухий і безпечний* (М. Вороний).³⁴²

ІАСНАД із постпозиційними компонентами **-духий, -душий** та препозиційними основами **дрібно-, криво-, куцо-, слабо-** синонімічні до УСНАД *у(в)богодухий* і також є засобами створення негативної характеристики людини, напр.: *дрібнодухе* населення (з газети), *криводухі* лицеміри (П. Глазовий), *криводухий* мартовський кіт (про хтивого чоловіка — О. О., О. М.), *куцодуші* нащадки (В. Кучерук), *слабодухі діти* (П. Тичина). Ад'єктиви з іменниковими основами **-духий, -душий** можуть сполучатися також з іменниками, що номінують абстрактні поняття: *чужодуха* анклавність (з газети), *мертводуша* короткозорість (С. Йовенко).

2. УСНАД *тонкосльозий*, що окреслює поведінку людини, пов'язаний з ФО *тонкий на сльозу* і означає плаксиву, схильну до плачу людину, яка може легко розплакатися з будь-якого приводу, напр.: *Що мати була дуже тонкосльоза, ми знали всі добре* (О. Довженко)³⁴³.

Подібність крапель дощу до сліз істоти означає немотивований ІАСНАД *ніжносльозий*, що заснований на метафоричному перенесенні: *Летять хмарини ніжносльозі, Летять літа на бомбовозі* (І. Драч)³⁴⁴.

3. На основі метафоричного порівняння за зовнішньою подібністю до тварини та частин її тіла ґрунтуються немотивовані ІАСНАД, що означають людину та частини тіла людини: *мишачохвості* коси (О. Забужко) (у значенні «тоненькі, схожі на мишачі хвости»), *довгоглистий* шкрябак (В. Дацюк) (у значенні «письменник або журналіст, зовні схожий на довгого глиста»).

На метафоричному порівнянні форми крил, що нагадують дугу («округла крива лінія»), птаха, який швидко летить («з прудкими крилами») заснований ІАСНАД *прудкодугий* у сполученні з іменником-соматизмом *крила*, напр.: *Відірву од вітру прудкодугі крила І майну до тебе без доріг, мостів...* (В. Ярмолюк)³⁴⁵.

До немотивованих okazіоналізмів відносимо також і композит *товстом'ясий* у дистрибуції з іменником, що номінує назву частини тіла тварини *воло*, цей дериват маркує негативну оцінку, означаючи міфічну істоту, схожу на тварину, напр.: *Сопіння, стогін, виляски навколо, Вже потвор сморід з рота вирига і набік хилить товстом'ясе воло* (М. Драй-Хмара)³⁴⁶.

³⁴² Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 9. — С. 343; Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 143.

³⁴³ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 10. — С. 191.

³⁴⁴ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С. 94–491. — С. 311.

³⁴⁵ «Регіональний» словник поетичних неолексем (Рівненщина) / [відп. ред. Г. М. Вокальчук]. — Вид. 2-е, випр. і доп. — Острог: Вид-во НаУ «Острозька академія», 2008. — 192 с. — С. 147.

³⁴⁶ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С. 94–491. — С. 449.

3.5.3. Мотивовані деривати складнонунульсуфіксальних ад'єктивів з першим прикметниковим компонентом неколірної семантики та другим несоматичним компонентом за віднесенням до неістоти складають 14 лексико-семантичних підгруп.

1. УСНАД, що означають рослину, її частини та плоди: *буйнолиста* калина, *великолистий* хвилівник, *великолиста* гортензія; *високостеблий* льон, *високоверхі* коноплі; *гнилобок*і груші, *гостролиста* кукурудза, *зозулинець* *гостроверхий*, *гостровуса* пшениця; *довголисті* трави, *довгостебла* квітка, *довговусий* ячмінь; *довгостебла* квітка, *довговусий* ячмінь; *грубостебле* сіно; *густовітий* терен, *густолиста* яворина, *аспарагус* *густоцвітий*; *дрібнокосий* хліб, *дрібнолистий* повзучий фікус; *круглобок*і кавуни та дині; *крутобок*і гарбузи; *малоголовий* мак; *ніжнокор*а ялиця; *низькостебл*і рослин; *пишноколос*а нива; *повнозерний* колос, *повноколос*а пшениця, *повнобоке* яблуко; *пустотілий* стовбур, *пустозерне* колосся; *різнолисті* ясени; *рясновіт*і дерева, *рясноколосий* сніп, *ряснолиста* липа; *листовидка* *сухолиста*; *суховерх*а яблунька, *листовидка* *сухолиста*; *твердошкірий* гарбуз; *товстокор*ий кавун, *товстостеблий* льон; *тонковерх*а тополя, *тонковіта* груша, *тонкокор*і пальми, *тонколистий* ясен, *тонкоствол*і горобини, *тонкостебла* квітка, *тонкошкір*і помідори, *тонкошкур*і банани; верба *туполиста*; *цілокрай*і листок; *широковерх*і осокори, *широковіт*і липи, *широковітий* каштан, *широкогалуз*і (← галуза «те саме, що гілля») дерева, *широколисте* латаття, — вони номінують широкий спектр ознак рослини: її розмір чи величину її частин, зовнішній вигляд, урожайність та інші властивості.

Зовнішній вигляд рослини та її частин означають ІАСНАД *буйновіте* дерево (І. Драч), *буйноколос*і пшениці (М. Зеров), *повновіте* древо (І. Драч), *гостроосте* жито (П. Воронько), *крупностебле* колосся (В. Рабенчук), *широковітий* дуб (М. Рильський), *гранчастокос*а пшениця (з газети), *свіжоліст*і дуби (М. Рильський), *пишнолиста* галузь (Д. Павличко), *пишноліст*і гілки (П. Воронько), *гінковерх*а пальма (П. Савченко).

Одоративні характеристики (запах) плодів означають ІАСНАД із прикметниковими основами *пахучо-*, *духмяно-*: *пахучосокий* плід (В. Барка), *духмяносок*і ягоди (В. Ярмолук).

ІАСНАД, що у своєму складі мають назву частини рослини і зазвичай сполучаються з іменниками, що номінують рослини, поєднуються також і з субстантивами, що означають сукупність рослин (*лан*, *сад*, *ліс* та ін.), а також географічні назви. У такому разі вони теж відносяться до мотивованих, напр.: *важкоколосий* лан (Є. Маланюк), *тонкоствол*і сади (А. Малишко), *буйнолозі* плавні (Б. Лепкий); *буйноквіте* Поділля (Г. Чубач). Сполучаючись з іменниками, що називають абстрактні поняття, явища природи та ін., композити цієї ЛСГ можуть вживатися й у переносному значенні, заснованому на порівнянні, напр.: *Ось там, де глухо гнулися труські покрови моху..., Де сосни кривотілі і довгостеблий дощ* (М. Бажан).³⁴⁷

³⁴⁷ Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 55.

2. УСНАД, що означають частини ландшафту, вжиті у прямому значенні, мають препозиційну основу із семантикою атрибутики швидкості, розміру, а також фізичного стану одиниць довкілля: *крутобока* скеля, *крутобокий* берег ріки; *бистроводий* Славутич, *мілководі* річки, *повноводі* озера, *повновода* Сир-Дар'я, *прудовода* Удай-річка, *тепловода* річка, *прісноводе* озеро Байкал, *тиховодий* став, *тиховоде* озеро; *високоверхий* Олімп, *гостроверхі* копиці, *плосковерхий* хребет, кряж; *крутогорбі* схили; *крутоберегий* Дніпро; *крутогорий* Славутич; *крутояре* узгір'я; *широкоплесий* став; *широкополі* лани, *широкопола* даль.

Мотивовані ІАСНАД цієї підгрупи номінують ознаки водних ресурсів: *буйновода* річка (Є. Шморгун), *прозороводі* ріки (М. Бажан). *повільнохвила* ріка (О. Ющенко), *джерельноводі* Парферони (І. Драч), гірських масивів: *крем'яногора* країна (В. Барка), означають частини ландшафту: *кам'янобока* ущелина (П. Тичина), *плоскотілий* камінь (М. Бажан).

Уступаючи в дистрибуцію з іменниками, що номінують абстрактні поняття (*присмерк*, *чуття*, *пісня* та ін.), СНАД досліджуваної ЛСГ набувають різноманітних переносних значень метафоричного характеру, напр.: *А присмерк крутоберегий роздався* — *аби в улоговину сяєво, сяєво саява ввігналось, мов пружна стріла* (В. Стус); *Я вірш цей виводжу як заспів, як подих, І вірші не ждуть, щоб злягла збаламученість. Як повідь, навала чуттів повноводих В день свята змитає журбу і засмученість* (М. Бажан); *Де ви, верби і тополі, вечори примарні в полі і пісні широкополі у багряній далині?..* (В. Сосюра).³⁴⁸

3. Композити, що означають особливості елементів будівель і споруд: *кособокі* хатки, *кривобока* оселя; *гостроверха* солом'яна покрівля, *островерхі* хати, *плосковерхий* сарай, *крутодахі* замки, *низькостелий* будинок, а також ІАСНАД: *пласковерхі* дома (П. Тичина), *гострошпилі* столітні кірхи (лютеранські церкви — О. О., О. М.) (М. Семенко), *широкотіла* груба (М. Бажан).

4. Композити, що означають частини одягу, головних уборів, взуття та тканин, репрезентовані УСНАД із іменниковими основами *-верхий*: *гостроверха* шапка, *гостроверхий* шолом-башлик; *-рукавий*: *широкорукава* ряс; *-крисий*: *ширококрисий* капелюх; *-полий* (← *пола*): *довгополий* плащ, *широкополий* дощовик; *-вухий* (← *вухо*): *довговуха* шапка; *-полий* (← *поля*): *широкополий* солом'яний бриль; *-носий* (← *ніс*, *носок*): *гостроносий* черевик, *тупоносі* ботики, *широконосі* туфлі, класичні *вузьконосі* човники на шпильці. Ознаками одягу та взуття можуть бути також композити з іменниковими основами *-шерстий*, *-шкірий*: *довгошерстий* капелюх, *грубошерста* хустина, *тонкошерсті* тканини, *товстошкірий* пояс, *грубошкірі* шкарбани; та ІАСНАД *пишношати* покраси (П. Тичина).

ІАСНАД *мокроросий* одяг (П. Тичина) вжитий у значенні «одяг, мокрий від роси».

³⁴⁸ Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 168, 147–148, 242.

5. Частини посуду означають УСНАД із іменниковими основами **-бокий**: *круглобокий глечик, крутобокий самовар*; **-верхий**: *широковерхе горнятко*; **-горлий**: *широкогорлий горщик*; **-носий** (← носик): *довгоносий, широконосий чайник*; **-ший** (← шия): *тонкоший глечик*; **-пузий** : *товстопузий баранець*, а також ІАСНАД, що означають посуд, засоби для стікання води: *довгогорлий* (← горло): *Ми в небо дерлись по стрімких драбинах і позолоту з зерен зір здирали, в той час як дощ у довгогорлих ринвах в коктейль крутив пилюг й краплин канали* (О. Фразе-Фразенко)³⁴⁹.

6. УСНАД, що означають частини меблів та музичних інструментів (з іменниковими основами **-ногий** (← ніжка): *коротконогий стілець, товстоногий графський стіл, тонконогий столик, високоногий столик*; **-бокий**: *круглобокий диван*; **-стволой** (← ствол): *тонкостволі сурми*.

7. Композити, що означають частини зброї, інструментів та механізмів репрезентовані УСНАД із іменниковими основами **-лезий**: *тонколезий меч, гостролезий ніж*; **-головий**: *трасуючий гостроголовий снаряд, гостроголові кулі*; **-горлий**: *широкогорла гармата*; **-зубий** (← зубець): *гострозуба борона, прямозубий редуктор, прямозубі та косозубі шестерні, прямозубий та косозубий вінець*; **-носий**: *тупоносі кулі, тупоносі та гостроносі рашилі, напилки, кулемети, тягачі, тупоносі ковальські кувалди, тонконосі плоскогубці*; **-плечий** (← плече): *рівноплечий важіль*; **-рилий**: *тупорилі німецькі танки, тупорила гармата*; **-тілий**: *товстотілі міни, пустотілий ніж*. В ІАС деривати цієї лексико-семантичної підгрупи репрезентовані ад'єктивами: *криволезі шаблі* (М. Дубов), *гострожалый спис* (В. Стус). Деривати, що означають частину зброї, залежно від іменника-дистрибута, можуть уживатися в значенні, заснованому на метафоричному перенесенні, напр.: *Привітна подруго! Відліт і нам, і нам відліт у невідомий храм... Любови лист морози гостролезі у кров поранять, віддадуть снігам* (В. Барка)³⁵⁰.

ІАСНАД *гостроперий* може бути мотивованим і вживатися в прямому значенні, номінуючи гостру форму пера як частину тіла птахів, напр.: *Вся йшла по хвилях, а на неймовірній висоті ширяли гостропері чорні птахи, зараз вони були не більше крапочок* (Н. Дев'ятко).

8. УСНАД, що означають частини засобів пересування, репрезентовані композитами з іменниковими основами **-бокий**: *круглобокий автобус*; **-пузий**: *товстопузий автобус*; **-носий** (← ніс у значенні «передня частина човна, судна, літака та ін.»³⁵¹): *гостроносий корпус корабля*; **-крилий**: *швидкокрилий літак, легкокриле приладдя*. ІАСНАД репрезентує композит *широкобокий віз*.

9. Серед УСНАД, що підкреслюють недостатність, достатність або рівність певної ознаки порівняно з нормою, зафіксовані композити з

³⁴⁹ Лексико-словотвірні інновації (2007) : [словник] / К. Коротич, С. Лук'яненко, А. Нелюба; за ред. А. Нелюби. — Х. : ХІФТ, 2009. — 172 с. — С. 39.

³⁵⁰ Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 120.

³⁵¹ Словник.net [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.slovnyk.net>

іменниковою основою **-вагий**: *легковагий* («невеликої або меншої, ніж треба, ваги»); *легковагий* *сталевий брухт*; *повновагий* («той, який має повну, достатню вагу»); *повновагий* *урожай*; *рівновагий* (той, «який має рівну, однакову вагу»³⁵²): *Життя і смерть лежать на рівновагих спокійних шлях — тільки доторкнися — куди захочеш — і неспокій серця вгадає стежку — вгору ачи вниз* (В. Стус)³⁵³.

10. Мотивовані деривати, що означають тепло, світло, вогонь, репрезентовані тільки в ІАС: *буйножаре сяйво* (Яр Славутич) (у значенні «дуже теплий, гарячий, розжарений»³⁵⁴).

11. УСНАД, що означають місяць, мають іменникові основи **-бокий, -рогий**: *круглобокий* *місяць*, *тонкорогий* *молодик*.

12. Композит, що означає їжу, репрезентований лише одним УСНАД: *твердошкірий* *хліб*.

13. ІАСНАД, що вказують на ознаку за віднесенням до звучання, звукової наповнюваності (з іменниковою основою **-звук** (← *звук*)) репрезентують такі лексеми: *буйнозвук* *дитинство* (В. Малишко), *громовозвук* *слова* (М. Рильський) (у значенні «дзвінкі, звучні, потужні як грім»³⁵⁵), *повнозвук* *день* (В. Крищенко).

14. До останньої лексико-семантичної підгрупи входить ІАСНАД, що означає небо, зорі: *прекраснозорє* *небо* (А. Казка).

Напівмотивовані деривати репрезентовані УСНАД та ІАСНАД незначною мірою.

1. Напівмотивовані УСНАД, що означають рослину, її частини та плоди, мають суфікси **-аст-** (*гіллясто-*) та **-ат-** (*лапато-* ← *лапа*), їх семантика заснована на порівнянні ознак двох предметів за подібністю: *гіллястоколось* *жита*, *лапатолистий* *кленок*. ІАС також репрезентований дериватом із відповідним суфіксом: *стрільчастоверхий* *дуб* (Б.-І. Антонич). Рослину зі стеблом, що створює дзвінкі звуки, означає напівмотивований ІАСНАД *дзвінкостеблий* *саксаул* (М. Рильський).

2. Напівмотивовані композити, що означають ландшафт, водні багатства країни або краю, репрезентовані ІАСНАД із іменниковою основою **-водий**, в яких у ролі прикметникової основи виступають ад'єктиви *широкий, великий*, що вжиті у значенні «повний»: *широковода* *ріка* (М. Рильський), *великовода* *сила потоків* (П. Тичина); а також композитом *дрібнопили* *русла* (Б.-І. Антонич), що вказує на подібність мілких краплин води до дрібного пилу.

3. ІАСНАД, що означає небо, зорі, має семантику «той, який не випромінює (або майже не випромінює) тепла, не викликає відчуття тепла (про

³⁵² Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 4. — С. 464; Т. 6. — С. 684; Т. 8 — С. 550.

³⁵³ Словник поетичної мови Василя Стуса [Електронний ресурс] / [укладач Леся Оліфіренко] — Режим доступу : <http://ukrlife.org/main/minerva/slovnkykstus.htm>

³⁵⁴ Колоїз Ж.В. Тлумачно-словотвірний словник okazіonalіzmів / Ж. В. Колоїз. — Кривий Ріг : ТОВ «ЯВВА», 2003. — 168 с. — С. 21.

³⁵⁵ Там само. — С. 39.

сонце, місяць, зорі та їхнє світло, проміння»³⁵⁶): *холоднзорий* *приклад* (В. Стус).

4. Словесне поетичне новаторство є засобом оновлення мови, її поетизації, нетрафаретного, мальовничо-образного зображення у поетичному творі. В індивідуально-авторському словотворі нульовий суфікс у композитах може приєднуватися до інших, часто зовсім несподіваних іменникових основ і набувати різноманітних значень: *пахучовітрі* *стовпи* (В. Рябий) («ті, що пахнуть вітром»), *чистогрозе повітря* (М. Сингаївський) («повітря, чисте після грози») вербалізують одоративні характеристики, *повнозміста розмова* (П. Дорошко) («розмова, що має суть, змістовність»). ІАСНАД, засновані на порівнянні: *громохкословий* «*Кавказ*» (поема Т. Шевченка — О. О., О. М.) (М. Скуба) («слова поеми — як грім») *зловроге полум'я* (Ю. Клен) («полум'я, таке ж небезпечне, як злий ворог»); *тонкоспіва тінь* (В. Стус) (у значенні «той, який асоціюється з високим, тонким голосом»³⁵⁷).

Немотивовані УСНАД репрезентовані лише однією лексико-семантичною підгрупою, а саме: композити, **що підкреслюють недостатність або достатність певної ознаки порівняно з нормою** (з іменниковою основою - *вагий* (← *вага* перен. «вплив»): *легковагий* (перен. рідко. («несерйозний, нерозсудливий, те саме, що легковажний»); *легковагий* *гумористичний твір*; *повновагий* (перен. «важливий, переконливий»): *Ми б хотіли при нагоді Словом точним, повновагим* *З'ясувати, що в природі Називається зигзагом* (Д. Білоус)³⁵⁸.

Натомість немотивовані ІСНАД представлені 5-ма ЛСГ:

1. ІАСНАД, **що означають рослину та її частини**, репрезентує композит *вищоголовий*, який номінує параметричні характеристики (зокрема розміри трав «вище голови»): *вищоголові трави* (С. Стриженюк).

У поезії деривати, що означають рослину або її частину, переходять у розряд немотивованих, оскільки в основі мають метафоричне перенесення і сполучаються з іменниками, що номінують нерослини:

1) ландшафт: *повносоке все* (С. Бабій), *повнозерний світ* (М. Сингаївський); *ряснодереві вулиці* (М. Рильський);

2) шерсть тварини: *повнозерне руно* (П. Воронько);

3) відрізки часу: *повнозерні дні* (С. Колодій), *буйносоке літо* (А. Малишко);

4) абстрактні поняття: *буйноквітний вік* (Б. Стельмах), *широковіте життя* (П. Тичина);

5) звук: *грубостволий вихрип* (В. Лесич).

2. ІАСНАД, **що означають частини ландшафту**, можуть уживатися переносно. Вони репрезентовані композитами із іменниковими основами, що

³⁵⁶ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 11. — С. 117.

³⁵⁷ Колоїз Ж.В. Тлумачно-словотвірний словник okazіonalіzmів / Ж. В. Колоїз. — Кривий Ріг : ТОВ «ЯВВА», 2003. — 168 с. — С. 153.

³⁵⁸ Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 201.

номінують поняття та предмети, зовні подібні до частин ландшафту: *кучерявокручі постелі* (Б. Рубчак); *густопотокий мед* (Т. Осьмачка); *Мої рядки — з доріг і райдуг Джерельноводі, мов криниці, не з порожнечими словами* (М. Сингаївський)³⁵⁹; *дзвінкоросі ранки* (М. Корсюк).

3. ІАСНАД, що означають одяг, можуть уживатися в переносному значенні, заснованому на асоціативних зв'язках, сполучаючись із назвами неосіб, але означаючи особу, напр.: *У Переяславі священик — Ворона довгоряса — Якось в неділю зустрічає на вулиці Тараса* (Д. Білоус)³⁶⁰. У наведеному нижче реченні квітуча шипшина, якою вкрита гора, асоціюється із пишною ризою священика: *В лазурі — сонця трон. А знизу гроза витворює блискучий дощ у чорному содомі і гору облива шипшинноризу* (В. Барка)³⁶¹.

4. ІАСНАД, що означають будівельні прилади та зброю заґрунтовані на асоціативних зв'язках, зокрема це композити *ніжнолезий* у сполученні з назвою рослини *кураї* (*курай*¹ — трав'яниста степова рослина групи перекотиполо): *ніжнолезі кураї* (І. Павлюк); *тонколукий*: *І коли б не смагляві ті руки, Не ті очі сапфірні, як вічність, Не ті брови твої тонколукі, не уста, як п'янка невідкличність* (Є. Маланюк) (у значенні «дугоподібний; який нагадує тонку дуту стрілецького лука»); *стрілистощоглий Данціг* [Гданьськ — О. О., О.М.] (С. Гординський) (у значенні «місто, яке викликає асоціації з щоглою у вигляді стріли»); *буйнотонні крани*: *На Оболоні, в самім лоні, Крокують крани буйнотонні І ловлять ночами в долоні зірки* (І. Драч)³⁶² (у значенні «великі за розміром, важкі»).

5. ІАСНАД на позначення смаку: *...ти десь за край світу, як птаха моя білогруда, солодкомолока* (В. Стус)³⁶³ (у значенні «та, яка має тіло, що нагадує молоко, солодке на смак»); *прісносолий рай-Содом* (В. Верховень).

6. ІАСНАД із характеристиками за різними зовнішніми параметрами: *довгольоля Донна Пінда* (Б. Нижанківський), *слабоверхий шкід* (те саме, що ескіз) (І. Бондар-Терещенко); *гранітноступий почет* (М. Бажан), *залізнокрочий грудень* (Б. Нечерда).

Отже, дослідження СНАД із першим прикметниковим компонентом неколірної семантики виявило такі тенденції:

1) серед композитів цієї ЛСГ (як УСНАД, так і ІАСНАД) переважають мотивовані композити, зрідка трапляються немотивовані і мало напівмотивованих;

³⁵⁹ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 180–181.

³⁶⁰ Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 32.

³⁶¹ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 482.

³⁶² Колоїз Ж.В. Тлумачно-словотвірний словник okazіonalізмів / Ж. В. Колоїз. — Кривий Ріг : ТОВ «ЯВВА», 2003. — 168 с. — С. 21, 153.

³⁶³ Там само. — С. 140.

2) на морфемному шві між другою кореневою морфемою і нульовим суфіксом відбуваються певні морфонологічні явища, яких значно більше, ніж в інших СТ;

3) ця ЛСГ як в УС, так і в ІАС репрезентована значно ширше, порівняно зі СНАД із першим колірним компонентом, що пов'язано з ширшим спектром семантики передусім першої основи. В УС зафіксовано 357 одиниць досліджуваної ЛСГ, а в ІАС — 360 одиниць;

4) найчастотнішими препозиційними ад'єктивними основами УСНАД є *довго-*, *тонко-*, *товсто-*, *широко-*, *гостро-* та ін., серед малочастотних виділено 92 ад'єктивні основи. ІАСНАД цієї групи мають 190 препозиційних основ, серед яких найчастотніші — *буйно-*, *гостро-*, *широко-*, *дзвінко-*, *повно-*. Зафіксовано 119 ад'єктивних основ, що вжиті в ІАС по 1 разу; Серед УСНАД цієї ЛСГ зафіксовано 92 постпозиційні іменникові основи з найчастотнішими назвами соматичних понять *-ногий*, *-окий*, *-крилий*, *-головий*, *-лиций*, *-носий*. Малочастотними виявилися 26 субстантивних композитних основ. Найуживанішими постпозиційними іменниковими основами в ІАС є *-крилий*, *-окий*, *-чолий*, *-зорий*, *-рукий*, *-тілий*. 56 основ вжиті по 1 разу;

5) переважна більшість композитів цього СТ означають істоту за внутрішніми та зовнішніми характеристиками, а також номінують властивості рослин, якісну характеристику ландшафту, одягу та взуття, ознаки предметів, речей, механізмів, машин, зброї, небесних тіл, природних явищ, масть тварин тощо;

6) СНАД на позначення різноманітних ознак істот та неістот семантично різнопланові, мають широку сполучуваність і однаково активно реалізують свої прямі та переносні значення;

7) семантика перших основ, передаваних першим неколірним компонентом, в ІАС значно ширша порівняно з УСНАД;

8) на відміну від СНАД із першою числівниковою основою та ад'єктивною основою-кольороназвою, серед УСНАД досліджуваної ЛСГ трапляються композити з пейоративним значенням, які завжди є маркерами негативної оцінності та зневажливого ставлення і мають розмовний характер.

Вивчення структурно-семантичних та функціонально-стильових властивостей складнонульсуфіксальних ад'єктивів із першим прикметниковим компонентом дає можливість висновкувати, що застосування методу перифраз при дослідженні дериваційно-номінативних процесів в ад'єктивних складнонульсуфіксальних утвореннях дало змогу встановити синтаксичні кореляти, що визначають формальну похідність композитів, та з'ясувати семантичну похідність, а також установити відношення між твірними та похідним словом, між формантом та словотвірною основою.

В УС та ІАС виявлено 11 структурно-семантичних типів композитів з урахуванням семантико-синтаксичних зв'язків між їх компонентами на базі словосполучень, що мають в основі: 1) П + І, 2) Ч + І, 3) І + І, 4) Д + І, 5) ДПР + І, 6) ПРСЛ + Д, 7) П + ДПР, 8) П + Д, 9) І + Д, 10) ПРСЛ + І, 11) З + І. Найпродуктивнішим СТ в узусі є СТ СНАД, утворених на базі прикметниково-іменникового словосполучення (565 од.). До непродуктивних СТ увійшли типи

УСНАД, утворені на базі прикметниково-дієприкметникового, прикметниково-дієслівного, дієприкметниково-іменникового та прислівниково-дієслівного словосполучення. Подібна висока продуктивність композитів спостерігається й серед інновацій (591 од.).

Більшість твірних основ у нульсуфіксальних композитах становлять основи — назви несоматичних понять, але частотність поєднання окремих основ з нульовим суфіксом серед соматизмів — вища.

Аналіз СНАД із першим колірним компонентом виявив, що палітра кольорів, відображена першою основою, в ІАС значно ширша порівняно з узуальними дериватами.

Складнонужсуфіксальні ад'єктиви з першим прикметниковим компонентом неколірної семантики та другим іменниковим компонентом як в УС, так і в ІАС репрезентовані значно ширше порівняно зі СНАД із першим колірним компонентом, що пов'язано з різноплановістю неколірної семантики першої основи. Такі композити означають істоту за внутрішніми та зовнішніми характеристиками, а також номінують рослини, якісну характеристику ландшафту, одягу та взуття, назви предметів, речей, механізмів, машин, зброї, небесних тіл, природних явищ, масть тварин тощо.

Значна кількість нульсуфіксальних дериватів досліджуваного СТ, уступаючи в дистрибуцію з іменниками-абстрактними назвами, а також такими, що номінують явища природи, топонімі назви тощо, реалізує нове переносне образне значення — «оживлення» неживого, набуваючи в кожному разі різних значеннєвих відтінків, поповнюючи тим самим корпус епітетів. Таким чином, нульовий афікс сприяє збагаченню образної системи поетичної мови яскравими композитними утвореннями, що є носіями не лише нової семантичної ідеї, а й особливої художньої виразності.

Складнонужсуфіксальні ад'єктиви з першим прикметниковим компонентом активно вживаються в ботанічній і зоологічній метамові, утворюючи бінарні терміносполуки як економну форму подачі інформації про специфічні ознаки рослин і тварин, необхідні для їх класифікації.

РОЗДІЛ IV

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ВЛАСТИВОСТІ СКЛАДНОНУЛЬСУФІКСАЛЬНИХ АД'ЕКТИВІВ ІЗ ПЕРШИМ НЕПРИКМЕТНИКОВИМ КОМПОНЕНТОМ

4.1. Складнонунульсуфіксальні ад'єктивні деривати з першою числівниковою основою

Композитні деривати з першою числівниковою основою вже були предметом вивчення в роботах українських дослідників, зокрема З. Олійник³⁶⁴ та О. Селіванова³⁶⁵ вивчали їх у зіставленні з моделями російської мови, С. Бронікова складні слова з першою числівниковою основою розглядала у функціонально-семантичному полі квантитативності³⁶⁶. Ці деривати посідають вагоме місце серед СНАД із огляду на їх численність.

Аналізуючи такі слова в загальному масиві композитів, більшість мовознавців називає їх дериватами, що утворилися шляхом композиції основ без участі афіксів (Г. Вокальчук, Н. Гаврилюк, О. Жижома, О. Рудь та ін.). Отже, з огляду на формант, до складу якого входить нульовий суфікс, ці композити не розглядалися.

Деривати цього СТ утворені на базі синтагми «Ч + І» за структурою «Ч + І + **-о-** + **-ий**». З огляду на морфонологію такі утворення мають певну специфіку. В усіх УСНАД цього типу перша основа приєднується до другої за допомогою інтерфіксів **-о-** (з препозитивними основами *одно-, дво-, сто-, тисячо-, мільйон-, багато-*) та **-и-** (*три-, чотири-, п'яти-, шести-, восьми-, десяти-, дванадцяти-*). У цьому сенсі важко погодитися з тими вченими, які вважають, що відповідні композити «утворюються не за участі інтерфіксів, а у складному слові відмінювана форма першого слова (числівника) безпосередньо сполучається з основою другого слова (іменника)».³⁶⁷ За такого підходу порушується закономірність синтагми «Ч + І», оскільки числівник, вимагаючи певної граматичної форми іменника, стоїть у Н. в. (у початковій формі), а не в жодному іншому: *п'ять ніг* → *п'ятиногий*, а не *п'яти ніг* → *п'ятиногий*.

В ІАС (приміром у поезіях В. Цибулька, Л. Костенко, а також у текстах ЗМІ) трапляються деривати з іншими інтерфіксами (**-у-, -ох-, -е-**), що мають розмовний характер: *двуглава свиня* (В. Цибулько) (числівникова форма *дву-* є стилістично вмотивованою калькою з російської мови); *трьохпалый свист* (Л. Костенко); *трьохглавый Кабмін*. Інколи у ЗМІ та розмовному мовленні зустрічається форма *четвероногий*, де в ролі першої числівникової основи

³⁶⁴ Олійник З. П. Складні слова з початковим нумеративним компонентом в сучасних російській та українській мовах / З. П. Олійник // Проблеми словообразовання русского и украинского языков : [сборник статей]. — Киев–Донецк : Издательское объединение «Вища школа», 1976 — С. 144–151.

³⁶⁵ Селіванова О. О. Складне слово: мовні моделі світу (основи зіставної композитології російської та української мов) / О. О. Селіванова. — Черкаси : Вид-во ЦНТЕІ, 1996. — 297 с.

³⁶⁶ Бронікова С. А. Функціонально-семантичне поле квантитативності в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» [Електронний ресурс] / С. А. Бронікова — Одеса, 2004. — 17 с. — Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/inode/6727.html>

³⁶⁷ Азарова Л. Є. Складання як один із способів словотвору : [моногр.] / Л. Є. Азарова, Н. Й. П'яст. — Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2005. — 123 с. — С. 19.

замість необхідної основи **чотири-** вживається збірний числівник **четверо-** як калька з російської мови: *А що ж робити напівголодній одинокій бабусі, останньою радістю для якої є четвероногий друг?* ІАС позначений і такими незвичними дериватами: *Двоєдушні всі ви і злі, тричі прокляті куркулі. На дитині це позначилось — двоєликою народилась* (Л. Костенко). В ІАН — *двойлезі очі* (Л. Костенко).³⁶⁸

В ІАН, окрім СНАД, утворених на базі синтагми «Ч + І», трапляються композити, що творяться за оказіональними структурами: *Навіть найтихіша річка в нього трепетом прошита. А колюча груша дичка вся кругом мільйоночита...* (П. Тичина)³⁶⁹ (немотивований СНАД **мільйоночитий** зі значенням «той, який викликає дуже багато думок, вражень» має постпозиційну дієслівну основу **-читий**, що порушує правила синтактики української мови).

Умовно до утворень на базі «Ч + І» відносимо слова з першим компонентом **мільйонно-** (від порядкового прикметника **мільйонний**), бо вважаємо, що словотвірні значення і в ІАСНАД з препозиційною числівниковою частиною **мільйоно-** (**мільйонокрилий** *огонь*, **мільйонолиця** *столиця*, **мільйононога** *армія* та ін., що утворені від кількісного числівника **мільйон** за допомогою інтерфікса **-о-** або без участі сполучної голосної — **мільйонсилий** *ураган* (М. Семенко)³⁷⁰), і деривати з прикметниковою основою **мільйонно-** (**мільйонноголоса** *течія*, **мільйоннолиций**, **мільйонноокий** *світ*, **мільйоннонога** *юрба* та ін.) — подібні, бо ці композити мотивуються перифразою «той, що має мільйон чогось» чи «той, що має мільйонний вияв чогось»: і там, і там актуалізується сема «дуже багато», «дуже великий».

Досліджувані УСНАД із першим числівниковим компонентом мають 15 препозитивних основ, частотність яких така: **одно-** (16 одиниць), **дво-** (14 од.), **сто-** (10 од.), **чотири-** (9 од.), **три-** (8 од.), **тисячо-** (5 од.), **багато-** (4 од.), **п'яти-** (3 од.), **шести-** (2 од.), **восьми-**, **десяти-**, **дванадцяти-**, **много-**, **мало-** (по 1 од.). Зафіксовані ІАСНАД мають майже ті самі препозиційні основи, що й узуальні, але шкала частотності їх дещо інша: **сто-** (22 од.), **много-** (10 од.), **дво-**, **мільйон(н)о-** (по 9 од.), **тисячо-** (8 од.), **семи-** (**сьоми-**) (6 од.), **три-** (5 од.), **чотири-**, **багато-** (по 4 од.), **одно-**, **п'яти-** (по 3 од.), **шести-**, **восьми-** (по 2 од.), **дев'яти-**, **десяти-**, **двадцяти-** (по 1 од.).

Отже, в УС більш поширені числівникові компоненти на позначення чисел *один, два, три, чотири*, що пов'язано з прагматичною необхідністю відображення будови певних предметів, явищ. В ІАС найбільш поширеними є

³⁶⁸ Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 48, 187; Пономарів О. Культура слова: мовностилістичні поради. Привабливість і підступність паронімів / [Електронний ресурс] / О. Пономарів. — Режим доступу: <http://ponomarov-kultura-slova.wikidot.com/paronimy#toc48>; Короткий словник неологічної лексики Ліни Костенко і Миколи Вінграновського / Цапук І. В., Вокальчук Г. М., Браун А. І., Максимчук В. В. // Словотворчість шістдесятників. Ліна Костенко, Микола Вінграновський : [збірник наук. праць] — Острого, 2010. — С. 138–169. — С. 109.

³⁶⁹ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С. 94–491. — С. 279.

³⁷⁰ Там само.

складові **сто-, много-, мільйонно-, тисячо-**, це пов'язано не з конкретним означуванням числа, а з їх метафоризацією, переносним їх вживанням у значенні необмежено великої кількості.

Серед УСНАД із числівниковим компонентом зафіксовано 29 других іменникових основ. 16 із 29-ти містять сему «соматичне поняття», решта — вказують на ознаку за віднесенням до частин рослини, ландшафту, частин архітектурних споруд і будівель, міри довжини і площі, звучання, частин механізмів, інструментів, зброї, частин меблів, до виміру міцності, сили тощо. ІАСНАД (54 іменникові основи) мають у своєму складі ті самі іменникові компоненти, що й УСНАД. З основами, що існують в УС, збігається 21 основа: **-бокий, -водий, -вухий, -главий, -головий, -голосий, -горбий, -звукий, -зерний, -зубий, -копитий, -крилий, -ликий, -листий, -лиций, -ногий, -окий, -палій, -рукий, -силий, -языкий**, а також виявлено 33 основи, яких не існує в УС: **-веслий, -весний, -воротий, -вужий, -горлий, -гривий, -громий, -грудий, -дзьобий, -жалий, -жерлий, -жилий, -зикий, -зорий** (← *зір, зоря*), **-іскрий, -кльовий** (-клювий), **-лапий, -лезий, -лобий, -мислий, -озерий, -орлий, -рікий, -ротий, -стопий, -стукий, -тілий, -трубий, -фарий, -хвилий, -хвостий, -читий, -щоглий**.

Зазвичай СНАД, як узуальні, так і індивідуально-авторські, компонуються з двох твірних основ, але серед ІАСНАД із числівниковою основою трапляються й трикомпонентні okazіоналізми. Як зазначає О. Жижом, для таких утворень у семантичному відношенні характерне збільшення інформації на одну одиницю плану вираження. Складові подібних утворень доповнюють одна одну, виникає своєрідне співіснування назв кількох взаємоуточнювальних якостей: «*Нехай в твоїй кни **стобальнобасим** маревом впаде прокльон мій...*» (А. Григоренко).³⁷¹ Серед ІАСНАД зафіксовано два трикомпонентні деривати з першою та другою числівниковою основами: *І знов живе, лютує звір **Стотисячоголовий!*** (М. Вороний)³⁷² (комполит **стотисячоголовий** утворений за регулярними мовними моделями); *Лиш подив-спів Весни зростав І всіх в симфонії єднав **Кількамільйоновоголосій*** (А. Казка)³⁷³ (в основі ІАСНАД **кількамільйоновоголосий**, до якого можна застосувати перифраз «*той, що має кілька мільйонових голосів*», лежить okazіональна сполучуваність слів — прикметник «*мільйоновий*» в українській мові не існує). Ці семантично ускладнені композити є оригінальним художнім засобом твору, виконують експресивно-оцінні функції.³⁷⁴

³⁷¹ Жижом Оksa. Роль okazіональних прикметників у формуванні поетичного дискурсу / Оксана Жижом // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / [укл. А. Загнітко (наук. ред.) та ін.] — Донецьк : ДонДУ, 2009. — Вип. 18. — С. 156–161. — С. 159.

³⁷² Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 64.

³⁷³ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С. 94–491. — С. 245.

³⁷⁴ Жижом Оksa. Роль okazіональних прикметників у формуванні поетичного дискурсу / Оксана Жижом // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / [укл. А. Загнітко (наук. ред.) та ін.] — Донецьк : ДонДУ, 2009. — Вип. 18. — С. 156–161. — С. 159.

4.1.1. Мотивовані СНАД, що у другому компоненті містять сему «соматичне поняття», зазвичай номінують: 1) звичайний (нормативний) зовнішній вигляд людини, тварини; 2) аномальний (анормативний) зовнішній вигляд людини, тварини; 3) ознаки міфічних та фантастичних істот.

Серед СНАД, що означають зовнішній вигляд людини, тварини, переважають деривати, які вживаються у прямому значенні, підкреслюючи нормативні анатомічні показники істоти, при цьому кількість констатується безвідносно до оцінки. Є й такі, що вказують на невідповідність анатомічній нормі, тобто означають певну фізичну ваду істоти, що супроводжується конотацією з негативною оцінкою.

У мовознавстві існує думка, що кількісні композити з першою частиною **одно-** мають значення одиницності й виступають як поняття норми та її виміру. Одиничність у композитах зіставляється з парністю (основи **одно-** ↔ **дво-**) або точною кількістю, більшою за **один** (де є основи **дво-**, **три-** та ін.).³⁷⁵ Наприклад, у природі існують тварини, що мають одне або чотири ока, різну кількість пальців, ніг, горбів, дзьобів тощо, тому відповідні СНАД **одноокий**, **чотириокий**; **однопалий**, **двопалий**, **трипалий**, **п'ятипалий**; **чотириногий**, **восьминогий**, **десятиногий**; **одногорбий** та **двогорбий**, **однорогий** і **дворогой** та ін. у дистрибуції з іменниками, що номінують істоту, співвідносяться з анатомічною нормою: *Риби, як правило, мають по два ока. Іноді серед них зустрічаються однооки. Нещодавно в прісних водах Середньої і Південної Америки виявлені чотириоки риби (з журналу); Харчується двопалий лінивцеві листям, плодами, пташиними яйцями, а трипалий — лише тропічною рослиною цекропією (з журналу); Восьминогий восьминіг в морі плава краще всіх! Та не може бідолага по землі ходити (О. Орач); п'ятипалий пес (Р. Лихограй), панголін чотирипалий; десятиногий молюск, рак тощо.*³⁷⁶

УСНАД **двоногий** у сполученні з іменником *створіння*, позначаючи людину, містить підкреслено негативну оцінку: *Є сотні тисяч, а то й мільйони двоногих створінь, ... [які] за ціле життя не переживають ні одної такої години, як наші довгі дні, тижні, місяці, роки (М. Ірчан)*³⁷⁷. Композит **чотириногий**, сполучаючись зі словом *друзі*, навпаки, вживається стосовно тварини як епітет із підкреслено позитивним забарвленням: *Кінь чутливий до найменшої фальші і нещирості, але у Лікарівці я не зустрічав жодної людини, котра б не любила своїх чотириногих друзів так, як тільки можна любити дороге і миле створіння. (В. Ганецький).*

Ад'єктивні композити **одноголовий (одноглавий)** та **двоголовий (двоглавий)** у дистрибуції з іменниками *птиця* або *орел* вживаються в геральдиці, напр.: **двоголовий (двоглавий) орел** — державний герб Російської монархії з XV ст. до 1917 р. та на сьогодні. У сполученні зі словами *орел (орли)*, *птиця*, *крук*, *звір* і под. відповідні композити можуть ставати контекстуальними

³⁷⁵ Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 212.

³⁷⁶ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 5. — С. 636; Т. 10. — С. 266; Т. 11. — С. 368.

³⁷⁷ Там само. — Т. 2. — С. 223.

маркерами негативної оцінки: *Обскубаний, одноголовий птах* (М. Бажан); *І кружляє наді мною орел... Двоглавий...* (Л. Костенко); *Горді двоголові орли на стінах попускали крила, як мокрі курки* (В. Еллан (Блакитний)); *Клює нам очі цей двоглавий крук. І мов якийсь і покруч, і прислужник, Вгодований, зманіжений байстрюк, Та не на борошно — для дерті суржик...* (В. Пазинич). З яскравим оцінним значенням символу Російської імперії вживаються ІАСНАД **дводзьобий** і **двоклювий (двоклювий)** орел (орли) чи беркут. Негативна оцінка особливо посилюється у сполученні калькованого прикметника з назвою птаха-хижака беркута як символу агресії: *Може, уздріли, як беркут двоклювий Хижо видзьобував літери з мови..?* (Б. Олійник). УСНАД із основою **-главий** можуть виступати в переносному значенні «той, хто стоїть на чолі кого-, чого-небудь»: *Необхідні зміни до Конституції, бо якщо залишити так, як є, то дво- або триглавий уряд, або три-чотири паралельні уряди — це дорога до дестабілізації...*³⁷⁸

ІАСНАД із другою іменниковою частиною **-палий**, уживаючись із різними іменниками, що мають конкретне та абстрактне значення, але не пов'язані з поняттям «істота», можуть набувати переносного значення, беручи участь у формуванні порівнянь, у створенні образності на ґрунті метафоричної асоціативної мотивації: *п'ятипалий листок* (П. Мовчан); *...я загадав тобі нині лапасту десятипалу сніжину* (В. Затуливітер); *За мною ходить семипала смерть...* (Е. Андієвська).³⁷⁹

Сему «незвичний вигляд істоти» мають **мотивовані** УСНАД та ІАСНАД із другою іменниковою основою **-ногий, -рукий, -палий, -вухий, -окий, -рогий, -лапий, -грудий** та ін., що не співвідносяться з анатомічною нормою, вказуючи на фізичні вади, ознаку за аномаліями кількості частин тіла (переважно кінцівок) та реалізуючи у сполученні з іменниками — назвами істот певну прагматику висловлювання — негативну оцінку з відповідною емотивністю: *одноногий каліка* (М. Бажан), *скалічена тринога коняка* (П. Мирний); *шестиногий пес* (П. Загребельний); *однорукий смерд* (А. Хижняк), *чотирирука дівчинка, чотирипала, шестипала людина, дитина; шестипалі кицьки; десятипала рука* (В. Барка); *одновухий начальник тюрми* (П. Козланюк), *одноокий рибалка* (І. Римарук); *семиока птаха* (І. Лучук);

³⁷⁸ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 2. — С. 220; Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 171; Костенко Ліна. Берестечко. [Електронний ресурс] / Ліна Костенко // Мир поезії 2009—2011. — Режим доступу : <http://mirpoezylit.ru/books/7017/112/>; Пазинич Василь. Поезія [Електронний ресурс] / Василь Пазинич // Блог «Слово наше рідне — слово українське!» — 7 березня 2009. — Режим доступу : <http://slovokalinove.blogspot.com/2009/03/blog-post.html>; Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 178; В Україні реанімують авторитаризм? [Електронний ресурс] // АРАТТА. Український національний портал. — 05 листопада 2011. — Режим доступу : http://www.aratta.org.ua/news_ua.php?id=5199

³⁷⁹ Затуливітер Володимир. Біле-біле. [Електронний ресурс] / Володимир Затуливітер. // журнал «Вітчизна» — 2004 — №1–2. — Режим доступу : http://vitczyzna.ukrlife.org/1_2_04zatuly.htm; Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 202.

однорога червоно-бура корова (М. Стельмах); *однолапий пес* (І. Римарук); *чотиригруда жінка* (Ю. Клен).

Прикметники, в основі семантики яких лежить ознака за невідповідністю нормі, тяжіють до розвитку переносного образного значення з негативною оцінністю: *Висять налицини й забрала в моїй робітні на стіні, і ходить холод шестипалий угору й вниз по крутизні* (П. Мовчан)³⁸⁰.

Деривати, що номінують ознаки міфічних та фантастичних істот теж належать до **мотивованих**, але стоять на периферії мотивованості через ірреальність означуваного. Аналізовані композити, сполучаючись з іменниками-назвами міфічних істот (*бог, демони, гад, людоджер, змії (змія), звір, мара, пес, біси, потвора, гадина* тощо), уживаються як художні засоби, зазвичай епітети, та мають особливу конотацію, породжену асоціаціями, і носять характер алюзій, уособлюючи значення агресії, біди, а тому завжди виражають негативну оцінку: *одноокий циклопи* (М. Рильський); *...двотілий бог Ерос шепоче* (В. Неборак); *Надходив ворог двоголовим звіром, Два голоси із пащек двох ревли* (М. Рильський); *Цербер потворний, звір триголовий* (М. Зеров); *п'ятиголовий Звий* (В. Рубан), *бісище, восьминогий перукар* (Е. Андієвська); *Королівні він миліший ніж шестиголовий змії, для людини змії цей гірший, ніж убийця-лиходій* (В. Гренджа-Донський); *Вдячна я за це спіткання, та рятуйся, друже мій, бо прийде із полювання дев'ятиголовий змії* (В. Гренджа-Донський); *Я вернуся вовком на круги своя. Кидається в ноги шаліюча хаща, І жало ковтає триока змія* (Р. Скиба); *Там далеко деє планета, Де пасеться фіалкорова, Їсть траву голубу й співає. Перламутрово-загадково. Це планета моєї втечі, Там я буду самим собою — Шестиногий, блакитноплечий, З оком лагідним над губою* (Юрко Позаяк).³⁸¹

Мотивовані ад'єктиви з постпозиційним компонентом **-крилий** можуть уживатися як у прямому значенні для означення міфічних істот (*серафимів, ангелів (янголів), херувимів* та ін. («Роман Бабовал або **Однокрилий Янгол**» (назва монографії П. Сороки); *шестокрилі ангели* (В. Гренджа-Донський); *шестикрилий оборонець* (В. Барка)), так і входити до складу метафори, репрезентуючи позитивно забарвлений поетичний образ, навіяний красою лету птахів чи біблійним образом серафима: *однокрилі сосни* (В. Стус) (перифраз «той, що схожий на одне крило птаха»); *чотирикрилий вітер*; *Пам'ятай, рідний край, Де ходили ми, згадай, Ясна зоре І п'ятикрилая, Нашу дружбу обнімай!* (А. Малишко) (порівняння гострих кінців п'ятикутної зірки, що в радянський період уособлювала СРСР, з п'ятьма крилами птаха); *Чотири сонця відгорять вгорі, чотирикрилий день відмайоріє* (В. Стус); *шестикрила осінь*

³⁸⁰ Мовчан Павло. Уривки з поеми про Т. Г. Шевченка. [Електронний ресурс] / Павло Мовчан // Українська поезія на Ваших долонях. — Режим доступу : <http://allpoet.ru/ukr/author/75/9678/index.php>

³⁸¹ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 5. — С. 636; Т. 10. — С. 256; Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 179; Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 64, 70, 145.

(Л. Гавур); *шестикриле* небо (В. Барка); *шестикрилий* лет (П. Мовчан); *Щокут — світи, хоч загубивсь сполучник, Й цеглина кожна — зоряна туманність, Що зрівноважує роз'єднані частини. Де — крізь віки — із балюстрад — востаннє На білі ромби — восьмикрилий погляд* (Е. Андіївська).³⁸²

Досить часто у стилі художньої літератури, зокрема в поезії, до складу епітетів уходять деривати цієї групи, що в дистрибуції з відповідними іменниками беруть участь в «оживленні» неживого, несучи в основному позитивну оцінність. Зокрема в основі семантики композита *тридзобий* у дистрибуції з іменником *блискавиця* лежить порівняння — схожість блискавки на дзоб птаха: *тридзоба блискавиця* (*блискавка*), а здатність сонячного світла проникати у різні місця, тим самим нагадуючи істоту, яка все бачить, означає ад'єктив *семиокий*: *Потужна помпа, семиокий промінь, Торкнув поверхню, — й шиби — форму стулок* (Е. Андіївська)³⁸³.

Напівмотивовані деривати семантично розгалужені, тому серед них дуже важко виділити лексико-семантичні підгрупи.

До напівмотивованих відносимо УСНАД *однокрилий, однокопитий, шестикрилий*, що вказують не на кількість частин тіла тварини, а на парність, зокрема композитний прикметник *однокрилий* (у 2-ому значенні) подається в СУМ із відповідною галузевою ремаркою «ент.» (ентомологія) — «той, який має одну пару крил»³⁸⁴. На відповідність анатомічній нормі може вказувати також композит із першою числівниковою основою *шестикрилий* (який має три пари крил) у сполученні з іменником-дистрибутом *жук*: *А вітряк — немов жук шестикрилий* (О. Ведміцький). СНАД *однокопитий* має відмінну від формальної семантичну похідність і вказує на форму копита (суцільність, нероздвоєність), вживається лише як термін (*Кінь — велика свійська однокопита тварина*).

Іронічну, жартівливу оцінку містить УСНАД *чотириокий* стосовно людини, яка носить окуляри: *Та чорт його збагне, цього чотириокого шибайголову* (Ю. Бедзик)³⁸⁵.

Н. Клименко звертає увагу на розгалужену сітку композитних прикметників, що дають кількісну оцінку явища, дії, тобто виражають кількісний вимір ступеня виявлення чого-небудь. Багато з них у той чи той спосіб запроваджують поняття норми та її виміру, оцінки відповідного явища, здійснюваного в певному діапазоні, тому дослідниця пропонує їх називати кількісно-оцінними. У розглядуваному масиві слів кількісні ознаки, як зазначає Н. Клименко, репрезентовано значеннями: точна і невизначена кількість. У сферу слів, що виражають значення точної кількості, потрапляють композити з основами власне кількісних числівників *одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-*,

³⁸² Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 44-45, 71, 99, 126, 154.

³⁸³ Там само. — С. 15, 170.

³⁸⁴ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 5. — С. 635.

³⁸⁵ Там само. — Т. 11. — С. 368.

шести-, восьми-, десяти-, дванадцяти-, неозначеної кількості — композити з основами власне кількісних (**сто-, тисячо-, мільйонно-**) та неозначено-кількісних числівників (**багато-, много-, мало-**). Головним аспектом розгляду цих композитів є встановлення співвідношення основ за вираженням оцінних значень і завдяки цьому з'ясування семантичної специфіки композиції основ, що словотворчими засобами оформляє значення кількості. Ця думка розвивається і в дослідженні О. Рудь, яка зазначає, що для числівникових основ **сто-, тисячо-, мільйонно-** в оказіональних композитах характерна нейтралізація значення точної кількості.³⁸⁶

Саме через це варто відносити композити, об'єднані семою неозначеної кількості, до **напівмотивованих** дериватів. До них можна застосувати перифрази «з великою кількістю соматизмів». Виступаючи показником гіперболізації явища, вони можуть виражати як виразну негативну оцінність: *Держить тебе оця страшна тюрма, Немов змія **стоглава** і **сторука*** (Б. Лепкий); *Нудьга мене гризе, мов гадина **стоуста*** (А. Кримський); так і позитивну: *Лунають поклики, промови, **Перейняті**; одним чуттям, І натовп **тисячоголовий** Живе об'єднаним життям* (М. Вороний).³⁸⁷ УСНАД із першими неозначено-кількісними числівниковими компонентами **багато-** і **мало-** за мотиваційними відношеннями слід було б віднести до мотивованих, однак семантика невизначеності числа зближує їх із напівмотивованими дериватами на зразок **стоглавий, тисячорукий, мільйононогий**. Вони утворюють перехідну (дифузну зону) між мотивованими і напівмотивованими дериватами, оскільки за формальними критеріями вони мотивовані, а за суто семантичними — напівмотивовані.

Подібна семантика простежується і в дериватів **стоокий** і **сторукий**, що сполучаються не із назвами істот, а з іменниками, що номінують їх сукупність. Вони перефразовуються реченням «те, що має багато очей, рук»: *Христя.. пішла до брами, почувавши, що **стоока** купа людей більше нікуди і не дивиться, як на неї* (Панас Мирний); *Похмуро слухають ополісті дуби, А промінь ватр глитає ніч-прожера; Затислись щелепи в **сторукої** юрби* (І. Багрянний). УСНАД **сторукий**, уживаючись у переносному значенні, набуває семантики «який може багато зробити, встигнути та ін.»: *Понад усе люблю сіяти, садовити, плекати, щоб росло. Тоді я **сторукий*** (О. Довженко).³⁸⁸

³⁸⁶ Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 191–192; Рудь О. М. Структура, семантика та функціонування складних прикметників в українській поетичній мові ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Рудь. — К., 2002. — 21 с.

³⁸⁷ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 431; Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 9. — С. 740. Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та діеприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 124.

³⁸⁸ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 9. — С. 730, 738; Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та діеприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 247–248.

Напівмотивованість УСНАД *стоокий, стовухий, столиций, тисячоокий і мільйонноокий* та ІАСНАД *многоокий, стомислий* пояснюється асоціативним розвитком значення неозначено великої кількості в напрямку до виникнення нової властивості «пильний, всевидючий, той, який усе бачить, усе знає», що підтверджується контекстом, апеляцією для прецедентних імен: *А був би ти стоокий подібно Кассандрі, А був би ти стоустий, немов Заратустра. Тепер ти стовухий, тож слухи* (Н. Неждана); *Звідки я сил наберу? Я не стерплю, коли б навіть був я Тисячоокий і міг, ніби Аргус, дивитись позмінно* (М. Зеров). При цьому спостерігається явище персоніфікації означуваного предмета: *Перед вікном каштан високий цвів і був він всевидючий і стоокий, і розпирив його всесильний гнів* (Ю. Клен); *По днях і по ночах, в пожарах, в білих росах, Де поля зелен клин і неба течія, Мільйонноока і мільйонноголоса. Ти дума й знамено, напутнице моя* (А. Малишко); *На срібнім березі Дніпра Слов'янства золота столице, світанку мови і добра, Вікно у світ стооке і столице...* (М. Вінграновський). Подібне «оживлення» супроводжує і сполучуваність з назвами абстрактних явищ: — *Горе наше сторуке і стооке, але воно ніколи не бачить панів і не шарпає їх, як нас [кріпаків], своїми пазурами* (П. Кочура), ...*Від скорботи розлогої до стоногих турбот...* (І. Драч); *Крик стоустий, молінь столобих ти рука* (В. Стус). ІАН *мільйоннорукий* означає помсту, що здійснюється багатьма руками, тобто великою кількістю людей: *На сполох вдарить у цю мить! Я — помста вже мільйоннорука Без тебе й сонце хай згорить!* (М. Данько). На силу, владу та могутність указує композит *тисячорукий*, що вживається у переносному значенні: *Не вітри в польоті верховодять й не якийсь тисячорукий перст?!* (А. Таран).³⁸⁹

Ад'єктивний композит *многоокий* у дистрибуції з іменником *вулиці* уособлює численне населення на вулицях багатолюдних міст: *І гомін вулиць многооких, Як плеск немовчної води, І ратних подвигів високих Та болю смертного сліди...* (М. Рильський). В основі семантики прикметника *многогривий*, що сполучається зі словом *море*, лежить порівняння гребенів хвиль з гривами коней: ...*бунт розгнуданих казок про нездоланне многогриве море* (Р. Бабовал).³⁹⁰

Дивовижні фізичні та розумові здібності фантастичних істот чи істот, уподібнених до них фантазією автора (здатність швидко пересуватися, усе бачити, помічати, чути, мати надзвичайні розумові здібності), позначають відповідні ад'єктиви в сполученні з іменниками, що номінують назви нереальних істот, зокрема *селеніти* [істоти, що населяють Місяць —

³⁸⁹ Колоїз Ж.В. Тлумачно-словотвірний словник okazіonalіzmів / Ж. В. Колоїз. — Кривий Ріг : ТОВ «ЯВВА», 2003. — 168 с. — С. 80, 147.; Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 9. — С. 730; Т. 10. — С. 127; Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 27, 76, 161; Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 434–435, 446.

³⁹⁰ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 281–282.

Г. Вокальчук], *кібер, демони та ін.: Серед зимних пустинь **многоокі** ідуть селеніти...* (М. Рильський); *Ні космос, ні кібер **стомислий** ... досі мені не відкрили: Чому на чужому полі, Хоч сонце й пече доволі, А мені холодно?* (Б. Олійник); *Тільки десь у полі глухо знову вітер-завірюха, знову демони **стовухі**: «О, ми чуєм, ми чатуєм.»* (Ю. Клен).³⁹¹

Композит **мільйонноокий** у дистрибуції з іменниками *неба течія* вжитий у значенні «здатний усе помічати; пильний, всевидючий»: *По днях і по ночах, в пожарах, в білих росах, Де поля зелен клин і неба течія, **Мільйонноока** і мільйонноголоса. Ти дума й знамено, напутнице моя* (А. Малишко). Ад'єктивний композит **многоокий** у дистрибуції з іменником *вулиці* уособлює численне населення на вулицях багатолюдних міст: *І гомін вулиць **многооких**, Як плеск немовчої води, І ратних подвигів високих Та болю смертного сліди...* (М. Рильський). В основі семантики прикметника **многогривий**, що сполучається зі словом *море*, лежить порівняння гребенів хвиль із гривами коней: *...бунт розгнуданих казок про нездоланне **многогриве** море* (Р. Бабовал).³⁹²

Іменники, що вступають у дистрибуцію з композитами **стоокий, сторукий, стоногий, столобий**, можуть номінувати абстрактні поняття й залежно від контексту реалізують нове переносне образне значення — «оживлення» неживого: — *Горе наше **сторуке** і **стооке**, але воно ніколи не бачить панів і не шарпає їх, як нас [кріпаків], своїми пазурами* (П. Кочура), *...Від скорботи розлогої до **стоногих** турбот...* (І. Драч); *Крик **стоустий**, молінь **столобих** ти рука* (В. Стус). ІАН **мільйоннорукий** означає помсту багатьма руками, тобто великою кількістю людей: *На сполох вдарить у цю мить! Я — помста вже **мільйоннорука** Без тебе й сонце хай згорить!* (М. Данько). Синекдоха спостерігається у словосполученні **мільйонностопий** *чобіт*, де іменник *чобіт* уособлює американську армію, а композит **мільйонностопий** указує на незліченно велику кількість ніг солдат, що взуті в солдатські чоботи: *...у груди вам впершись, **мільйонностопий**, зоряний, американський чобіт наліз* (Б. Ясенський).³⁹³

На думку Ж. Колоїз, композит **стозорий** набуває значення «значний за глибиною, силою; великий», причому друга іменникова основа має семантику «зоря»: *В душі моїй сила **стозора**, — бушуй ти, натхнення, бушуй!* (П. Тичина). У значенні «такий, що може усе витримати, сильний, незламний» ужито композит **стожилий**: *Ще воля, як шпилі з колоратур, — Всі світу сторони,*

³⁹¹ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії XX століття // Авторський неологізм в українській поезії XX століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С. 94–491. — С. 282, 431, 435.

³⁹² Колоїз Ж. В. Тлумачно-словотвірний словник okazіonalіzmів / Ж. В. Колоїз. — Кривий Ріг : ТОВ «ЯВВА», 2003. — 168 с. — С. 80; Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії XX століття // Авторський неологізм в українській поезії XX століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С. 94–491. — С. 281–282.

³⁹³ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 9. — С. 730; Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії XX століття // Авторський неологізм в українській поезії XX століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С. 94–491. — С. 278, 434–435; Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 161.

*квадрат **стожилий*** (Е. Андіївська) (*квадрат* у значенні «сторони світу» — О. О., О. М.).³⁹⁴

На схожість мови полум'я з соматичним поняттям, а саме руками людини, крилами птаха, формою язика вказують ІАСНАД ***багаторукий, мільйонокрилий, стоязиковий***, що вступають у дистрибуцію з іменниками полум'я та огонь: *...але й вона (біла кора) не шкварчить, чорніючи, закручуючись в обіймах багаторукого полум'я* (Ю. Завгородній); *Нема такої сили, Щоб нашу правоту перемогти. Щоб нам огонь згасить мільйонокрилий* (М. Рильський); *Над полум'ям червоним **стоязиковим** Вже лагодить [солдат] похідний казанок* (І. Нехода); *Хлюпає полум'ям день, бризка вогнем і вітрами, вогнем червоних дерев, вогнем **стоязикової** хмари* (І. Калинець).³⁹⁵

Композитні прикметники з іменниковими основами ***-ликий*** і ***-лиций*** зазвичай уживаються як синоніми. Основу старослов'янського походження ***-ликий*** мають 5 СНАД: ***одноликий, дволикий, столикий, багатолікий*** і ***многоликий***, а основа соматичного характеру ***-лиций*** фіксується лише в дериваті з першою числівниковою основою ***дво-***. Композити з іменниковими основами ***-ликий*** і ***-лиций***, сполучаючись з іменниками різної семантики, вживаються завжди у переносному значенні й маркують негативну оцінність. Стосовно композитів ***одноликий, дволикий*** і ***дволичний*** у мовознавстві існує думка, що вони виявляють суттєві семантичні розходження, розвиваючи метафоризовані чи переносні значення. Відповідні композити ніби розгортають метафору, закладену у фразеологізм ***Дволикий Янус: Я пройду! Проповзу! Я прорвуся крізь капкани охоронки під мури в'язниць, під дволику єлейність церков Підкладу своє серце, заряджене ураганом, І своїми ж руками рвону вибухове кільце!*** (Б. Олійник); *Присядьмо при ногах днедавної криниці і викиньмо на дно обман подоб безликих, — нехай з цяминня чорними дір'явими очіцями в судомі вигляне судьба дволика* (Б. Бойчук); ***одноликий*** — «позбавлений індивідуальності» (*Світ для манкурта — одноликий світ. Навіщо родовід і рідна мова?*) (Л. Паниченко).³⁹⁶

УСНАД ***столикий, багатолікий*** і ***многоликий***, а також ІАСНАД ***мільйонолікий, мільйонноокий, мільйонноокий*** та ***мільйоннорукий*** вступають між собою в синонімічні зв'язки і мають інтегральну сему «сукупність осіб»: ***столикий*** колектив, ***багатолікий*** народ, ***многоликий*** натовп; *Столице, нині ти мільйоноліця* — мільйони стертих мідяків (М. Розумний); ***Мільйонноокий***

³⁹⁴ Колоїз Ж.В. Тлумачно-словотвірний словник okazіonalіzmів / Ж. В. Колоїз. — Кривий Ріг : ТОВ «ЯВВА», 2003. — 168 с. — С. 146; Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 76.

³⁹⁵ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 278; Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 9. — С. 741; Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 234.

³⁹⁶ Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 194, 210; Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 61, 216; Паниченко Людмила. Маркунтам. [Електронний ресурс] / Людмила Паниченко // UA Zone. — Режим доступу : <http://poetyka.uazone.net/default/pages.phtml?place=panychenko&page=panychenko05>

[про світ — Г. Вокальчук], *не кривись, не дивись...* (В. Шпак); *Прямуючи дорогою творчих днів йде мільйононога армія бійців...* (О. Рохович); *Прапор партії тримає кляс* (у значенні «робочий клас») — *мільйоннорукий...* (О. Рохович).³⁹⁷

Ад'єктивні композити *столикий, багатоликий і багатоликий* уживаються в переносному значенні, до них можна застосувати перифраз «який виявляється в різних формах; різноманітний». Ці композити є засобами створення як негативної, так і позитивної характеристики зображуваних явищ: *І тінь моя країною бреде. Столика тінь оця, І не зустріла ще ніде Зачинені серця..* (М. Бажан); *В основі його [С. Жураховича] творів лежать більш чи менш значні явища нашого різноманітного, багатолікого життя* (з журналу); *Рідний народе, воїне мій багатоликий!* (Л. Забашта).³⁹⁸

Уступаючи в дистрибуцію з іменником *бог*, ІАСНАД *столиций* уживається в переносному значенні й набуває семантики, схожої із семантикою УСНАД *багатоликий* «нещирий, хитрий, здатний швидко змінювати подобу, думки, вчинки», і є засобом створення негативної характеристики: *Прив'язані до пнів, попутані вітри й бог ляку столиций, хитрий бог, що все нове обличчя має* (Б.-І. Антонич). Додаткового значення «хитрий, схожий на підступного звіра — хортицю (самицю хорта, мисливського собаки)» набуває композит *мільйоннолиций*: *влада читає наші сповіді як соже але не так як ми їх писали так — політика-сука але це найплodючіша сука з усіх сук література не навчилася творити таких сюжетів як ця хортиця мільйоннолиця стереже своє лігво не склепивши віч день і день ніч і ніч* (В. Цибулько) (у прикладі збережено орфографію і пунктуацію автора). Іменник *столиця* і композит *столиций*, який ужито в значенні «великий за обсягом, з якого багатьом щось видно», утворюють параномазію: *На срібнім березі Дніпра Слов'янства золота столице, світанку мови і добра, Вікно у світ стооке і столице...* (М. Вінграновський).³⁹⁹

О. Рудь зазначає, що в українській поетичній мові частовживаними є складні прикметники, другий компонент яких містить сему «очі», тобто двоосновні слова з другою основою *-окий*, рідше *-зорий*. Поєднання з числівниками, що номінують аномальну кількість очей, притаманне саме поетичному стилю, оскільки при цьому створюється незвичайний образ: *Семизорий звір правду йому співав...* (Б. Рубчак). Композит *стозорий* (друга основа вжита у значенні «очі, зір») у дистрибуції з іменником *зорі* контекстуально набуває значення «пильний, всевидючий», утворюючи

³⁹⁷ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 278.

³⁹⁸ Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 221; Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1. — С. 81, Т. 4. — С. 766.

³⁹⁹ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 434; Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 27.

параномазійне словосполучення: *Зорі **стозорі** ви що — телепати? Чого ж ви так дивитесь в душу мою?! (Л. Костенко).*⁴⁰⁰

У переносному значенні вживаються композити з першими числівниковими основами **ст(о)-, тисяч(о)-**, що вказують на вищу міру вияву ознаки або на наявність значної міри чогось. Такі переноси здійснюються для реалізації зазвичай негативної оцінки: *Це вона свої закуті крила, Боркані залізом і вогнем. **Стокопитим** гоптані конем Перший раз по-справжньому розкрила (І. Вирган).* Композит **тисячостопий** указує на неприборкану злу силу, причину її виникнення і є засобом моделювання негативної оцінки: *І от зловісний птах уже віщує, І хмари розростаються півколом, І з чорних хмар нестримно суне й суне **Тисячостопий** тупіт орд Батия Та нестерпимий скрип татарських гарб (Є. Маланюк).* ІАН **тисячорукий** ужитий у тому самому значенні, що й УСНАД **сторукий** — «який може багато зробити, встигнути та ін.»: *Шлях торує він онукам, Він ламає вражі брили, Він родивсь **тисячоруким**, Друг твій милий (М. Рильський).*⁴⁰¹

У формуванні метафор завжди набуває позитивного забарвлення, зокрема у дистрибуції з іменниками — назвами абстрактних понять, композит **стокрилий**, який асоціюється з чимось світлим, легким, піднесеним, швидким, поривчастим: *Як і вечірню стежку поміж трав, Коли ти легкість відчував **стокрилу** (О. Ющенко); У небо лети, моя думко **стокрила**... (К. Матвійко); Над верхів'ям лісу шугав **стокрилий** вітер (Н. Рибак).* Значення неосязності, всеохопності, асоційоване з летом птахів, небом, простором, актуалізується у словосполученні **стокрила весна**: *Була весна весела, щедра, мила, Промінням грала, сипала квітки, Вона летіла хутко, мов **стокрила**... (Леся Українка).*⁴⁰²

До **немотивованих** відносимо СНАД, які не перифразовуються співвідносними з основами композита підрядними реченнями або словосполученнями, а пояснюються виключно іншими словами, зазвичай в основі таких дериватів лежить порівняння, метафора, образність. Так, композит **однобокий** набуває негативної оцінки у значенні «вузький, обмежений (про діяльність, інтереси, виховання та ін.)»: *Ми такі закомплексовані, такі **однобокі**... (Люба Клименко); Виробіток кожного робітника збільшиться. Це добре. Та є мінус — це **однобока** спеціалізація робітника (П. Автомонов).*⁴⁰³

Отже, СНАД, утворені на ґрунті синтагми «Ч + І» за структурою «Ч + І + **-о-** + **-ий**» з другим соматичним компонентом, є досить поширеним явищем.

⁴⁰⁰ Рудь О. М. Семантичні типи складних прикметників із другим соматичним компонентом / О. М. Рудь // Філологічні науки : [збірник наукових праць]. — Суми : СумДПУ, 2003. — С. 47–55. — С. 49; Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С. 94–491. — С. 397; Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 71.

⁴⁰¹ Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 56, 81, 98, 224.

⁴⁰² Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 98; Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 9. — С. 726.

⁴⁰³ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 5. — С. 633.

Найбільша кількість дериватів мотивована, оскільки числівник вимагає чіткої синтагми «кількісний показник чогось». Серед мотивованих — поширені композити з першою основою, що утворена від власне кількісних числівників першого десятка, та другою — від іменників, що номінують обчислювані предмети. Числівникові основи **сто-, тисячо-, мільйонно-** рідко вживаються у прямому значенні, їх СЗ не відповідає сумі значень компонентів формальної сполуки, гіперболізація спричиняє розвиток немотивованих значень.

4.1.2. Іменникові основи **-голосий, -громий, -звукий, -зикий, -стукий**, що вказують на звучання та звукову наповнюваність, мають в основі назву несоматичного поняття, але, як видається, за значенням вони синонімічні до основ **-устий** та **-язикий**, в яких актуалізується сема «джерело звуку», тому відносимо всі композити з семою «звук» до однієї лексико-семантичної групи.

Найбільшу їх підгрупу складають **мотивовані** деривати з постпозиційною основою **-голосий**, у яких формальна і семантична похідність збігаються: **одноголосий, двоголосий, чотириголосий**. Ці прикметники моносемантичні, до них можна застосувати перифраз «той, який виконується одним, двома, чотирма голосами»: *Якщо раніше переважав одноголосий і двоголосий спів, то нині з'явилися акапельні чотириголосі* (з журналу); **стоголосий** *стогін, стоголосі* *громи*; *Старше покоління хвацьки, і в надміру швидкому темпі, відспівало двоголосим хором: «Кинем об землю лихом, журбою»* (Ю. Смолич).⁴⁰⁴

У працях лінгвістів зазначається, що композит **одноголосий** зрідка виступає не тільки у функції антоніма до двоосновного деривата **багатоголосий**, який виражає неозначену кількість, а й як антонім до прикметника **різноголосий**, що описує якісну своєрідність голосів, а прикметники з основою **різно-** корелюють з композитами, де є елемент **одно-** у значенні «той самий, однаковий», яке вони заперечують, висуваючи на перший план якісну і кількісну неоднаковість предметів.⁴⁰⁵

До **напівмотивованих** відносимо композити, де поєднані числівникові основи **сто-, тисячо-, мільйонно-, багато-** з несоматичним компонентом. До них можна застосувати перифрази «з великою кількістю звуків, голосів»: **стоголосий, тисячоголосий, мільйонноголосий, багатоголосий**. Ці композити полісемантичні:

1) «той, що складається із ста або багатьох голосів, утворений багатьма голосами, звуками»: **стоголосий** *пташиний хор, стоголосий* *щебет, багатоголосий* *гомін, стоголосий* *стогін, стоголосі* *громи*;

2) «той, що виконується багатьма голосами»: **стоголоса, тисячоголоса** *пісня, стоголосий, багатоголосий* *спів*;

3) «той, що здатний утворювати цілу гаму звуків»: **стоголоса** *кобза, стоголосі* *сурми, стоголоса* *луна, стоголоса* *юрба, стоголосі* *сурми, стоголосий* *оркестр, стоголосий* *вітер*;

⁴⁰⁴ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 2. — С. 220; Т. 5. — С. 633.

⁴⁰⁵ Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 211.

4) «сповнений багатьма голосами, звуками»: *стозвука весна, стоголосе поле, стоголоса діброва, тисячоголосий ліс, стоголосий базар, тисячоголосе бриніння, стозвукий салют, стоголоса осінь, стоголоса битва, стоголосий край, стозвука земля*;

5) «галасливий, гомінкий»: *стоголосий гомін, гамір, стоголосе птаство, стоголосий натовп, стоголоса родина*;

6) «той, що поширюється багатьма людьми (про чутки, плітки та ін.)»: *стоголоса звістка*.⁴⁰⁶

В усіх 6-ти ЛСВ вони синонімічні між собою, оскільки семантика точної кількості згасає, натомість актуалізуються семи невизначено великої кількості чи потужності.

Найчастіше УСНАД, що виражають неозначено велику кількість *голосів* та *звуків*, уступають у дистрибуцію з іменниками, що мають сему «звук» (*спів, хор, пісня, бриніння, луна, щебет, гомін, весна* тощо), і можуть слугувати засобом вираження позитивного ставлення автора до зображуваних явищ чи мають нейтральну оцінність: *Вітаю день осіннього приносу, Як оберну я в пісню стоголосу Свою — до краплі — силу молоду!* (Д. Павличко); *Раптом коло самого села луною вдарила в усі кутки багатоголоса, урочиста, хвилююча пісня* (С. Васильченко). У дистрибуції з іменниками *гамір, крик, стогін, юрба* тощо СНАД із другою іменниковою основою *-голосий* набувають негативної оцінності: *Світить вогнем Хрещатик, прапор в вітрах полоще, Юрб стоголосих гамір глушить кленова тиша* (А. Малишко); *Чом же стоголосий Котився стогін по ясній землі?* (М. Рильський).⁴⁰⁷

На звучання та звукову наповнюваність указують УСНАД із другою іменниковою основою, що містить сему «соматичне поняття» *-устий (стоустий, тисячоустий)*: *стоустий крик* (В. Стус), *стоустий прокльон* (М. Рильський); *тисячоустий гамір* (П. Тичина), до них можна застосувати перифрази «який поширюється великою кількістю людей» або «утворений великою кількістю уст». У синонімічні відношення з цими композитами вступає УСНАД *стоязиковий* у значенні «утворений багатьма голосами, звуками (про галас, гомін та ін.)»: *Природи гомін стоязиковий Заполонив поля, гаї...* (П. Дорошко) та ІАСНАД *многоязиковий* у тому самому значенні: *Де ніч бреде собі до старості Крізь шум юрби многоязикової, Де ходять хлопці окуляристі, Пізнавши мудрості великої* (А. Малишко).⁴⁰⁸

УСНАД *стоязиковий* та ІАСНАД *многоязиковий* можуть уживатися в значенні — «різномовний»: *В гомінливий, стоязиковий порт Нас море принесло*

⁴⁰⁶Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1. — С. 80; Т. 9 — С. 724–725.

⁴⁰⁷Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 147–148, 214, 247–248; Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1. — С. 80.

⁴⁰⁸Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 9. — С. 741; Т. 10. — С. 127; Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 431; Колоїз Ж.В. Тлумачно-словотвірний словник okazіonalіzmів / Ж. В. Колоїз. — Кривий Ріг : ТОВ «ЯВВА», 2003. — 168 с. — С. 81.

широке (М. Рильський); *Над нами вдарив лопіт крил великих І знявся над ланами дивний шум. Ми звідували книг **многоязыких**, Та не читали книги рідних дум* (В. Пачовський); а також мати додатковий відтінок «багатонаціональний»: *І мій загін мінерів — Лиш частина **Многоязыкої** єдиної сім'ї, Де всі Народи йдуть полком єдиним На фронт, На фронт... Грядуть страшні бої* (П. Воронько). Синонімічного значення набуває ІАСНАД **многозиковий** (← **зик** (розм. «різкий, дуже голосний звук; крик, галас»): *Течіть, народи **многозикові**, Поміж пустель, степів, дібров... І з нами наші, наші ріки — Надія, віра і любов...* (М. Вінграновський).⁴⁰⁹

Напівмотивовані композити із компонентами **сто-, тисячо-, мільйонно-** виявляють тенденції метафоризації через гіперболізацію першого компонента числівника з конкретно великим значенням, про що йшлося вище. В ІАСНАД сполучуваність таких основ може мати оказіональний характер, оскільки часом сполучаються непокєднувані основи, зокрема друга є основою іменника, що називає необчислюване поняття, напр., **стогромий, мільйонностукий**: *В **стогрому** хоралі труба замовкла вдалині* (Ю. Клен). *Свічки каштанів, йду до вас на прощу, В **мільйонностукий** влунюся брук* (М. Озірський).⁴¹⁰

Умовно до цієї ЛСГ можна віднести й ІАСНАД **багатобджолый**, що, крім звукової наповнюваності, означає наявність великої кількості комах: *Прощання друге вже з тобою, воле, й останнє! Бо тоді, в гніздо схололе, надія привертала знов: ревком перезвіріє, — й скоро в поле, навік роменне та **багатобджоле**, прийди під голубий покров...* (В. Барка).⁴¹¹

Із семою «звукове враження» також пов'язані ІАН, що означають властивість живої істоти утворювати звук та за другу основу мають іменники-соматизми, які номінують мовні органи людини — *горло, рот, язик*. Усі вони мають пейоративну конотацію, яка зазвичай посилюється іменниками-дистрибутами *вий, плач, тужіння, ридання, галас, крик* та ін.:... *але стримать той гук не міг **одноротий** шалений вий...* (М. Семенко); *Гріх — жити в **одногорлому** плачі, в тужінні **одногорлому**, в радінні гріх жити **одногорлому**, в падінні дозволено прожити* (В. Стус); *Не будьмо ж пасивні! Пролунаймо **тисячоротим** гаслом: Школу нової людини — масам* (І. Гаденко); *Удар. Удар. Іще один. Удар — ховай, нахарапуджений огролом, заждаду шию в плечі. Захорай **багатогорлий** крик в морській безодні* (В. Стус); *Пісні, о, **стороті** прокляті пісні! Вас мучу я, й ви мене мучте!* (М. Бажан).⁴¹²

⁴⁰⁹ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 9. — С. 741; Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 83, 197; Словник.net [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.slovyk.net>; Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 281.

⁴¹⁰ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 278, 432.

⁴¹¹ Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 158.

⁴¹² Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред.

Отже, серед СНАД, в яких актуалізується сема «джерело звуку», існують деривати, що в постпозиційній основі мають як соматичний, так і несоматичний компоненти. Серед них переважають **напівмотивовані** композити з числівниковими основами *сто-, тисячо-, мільйонно-, багато-*, в яких відбувається нейтралізація значення конкретної кількості. Найчастіше ці деривати вступають у дистрибуцію з іменниками, що мають сему «звук». **Немотивованих** композитів серед них не виявлено.

4.1.3. До мотивованих складнонунульсуфіксальних дериватів з першою числівниковою основою та другим несоматичним компонентом відносимо УСНАД та ІАСНАД, що складають 9 лексико-семантичних підгруп, вони означають: частини механізмів, інструментів, зброї; частини споруд і будівель, корабля, судна, рослини, ландшафту, міри довжини і площі, частини меблів; міцність, силу, масть тварин, частини інструментів та зброї, вік та різні темпоральні характеристики.

Переважна більшість композитів цієї ЛСГ як УСНАД, так й ІАСНАД — **мотивовані**.

1. До мотивованих УСНАД, що означають частини механізмів, інструментів, зброї, відносимо композити з іменниковими основами -бокий, -колесий, -зубий, (однобокий ніж, двоколесий велосипед, двозубий гачок, тризубий шип, однокрилий літальний апарат, двокрилий літак) та ІАСНАД з основами -бокий, -жаний, -лезий (двобокий меч, двожаний ніж, дволезий плуг).

2. Частини споруд і будівель, корабля, судна означають мотивовані УСНАД із основами -верхий, схилий, -головий, -крилий (односхила покрівля, двосхилий, чотирисхилий дах; триверхий храм, чотириверха церква; Триглавий Покровський собор, чотириглава церква; чотирикрилий, шестикрилий млин) та ІАСНАД із постпозиційним компонентом -веслий (стовеслий корабель), який може бути як мотивованим, якщо виражає точну кількість (сто весел), так і напівмотивованим, якщо в ньому відбувається нейтралізація значення конкретної кількості; -трубий, -щоглий (двотрубий, трищоглий). ІАСНАД двотрубий набуває підкреслено негативного забарвлення у словосполученні *двотруба потвора*, де номінується завод чи фабрика з двома трубами, що схожі в темряві на потвору: *Гавкотіння. Убога! Грязь. У тумані — потвора двотруба* (М. Данько), переносне значення ІАСНАД *трищоглий* пояснює семантика іменника-дистрибути *сонце*: *А хлопцеві і сонце вже трищогле розіб'ється об ріг! огненна троце — за горами впади на взлісок* (В. Барка).⁴¹³

3. УСНАД багатолистий указує на ознаку за віднесенням до частин рослини. До нього можна застосувати перифраз «той, що має багато листя або

А. П. Грищенко. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 320, 436, 446; Колоїз Ж.В. Тлумачно-словотвірний словник okazіonalіzmів / Ж. В. Колоїз. — Кривий Ріг : ТОВ «ЯВВА», 2003. — 168 с. — С. 10.

⁴¹³ Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 163, 207–208.

який має густе листя». На думку мовознавців, серед кількісних композитів засвідчені лексеми, що функціонують як близькі синоніми, зокрема композит **багатolistий** за вираженням кількісних ознак співвідноситься з **густolistий** («той, що має густе листя»)⁴¹⁴.

4. Ландшафт означають УСНАД із основами **-водий, -горбий, -головий** (**маловодий водоспад, двогорба висота, двоголовий масив**) та ІАСНАД із постпозиційними компонентами **-горбий, -рікий** (**семигорбе місто, многоріка далеч**).

5. Лише в УС трапляються композити на позначення **міри довжини і площі**, що мають іменникову основу **-верстий** (**триверста дорога; чотириверстий шлях**).

6. До УСНАД, що означають **частини меблів**, віднесено композит **триногий** (**триногий рояль, триногий складний штатив, триногий столик** — «з поламаною четвертою ногою (ніжкою)»)⁴¹⁵.

7. Деривати, що означають **міцність та силу**, в УС репрезентовано лише одним дериватом з другою іменниковою основою **-силий** — **малосилий**, що, як уже зазначалося, може мати подвійну мотивацію, тобто бути утвореним на основі синтагм «П + І» (**мала сила**) і перифразовуватися реченням «той, що має малу силу» чи синтагми «Ч (неознач.-кільк.) **мало-** + І» і описуватися перифразом «той, що має мало сили». Друга іменникова основа ад'єктива вказує на властивості істоти, формальна та семантична похідність у ньому збігаються; у СУМ цей дериват наведено в одному значенні «який не має достатньої фізичної сили; недужий, кволий, слабкий»: **старче малосилий** (Т. Шевченко).⁴¹⁶

8. **Масть тварин** означає УСНАД **одномастий**. СНАД із першою числівниковою частиною **одно-** мають переважно значення одиничності, але можуть виступати й у значенні «однаковий» і бути перефразованими словосполученням «той самий, подібний», зокрема це стосується прикметника **одномастий** → «тієї самої масті».

9. **Темпорального значення (вік людини)** надає ІАСНАД друга іменникова основа **-весний**, яка сприяє виникненню позитивної оцінності слова: **тривесне дитя** (В. Барка); **двадцятивесне чоло** (М. Вінграновський).

Напівмотивовані УСНАД й ІАСНАД із першою числівниковою основою та другим несоматичним компонентом репрезентовані 7-ма ЛСГ.

1. До **напівмотивованих** віднесено УСНАД, що означають **частини механізмів, інструментів, зброї** з іменниковими основами **-рогий, -головий-**, що з'явилися на основі метафоричного перенесення та вказують на подібність рога, голови істоти до гострих виступів на знарядді, інструментах, деталях механізмів: **одноголовий зварювальний апарат; дворогий якір, дворогий**

⁴¹⁴ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1. — С. 81; Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 192, 195.

⁴¹⁵ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 10. — С. 265.

⁴¹⁶ Там само. — Т. 4. — С. 612.

наконечник у стріли, **дворогий** посох, напр.: Єпископський жезл був таким самим як ігуменський — мабуть, **однорогий** або клюкоподібний. Жезл патріарший був, мабуть, **дворогий**. У 15 ст. **дворогий** посох засвоюють усі архієреї. До традиційних поетизмів відноситься СНАД **дворогий** у дистрибуції з іменником *місяць* (фаза Місяця, коли із Землі видно лише частину його освітленого Сонцем диска): *Он назустріч тобі, з-поза хмар, Виповзає місяць дворогий* (Л. Дмитерко).⁴¹⁷

У структуру порівняння з жалом тварини або комахи входить напівмотивований ІАСНАД **стожалий**, що сполучається з іменником *голки*, який сприяє появі негативної конотації: *Він чує, як тиша лунає довкола, Дзвенить неперервно і тонко, Неначе голками **стожалими** коле, Буравить вушні перепонки* (В. Ярмолук). У дистрибуції з абстрактним іменником *ненависть* пейоративна семантика стає ще більш виразною: *Його вже не було. А ненависть **стожала** Мечами помсти рвалася у світ...* (В. Симоненко) (у значенні «щось дуже дошкульне»)⁴¹⁸.

2. Частини споруд і будівель, корабля, судна означають напівмотивовані ІАСНАД із постпозиційними компонентами **-воротий, -жерлий** (*стовороті Фіви, многожерле ревіння*), **-веслий** (*стовеслий корабель*).

ІАСНАД **стоворотий** бере участь у створенні стилістичної фігури — гіперболи для явного і навмисного перебільшення з метою посилення виразності висловленої думки: *Він бачить Ніл і **стовороті** Фіви, Де тиша й сон, незнаний люду тиск...* (М. Зеров).⁴¹⁹

Іменник **жерло**, що утворює другу основу ІАН **многожерлий**, ужитий у значенні «передній отвір у стволі артилерійської зброї; дуло»⁴²⁰ і номінує частину зброї, але, сполучаючись із числівниковою основою **много-** та вступаючи у дистрибуцію з іменником *ревіння*, вживається у переносному значенні, указуючи на звукову наповнюваність: *А далі згадую ревіння **многожерле** Тупоголової царевої війни...* (М. Рильський)⁴²¹.

3. Напівмотивовані УСНАД та ІАСНАД, що означають **частини рослини**, мають іменникові основи **-бокий, -листий, -стеблий, -зерний**

⁴¹⁷ Ієромонах Онуфрій. Жезл [Електронний ресурс] / Ієромонах Онуфрій // Історія розвитку священного одягу. — Режим доступу : www.studyty.org.ua/index.php?...; Словник.net [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.slovnuk.net>; Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 2. — С. 225.

⁴¹⁸ «Регіональний» словник поетичних неологем (Рівненщина) / [відп. ред. Г. М. Вокальчук]. — Вид. 2-е, випр. і доп. — Острог: Вид-во НаУ «Острозька академія», 2008. — 192 с. — С. 165; Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 432.

⁴¹⁹ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 431.

⁴²⁰ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 2. — С. 520.

⁴²¹ Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 27.

(*однобокі* плоди, *одностебла* рослина, *двозерна* пшениця, *стозерна* диня, бобівник *трилистий*, *чотирилиста* конюшина).

Полісемантичний СНАД *однобокий* у 1-ому прямому значенні слугує для означення більших розмірів однієї частини плодів рослини порівняно з іншою, вказуючи на преференцію на основі порівняння: *При ранньому зараженні [паршою] плоди деформуються, набувають неправильної форми, стають однобокими*. СНАД *одностеблій*, *двозерний*, *трилистий* співвідносяться з ботанічною нормою і вказують не на кількість частин рослини, а на форму листа, стебла, особливості плодів та зерен. В УСНАД *двозерний* друга іменникова основа вказує на обмежену кількість зерен (два зерна) в одному квітковому гнізді: *Двозерна пшениця — вид диких і культурних пшениць: двозернянка*. Ад'єктивний дериват *одностеблій* у значенні «той, що росте одним стеблом» указує на суцільність, неподільність стебла і вживається лише в термінологічній біологічній лексиці: *Льондовгунець — високоросла, одностебла рослина*. Композит *трилистий* указує на форму листа, його роздільність натрое; номінує рослину із трійчастими листками: *Червоні помпони конюшини, немов їжачки, стовбурчили щетину з трилистих підставок* (М. Коцюбинський), а також уходить до складу термінологічного словосполучення бобівник *трилистий*. Композит *чотирилистий* виражає парну кількість листків рослини: *І в груді мандрівця лле пахощі свої З лілейних чар і скрізь розпитує гаї. Чи конюшини в них цвіте чотирилиста* Або двояк – горіх і як їх розшукати? (М. Бажан).⁴²²

4. Ландшафт означають напівмотивовані ІАСНАД із постпозиційними компонентами *-горбий*, *-озерий*, *-хвилий* (*стоозера* країна, *стохвиле* море). ІАСНАД *стоозерий* номінує водні простори країни: *Хай згребе їх диявол, до друзочки, всі кришталі Штучні зорі свої по країні багна стоозерій* (Ю. Бедрик). У дистрибуції з абстрактним іменником думи ІАСНАД *стохвилий*, що характеризує водну широчінь, може вживатися у переносному образному значенні: *За ластівками налаштуй вітрила і облети країни і світи, де океани дум його стохвилик, щоб істину свого життя знайти* (В. Підпалій) (у значенні «могутні, потужні»). Напівмотивований ІАСНАД *тисячогорбий*, що характеризує поверхню місцевості, сполучаючись з іменником *тьма*, уживається в переносному значенні й набуває семантики «той, що характеризується великою кількістю перешкод»: *Скарбів розтрачених підскарбій, Стойш у тьмі тисячогорбій* (Ю. Бедрик).⁴²³

5. У сполученні з першою означено-кількісною числівниковою основою *сто-*, *тисячо-* і *мільйонно-*, що виражає неозначено велику кількість, друга іменникова основа напівмотивованих ІАСНАД *-силий* указує на силу та міць того, що номінується іменником, який сполучається з цим композитом: *Мені як*

⁴²² Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 2. — С. 221, Т. 5. — С. 633, 639, Т. 10. — С. 259; Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дісприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 87.

⁴²³ Колоїз Ж.В. Тлумачно-словотвірний словник okazіonalіzmів / Ж. В. Колоїз. — Кривий Ріг : ТОВ «ЯВВА», 2003. — 168 с. — С. 148, 152.

*пісня — шепотіння поля, Долоні підставляю до тепла. Йде босоніж полями світла доля, І чути дзвін **стосилого** стебла* (І. Шварко) (означає продуктивну силу стебла рослини); *Шуми, лісе, шуми... Я вслухаюсь у шум твій **стосилий*** (Л. Забашта) (у значенні «гучний»); ... *Невже я Прометей, закутий в ланцюги?! О, де такий **мільйонносилий** мотор?* (В. Басок) (у значенні «потужний»); *Він річками **мільйонносилими** Йде в пустелю — і там весна* (П. Дорошко) (означає потужні водні потоки); ... *ураган **мільйонсилий** пройшов...* (М. Семенко) (номінує страшну, некеровану природну стихію).⁴²⁴

Композит **тисячосилий**, сполучаючись з іменником *Бог*, набуває контекстуального значення «сильна, міцна людина, яка здатна все подолати і стати володарем»: *Хвилину тому був я чародій. Титан, володар, Бог **тисячосилий!*** (М. Вінграновський). Лексичний плеоназм разом із загальним тлом, утвореним алітерацією, виконує виразну поетичну функцію: *Чорні брови хмари хмурять, вражі сили мури мурять — наша ж сила ще **стосила** сонцем землю вколосила* (П. Тичина).⁴²⁵

ІАСНАД **п'ятизорий** так само, як і композит із другою іменниковою частиною **-крилий (п'ятикрилий)** у сполученні з іменником *зоря* беруть участь у створенні позитивної оцінки. Уходячи до складу художніх фігур, в основі яких лежить знов-таки лексичний плеоназм, композит **п'ятизорий** характеризує форму, кількість променів, кутів символу Радянського Союзу — п'ятикутної зірки: *Наша **отчизна** — розкований світ, Наша зоря — **п'ятизора**...* (М. Рильський).⁴²⁶

6. У поезиці вживається **напівмотивований ІАСНАД стофарий**, що означає **інтенсивність світла вогню**, у сполученні з іменником *сказ* він набуває підкреслено негативного забарвлення: **стофарий** *сказ* (В. Стус). ІАН **стоіскрий** у сполученні з іменником *огонь* уживається як епітет з виразною позитивною оцінністю: *Знов **лється** сердечна **філя пісень** І **сльози** спливають на очі, В душі **загорівся** **стоіскрий** **огонь*** (В. Пачовський).⁴²⁷

Немотивованих дериватів серед композитів досліджуваного СТ не виявлено.

Отже, **напівмотивованість** забезпечується не стільки другим компонентом, що вживається в прямому значенні, скільки першим: він номінує

⁴²⁴ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 278–279; Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 180, 212.

⁴²⁵ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 446; Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 194.

⁴²⁶ Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 71.

⁴²⁷ Колоїз Ж.В. Тлумачно-словотвірний словник okazіоналізмів / Ж. В. Колоїз. — Кривий Ріг : ТОВ «ЯВВА», 2003. — 168 с. — С. 148; Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 434.

неозначено велику або малу кількість чогось, виступаючи в переносному значенні.

Уживання СНАД із першим числівниковим та другим іменниковим компонентом у науковій термінології розглянуто в окремих статтях.⁴²⁸ Композити досліджуваної лексико-семантичної групи поширені в ботанічній (*громовик багатolistий, любка дволиста, малаксис однолистий, марсиля чотирилиста, проліска дволиста*), зоологічній (*горбатка однорога, дрепанозурус дволикий, дятел трипалий, корнумутілія чотирисмуга, цератофій багаторогий*), медичній (*двоокий (біокулярний), одноокий (монокулярний), однорукий (монобрахіальний), багатоголосий (поліфонічний, багатозвучний), дванадцятипала кишка (дуоденум), двоголовий м'яз (біцепс), триголовий м'яз (трицепс)*), технічній (*одноголовий паяльник, однолапий дюбель, тризубий шип*) метамовах. Мотивовані й напівмотивовані СНАД, утворені за структурою «Ч + І + -о- + -ий», активно функціонують у науковому стилі через те, що, з одного боку, відповідають вимогам терміна — стислості номінації певного поняття, з другого, — відображають тенденції до розширення аналітизму в утворенні терміна. У конфесійному та офіційно-діловому стилях такі композити не поширені.

Отже, серед композитів, утворених на базі синтагми «Ч + І», в УС найбільшу кількість становлять мотивовані утворення, що називають чітко окреслену кількість того, що названо другим компонентом, цим і зумовлене їх широке використання в науковій термінології. Семантика напівмотивованих композитів цієї лексико-семантичної групи ґрунтована на перенесенні значення першого компонента з конкретної кількості на неозначену (зазвичай велику), на основі чого можуть виникати стилістичні засоби виразності, широко використовувані в художньому мовленні, зокрема в ідіолектах письменників.

4.2. Складнонунульсуфіксальні ад'єктиви з першим та другим іменниковими компонентами

Композитні прикметники, як зазначає Н. Клименко, що співвідносні зі словосполученням «І + І у Р., Ор. чи М. в.», називають ознаки предметів за подібністю до інших предметів, у своїй семантиці вони мають обов'язковий елемент порівняння, метафори: *дубоголовий* (з головою, як дуб), *горбоносий* (з горбинкою на носі), *козлоногий* (з ногами, як у козла).⁴²⁹

В УСНАД перша іменникова основа приєднується до другої за допомогою інтерфіксів -о-, зрідка -е-, і на морфемному шві морфонологічних

⁴²⁸ Мізіна О. І. Нульсуфіксальні прикметникові деривати в науковому стилі української мови (на матеріалі ботанічної термінології) / О. І. Мізіна // Лінгвістичні дослідження : [зб. наук. праць] / [за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко]. — Х. : Харк. нац. пед. ун-т, 2009. — Вип. 28. — С. 232–238; Мізіна О. І. Нульсуфіксальні прикметникові деривати в науковому стилі української мови (на матеріалі зоологічної термінології) / О. І. Мізіна // Наукові записки. — Вип. 89 (3). Серія : Філологічні науки (мовознавство): у 5 ч. — Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. — С. 370–374.

⁴²⁹ Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с. — С. 179–181.

змін не виявлено, натомість в ІАСНАД між першою та другою іменниковими основами відбуваються такі морфонологічні явища: 1) усічення першої похідної іменникової основи в композитах *горбоносий* ← *горбинка на носі*, *януколикий* ← *лик Януковича*; 2) гаплогія: накладання останнього складу *-ло-* іменникової основи *вітрило-* на перший склад другої іменникової основи *-лобий* у СНАД *вітрилобий*.

В УС зафіксовано 23-и СНАД, що утворені на базі іменниково-іменникового словосполучення. У ролі першого компонента засвідчено 15 основ, найпродуктивнішими серед них є: *сонце-*, *срібло-* (по 4 деривати) та *зоре-*, *огне-* (по 2 од.), вони стилістично марковані і вживаються переважно в поетичному тексті. Інші іменникові основи малопродуктивні, тобто вжиті по одному разу: *вітро-*, *воло-*, *голово-*, *дубо-*, *звіздо-*, *клапо-*, *ланцето-*, *світо-*, *собако-*, *шило-*, *щетино-*.

Переважає більшість дериватів (11 із 12-ти) постпозиційних іменникових компонентів має в своїй основі назву соматичного поняття (*-бородий*, *-вухий*, *-головий*, *-зорий*, *-косий*, *-крилий*, *-ликий*, *-ногий*, *-окий*, *-хвостий*, *-чолий*). Це ті самі основи, що й у багатьох композитах, утворених на базі атрибутивного словосполучення. Найпродуктивнішими серед них є *-головий*, *-крилий* *-листий* (по 3 одиниці), *-зорий*, *-ликий* *-ногий*, *-окий*, *-чолий* (по 2 од.), інші вжиті по одному разу: *-бородий*, *-вухий*, *-косий*, *-хвостий*. Постпозиційна основа дериватів досліджуваної групи може мати похідні від давніх основ *-главий*, *-ликий*, *-зорий*, *-чолий*, що маркують їх стилістичну забарвленість, віднесеність до високого стилю.

На противагу УС, серед ІАСНАД виявлено значно більше подібних утворень — 98 одиниць. У ролі препозиційного компонента виступають 72 іменникові основи, що в своїй семантиці мають не тільки елемент порівняння, як в УСНАД (напр., *айстроокий* ← *очі як айстри*, *богочоловічий* ← *чоловік як бог*, *буриштиноокий* ← *очі кольору буришину*, *віторогий* ← *роги як віти дерев та ін.*), а й указують на ознаку за властивістю другого компонента мати в своєму складі перший та співвідносяться зі словосполученнями «І в Ор. в. + І у М. в.» (*бронелобий* ← *із бронєю на лобі*, *злобоокий* ← *із злобою в очах*, *слиногубий* ← *із слиною на губах і т.д.*), «І + І у Р. в.» (*березолистий* ← *листя берез*, *гривокрасий* ← *краса гриви тощо*) та «І + І в Ор. в.» (*гієнокрилий* ← *як гієна з крилами і т.п.*).

Найпродуктивнішими серед ІАСНАД, що утворені на базі іменниково-іменникового словосполучення, є препозиційні основи різної семантики: *вогне-* (7 дериватів), *сонце-*, *вітро-* (по 4 од.), *бронзо-* *горбо-* (по 3 од.), *громо-*, *звіро-*, *зірко-*, *зоре-*, *колосо-*, *огне-*, *серце-* (по 2 од.). Малочастотними, тобто вжитими один раз, є основи: *айстро-*, *березо-*, *бронь-*, *буриштино-*, *весно-*, *вихро-*, *віто-*, *вітрило-*, *гієно-*, *гніво-*, *горло-*, *градо-*, *гриво-*, *досвіт-*, *драконо-*, *дроздо-*, *дубо-*, *жаро-*, *звуко-*, *злобо-*, *іскро-*, *калино-*, *козо-*, *коно-*, *короно-*, *косто-*, *криго-*, *крило-*, *кущо-*, *лапо-*, *ласто-*, *лобо-*, *луно-* (← *луна*), *мамонто-*, *монстро-*, *небо-*, *орле-*, *перло-*, *ранко-*, *сило-*, *скло-*, *слино-*, *слідо-*, *смерто-*, *смоло-*, *сніго-*, *сово-*, *соломо-*, *струмко-*, *терно-*, *трупо-*, *фіялко-*, *хребето-*, *чаро-*,

шабле-, яструбо- та три основи, утворені від онімів *Ющенко, Янукович, Янус* — *ющенко-, януко-, янусо-*.

Серед ІАСНАД зафіксовано 40 постпозиційних компонентів, 24 з яких означають соматичне поняття, а 16 — несоматичне. Найуживанішими є іменникові основи *-окий* (16 дериватів), *-крилий* (10 од.), *-гривий* (7 од.), *-голосий*, *-лиций*, *-лобий* (по 4 од.), *-головий*, *-ликий*, *-листий*, *-рогий* (по 3 од.), *-бровий*, *-видий*, *-грудий*, *-зорий*, *-палий*, *-перий*, *-силий*, *-тілий*, *-устий*, *-чолий* (по 2 деривати). Уперше зустрічаються постпозиційні іменникові основи: *-богий*, *-динозаврий*, *-дубий*, *-згукий*, *-красий*, *-росий*.

Помічено, що іменникові основи композитів часом можна поміняти місцями без зміни семантики, бо елемент порівняння при цьому не змінюється, а базове словосполучення може інверсувати, оскільки його атрибутивність синтаксично не закріплена: *злобоокий* → *окозлобий* (*Я — самотній злобоокий звір* (М. Семенко)⁴³⁰, *із злобою в очах = очі із злобою*); *Лободубі* дуболоби *Дуболобі лободуби...* (Юрко Позаяк) (збережена пунктуація автора)). Такі композити створюють експресію поетичної мови і є засобом її оновлення, нетрафаретного вживання дериватів.

4.2.1. Серед узуальних складнонужульсуфіксальних композитів з другим іменниковим компонентом-соматизмом **мотивованих дериватів** не зафіксовано, напевне, через те, що майже всі вони утворені на основі порівняння, тобто метафоричність композита задана мотивуючим словосполученням. В ІАС виявлено лише два мотивовані деривати, що означають людину за зовнішніми характеристиками: *горбоносі* люди (П. Тичина), *зморшколиця* жінка (В. Коротич).

Напівмотивовані деривати цієї ЛСГ можна поділити на дві підгрупи: композити, що означають людину й тварину.

1. Композити, що означають людину. УСНАД *сріблотородий* чаклун, *сріблоголовий* чародій українського кіно (про О. Довженка — О. О., О. М.) (І. Цюпа), *сріблокоса* жінка, що означають людину за зовнішніми характеристиками, а саме: забарвленням волоссяного покриву на обличчі у чоловіків (борода) та кольором волосся на голові людини, вступають у відношення абсолютної синонімії з композитами, утвореними на базі прикметниково-іменникового словосполучення з першим колірним компонентом *срібно-* з ознакою подібності до кольору та блиску металу (до них можна застосувати перифраз «*борода, волосся на голові кольору срібла*»).

У поетичному тексті людину за зовнішніми характеристиками — забарвленням шкіри засмаглою обличчя, що має колір бронзи, означає ІАСНАД *бронзолиций*, уступаючи у зв'язки абсолютної синонімії з композитами, утвореними на базі прикметниково-іменникового словосполучення з першим колірним компонентом *бронзово-* з ознакою подібності до кольору бронзи (до них можна застосувати перифраз «*засмагле*

⁴³⁰ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491, — С. 225.

обличчя кольору бронзи»): **бронзолиці брати** (М. Нагнибіда), **бронзолиці хлоп'ята** (М. Нагнибіда), **бронзолиці рибалки** (М. Нагнибіда).

Колір губ (уст) або очей означають ІАСНАД, у семантиці яких закладено порівняння (подібність) до кольору: ягід — калини та терну: **калиноуста Лада** (І. Калинець), **терноокі артистки** (І. Драч); **буришину**: **буришиноокій херувим** (Ю. Бедрик). Жінку з білими персами (грудьми) означає СНАД **снігоперса Лада** (І. Драч), він синонімічний до ІАСНАД із першим колірним компонентом **білоперсий** (І. Драч).

ІАСНАД, що утворені на базі іменниково-іменникового словосполучення і номінують колір частини тіла істоти за схожістю, можуть уживатися в метафоричному значенні: **бронзокосі верби** (В. Ярмолук), **бронзолиці тополі** (М. Луків), **бронзотілі сосни** (В. Стус), **бронзокосий квітець** (Б. Олійник), **бронзотіла симфонія мускулатур** (А. Малишко), **жаролиці троянди** (Ю. Клен), **небоокій** (барвінок) (І. Драч); **смолокрила хмара** (В. Стус).

Серед УСНАД досліджуваної ЛСГ зафіксовані два композити **волоокий**, **капловухий**, що означають людину за зовнішніми анормативними анатомічними показниками. Композит **волоокий**, який вживається лише в розмовному мовленні, — складне утворення з основ слів *воло* і *око*. СУМ тлумачить цей композит як такий, що означає людину «з великими випуклими очима», можливо, значення цього слова пов'язане з одним із симптомів захворювання дифузного токсичного зоба (базедової хвороби), для тяжкої форми якого характерна витрішкуватість (екзофтальм), а можливо, співвідносний із перифразою «великі випуклі очі, як у вола»: *Світлим променем у «Промені» була доярка Харитина Тарасівна Тернова, чорноброва, волоока молодиця-удова* (О. Вишня); *І зупинився «туз»... Найстарші підійшли... Та не про них його вельможний клопіт: Нема порома! — Ей, чи він прийде коли?! — Гукнув. І так, неначе славні королі, Очима кинув в зборище, у натовп волоокий* (І. Багрянний).⁴³¹

УСНАД **капловухий** (*каплавухий*, *каплоухий*) «з відвислими або великими відстовбурченими вухами» — складні слова, утворені з основ іменників [*капель*] «один з двох навушників хутряної шапки, капелюхи» і *вухо* (за аналогією до складного прикметника **клаповухий**). Ад'єктив **капловухий** може вживатися як стосовно людини, так і тварини, напр.: *Свиня на крик не зважала; тріпаючи головою, капловуха купалася* (Г. Косинка); *Звичайнісінький собі восьмилітній хлопець — ясноокий, капловухий трохи, з ряботинням на носі* (О. Донченко).⁴³²

Композит **головоногий** зазвичай уживають у біологічній термінології стосовно тварини, але він може функціонувати й у загальноновживаній лексиці,

⁴³¹ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1. — С. 730; Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 124.

⁴³² Етимологічний словник української мови [Текст]: [у 7 т.] / [Нац. акад. наук України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Уклад.: Р. В. Болдирев та ін.; Редкол. О. С. Мельничук (голов.ред.) та ін.]. — К.: Наук. думка. Т. II. — 1985. — 570 с. — С. 376; Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 4. — С. 95.

зокрема у розмовному мовленні у значенні «футболіст, який має право грати лише ногами та головою»: *змагання головоногих футболістів*.⁴³³

Засобом створення позитивної характеристики людини є композит *зоречолий* («із зіркою на чолі»), що означає військового в головному уборі з п'ятикутною червоною зіркою, напр.: *Сон мені постукав непомітно в скроні, Певно, весь будинок спить уже в цю мить. Тільки на узліссі, тільки на кордоні Брат мій зоречолий до зорі не спить* (П. Осадчук).⁴³⁴

На порівнянні частин тіла людини з частиною тіла тварини, заснованому на метафоричному перенесенні, виникли ІАСНАД як маркери негативної оцінки: *вухоослий* дідок (О. Забужко) («з вухами, як в осла (віслюка)»), *собаколиці баришники* (В. Барка) («з обличчям, яке схоже на морду собаки») *яструбозорий* легінь (В. Вовк), *совоока* богиня (К. Москалець) («з очима, як у яструба, сови»).⁴³⁵

Людину за зовнішніми анормативними анатомічними показникам означає *напівмотивований* ІАСНАД *горболобий старець* (М. Стельмах) (у значенні «який має випуклий лоб»).

При описі стану людини вживається *напівмотивований* дериват *гнівобровий іранець* (П. Тичина) (у значенні «злий, розгніваний»), в якому простежуємо нейтралізацію значення соматичного поняття (брови), в основі цього деривата лежить порушення синтагматичної сполучуваності (*гнів на бровах** чи *брови з гнівом**). У формуванні негативної оцінності беруть участь ІАСНАД *п'яні слиногубі вудкарі* (О. Гончар), *кригоока* красуня (В. Барка) (перифраз «очі як крига», синонімічний до композита *холодноокий*). Емоційно позитивний прикметник *чароокий* означає людину з гарними, чаруючими очима, напр.: *Усміхайся черемховим цвітом, Задурманюй мій розум ним, Чароока моя Афродіто, Моя панно з ім'ям весняним — Майя* (Г. Горовий).⁴³⁶

2. Композити, що означають тварину. Майже всі *напівмотивовані* УСНАД, що засновані на порівнянні, означають тварину за зовнішніми характеристиками, крім прикметника *вітроногий*. Ад'єктиви *головоногий* та *собакоголовий* є стилістично маркованими і вживаються в біологічній метамові в складі термінологічних словосполучень (*головоногі* молюски, *собакоголові* павіани, *собакоголовий* удав). УСНАД *шилохвостий* і *звіздочолий* мають розмовний характер і означають тварин «з довгим тонким хвостом, подібним до шила» і «з білою плямою на лобі у вигляді зірки»: *шилохвостий* скат (риба),

⁴³³ Бакланов І. Геометричне ноу-хау в кросі [Електронний ресурс] / І. Бакланов // «Connect!». — 2005. — № 11. — Режим доступу : http://referaty.net.ua/referaty/referat_124858.html

⁴³⁴ Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та діеприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 235.

⁴³⁵ Колоїз Ж.В. Тлумачно-словотвірний словник okazіonalіzmів / Ж. В. Колоїз. — Кривий Ріг : ТОВ «ЯВВА», 2003. — 168 с. — С. 140; Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 413, 491.

⁴³⁶ Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (2004–2006) : [словник] / А. Нелюба, С. Нелюба. — Х. : Майдан, 2007. — 144 с. — С. 134.

шилохвоста качка; — *Н-о-о-о!..* — *просить зв'яздочолого [коня] Андрій,* — *н-о-о-о!* (Д. Бедзик).⁴³⁷

Композит *вітроногий* (у значенні «дуже швидкий») означає рухові можливості тварини (зазвичай *коня*) і характеризує її за швидкістю, рухливістю, жвавістю, заснований на порівнянні руху *ніг коня* зі *швидкими поривами вітру*, синонімічний до УСНАД, утворених на базі прикметниково-іменникового словосполучення з постпозиційною основою *-ногий*: *бистроногий, прудконогий, легконогий, швидконогий*.

Тварину або міфічну істоту, подібну до тварини, за зовнішніми характеристиками (форма, якість, колір, сприйняття на дотик) означають такі ІАСНАД: *горбогруді журавлі* (А. Листопад) («з випуклими грудьми»); *терноока пташина* (М. Тимчак); *фіялкоокий кінь*; *огнегріві коні* (М. Рильський); *вогнетіла гадюка* (Д. Павличко), *огнеокі потвори* (С. Черкасенко) (у значенні «з очима, гривою, тілом кольору плодів (ягід) терну, квітів фіалки, вогню (огня)»); *віторогий олень* (Н. Кащук); *кущорогії лосі* (П. Воронько); *зіркорогий олень* (Б. Рубчак) («з рогами, схожими за формою на віти дерев, гілки кущів, кути зірки»); *костокрилий кажан* (Т. Шевченко) («з крилами, що мають кістки у своїй будові»); *шовкопері птахи* (Ю. Клен) («крила з перами, що на дотик — як шовк»).

Зазвичай складні прикметники компонуються з двох твірних основ, де один компонент семантично опорний. У ньому міститься основне значення всього композита, а другий стоїть у постпозиції й уточнює значення основного та залежить від нього. Оказіональний характер складних прикметників зумовлений незвичайною співвіднесеністю опорного й уточнювального компонентів у межах осново складання, зокрема за оказіональною моделлю утворений композит *гривокрасі леви* (Яр Славутич), що означає тварину за «красою гриви».⁴³⁸

Міфічних персонажів, які мають частини тіла, схожі на частини тіла істоти, означають ІАСНАД, що мотивуються семою «незвичайний вигляд тварини» і в поетичному тексті мають особливу конотацію, породжену асоціаціями, що мають характер алюзій: *гієнокрилий нелюд* (Е. Андієвська), *конокрилі духи* (Б. Рубчак) («який нагадує гієну або коня з крилами»), *чудовисько, релікт, створіння ластогруде* (Л. Костенко) («з лапами на грудях»), *мамонтоголовий злий Звий* (В. Рубан) («з головою, як у мамонта»), *тигроголовий Звий* (В. Рубан) («з головою, як у тигра»).

Немотивовані деривати, як і напівмотивовані композити досліджуваної ЛСГ, репрезентовані двома лексико-семантичними підгрупами: СНАД, що означають людину й тварину.

1. Композити, що означають людину. Маркерами негативної оцінки є немотивований УСНАД *дубоголовий*, що в СУМ подається з ремаркою «розм.»

⁴³⁷ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 3. — С. 481.

⁴³⁸ Жижом Олександра. Роль оказіональних прикметників у формуванні поетичного дискурсу / Оксана Жижом // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / [укл. А. Загнітко (наук. ред.) та ін.] — Донецьк : ДонДУ, 2009. — Вип. 18. — С. 156–161. — С. 159.

і заснований на порівнянні голови людини з дубом (*дуб* ужито у переносному значенні, виникає асоціація «твердий — погано сприймає щось»: *дубоголовий бовдур, брехун, балбес, дубоголові дурні* та ін.), та ІАСНАД *бронелобий* (асоціація «як броня — міцна — пробити знанням не можна»), *дурноверхий, дурноголовий, твердоголовий, твердолобий пустоголовий, туполобий тупоголовий, тупорилий*, що мають значення «розумово обмежений, тупий», тобто семантика цих дериватів виразно негативної аксіології: *бронелобий наркоман* (А. Кудін).

Засобами створення позитивної характеристики людини є УСНАД, що означають її за внутрішніми характеристиками: *світозорий* (у значенні «осяяний яскравим світлом; той, який випромінює яскраве світло // пройнятий радістю, щастям; той, який виявляє радість»: *світозора дівчина, світозорі очі*. Подібного до значення композита *світозорий* набувають деривати *сонцеокий, сонцеликий: сонцеока дівчинка, сонцеликий мислитель, образ*.

Засобами створення позитивної оцінки людини або міфічної істоти, схожої на людину, є **немотивовані** ІАСНАД, що означають її за внутрішніми характеристиками: *вогнееликий, вогнеокий, огнеокий, зореокий, зіркоокий, сонцеголовий* (у значенні «осяяний яскравим світлом; той, який випромінює яскраве світло // пройнятий радістю, щастям; той, який виявляє радість»). Матеріал дослідження виявив низку синонімічних утворень з другим компонентом *-окий, -зорий, -лиций, -ликий* та з першим — *вогне- (огне-), зоре-, світо-, зірко-,* об'єднаних інваріантною семою «яскравий» і конотативними семами позитивної оцінки: *вогнелика кранова* (Л. Забашта), *вогнееликий бог; вогнеока циганка* (В. Басок), *огнеока юнь* (В. Сосюра), *зореокий ангел* (Є. Маланюк); *зіркоокий Вишня* (А. Малишко).

Немотивовані ІАСНАД із препозиційними іменниковими основами *зоре-, огне-, світо-, сонце-* і постпозиційними іменниками-соматизмами, сполучаючись з іменниками-назвами неістот (топонімами, абстрактними поняттями, назвами природних явищ тощо), у контексті можуть набувати різноманітних переносних значень, заснованих на метафорі та асоціативних зв'язках: *зоречоле щастя* (Л. Романенко), *зорекрила свобода* (І. Нехода), *зореока надія* (М. Рильський), *огнекриле сонце* (В. Барка), *огнелике сонце* (А. Малишко), *вогнекрила любов* (Д. Павличко), *вогнееликий танець* (І. Жиленко), *світозорі очі* (Л. Українка), *сонцекрилий Переяслав* (М. Рильський), *сонцеликий жовтень, сонцеликий соняшник* (В. Барка), *сонцеокий день* (О. Влизько), *сонцезора весна* (Д. Ткач), *сонцегривий світанок* (А. Гризун), *сончечолий ранок* (В. Ярмолук).

Виразну позитивну оцінку дають людині немотивовані ІАСНАД на зразок *громорукі братчики* (В. Барка) (у значенні «сильні, міцні»), *серцепалі руки діда Махотки* (В. Затуливітер) (у значенні «добрий, лагідний, чуйний до людей»).

2. Композити, що означають тварину. УСНАД *огнекрилий*, що перефразовується словосполученням «з крилами, кольором, подібними до вогню», вживається переважно у поетичному тексті і може означувати тварин з яскравим забарвленням крил (*огнекрилих метеликів рій*) або міфічних істот (*огнекрилий дракон, огнекрилий херувим* (І. Франко)).

Рухові можливості тварини, зокрема коня, означають ІАСНАД із другими іменниковими основами **-гривий, -ногий**, що заґрунтовані на порівнянні рухових властивостей частин тіла коня з *вихром, вітром, крилами* і характеризують тварину за швидкістю та рухливістю: **вихрогривий кінь** (М. Рильський), **вітрогриві лошаки** (П. Воронько) **крилоногі коні** (М. Зеров) (синонімічні до УСНАД **бистроногий, швидконогий**).

Птахів, крила яких під час руху видають гучний звук, що нагадує гуркоти грому, означає ІАСНАД **громокрилі глухарі** (М. Рильський).

У поетичному тексті мотивовані ІАСНАД, утворені на базі іменниково-іменникового словосполучення, де другий компонент номінує частину тіла істоти, мають оказіональний характер, «обумовлений незвичайністю вживання у контексті складного прикметника з іменником в атрибутивній синтагмі»⁴³⁹, та переходять у розряд немотивованих, ґрунтуючись на метафоричних, асоціативних зв'язках, набуваючи різноманітних значеннєвих відтінків. Такі переноси здійснюються для вираження як позитивної, так і негативної оцінки залежно від контексту. Подібні немотивовані ІАСНАД виступають у дистрибуції з іменниками, що номінують:

1) явища природи: **вітрилобі хмари** (Є. Маланюк), **кригоокий дощ, костокрилий вітер** (Б. Рубчак);

2) відрізки часу: **квіткочола весна** (В. Ярмолюк), **шовкопера осінь, градопала пора** (Б. Олійник), **шаблебровий день** (І. Драч); **звіролиця доба** (О. Яровий);

3) астрономічні об'єкти: **айстроокі сузір'я**;

4) ландшафт та його частини: **коронуусті береги** (Е. Андiєвська), **сонцечолий край** (Б. Рачок), **колосогрива нива** (В. Ярмолюк);

5) будівлі та їх частини: **телескопів лупоокі вежі** (у значенні «очі як лупи») (М. Руденко);

6) транспортні засоби та їх частини: **козошкіре вітрило** (Б. Рубчак), **драконокрилі кораблі** (Ю. Клен);

7) абстрактні поняття: **ранкочолі свята** (Р. Мельников), **склоока премудрість** (В. Барка), **смертопузі подихи** (М. Бриних), **орлекрилі думки** (В. Кочевський), **іскроперий** (В. Стус);

8) звукові поняття (симфонія, шурх, шум): **соломокрилий шурх** (П. Тичина), **весногривий шум** (І. Ковалів).

ІАСНАД **ющенколикий, януколикий** (у значенні «подібний у своїх діях діям Ющенка, Януковича», «з лицем Ющенка, Януковича») та **янусоликий** (у значенні «дволикий») у дистрибуції з іменником *влада* мотивуються ФО **Дволикий Янус**. Так реалізується відповідна прагматика словосполучення — вираження негативної оцінки. У цих інноваціях зміст передається не стільки експліцитно, скільки імпліцитно (додаткові смисли домислюємо): *Тому це була*

⁴³⁹ Жижом Оksана. Роль оказіональних прикметників у формуванні поетичного дискурсу / Оксана Жижом // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / [укл. А. Загнітко (наук. ред.) та ін.] — Донецьк : ДонДУ, 2009. — Вип. 18. — С. 156–161. — С. 159.

*«янусолика» виконавча влада, яка повинна була стати або «януко-» або «ющенколикою» (з газети).*⁴⁴⁰

4.2.2. Серед складнонужульсуфіксальних ад'єктивів з другим іменниковим компонентом — несоматичним поняттям з указівкою на ознаку за віднесенням до істоти (людини або тварини) виявлено **мотивований дериват-оказіоналізм слідодинозаврий**, що вказує на ознаку за віднесенням до тварини (*динозавра*) та перефразовується словосполученням «зі слідом динозавра»: *А на пузатому бордюрі У слідодинозаврому Листячку Сидять двоє хлопців* (О. Коцарев) (у реченні збережена пунктуація автора).⁴⁴¹

Напівмотивовані деривати репрезентовані двома лексико-семантичними підгрупами.

1. На **характеристики людини за фізичною силою** вказує ІАСНАД *хребетосилий* (М. Стельмах) (перифраз — «той, що має сильну основу, опору, кістяк; великий, дужий».

2. **Композити, що вказують на ознаку за віднесенням до звучання, звукової наповнюваності:** *дроздоголосий батько* (В. Затуливітер) (у значенні «людина (батько) з дзвінким голосом, подібним до голоса дрозда»). У семантиці деривата *струмкоголосі пісні* (В. Ярмолюк) закладено порівняння чистого, високого голосу людини зі дзюрчанням струмка. ІАСНАД, що вказують на ознаку за віднесенням до звучання, звукової наповнюваності (з другими іменниковими основами *-голосий, -згукий* та першою іменниковою основою *звуко-*), набувають різноманітних переносних значеннєвих відтінків у поетичному тексті: *вітроголосий листопад* (К. Герасименко), *горлозгукий обрій* (В. Стус).

4.2.3. **Напівмотивовані складнонужульсуфіксальні ад'єктиви з другим іменниковим компонентом** — несоматичним поняттям репрезентовані трьома лексико-семантичними підгрупами.

1. **Композити, що означають частини рослини за зовнішніми характеристиками.** Три напівмотивовані УСНАД цієї ЛСГ заґрунтовані на подібності: *ланцетолистий* у значенні «з листям, формою, схожими на ланцет (невеликий хірургічний ніж, гострий з обох боків)» (*ланцетолистий ясен, подорожник ланцетолистий*); *щетинолистий* у значенні «із щетиноподібним листям» (*щетинолиста мінуарція* (назва рослини)). Забарвлення листя за ознакою подібності до кольору та блиску срібла означає композит *сріблолистий*, до якого можна застосувати перифраз «з листям кольору срібла»: *сріблолисті верби, сріблолиста тополя*.

Частини рослини за якістю та формою означають напівмотивовані ІАСНАД *шовколисті тополі* (Т. Шевченко), *лаполисті каштани*

⁴⁴⁰ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 2. — С. 223; Лексико-словотвірні інновації (2007) : [словник] / К. Коротич, С. Лук'яненко, А. Нелюба; за ред. А. Нелюби. — Х. : ХІФТ, 2009. — 172 с. — С. 167.

⁴⁴¹ Коцарев Олег. Двоє [Електронний ресурс] / Олег Коцарев // Мовою поезії. — Режим доступу : http://www-philology.univer.kharkov.ua/podii/poetry/poet_kotsarev.html

(М. Рильський), засновані на подібності: листя дерев порівнюється за якістю з шовком або за формою з кінцівками (лапами) тварини, однак припускаємо, що композит **шовколисті** має подвійну мотивацію: ← «листя як шовк», ← «шовкове листя». Дериват **березолистий** у сполученні з іменником *лісок* утрачає значення другої іменникової основи, що вказує на ознаку за віднесенням до рослини, напр.: **березолистий лісок** (А. Малишко) (= березовий лісок).

Переносно вжито ІАСНАД **вогнеквіте знамено** (І. Драч), який у своїй семантиці має елемент порівняння квітів червоного кольору з вогнем.

2. Композити, що означають частини механізмів, а саме літальних апаратів: УСНАД **зорекрилий**, що означає літак, який має на крилах червоні п'ятикутні зірки (зорі) (символ Радянського Союзу), напр.: *З-за круч вигулькнув меткий, як оса, «месершміт», завиваючи, накинувся на гурт зорекрилих бомбардувальників* (О. Бердник); *З окопів дивилися, як за селом Винищувач наш, «Ястребок» зорекрилий, За «Юнкерсом» гнався в зеніт голубий...* (І. Нехода).⁴⁴²

3. Композити, що означають вогонь, небо та зорі. Зорі, що схожі на перли за кольором, блиском, чистотою, означає ІАСНАД **перлозорий**, напр.: **перлозоре небо** (В. Пачовський), він також уживається в значенні «безцінний, коштовний»: **перлозора святиня** (В. Пачовський).

Напівмотивований ІАСНАД світозорий (у значенні «осяяний яскравим світлом; який випромінює яскраве світло») означає світло, вогонь, зорі, напр.: *Тієї незбагненої, невловимої секунди, впродовж котрої у твоїх очах спалахнуло сяйво, вони засвітилися щастям — так, я не знаю, як воно має виглядати, але то було саме щастя, я певен — і неземним, світозорим вогнем* (Ю. Пустельний).⁴⁴³

ІАСНАД із другою іменниковою основою **-видий** (у значенні «вигляд») указують на ознаку за подібністю до інших істот, явищ природи, напр.: **вогневида правда** (П. Тичина), **монстровидий закон** (з газети). Щоправда, існує думка про належність таких основ до афіксоїдів, тобто такі утворення можна вважати не композитами, а простими прикметниками, утвореними суфіксальним шляхом. ІАСНАД **вогнесилий**, що має ознаку сили вогню, у дистрибуції з іменником *правда* (П. Тичина) також набуває переносного значення.⁴⁴⁴

До немотивованих відносимо композити, що означають рослину та її частини (з іменниковими основами **-зерний**). ІАСНАД **колосозерний** у

⁴⁴² Бердник Олесь. Пітьма вогнища не розпалює... [Електронний ресурс] / Олесь Бердник // LIKEBOOK.RU Електронная библиотека. — Режим доступу : <http://likebook.ru/books/view/112023/?page=11>; Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 3. — С. 683.

⁴⁴³ Пустельний Юрій (Ільченко Юрій). Добрі та погані сні після смерті [Електронний ресурс] / Юрій Пустельний (Юрій Ільченко) // Український центр. — Режим доступу : http://pustelny.io.ua/s11763/dobri_ta_pogani_sni_pislya_smeri

⁴⁴⁴ Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с. — С. 165; Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії XX століття // Авторський неологізм в українській поезії XX століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 152.

дистрибуції з топонімом *Україна*, на думку Ж. Колоїз, залежно від контексту набуває переносного значення «відібраний з-поміж інших як найкращий; добірний»: *Вона (Україна — О. О., О. М.) одна, колосозерна, В святій молитві Кобзаря, Довічних див стети, озера... І чиста вранішня зоря* (В. Калашник).⁴⁴⁵

Немотивованим вважаємо й ІАСНАД *звіробогий*, що має в своїй основі порівняння («той, що подібний і до звіра, і до Бог одночасно»): *І надпочата звіробога даль Над горизонтом ділиться надвоє* (І. Павлюк).⁴⁴⁶

Отже, семантика композитів, утворених на базі іменниково-іменникового словосполучення переважно ґрунтується на порівнянні другого компонента з першим або на властивості другого компонента мати в своєму складі перший. Оскільки на порівнянні, як відомо, основана метафора, то і переважна більшість композитів досліджуваної ЛСГ — індивідуально-авторські новотвори, вживані у поетичному мовленні як засоби образності. Особливо високою продуктивністю в поетичних текстах характеризуються прикметники з препозиційними основами *сонце-, срібло-, зоре-, огне-* та постпозиційними основами, похідними від старослов'янзмів *-главий, -ликий, -зорий, -чолий*. Серед УСНАД переважають стилістично марковані деривати, що вживаються в біологічній метамові в складі термінологічних словосполучень.

4.3. Складнонунульсуфіксальні ад'єктиви з дієприкметниковим, дієслівним, прислівниковим і займенниковим компонентами

4.3.1. Попри неузгодженість поглядів лінгвістів на частиномовний статус дієприкметника, незаперечними його ознаками визнається віддієслівне походження і семантико-синтаксична ад'єктивність.

О. Рудь, беручи за основу епітетну функцію складних дієприкметників, зараховує останні до складних прикметників. Функціональна тотожність прикметників та дієприкметників як складників епітетного словосполучення, на думку дослідниці, дає підставу розглядати прикметникову та дієприкметникову форми як рівноцінні в структурі складного прикметника.⁴⁴⁷ Це означає, що функціонально композити з другою дієприкметниковою основою, слід відносити до таких, що творяться на базі атрибутивного словосполучення. Однак, з огляду на семантику процесуальності, яка простежується в дієприкметниках, слід виділяти такі деривати в окрему підгрупу.

В УС зафіксовано полісемантичний композит *чорномазий*, який в 1-ому значенні виступає як **мотивований**, а у 2-ому — як **немотивований**, і два **напівмотивовані** деривати (*видроокий* та *кислоокий*), що свідчить про малопродуктивність досліджуваної словотвірної групи. Ад'єктиви цього СТ утворені на базі синтагм «П + ДПР» і «ДПР + І» за словотвірними структурами

⁴⁴⁵ Колоїз Ж.В. Тлумачно-словотвірний словник okazіonalіzmів / Ж. В. Колоїз. — Кривий Ріг : ТОВ «ЯВВА», 2003. — 168 с. — С. 68.

⁴⁴⁶ Лексико-словотвірні інновації (2007) : [словник] / К. Коротич, С. Лук'яненко, А. Нелюба; за ред. А. Нелюби. — Х. : ХІФТ, 2009. — 172 с. — С. 54.

⁴⁴⁷ Рудь О. М. Структура, семантика та функціонування складних прикметників в українській поетичній мові ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Рудь. — К., 2002. — 21 с. — С. 3.

«П + **-о-** (сполучна голосна) + ДПР + **о** + **-ий**» та «ДПР + **-о-** (сполучна голосна) + І + **о** + **-ий**».

Під час основоскладання на морфемному шві між першою та другою кореневою морфемами відбуваються певні морфонологічні явища, а саме: 1) усічення суфікса **-т-** та випадіння голосної **-е-** у похідній дієприкметниковій основі (*видерті очі* → *видроокий*); 2) усічення суфіксів **-а**, **-н-** та **-ен-** у похідній дієприкметниковій основі (*мазаний чорним* → *чорномазий*, *роззявлений рот* → *роззявлеротий* (кут) (М. Семенко); 3) усічення префікса **за-** у похідній дієприкметниковій основі *закислі* (← *закисати* у значенні «той, який заплив виділеннями внаслідок запалення, пошкодження та ін. (про очі)) → *кислоокий*.

Композит *чорномазий* (перифраз «той, що мазаний (чимось) чорним»), заснований на інверсивному словосполученні *мазаний чорним* → *чорномазий*, бере участь у формуванні негативної оцінності та виступає у прямому значенні «чорний від бруду, замазаний в землю, грязь та ін.»: *Просовують до його [нього] рученята голі, чорномазі діти, страшні, сухі, тремтять од холоду...* (П. Мирний); та переносному — «із темним кольором шкіри, дуже смуглий»: *Шубу одягай Замерзнеш у степу,— гукнув їй якийсь літній, чорномазий, як циган, козак* (З. Тулуб).⁴⁴⁸

У ролі постпозиційного компонента, до якого приєднується нульовий суфікс, виступає іменникова основа — назва соматичного поняття **-окий**, що вказує на ознаку за віднесенням до людини. Ці деривати означають істоту за зовнішніми анормативними анатомічними показниками і маркують негативну оцінку. Композит *видроокий* має значення «з очима, повіки яких вивернуті або розтягнені»: *З погляду якась [панія] витрішкувата, чи видроока, чи надута* (І. Нечуй-Левицький). Прикметник *кислоокий* означає людину, «яка має закислі очі»: *І чую крізь гомін стихій над тілами рабів свист батогів... берегами женуть кислооких немитих і голих...* (Т. Осьмачка).⁴⁴⁹

У ІАС виявлено два **напівмотивовані** оказіональні деривати *зіпрілотілий* та *роззявлеротий*, де перший з них указує на ознаку за фізичним станом людини: *...Я бачив вас тоді зчорнілих, Промерзлих і зіпрілотілих. Безсонням змучених солдат* (В. Яромлюк), а другий перефразовується реченням «той, що нагадує роззявлений рот істоти» і вступає в дистрибуцію з іменником *кут*, маркуючи негативну оцінку: *...Запізнений кут роззявлеротий Мене ховає темно* (М. Семенко).⁴⁵⁰

⁴⁴⁸ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 11. — С. 359.

⁴⁴⁹ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1. — С. 382; Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491; С. 244.

⁴⁵⁰ Регіональний словник поетичних неолексем (Рівненщина) / [відп. ред. Г. М. Вокальчук]. — Вид. 2-е, випр. і доп. — Острог: Вид-во НаУ «Острозька академія», 2008. — 192 с. — С. 104; Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 383.

Отже, досліджувана ЛСГ — малопродуктивна як в УС, так і в ІАС. Серед репрезентованих дериватів переважають напівмотивовані.

4.3.2. В УС виявлено 10 композитів із матеріально не вираженим афіксом, утворених на базі словосполучень, що мають в основі власне дієслово: 5 СНАД (*карнавухий, клаповухий, чеверногий, шиверногий, шеверногий*) утворені на базі синтагми «Д + І», дериват (*сліпородий*) — «П + Д» і 4 композити (*рясноцвітій, густоцвітій, мимоходий, прямоходий*) — «ПРСЛ + Д». В ІАС виявлено 5 ІАСНАД (*бисторолетий, широколетий, швидколетий, прудкоходий; літоростий*), утворені на базі синтагми «ПРСЛ + Д», 2 ад'єктивні новотвори (*злорікий, пожежновий*) — на базі синтагми «І + Д» і 1 дериват *сторчоголовий*, утворений на базі відфразеологічного словосполучення — ідіоми *сторч головою* («ПРСЛ + І»).

УСНАД *карнавухий, клаповухий, чеверногий, шиверногий, шеверногий*, утворені на основі дієслівно-іменникового словосполучення, вживаються в розмовному та діалектному мовленні й означають істоту за зовнішніми анормативними анатомічними показниками, як видається, з точки зору синхронії, мають слабо виражену внутрішню форму через маловживаність першої основи. Їх композитний характер простежується через вільну (подільну) другу основу, що легко вичленовується на сучасному рівні, хоча для з'ясування семантики першого компонента довелося вдаватися до етимологічного словника.

Як зазначено в етимологічному словнику, композит *карнавухий* у значенні «з відрізнаними або короткими вухами» (*карнавухий хлопець*) може мати подвійну мотивацію: з одного боку, може бути утвореним з основ рос. прикметника [корный] «короткий, куций», а з другого, — від українського дієслова [корняти] «рубати, колоти» або [карнати] (очевидно, «обрізувати; стригти»). Лексема *клаповухий* (у значенні «з обвислими вухами») синонімічна до *капловухий, карнавухий*. Вони можуть уживатися як для номінації людини, так і тварини. За даними етимологічного словника, ад'єктив *клаповухий* [клопоухий], *капловухий* [каплоухий] — складне слово, утворене з основ дієслова *klapati* «хляпати» та іменника *ucho* «вухо»: *Гостям служили Рустем та хлопець Бекір, тонкий, високий і клаповухий* (М. Коцюбинський); *Капітан посміхається і показує фото... тупорилого, клаповухого здорового пса* (з газети).⁴⁵¹

Композити *чеверногий, шиверногий, шеверногий* мають значення «клишоногий, клишавий» і є фонетичними різновидами однієї лексеми. У словнику Б. Грінченка зафіксовано дієслово *чевріти* зі значенням «чахнути, хиріти», тому, очевидно, ці деривати утворені на базі дієслівно-іменникового словосполучення «чевріють ноги», напр.: *Їй здавалося, що вона отака залишиться й повік — отака важка, черевата, неповоротка й чевернога* (Ю. Смолич); *Це був високий мужик, що мав праву ногу скривлену в коліні*

⁴⁵¹ Етимологічний словник української мови [Текст]: [у 7 т.] / [Нац. акад. наук України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Уклад.: Р. В. Болдирев та ін.; Редкол. О. С. Мельничук (голов.ред.) та ін.]. — К.: Наук. думка. Т. II. — 1985. — 570 с. — С. 394, 454; Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К.: Наук. думка, 1970–1980. — Т. 4. — С. 173.

досередини. Як ішов, то писав нею півколесо, достоту, як **шеверного** корова (Л. Мартович).⁴⁵²

Мотивований прикметник **сліпородий** вступає у відношення абсолютної синонімії зі складносуфіксальним композитом **сліпонароджений** і вживається у значенні «той, який народився сліпим (людина або тварина)», означуючи істоту: *Дарма й сонцеві, що в глухих нетрях землі риється якесь **сліпороде** звір'я [кріт]: хай собі риється та підпушує землю* (П. Мирний).⁴⁵³

Мотивовані УСНАД, утворені на базі прислівниково-дієслівного словосполучення **рясноцвітій** і **густоцвітій**, перефразовуються словосполученням «той, що рясно або густо цвіте» і означають рослину «з великою кількістю квіток», напр.: *Він міг, милуватися красою буйних лип, дубів і молодих **рясноцвітих** беріз* (П. Автомонов); композит **мимоїжджий** має значення «який проїжджає мимо кого-, чого-небудь; проїжджий», а стилістично маркований прикметник **прямоїжджий** (нар.-поет.) співвідноситься з морфологічно простим прикметником **прямий** (про шлях, дорогу): *Ілля Муромець узяв **прямоїжджою** дорогою, мимо того лісу, де Соловей-розбойник [розбійник] сидів* (Українська казка).⁴⁵⁴

ІАСНАД **літоростий** (← *рости літом*, перша прислівникова основа усікається) також означає рослини: *І **літорості** дерева родоводу Дбайливими нащадками зростуть...* (О. Ундір)⁴⁵⁵. Стилістично маркованими, передусім такими, що вживаються тільки в поетичному тексті, є ІАСНАД із першою прислівниковою основою **бистро-, прудко-, швидко-, широко-** та постпозиційними основами **-летий** і **-ходий**, що означають здатність тварин (птахів, комах) швидко пересуватися. Відповідні деривати можуть мати подвійну мотивацію: їх можна розглядати як утворені на базі синтагм «ПРСЛ + Д» (**бистролетий** — «той, що бистро летить») або «П + І» (**бистролетий** — «той, що має бистрий лет»). Сполучаючись з іменниками різної семантики, що номінують неістот, ці композити вживаються у переносному метафоричному значенні: **бистролетий дар** (М. Рильський), **прудкоході вітрила** (Ю. Клен), **швидколеті хмари** (Т. Осьмачка), **широколетий день** (М. Рильський), **широколеті думки** (М. Рильський).

В ІАС зафіксовано два мотивовані деривати інверсивного характеру **злорікий** і **пожжежновий**. Композит **злорікий** (← від старослов'янського *рікти* або архаїчного і говіркового *ректи* (говорити), перифраз «той, що рече зло») має значення «той, який віщує зло, нещастя; зловісний»: *Я вас любив, побожний, то **злорікий**, ви ж обминали, боячись, мене, і через те прощайте все навіки, і хоч тепер вас серце обмине* (Т. Осьмачка), а ІАСНАД

⁴⁵² Словарь української мови [Текст]. / упоряд. Б. Грінченко. — К. : Довіра — УНВЦ «Рідна мова», 1997. — Т. IV. — 616 с. — С. 449; Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 11. — С. 289, 450.

⁴⁵³ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 9. — С. 363–364.

⁴⁵⁴ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 4. — С. 709, Т. 8. — С. 369, 926.

⁴⁵⁵ «Регіональний» словник поетичних неолексем (Рівненщина) / [відп. ред. Г. М. Вокальчук]. — Вид. 2-е, випр. і доп. — Острог: Вид-во НаУ «Острозька академія», 2008. — 192 с. — С. 118.

пожежновий вжито у значенні «вити, як на пожежу»: *Я круторогий, я пожежновий, зміїно вогневіє жовтий хвіст...* (В. Стус).⁴⁵⁶

Прикметник **сторчоголовий** семантично мотивується ФО *«летіти / полетіти сторч головою (сторчака)»*, що має іронічне забарвлення і вживається у значенні «дуже швидко йти, їхати, бігти; поспішати кудись». Перший прислівниковий компонент **сторч** ужитий у значенні «униз головою», а в основі другого лежить назва соматичного поняття, що вказує на ознаку «віднесення до істоти». Уступаючи в дистрибуцію з іменником *світ*, цей дериват набуває переносного метафоричного значення «спотворений, неправильний», напр.: *О білий світе сторчоголовий, опріч опричний — куди подітись?* (В. Стус)⁴⁵⁷.

За несподіваною okazіональною моделлю на базі займенниково-іменникового словосполучення утворено ІАСНАД **моєокий** у значенні «з очима, схожими на когось»: ... *і ти — моєоке дитя...* (О. Коротащ).⁴⁵⁸

Отже, СНАД, що утворені на базі словосполучень, які мають у своєму складі дієслова, прислівники і займенник є мотивованими та стилістично маркованими і переважають у розмовному та діалектному мовленні. В ІАС фіксуються деривати інверсивного характеру, утворені за okazіональними моделями.

Таким чином, структурно-семантичні та функціонально-стильові властивості СНАД із першим неприкметниковим компонентом виявляються в тому, що, по-перше, серед дериватів з першою числівниковою основою переважають мотивовані композити, утворені від власне кількісних числівників першого десятка та іменників, що номінують обчислювані предмети, а також зафіксована значна кількість напівмотивованих дериватів, більшість яких складають композити з числівниковими основами **сто-, тисячо-, мільйон-**, що майже не вживаються у прямому значенні через те, що не виконують лічильної функції, а набувають семантики неозначеної кількості.

По-друге, зафіксовано, що трикомпонентні деривати трапляються лише серед СНАД із числівниковою основою, оскільки числівник має вузьке лексичне значення кількості, іменники, що входять у структуру таких композитів, мають інформативно насичене значення. В ІАС вони мають виразну okazіональну структуру.

По-третє, мотивовані деривати серед нульсуфіксальних композитних прикметників, що утворені на базі іменниково-іменникового словосполучення і називають ознаки предметів за подібністю до інших предметів, мало поширені, можливо, через те, що вони в своїй семантиці мають обов'язковий елемент порівняння, метафори. Серед досліджуваних складнонульсуфіксальних

⁴⁵⁶ Колоїз Ж.В. Тлумачно-словотвірний словник okazіоналізмів / Ж. В. Колоїз. — Кривий Ріг : ТОВ «ЯВВА», 2003. — 168 с. — С. 59; Словник поетичної мови Василя Стуса [Електронний ресурс] / [укладач Леся Оліфіренко] — Режим доступу : <http://ukrlife.org/main/minerva/slovnystus.htm>

⁴⁵⁷ Колоїз Ж.В. Тлумачно-словотвірний словник okazіоналізмів / Ж. В. Колоїз. — Кривий Ріг : ТОВ «ЯВВА», 2003. — 168 с. — С. 148.

⁴⁵⁸ Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491. — С. 283.

комполитів, утворених на базі синтагми «І + І», переважають напівмотивовані деривати, немотивовані репрезентовані значно меншою кількістю одиниць. Напівмотивованість ІАСНАД пояснюється можливістю, закладеною в порівняння, метафоризуватися, взяти участь в образотворенні, у вияві оцінної семантики.

По-четверте, словотвірні типи СНАД, утворені на базі синтагм з дієприкметниковим, дієслівним та прислівниковим компонентом, — непродуктивні. Серед дериватів досліджуваних словотвірних груп переважають мотивовані деривати; напівмотивованих зафіксовано значно менше; немотивовані деривати трапляються рідко.

РОЗДІЛ V

НУЛЬСУФІКСАЛЬНІ ТА СКЛАДНОНУЛЬСУФІКСАЛЬНІ АД'ЕКТИВИ У СТИЛЬОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Питання про основні стилі української мови складне і в різні періоди мовознавчої науки вирішувалося неоднозначно. У цій монографії використана класифікація С. Єрмоленко, яка виділяє 6 основних функціональних стилів — **художній, науковий, публіцистичний, офіційно-діловий, конфесійний і розмовний.**⁴⁵⁹

Описи функціональних стилів, визначення їхніх стильових домінант, встановлення стилістично маркованих і нейтральних стилістичних засобів мови у кожному з різновидів мови, як зазначає С. Єрмоленко, передбачають розробку теорії стилістичних функцій, стилістичних значень, стилістичного забарвлення мовних одиниць відповідно до контексту. Визначення функціональних стилів та їхніх конструктивних ознак регулюється позамовними та власне мовними критеріями. Стилістика мовних ресурсів орієнтується на вивчення усіх мовних рівнів з погляду додаткових стилістичних значень елементів мовної системи. Останні несуть на собі відбиток тієї суспільної сфери, в якій побутує мова, тобто мають функціонально-стильове значення. Вони відображають характер спілкування — офіційний, книжний чи невимушений, розмовний, тобто засвідчують співвіднесеність мовних виразових засобів з високим, нейтральним чи зниженим експресивним стилем.⁴⁶⁰

Функціонально-стильові властивості нульсуфіксальних ад'єктивних дериватів, зокрема субстантивних, привертали увагу багатьох дослідників (Н. Азарова, Р. Бачкур, Н. Долецька, Л. Заболоцька, В. Ліпич, Г. Логвиненко (Волинець), І. Процик та інші). Словотвірні групи прикметників, що виникли внаслідок дії формантів, до складу яких входить нульовий суфікс, вивчали в цьому аспекті з огляду на більш широку лінгвістичну проблему Т. Біленко, В. Васильченко, Н. Гаврилюк, О. Жижома, Н. Клименко, Г. Овсійчук, О. Поліщук, І. Принцевський, О. Рудь та інші.

У цій монографії викладено результати вивчення сфери поширення й характеру уживання НАД і СНАД у розгалуженій системі стилів сучасної української мови, їх відповідності чинній лексичній і словотвірній нормі мови, аксіологічних прикмет цих слів та їх стилетворчого потенціалу.

5.1. Уживання нульсуфіксальних та складнонульсуфіксальних ад'єктивних дериватів у науковому стилі

Основними рисами наукового стилю є понятійність і предметність, об'єктивність, точність, логічність, аргументованість викладу, відсутність

⁴⁵⁹ Українська мова: Енциклопедія/ Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. — 2-ге вид., випр. і доп. — К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. — 824 с. — С. 655.

⁴⁶⁰ Там само. — С. 649–650.

образності, емоційності та індивідуальних авторських ознак. Науковий стиль охоплює всі види і сторони наукової діяльності і всі галузі знань (техніка, точні науки, природознавство, гуманітарні науки).

Від початку 90-х років, після утворення незалежної Української держави, почався процес оздоровлення наукової термінології, визначення специфіки та шляхів збагачення фахових терміносистем. Сучасний розвиток наукового стилю української мови перебуває на стадії становлення. З одного боку сучасна термінологія використовує надбане раніше, уточнюються номінації певних понять, а з іншого — творяться нові терміни. Процес неологізації лексичного складу наукової терміносистеми, як і мови взагалі, здійснюється різними шляхами. Основними з них є засвоєння іншомовних запозичень, поява лексико-семантичних варіантів та утворення слів за допомогою різних способів деривації.

С. Гонцова висловила слушну думку, що «термін — це не особливий вид лексичної одиниці, а особлива функція, вид її вживання».⁴⁶¹ А. Суперанська твердить, що «термінологічний словотвір у цілому повторює словотвір, властивий словам загальної лексики».⁴⁶²

Останнім часом велика увага приділяється словотвірним особливостям певних терміносистем, зокрема вивчаються й терміни, які утворилися за допомогою нульового суфікса. Нульова суфіксація у творенні військових термінів-субстантивів увійшла до кола досліджуваних проблем Н. Азарової⁴⁶³; функціональні можливості нульового суфікса в межах поля інструментальності в дериваційній системі сучасної української мови розглянула Н. Долецька⁴⁶⁴; дериватологічний аналіз нульсуфіксальних віддієслівних дериватів зі значенням опредметненої дії (на матеріалі технічної лексики) крізь призму лексико-словотвірних типів був здійснений Г. Логвиненко (Волинець)⁴⁶⁵; субстантивні деривати з нульовим суфіксом у спеціальній фізичній термінології досліджувала І. Процик⁴⁶⁶.

Загальноновизнаною є тенденція поповнення складу метамов усіх галузей науки за рахунок аналітичних термінів, що відбиває загальномовну схильність до розвитку аналітизму (І. Вихованець, А. Загнітко та ін.). Деякі дослідники вважають, що багатослівні терміни набагато зручніші однослівних, оскільки дозволяють з більшою наочністю показати взаємовідношення окремих понять.

---

⁴⁶¹ Гонцова С. А. Словообразование в научно-технической терминологии : (Теорет. и метод. аспекты) / С. А. Гонцова — Алма-Ата : Рауан, 1990. — 92 с. — С. 9.

⁴⁶² Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории. / Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. — М. : Наука, 1989. — 246 с., — С. 105.

⁴⁶³ Азарова Н. В. Способи морфологічного словотвору в українській військовій термінології [Електронний ресурс] / Н. В. Азарова // Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки. — 2002. — № 2. — Режим доступу : <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/2147.pdf>

⁴⁶⁴ Долецька Н. Ф. Нульсуфіксальні nomina instrumenti в дериваційній системі сучасної української мови / Н. Ф. Долецька // Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки. — 1998 — №1. — С. 44–47. — С. 45.

⁴⁶⁵ Логвиненко Г. М. Нульсуфіксальні найменування опредметненої дії (на матеріалі технічної лексики) [Електронний ресурс] / Г. М. Логвиненко // Ucrainistica : Збірник наукових праць. — Кривий Ріг, 2002. — С. 110–117. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vftk/2007_4.pdf

⁴⁶⁶ Процик І. Деривати з нульовим суфіксом у загальноновживаній та термінійній лексиці української мови / І. Процик // Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. — 2004. — Вип. 34. — Ч. I. — С.464–467.

Ще Г. Винокур відзначав, що окремі терміноодиниці можуть бути членами різних терміносистем, об'єднаних спільними поняттями. Одним із мовних засобів розрізнення і систематизації таких назв є двоскладний термін, одна частина якого виступає спільною з іншими термінами, а друга відрізняє його від суміжних понять.⁴⁶⁷ Поділяючи погляди Г. Винокура, Д. Шмельов вважав словосполучення більш мотивованими, ніж нерозчленовані одиниці мови.⁴⁶⁸ Ця закономірність спостерігається у термінотворенні, коли недостатньо повно виражене значення будь-якого однослівного поняття. У цьому разі до нього підключаються додаткові компоненти.

Складений термін — це семантично складне найменування, яке з'єднує в одне ціле два або більше повнозначних слова і виражає одне поняття. Складений термін, як і будь-який інший лінгвістичний об'єкт, має свою схему будови або структуру, представлений дво-, три-, чотири-, п'ятикомпонентними сполуками.

У лінгвістичній літературі існують різні погляди на природу термінологічного словосполучення (ТСС): одні автори його відносять до традиційних словосполучень, називаючи їх при цьому готовими одиницями мови (Л. Дубровіна), інші визначають ТСС як особливий вид ідіом, термінологічність яких зумовлена потребою в номінації наукових об'єктів (А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько, В. Солнцев), висловлюється думка, що термінологічні ФО хоча й нарізнооформлені, але є семантично та синтаксично неподільними словосполученнями, що сприяють конкретизації та увиразненню номінованого поняття (В. Лейчик, Е. Нікуліна). ТСС визначають також як фразеологізовані словосполучення, утворені шляхом семантичної конденсації, внаслідок чого декілька компонентів виражають одне поняття (В. Гак). О. Беляєва, яка розглядає ТСС в аспекті лінгводидактики, поділяє думку російських науковців Т. Горшкової, В. Солнцева, С. Тер-Мінасової, Т. Широкової, Т. Прьошкіної та В. Сергєвніної про те, що ТСС еліміновані з розряду вільних словосполучень, оскільки вони не породжуються в процесі мовлення, а лише регулярно відтворюються у фаховому мовленні як цілісні одиниці номінації, зумовлені компонентним складом, смисловими та формальними відношеннями, що дозволяє розглядати ТСС як ідіоматичні комплекси з різним ступенем ідіоматичності.⁴⁶⁹

На думку Л. Сидоренко та ін., значну частину термінологічної лексики становлять прикметники, семантика яких пов'язана з якісною характеристикою предметів, якісною чи відносною визначеністю процесів, явищ. У складі термінологічних одиниць прикметники вживаються для відображення різноманітних зв'язків предметів, їх взаємодії. Прикметникова термінологічна одиниця виступає окремим знаком-найменуванням, що фіксує відношення між

⁴⁶⁷ Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г. О. Винокур // Тр. МИФЛИ. филол. факультет. — 1939. — Т. V. — С. 5–72. — С. 42.

⁴⁶⁸ Шмельов Д. Н. Русский язык в его функциональных разновидностях (к постановке проблемы). / Д. Н. Шмельов. — М.: Наука, 1977. — 168 с. — С. 24.

⁴⁶⁹ Беляєва О. М. Термінологічне словосполучення у аспекті лінгводидактики / О. М. Беляєва // Педагогічні науки — 2008. — № 124. — С. 109–113. — С. 109.

об'єктами дійсності. Розглядаючи прикметники у семантико-граматичному аспекті, І. Вихованець зазначає: «У прикметнику відбулося посилення дієслівного значення стану у бік постійної ознаки предмета».⁴⁷⁰ Саме така специфіка прикметника визначає його функціонування у складі термінологічних одиниць. У прикметникових суфіксальних дериватах, на думку А. Грищенка, засвідчено кінцеві результати словотвірних процесів, у яких визначальними з лінгвістичного погляду завжди були «пристосування іменникової, дієслівної <...> семантики для вираження найрізноманітніших ознак у зв'язку з загальним процесом ад'єктивації».⁴⁷¹ Тому вивчення процесів і засобів на позначення властивостей предметів, їх якісних характеристик та набуття ними процесуальних ознак є актуальним для сучасного термінотворення.⁴⁷²

НАД та СНАД найбільшу функціональну активність виявляють у науковому стилі, бо мають семантико-словотвірний потенціал для творення складних термінів. Передусім привертає увагу природнича термінологія (сфера зоології, ботаніки, медицини, техніки), де репрезентовано численні спеціальні назви, до складу яких увійшли НАД та СНАД, що здавна функціонують у загальнонародній мові. Вони мотивовані назвами частин тіла та їх визначальних атрибутів.

5.1.1. Протягом останніх десятиріч з'явилося чимало розвідок, спрямованих на фундаментальне дослідження біологічної лексики. Зокрема структуру словотвірних парадигм українських назв тварин та рослин досліджував Р. Бачкур⁴⁷³, чужомовні суфікси, суфіксоїди, препозиційні елементи та їх словотвірний потенціал в українській біологічній термінології описано у статтях Н. Кобзар⁴⁷⁴, номінацію лікарських рослин в українському західнополіському говорі вивчала Р. Омельковець⁴⁷⁵, до слов'янських фітонімів в історико-типологічному аспекті зверталася О. Пашенко⁴⁷⁶, назви рослин із

⁴⁷⁰ Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець — К. : Наук. думка, 1988. — 256 с. — С. 17.

⁴⁷¹ Грищенко А. П. Морфемна структура прикметника української мови (суфіксальний словотвір) / А. П. Грищенко // Морфологічна будова української мови. — К. : Наук. думка, 1975. — С. 96–140. — С. 116.

⁴⁷² Сидоренко Л. Суфіксальна деривація ад'єктивів у технічній термінології / Людмила Сидоренко // Стиль і текст. — 2006. — Вип. 7. — С. 178–185. — С. 178.

⁴⁷³ Бачкур Р. О. Структура словотвірних парадигм українських назв тварин та рослин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Р. О. Бачкур. — Івано-Франківськ, 2004. — 20 с.

⁴⁷⁴ Кобзар Н. С. Словотвірний потенціал чужомовних препозиційних елементів в українських біологічних термінах [Електронний ресурс] / Н. С. Кобзар — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpkhnpu/Lingv/2008_25/11.html ; Кобзар Н. С. Походження чужомовних суфіксів та суфіксоїдів в українській біологічній термінології / Н. С. Кобзар // Лінгвістика. — 2008. — № 1 (13). — С. 289–294.

⁴⁷⁵ Омельковець Р. С. Номінація лікарських рослин в українському західнополіському говорі Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Р. С. Омельковець; НАН України. Ін-т укр. мови. — К., 2004. — 23 с.

⁴⁷⁶ Пашенко О. М. Слов'янські фітоніми в історико-типологічному аспекті / О. М. Пашенко // Вісник СумДУ. — 2006. — № 11(95). — Т. 1. — С. 86–88.

мутаційним СЗ подібності були об'єктом дослідницького інтересу О. Тилик⁴⁷⁷ та ін.

Проте, незважаючи на роботу, здійснену в цьому напрямі, питання формування та джерела поповнення нормативної біологічної номенклатури та структурно-словотвірні особливості назв наукових номенів у сучасній українській мові залишаються до кінця не з'ясованими, зокрема функціональні особливості прикметників, утворених за участі нульових суфіксів, як термінотворчих компонентів не були предметом дослідження в українській мові, хоча їх СТ досить продуктивні в науковому біологічному дискурсі, що підтверджується матеріалами наукової літератури, термінологічних словників та довідників. Розгляд таких дериватів як складових термінів біології становить значний науковий інтерес, бо дає привід поглибити уявлення про генезу термінологічної системи української мови, шляхи та способи їх розвитку.

Як зауважує Р. Бачкур, найменування тварин та найменування рослин входять у лексичну систему мови як певний семіологічний клас. Специфіка цього класу полягає в тому, що в ньому об'єднуються, з одного боку, загальноновживані найменування тварин і рослин, а з іншого, — терміни.⁴⁷⁸

5.1.2. Ботанічна термінологія — невід'ємна частина лексичної системи кожної мови. Основною складовою ботанічної номенклатури є наукові фітонімічні номінанти. Як за формою, так і з погляду семантики вона характеризується значною розмаїтістю складу й генетичною неоднорідністю.

Із 661 вибраної нами назви українських рослин кількість одиниць із НАД та СНАД становить 54 номени рослинного світу (8,1%), з яких СНАД — 45 одиниць (6,8%), НАД — 9 (1,4%). За особливостями словотвірної структури нормативні назви рослин умовно можна поділити на **5 груп**. Квантитативні характеристики цих груп відбиті в Додатках (див. Додаток Г. Таблиця Г.1.).

У **першій групі** переважають бінарні утворення, що виникли за словотвірною моделлю «іменник + прикметник», де прикметник є СНАД.

У ролі першої частини основи СНАД виступають:

1) якісні прикметники, що надають ботанічним денотатам параметричних характеристик їх складових: дрібний (*журавлина **дрібноплода**, коручка **дрібнолиста***), короткий/довгий (*волошка **короткоголова**, ковила **короткокрила**, билинець **довггородий**, булатка **довголиста**, холодок **коротколистий***), тонкий/товстий (*зморшок **товстоногий**, півонія **тонколиста***), широкий/вузький (*ковила **вузьколиста**, сон **широколистий***);

2) якісні прикметники, що номінують визначальну якість рослин (*ковила **пухнастолиста**, ковила **різнолиста***), форму (*фісташка **туполиста**, королиця **круглолиста**, цибуля **круглонога***), напрям розташування листя (*ломикамінь **супротивнолистий***), забарвлення рослини або її частини (*арум **білокрилий**, ясен **білоцвітний***), час цвітіння рослини (*йштернбергія **пізньоцвіта***). В основу

⁴⁷⁷ Тилик О. Назви рослин із мутаційним словотвірним значенням подібності / О. Тилик // Лінгвістичні студії. — Вип. 13. — Донецьк: ДонНУ, 2005. — С. 272–276.

⁴⁷⁸ Нариси з основоцентричної дериватології / [Грещук В. В., Бачкур Р. О., Джочка І. Ф., Пословська Н. М.]. / За ред. Василя Грещука. — Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. — 348 с. — С. 39.

такої атрибутики імпліцитно закладена антонімія — протиставлення понять за характерними рисами їх компонентів;

3) іменники, що вказують на подібність до інших рослин (в основі лежить зіставлення — з компонентом як у іншій рослині): *анемона нарцисоцвіта*, відкасник *татарниколистий*, мікромерія *чебрецелиста*, пирій *ковилолистий*, плакун *верболистий*, свербіжниця *черсаколиста*, пухироплідник *калинолистий*;

4) іменники, що вказують на подібність до інших предметів (в основі лежить порівняння за подібністю форми): *плавун щитolistий*, *тюльпан зміelistий*, *чихавка язикolistа*;

5) числівники, включаючи слово *багато-*: *громовик багатolistий*, *любка двolistа*, *малаксис одностий*, *марсилія чотириста*, *проліска двolistа*.

Друга частина СНАД у ботанічній номенклатурі завжди мотивована іменником. Відповідні композити групуються за спільним другим коренем, вказуючи на:

1) частину рослини: цвіт (*анемона нарцисоцвіта*, *йштернбергія пізноцвіта*, *ясен білоцвітний*), листя (*анограма тонколиста*, *верба тупolistа*, відкасник *татарниколистий* та ін.), плід (*журавлина дрібноплода*, *молочай густо-волохатоплодий*, *сунічник дрібноплодий*);

2) частину рослини чи всю рослину, що подібна до частин тіла істот: до крила (*арум білокрилий*, *ковила короткокрила*), до рога (*билинець довгорогий*), до голови (*волошка короткоголова*), до ноги (*зморшок товстоногий*, *цибуля круглонога*).

Як правило, при номінації суб'єкт виділяє одну або кілька ознак об'єкта, що лягають в основу найменування. На основі узагальнення таких ознак формується принцип номінації. У мовознавстві розрізняють два види номінації: первинну та вторинну. До первинної номінації належать назви, що втратили своє початкове значення та в сучасній мові сприймаються як немотивовані (*береза низька*, *береза темна*, *ковила українська*, *лобарія широка*), а до вторинної — найменування, в яких ознаки денотата виражені через значення інших слів (*ковила короткокрила*, *волошка короткоголова* і т. ін.). Вторинна номінація — складне і багатогранне явище. Цей термін у лінгвістиці тлумачиться неоднозначно. З одного боку, вторинну номінацію тлумачать як процес «надання об'єкту ще однієї назви: з іншою мотивованістю і з певною спеціальною метою або як трансформацію попередньої назви об'єкта».⁴⁷⁹ З другого боку — її розглядають як використання матеріальної оболонки уже наявної одиниці (у нашому випадку лексеми) як назви іншої реалії⁴⁸⁰, що супроводжується появою в її семантичній структурі нової семми.

⁴⁷⁹ Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. — 2-ге вид., випр. і доп. — К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. — 824 с. — С. 418.

⁴⁸⁰ Телия В. Н. Номинация // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. — 2-е изд. — М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. — С. 336–337. — С. 336; Серебренников Б. А. Языковая номинация. Общие вопросы / Б. А. Серебренников — М., 1977. — 359 с. — С. 73, 92.

В. Телія вважає, що спільним для обох визначень є те, що в основу вторинної номінації покладено асоціативність людського мислення. При творенні вторинного номена встановлюються асоціації за подібністю чи суміжністю між ознаками елементів позамовного ряду, що вже відображені в семантичній структурі лексеми, і ознаками нового позначуваного, що називається шляхом переосмислення цього значення.⁴⁸¹

Важливою умовою появи і функціонування вторинної номінації є полісемія. Вона виникає в результаті семантичного розширення структури лексеми, коли новими компонентами структури стають елементи інших семантичних полів, підставою для цього є усвідомлювана мовцями спільність або суміжність елементів лексичної системи.

У ході дослідження встановлено, що СЗ СНАД як складових фітоназв, перша частина яких мотивується якісними прикметниками, що надають ботанічним денотатам параметричних характеристик (дрібний/крупний, короткий/довгий, тонкий/товстий, широкий/вузький) та ад'єктивами, що номінують визначальну якість рослин (форму, напрям розташування листя, забарвлення рослини або її частини, час цвітіння), заґрунтоване на прямому значенні мотивувальних слів. У ролі другої частини СНАД виступають завжди іменники теж у прямому значенні.

У прикметниках, утворених внаслідок дії вторинної номінації, характерні риси рослин розкриваються через особливості іншого денотата за допомогою метафор та порівнянь. Серед досліджуваних СНАД, у яких СЗ засноване на переносному значенні одного з мотивувальних слів, виділяються: а) ті, у ролі препозиційної основи яких виступають іменники, що вказують на подібність одних рослин до інших (*пухироплідник **калинолистий**, плакун **верболистий***), та іменники, що вказують на подібність рослин до інших предметів, істот або їх характерних ознак (в основі лежить зіставлення і порівняння): *свербіжниця **черсаколиста**, тюльпан **зієлистий***; б) ті, у ролі постпозиційної основи яких виступають іменники, що вказують на подібність до частин тіла живих істот (аналогія за зовнішнім виглядом): крило, ріг, голова, ноги (*цибуля **круглонога**, арум **білокрилий***).

Квантитативні показники поширеності складних фітоназв, до складу яких уходять СНАД, відбиті в Додатках (див. Додаток Г. Таблиця Г.2.).

Такі композити також входять до складу тричленних утворень, наприклад: *еритроній **собачий** зуб, зозулині **сльози серцелисті***.

Отже, значний відсоток терміноназв-фітономенів, у творенні яких бере нульовий суфікс, складають двокомпонентні назви, що за словотвірною структурою являють собою двочленні лексично нерозкладні словосполучення. Частина бінарних номінантів рослин (54 одиниці — 8,1% від загальної кількості досліджених номенів) має у своєму складі 9 НАД (1,4%) та 45 СНАД (6,8%). Нульсуфіксальна та складнонульсуфіксальна деривація є одним із досить продуктивних чинників творення ботанічних термінів (назви рослин) в

⁴⁸¹ Телія В. Н. Номинация // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева . — 2-е изд. — М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. — С. 336–337. — С. 336.

українській мові. Значну частину складнонульсуфіксальних прикметникових фітоназв становлять утворення, у ролі першого компонента яких виступають якісні прикметники в прямому значенні, що надають ботанічним денотатам параметричних характеристик, та ад'єктиви, що номінують визначальну якість рослин; а у ролі другого компонента — іменники, що вказують на частину рослини. Серед найменувань, утворених на основі вторинної номінації, зафіксовано ТСС, у яких перша чи друга іменникові основи СНАД вказують на подібність до інших рослин або інших предметів (в основі лежить зіставлення та порівняння) або на частину рослини чи всю рослину, що подібна до частин тіла істот. Значну частину складнонульсуфіксальних прикметникових фітоназв становлять утворення, у ролі першого компонента яких виступають якісні прикметники в прямому значенні, що надають ботанічним денотатам параметричних характеристик, та ад'єктиви, що номінують визначальну якість рослин; а в ролі другого компонента — іменники, що вказують на частину рослини. Серед найменувань, утворених на основі вторинної номінації, зафіксовано ТСС, у яких перша чи друга іменникові основи СНАД вказують на подібність до інших рослин або інших предметів (в основі лежить зіставлення та порівняння) або на частину рослини чи усю рослину, що подібна до частин тіла істот. За характером відношень мотивації серед фітоназв переважають мотивовані деривати, хоча трапляються й напівмотивовані в результаті вторинної номінації.

5.1.3. На сучасному етапі зоологічна термінологія української літературної мови відрізняється багатством та різноманітністю і ще повністю не вивчена. Вона становить серйозний науковий інтерес у лінгвістичному аспекті (роботи Р. Бачкура, А. Берлізова, Г. Богуцької, Л. Булаховського, А. Герда, Й. Дзендзелівського, Н. Дейниченко, Н. Забинкової, Н. Зайченко, О. Карабути, Г. Клепікової, Н. Пруткої, Е. Рукіної, І. Сабодош, Н. Семко, О. Трубачова, А. Шамоти, М. Шарашової, Л. Фроляк та інших).

Серед зафіксованих нами українських назв тварин кількість зоономенів, до складу яких входять НАД та СНАД, становить 130 найменувань (10,2%). Бінарні утворення, що виникли за словотвірною моделлю «іменник + прикметник», де прикметник має формант з нульовим суфіксом, переважають у назвах птахів і становлять 16% від загальної кількості (67 із 413 одиниць). Не зафіксовані ад'єктивні деривати з відповідним формантом у назвах плазунів (рептилій).

Для зоологічної номенклатури української мови характерне утворення номенів-таксонів шляхом субстантивації, тобто переходу прикметників у розряд іменників. При цьому прикметники втрачають значення атрибутивності та набувають категоріального значення предметності, що є семантичною основою іменників. Разом із семантикою іменника субстантивовані прикметники набувають граматичних ознак іменника: за ними закріплюється плуративна форма, а тому відбувається втрата категорії роду, вони виконують відповідні іменникові синтаксичні функції.

Нульсуфіксальні та складнонульсуфіксальні субстантивовані прикметники є продуктивною базою для означення таксонів. До цієї номенклатури належать найменування типів, класів, рядів, родин, родів тварин: *веслоногі, вилорогі, вислокрилі, волохокрилі; гладконосі, двокрилі, довговусі, звірозубі, зрослопалі, коротковусі, круглороті, ластоногі, лускокрилі, мозолоногі, напівтвердокрилі, неповнозубі, новокрилі, парнокопиті, первиннобезкрилі, перетинчастокрилі, пластинчастовусі, полорогі або порожнисторогі, прямокрилі, рівнокрилі, роздільнопалі, рукокрилі, сидячоокі, сітчастокрилі, собакоголові, старокрилі, стебельчаствоокі, твердокрилі, черевоногі; чіпкохвості, членистоногі, шерстохвості, шкірястокрилі; ведмежі, вовчі, собачі*. Однак такі утворення не входять до сфери дослідження у цій монографії, бо нульовий суфікс не виконує функцію форманта, а похідне не належить до класу прикметників.

Серед таксонімічних назв є такі, що мають у своєму складі нульсуфіксальні прикметникові композити, узгоджені у формі множини з іменниками — назвами класів тварин, комах, птахів тощо: *складчастокрилі оси, різнокрилі метелики, довгохвості синиці, трипси трубохвості*.

У зоології існують двочленні та тричленні ад'єктивні сполучення до складу яких входить НАД та СНАД. Ці сполучення виникли як сполучення «іменник + прикметник», «іменник + іменник + прикметник», а також «іменник + прикметник + прикметник».

У ролі першої частини основи прикметникової складової терміна можуть виступати якісні прикметники:

1) кольороназви, що вказують на забарвлення всього тіла тварини чи птаха або окремих його частин (78 одиниць): *бабка білолоба; вівсянка чорноголова; гагара червоношия; акантолїда жовтоголова; крячок рябодзьобий; кобилка блакитнокрила; зарея бронзовотїла* (в основі лежить порівняння, колір, схожий на бронзу); *сивка бурокрила; соловейко рудохвостий; вівчарик світлочеревий; вівсянка сивоголова; пірникоза сірощока*. Серед таких якісних прикметників-кольороназв домінують кольори: *білий* (24 рази), *чорний* (16 разів), *червоний* (15 разів), *жовтий* (14 разів). Назви кольорів *рябий, блакитний, бронзовий, бурий, рудий, світлий, сивий та сірий* вживаються обмежено. Такий спектр кольороназв у зоономенах зумовлений екстралінгвальними факторами — природним забарвленням тіла тварини чи птаха або окремих його частин. До цієї ж групи належать також СНАД, перший компонент яких має суфікс *-уват-*, що вказує на неінтенсивне забарвлення, відтінок кольору частини тіла тварини (2 одиниці): *веснянка зеленкуватокрила, одноденка жовтуватокрила*;

2) прикметник на позначення параметричних характеристик зоологічних денотатів та їх частин (25 одиниць): *короткий/довгий* — *баклан довгоносий, бджола євщера довговуса, боліварія короткокрила, долерус короткокрилий* і т. ін.; *товстий/тонкий* — *вівчарик товстодзьобий, кроншнеп тонкодзьобий* і т. ін.; *широкий/вузький* — *тедзь вузьколобий, златка вузькотїла, широкопалый рак* і т. ін.; *великий/малий* — *буффало великоротий*;

3) номінанти визначальних рис тварин: *плоский (плаский), круглий, гострий* (6 одиниць) — *жаба гостроморда, плавунець плоскодзьобий, плавунець круглодзьобий, щитник гостроплечий, нічниця гостровуха* і т. ін.;

4) прикметники зі словотвірними прикметниковими суфіксами *-ист-* (*ірис плямистокрилий* у зн. «який має плями на крилах», *нівелія кров'янистонадкрила* у зн. «надкрила якої мають червонуватий колір, схожий на кров») та *-аст-* (*джміль пластинчастозубий* у зн. «хоботок якого складається з пластинок або має пластинки і нагадує зуб»).

У бінарних ТСС з першою прикметниковою частиною, яка надає зоонімічним денотатам параметричних характеристик, переважають номени, що вказують на якість за довжиною «*коротка/довга*» (16 од.), набагато менша кількість денотатів з параметричними характеристиками «*товстий/тонкий*» (6 од.), «*широкий/вузький*» (4 од.), «*великий/малий*» (1 од.).

Перший компонент нульсуфіксального композита у ТСС може також бути: іменником, що вказує на подібність до іншого предмета (колючки, булави), де в основі лежить порівняння чи зіставлення (*іфігенела колючконога, літурга булавовуса*); та числівником, включаючи слово *багато-* (*горбатка однорога, дрепанозурус дволикий, дятел трипалый, корнумутілія чотирисмуга, одноденка двокрила, стизоїд тризубий, хромадорина двоока, цератофій багаторогий*).

Первинна номінація є найбільш поширеною у назвах тварин як і в назвах рослин. До назв, що утворилися на основі вторинної номінації, належать найменування, що виникли внаслідок метафоризації, наприклад: *піскар білоперий* (риба, у якої луска схожа на *перо*), *собача риба (умбра)* (назва риби пов'язана з особливою технікою лову. «Собака» походить від назви методу проводки «Walking the dog», де «dog» — «собака»), *довгопалый, товстопалый і широкопалый раки* (як свідчать самі назви, всі види різняться будовою клешень, які схожі на *довгі, товсті і широкі пальці*), *дрепанозурус дволикий* (назва тварини, що з'явилася на основі метафоричного перенесення (*дволикий* у зн. «який має два лиця»)⁴⁸²) тощо.

На основі первинної номінації утворені складнонульсуфіксальні прикметникові зооназви, у ролі першої частини основ яких виступають якісні прикметники, що номінують забарвлення всього тіла істоти або окремих його частин, параметричні характеристики відповідних денотатів (*короткий/довгий, товстий/тонкий, широкий/вузький, великий/малий*), визначальну рису тварин (*плоский (плаский), круглий, гострий*). У ролі мотиватора другої частини таких утворень виступають іменники, що прямо номінують частину тіла істоти (*воло, вуса, вуха, голова, горло, груди, гузка, дзьоб, зуби, крила, морда, ніс, ноги, око, роги, рот, смуги на тілі, тіло, хвіст, черево (живіт), шия* тощо).

У бінарних зоономенах *баклан довгоносий, бджола еврцера довговуса, вівсянка білоголова, вівсянка сивоголова, вівсянка чорноголова, вівчарик жовточеревий, вівчарик товстодзьобий, волохатокрилець довговусий, гедзь*

⁴⁸² Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 2. — С. 223.

вузьколобий, горбатка однорога, горобець чорногрудий і т. ін. ад'єктивні нульсуфіксальні деривати, як і у фітононімних ТСС, продукуються всередині терміносистеми із узятих у загальноновживаному словнику лексики та утворюються всередині терміносистеми за допомогою формантів, звичних для української мови, за аналогією до членів уже відомих СТ: **бджола листоріз бурогрудий, білозубка білочерева, боліварія короткокрила, буффало великоротий, верблюдка жовтонога, вівсянка жовтоброва, вівчарик жовтобровий, вівчарик світлочеревий, гагара білодзьоба, гагара червоношия, гагара чорношия** і т. ін.

Отже, серед наукових назв тварин не виявлено дериватів, що з'явилися в результаті вторинної номінації на основі метафоричного перенесення. Значний відсоток терміноназв-зоономенів (45 одиниць, що становить 6,8% від загальної кількості) складають двокомпонентні назви, що за словотворчою структурою являють собою двочленні лексично нерозкладні словосполучення. Певна частина бінарних зоономенів (130 одиниць — 10,2 % від загальної кількості досліджених номенів) має у своєму складі НАД та СНАД. Такі сполуки, де прикметник має формант із нульовим суфіксом, переважають у назвах птахів, не зафіксовані ад'єктивні деривати з відповідним формантом у назвах плазунів (рептилій). Серед НАД, що входить до складу ТСС, існують такі, що запозичені із загальноновживаної лексики, інші — утворюються всередині зоологічної терміносистеми за допомогою формантів, звичних для української мови за аналогією до членів уже відомих СТ. Серед прикметників-кольороназв, що виступають у ролі першої частини основи нульсуфіксальних композитів, які входять до складу ТСС та вказують на забарвлення тіла тварин або окремих його частин, найчастіше зустрічаються кольори: **білий, чорний, червоний, жовтий**; кольори **рябий, блакитний, бронзовий, бурий, рудий, світлий, сивий, сірий** досить обмежені. Існує незначна кількість полікомпонентних, а саме тричленних складних термінів, в яких функціонують прикметники з формантом, що має у своєму складі нульовий суфікс.

5.1.4. Наукова медична термінологія сучасної української мови пройшла досить довгий і складний шлях розвитку — від термінологізації спільнослов'янських і давньоруських загальноновживаних слів, прямого запозичення лексичних одиниць з латинської, грецької та західноєвропейських мов до вироблення власних найновіших словотвірних моделей з використанням як національних, так і інтернаціональних терміноелементів, що спричинило поділ медичної лексики на так звану народну та професійну з відповідними ознаками певної стильової приналежності.

Активне медичне словотворення в Україні розпочалося в 90-х рр. ХХ ст. разом з активізацією національного відродження в усіх галузях життя українців. На сьогодні стилістична неоднорідність певною мірою визначає і характер лексико-семантичних відношень у медичній термінології, зокрема таке явище, як синонімію, що, на противагу загальній лексичній системі, для термінології небажане: подвійність, множинність називання не є характерною ознакою терміна як мовної одиниці. Однак повнота складу української

термінології, її системність певною мірою забезпечується завдяки тому, що поряд із загальноновживаними термінами в термінології функціонує певна кількість синонімів. Вони утворюються в процесі пошуків терміна для нової спеціальної реалії, у процесі винайдення оптимального терміна.⁴⁸³

На думку дослідників, синонімія в термінології є хоч і небажаним, проте неминучим явищем. Це пояснюється тим, що термінологія є складовою лексичної системи і розвивається за тими самими законами, що й словниковий склад мови. Синоніми в термінології співвідносяться з одним поняттям чи об'єктом, а тому деякі дослідники такі терміни називають дублетами (В. Веклинець, В. Налєпін), інші — синонімами (Д. Лотте, П. Веселов, О. Микитюк), термінологічними паралелізмами (Є. Регушевський).

Як відомо, однією з необхідних умов існування синонімів у мові вважається їхня стильова відмінність. У сфері термінології це безпосередньо пов'язано з паралельним функціонуванням власне українського терміна й іншомовного відповідника. Слова іншомовного (грецького, латинського) походження вживають в основному в науковій медичній літературі та в процесі фахового спілкування, тим часом як українські стилістично нейтральні відповідники переважають у спілкуванні лікаря з пацієнтом з метою уникнення не зрозумілої для пересічної людини лексики.

Синонімічні відношення на лексичному рівні спостерігаються між відповідними національними НАД та СНАД-термінами та інтернаціональними відповідниками латинського та грецького походження з матеріально вираженими афіксальними елементами, що увійшли в медичну метамову і зазнали термінологізації, наприклад *безголосий* – *афонічний*, *безсилий* – *імбецильний*, *великоголовий* – *макроцефалічний*, *вирлоокий* – *екзофтальмічний*, *двоокий* – *бінокулярний*, *дванадцятипалий* – *дуоденальний*, *однорукий* – *монобрахіальний*, *товстогубий* – *пахілабіальний*, *товстошкірий* – *пахідермальний*, *пахідермічний*, *триголовий м'яз* – *трицепс*, *чоловічий* – *андроґенний* тощо. Терміни іншомовного походження та національні в цьому разі є абсолютними синонімами. Уживання НАД у складі медичної термінології пов'язане з характером мотивувальної основи, яка, несучи семантику частини тіла чи загалом особи, поєднується з автохтонним формантом — нульовим суфіксом.

Звертає на себе увагу той факт, що коли в процесі функціонування один із термінів-синонімів, утворених від запозиченого слова, поступово виходить із ужитку, то залишається, як правило, те, що сформоване під впливом української традиції словотворення, тому на сьогодні деякі терміни українського походження втратили запозичені відповідники, про що свідчать дані словників, наприклад *беззубий*, *безносий*, *жовтолиций*, *жовтошкірий*, *косоокий*, *клишоногий*, *косорукий*, *одноногий*, *однопалий* тощо.

Із 20 000 простих та складених термінів, що подає «Російсько-український медичний словник професійної мови фахівців з внутрішніх

⁴⁸³ Склад і структура термінологічної лексики української мови / [Богущька М. Ф., Крижанівська А. В., Марченко В. С. та ін.] ; відп. ред. А. В. Крижанівська. — К. : Наук. думка, 1984. — 196 с. — С. 35.

хвороб...» кількість термінів із НАД та СНАД становить 27 одиниць, що складає 0,135% від загальної кількості лексем. Порівнюючи з поширеністю аналогічних терміноструктур в ботанічній (8,1%) та в зоологічній (10,2 %) метамові, можна висновкувати, що деривати аналізованого СТ в медичній терміносистемі української мови мало поширені.

За особливостями словотвірної структури НАД, що є компонентами медичних термінів, можна поділити на **4 групи**. Слід зауважити, що всі вони є результатом термінологізації загальноновживаної лексики.

До **першої** належать відносні прикметники з конфіксом *без-...-о-ий*, мотивовані іменниками з семантикою певної частини тіла людини, що мають значення «позбавлений того, що назване мотивуючим словом»: *безволосий, безголовий* (ацефальний), *безгубий, беззубий, безкостий, безносий, безокий, безпалий, безребрий, безротий, без'язикий* тощо.

Другу групу становлять відносні прикметники з конфіксом *без-...-о-ий*, що мотивовані іменниковими основами іншого змісту: *безголосий* (афонічний) *безсилий* (імбецильний, адинамічний), *безглуздий* (парадоксальний) тощо.

Серед медичних ад'єктивних домінантів **третьої групи** зафіксовані прикметники-десубстантиви присвійні з походження, що лексикалізувалися, увійшовши до складу нерозкладних терміносполук: *старечий* (← *старець*), *чоловічий* (андроґенний, вірильний, маскулінний), *заячий, вовчий, ведмежий, собачий*. Історично — це народні назви хвороб чи станів людини, що утворилися внаслідок метафоризації прикметника: *вовчий апетит* (лікорексія, цинорексія), *вовча паща* (неправильне зрощення половин піднебіння, за якого порожнина носа безпосередньо сполучається з порожниною рота), *вовчий лишай* (туберкульозне захворювання шкіри, переважно обличчя; вовчанка, вовчак), *заяча губа* (вроджена вада людини, що виявляється у роздвоєнні верхньої губи). ТСС утворюють також прикметники *старечий* (*стареча дуга* — помутніння краю рогівки ока у вигляді серпа або кільця у людей похилого віку; *старечі психози* — група психічних захворювань, які виникають зазвичай у віці 70–80 років), *ведмежий* (*ведмежа хвороба* — бурхлива вегетативна реакція на дію надзвичайного психоемоційного подразника, яка характеризується раптовою мимовільною дефекацією), *собача ямка* (анат. заглиблення на передній поверхні тіла верхньої щелепи, де починається м'яз, що піднімає кут рота).⁴⁸⁴

До **четвертої групи** увійшли СНАД, що, як і попередні, є результатом термінологізації загальноновживаної лексики.

У ролі першої частини основи цих ад'єктивних утворень виступають якісні прикметники, що:

— надають медичним денотатам параметричних характеристик: *великоголовий* (макроцефалічний), *товстогубий* (пахілабіальний), *товстошкірий* (пахідермальний, пахідермічний), *короткозорий, далекозорий* (гіперметропічний);

— номінують визначальну фізіологічну рису людини: *косоокий,*

⁴⁸⁴ Словник.net [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.slovnkyk.net>

косорукий, клишоногий, криворукий, кривоший, вирлоокій, плоскостопий;

— вказують на **жовтий** колір частини тіла при жовтяниці (іктерус): **жовтолиций, жовтошкірий.**

Треба зазначити, що поширеність нульсуфіксального композита **вирлоокій** сучасні словники відбивають по-різному. Зокрема СУМ подає до нього примітки «розмовне» та «рідковживане», у той час як «Російсько-український медичний словник професійної мови фахівців з внутрішніх хвороб (із тлумаченням термінів)» М. Присяжнюк фіксує його як термін, синонімічний до «*витрішкуватий, вирячкуватий, екзофтальмічний*».⁴⁸⁵

Перший компонент нульсуфіксальних композитів у медичних термінах та ТСС може бути також числівником, включаючи слово **багато-**: **двоокій** (бінокулярний), **одноногий, одноокій** (монокулярний), **однорукий** (монобрахіальний), **дванадцятипалый** (дуоденальний), **багатоголосий** (поліфонічний, багатозвучний), **дванадцятипала** кишка (дуоденум), **двоголовий м'яз** (біцепс), **триголовий м'яз** (трицепс) тощо.

У ході дослідження виявлено один композит **вертлюголовий**, утворений на базі дієслівно-іменникового словосполучення *вертіти головою*.

Друга основа СНАД, що входять до складу ТСС або є одиничними термінами, завжди іменникова і вказує на частину тіла людини (відсоматичні назви-похідні від *голова, губа, нога, око, рука, палець* тощо).

Одна частина складних і складених терміноодиниць утворена на основі первинної номінації, тобто шляхом прямого відображення ознак, покладених в основу композита: **багатоголосий великоголовий** (макроцефалічний), **вирлоокій, дванадцятипала** кишка (дуоденум), **двоокій** (бінокулярний), **жовтолиций, жовтошкірий, косоокій, одноногий, одноокій** (монокулярний), **однорукий** (монобрахіальний), **товстогубий** (пахілабіальний), **товстошкірий** (пахідермальний, пахідермічний), а друга — на основі вторинної номінації, коли мотивуюча ознака вказується через переносне метафоричне значення: **далекозорий** (гіперметропічний), **короткозорий, двоголовий м'яз** (біцепс), **триголовий м'яз** (трицепс) тощо.

Отже, нульсуфіксальна та складнонульсуфіксальна деривація у медичній терміносистемі української мови є менш продуктивним явищем порівняно з метамовою ботаніки та зоології, про що свідчать квантитативні характеристики. Синонімічні відношення на лексичному рівні спостерігаються між відповідними національними НАД і СНАД-термінами та інтернаціональними відповідниками латинського та грецького походження з матеріально вираженими афіксальними елементами, що увійшли в медичну метамову і зазнали термінологізації, причому коли в процесі функціонування один із термінів-дублетів, утворених від запозиченого терміна, поступово виходить із ужитку, то залишається, як правило, те, що сформоване під впливом української традиції словотворення. Серед одноосновних номенів медичної

⁴⁸⁵ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. І. — С. 472; Присяжнюк М. С. Російсько-український медичний словник професійної мови фахівців з внутрішніх хвороб (із тлумаченням термінів) : 20 000 слів / М. С. Присяжнюк. — К. : Вид. дім «KM Academia», 1995. — 504 с. — С. 345.

фахової мови функціонують відносно НАД з конфіксом *без-...-о-ий*, мотивовані іменниками зі значенням певної частини тіла людини, які мають значення «позбавлений того, що назване мотивуючим словом», та деякими іменниковими основами іншого змісту, а також прикметники-десубстантиви з метафоризованим первинним значенням. Перший компонент нульсуфіксальних композитів у медичних термінах може бути якісним прикметником, що надає медичним денотатам параметричних характеристик, номінує фізіологічну ваду людини та вказує на *жовтий* колір частини тіла людини при жовтяниці, а також — числівником, включаючи слово *багато*-. Друга основа досліджуваних СНАД завжди іменникова і вказує на частину тіла людини (відсоматичні назви).

5.1.5. Наукова технічна термінологія — це термінолексика, яка пов'язана з окремими галузями техніки, виробництва, промисловості.

Технічна метамова репрезентована мотивованими й напівмотивованими складнонульсуфіксальними ад'єктивами з першим прикметниковим компонентом неколірної семантики та другим несоматичним компонентом за віднесенням до неістоти, що означають частини зброї, інструментів та механізмів із іменниковими основами *-лезий*: *тонколезий меч, гостролезий ніж*; *-головий*: *трасуючий гостроголовий снаряд, гостроголові кулі*; *-горлий*: *широкогорла гармата*; *-зубий* (← *зубець*): *гострозуба борона, прямозубий редуктор, прямозубі та косозубі шестерні, прямозубий та косозубий вінець*; *-носий*: *тупоносі кулі, тупоносі та гостроносі рашилі, напилки, кулемети, тягачі, тупоносі ковальські кувалди, тонконосі плоскогубці*; *плечий* (← *плече*): *рівноплечий важіль*; *-рилий*: *тупорилі німецькі танки, тупорила гармата*; *-тілий*: *товстотілі міни, пустотілий ніж*.

У технічній термінології також поширені мотивовані й напівмотивовані СНАД із першим числівниковим та другим іменниковим несоматичним компонентом з іменниковими основами *-бокий, -колесий, -зубий -лезий* (*однобокий ніж, двоколесий велосипед, двозубий гачок, однокрилий літальний апарат, двокрилий літак, дволезий плуг*). Частини споруд і будівель, корабля, судна означають мотивовані прикметники з основами *-верхий, схилий, -головий, -крилий* (*односхила покрівля, двосхилий, чотирисхилий дах; триверхий храм, чотириверха церква; Триглавий Покровський собор, чотириглава церква; чотирикрилий, шестикрилий млин*). До напівмотивованих віднесено ад'єктиви, що означають частини механізмів, інструментів, зброї з іменниковими основами *-рогий, -головий-, -плечий*, що з'явилися на основі метафоричного перенесення та вказують на подібність рога, голови істоти до гострих виступів на знарядді, інструментах, деталях механізмів: *одноголовий зварювальний апарат; дворогий якір, дворогий наконечник у стріли, дротяний одноплечий кламер, одноплечий румпель, двоплечий важіль, триплечий знімач, триплечий циркулятор мостового типу* та ін.

Отже, серед ад'єктивів з формантом, що характеризуються відсутністю матеріально вираженого афіксального елемента, які функціонують у науково-технічному фаховому мовленні і означають частини механізмів, інструментів та

зброї, поширені мотивовані та напівмотивовані СНАД із першим числівниковим та другим іменниковим несоматичним компонентом. Немотивованих дериватів у технічній метамові не зафіксовано. Напівмотивовані СНАД, утворені на основі вторинної номінації, вказують на подібність соматичних понять (голова, плече, ріг, ніс) до деталей механізмів, інструментів, зброї.

5.1.6. Незначна кількість мотивованих нульсуфіксальних композитів, що вказують на ознаку за віднесенням до звучання, звукової наповнюваності з постпозиційною основою *-голосий* вживається в музичній термінології: *одноголосий вокал, двоголосий спів, різновид багатоголосого (найчастіше чотириголосого) хорового виконання, різноголосий хор*.

5.2. Уживання НАД та СНАД у конфесійному стилі

Оскільки існують словники наукових термінів, що відображають більш-менш стабільний стан метамови, це дало можливість статистичної характеристики уживання НАД і СНАД у науковому стилі. Що ж до конфесійного, публіцистичного, художнього і розмовного стилів мовлення, то такі підрахунки не видаються можливими через постійну динаміку розвитку лексики цих стилів, зокрема появи ІАНАД, тільки частина яких засвідчена словниками інновацій, що з'являються щороку.

На сьогодні питання про назву стилю, що обслуговує сферу релігії, залишається дискусійним. Пропонуються такі найменування: церковний, сакральний, богословський, церковно-релігійний, релігійний, стиль церковної мови тощо. За класифікацією С. Єрмоленко, цей стиль має назву **конфесійний** (від лат. *confessio* — визнання, сподівання). Як зазначає науковець, конфесійний функціональний стиль має свої канони, стильові домінанти, вибирає із синонімічних рядів національної мови одиниці піднесеного урочистого звучання.⁴⁸⁶

Із запровадженням християнства в Київській Русі традиційно в конфесійному стилі вживалася старослов'янська або церковнослов'янська, заснована на староболгарській, мова, зрозуміла тільки вузькому колу обраних. В Україні протягом тривалої доби так званого застою конфесійний стиль функціонував переважно в усній формі. Церковно-релігійні обрядові дієства та деякі їх елементи — молитви, піснеспіви, читання священних книг продовжували своє існування лише в мовленні українців. Довгий час конфесійний стиль не піддавався науковому обстеженню, про що свідчить відсутність його в класифікаціях. У лексикографічних джерелах елементи функціонального різновиду фіксувалися, як правило, з позначками «книжне» або «застаріле».

⁴⁸⁶ Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. — 2-ге вид., випр. і доп. — К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. — 824 с. — С. 653; Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г.; за ред. С. Я. Єрмоленко. — Київ: Либідь, 2001. — 223 с. — С. 195.

Сучасні умови демократизації українського суспільства активно сприяють повноцінному розвитку всіх засобів мовної організації стилю сфери релігійно-церковного культу. Нині сфера поширення конфесійного стилю — культові установи: церкви, монастирі, скити, теологічні навчальні заклади, молитовні будинки, релігійні громади, віруючі родини. Головними конститутивними ознаками конфесійного стилю є урочистість і піднесеність як стилістичні домінанти, благозвуччя, символізм та стійкість (стандартність) стильової норми.

На сьогодні конфесійний стиль дедалі частіше потрапляє в поле наукових інтересів лінгвістів. Проблеми функціонування слова в конфесійному стилі присвячені окремі наукові розвідки, що стосуються здебільшого аналізу релігійної терміносистеми (С. Бібла, В. Борита, Ю. Браїлко, Г. Віняр, О. Горбач, Н. Дзюбишина-Мельник, В. Задорожний, З. Куньч, Г. Наконечна, О. Нечитайло, І. Павлова, Н. Піддубна, Н. Пуряєва, О. Тодор та ін.).

На думку Ю. Браїлко, «конфесійна лексика — це окремий розряд лексичних одиниць, що характеризуються спільним стильовим значенням, яке, нашаровуючись на предметно-понятійний зміст, виступає компонентом загальної семантики та вказує на усталене вживання лексеми в конфесійному різновиді сучасної української літературної мови, тобто несе в собі додаткову «непредметну» інформацію й точно сигналізує про сферу побутування слова, у якій його денотативно-сигніфікативний елемент передається оптимально».⁴⁸⁷

Конфесійна належність слова визначається кількома засобами (фонетичним, етимологічним, дериваційним тощо), але головним залишається основна сфера його функціонування. Стилістично марковані і стилістично нейтральні ад'єктивні деривати, що виникли внаслідок дії формантів, до складу яких входить нульовий суфікс, притаманні конфесійному стилю, можна поділити на **3 словотвірні групи**.

Першу, одну з найбільших груп нульсуфіксальних ад'єктивних дериватів, що функціонують у конфесійному стилі сучасної української мови, складають прикметники-десубстантиви з присвійним значенням, утворені від різнопланових підгруп іменників (назв осіб) за допомогою форманта **-о-ий**.

До загальноновживаних, стилістично нейтральних лексем належать ад'єктивний дериват **чоловічий** (25 серпня 2009 року у Свято-Михайлівській Золотоверхій **чоловічий** обителі її намісник преосвященний Димитрій, митрополит Переяслав-Хмельницький звершив постриг у чернецтво кандидата богословських наук протоієрея Тарасія Петранюка та старшого іподиякона Святійшого Патріарха Філарета — Олександра Давиденка).⁴⁸⁸

Українська лінгвостилістика кінця XX — початку XXI ст. продовжує започаткований ще в кін. XIX ст. напрям у виробленні конфесійного стилю, а саме — орієнтація на старослов'янську та церковнослов'янську спадщину.

⁴⁸⁷ Браїлко Ю. І. Конфесійна лексика у творчості українських поетів 60–80-х років XX століття (семантико-стилістичний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Ю. І. Браїлко. — К., 2005. — 20 с. — С. 6–7.

⁴⁸⁸ Києво-Михайлівський Золотоверхий чоловічий монастир. Новини. Постриг у чернецтво. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.archangel.kiev.ua>

Стилістично забарвлена лексика цієї словотвірної групи репрезентована дериватами з присвійним та присвійно-відносним значенням, давніми за походженням: **божий, вражий, митрополичий, монарший, отчий, патріарший, священничий, монаший, чернечий** (← чернець), **черничий** (← черниця), **отрочий** тощо: Ангеле **божий**, хоронителю мій святий, даний мені на охорону!.⁴⁸⁹ І взагалі він нечистий, нечиста або **вража** сила, **вражий** син, **вража** мати.⁴⁹⁰ ...Сама столиця й **митрополича** катедра — Київ мав тоді характер свого роду міждержавного міста.⁴⁹¹ Сповнення закону і пророків сам еси, Христе Боже наш, Ти, що сповнив увесь **отчий** промисел, сповни радости й веселости серця наші завжди, нині і повсякчас, і на віки віків. Амінь.⁴⁹² Святішого вселенського архієрея (ім'я), папу Римського, і блаженнішого патріярха нашого (ім'я), <...> і весь **священничий, дияконський і монаший** чин, Богом бережений народ наш, <...> і всіх вас, православних християн, нехай пом'яне Господь Бог у царстві своїм завжди, нині і повсякчас, і на віки віків.⁴⁹³ Під духовним керівництвом настоятельки монастиря ігуменії Амвросії **черничий** послух в обителі несуть більше 50 інокінь, які присвятили своє життя Богові.⁴⁹⁴

Прикметник **великодній** уходить до складу стійкого сполучення **Великодній тиждень** — тиждень, що триває після Великодня⁴⁹⁵, і зазначений у словниках із позначкою «церк.», що свідчить про його відповідну стилістичну маркованість.

Оскільки конфесійний стиль починав своє формування в царині прадавніх, дохристиянських вірувань українців, то він подекуди зберіг давні релігійні номени, серед яких вичленовуються назви богів (Сварог, Дажбог, Перун, Хорс, Велес (Волос), Стрибог, Мокоша, Лада, Доля, Рід, Ярило, та ін.) Від назв *Дажбог, Сварог, Стрибог* утворилися нульсуфіксальні прикметникові деривати з присвійно-відносним значенням, які відносимо до стилістично-забарвленої лексики: **Дажбожий Сварожий, Стрибожий** (Силенко демонстративно відкидає тут літочислення від Різдва Христового і датує час видання даної книги таким чином: «10.979 рік **Дажбожий**», що означає 1979 рік.⁴⁹⁶ Кличу Вітер Святий **Стрибожий, Дух Праведний, Великий Божий,**

⁴⁸⁹ Молитва до ангела хоронителя. [Електронний ресурс] / УГКЦ. Львівська архієпархія. Храм Святих Ольги і Єлизавети в місті Львові. Офіційний сайт. — Режим доступу : http://olha-church.org.ua/prayer_book.htm

⁴⁹⁰ Українська демонологія. [Електронний ресурс] / Православний апологетичний портал. — Режим доступу : <http://www.apologet.kiev.ua/content/view/1013/>

⁴⁹¹ Нарис історії Української Православної Церкви. [Електронний ресурс] / Бібліотека Храму Живоносного Джерела. — Режим доступу : <http://www.hram.kiev.ua/index.php?mode=books&cat=6&parent=650&id=46>

⁴⁹² Молитва на споживання святих дарів. [Електронний ресурс] / УГКЦ. Львівська архієпархія. Храм Святих Ольги і Єлизавети в місті Львові. Офіційний сайт. — Режим доступу : http://olha-church.org.ua/prayer_book.htm

⁴⁹³ Слово патріярха. [Електронний ресурс] / УГКЦ. Львівська архієпархія. Храм Святих Ольги і Єлизавети в місті Львові. Офіційний сайт. — Режим доступу : http://olha-church.org.ua/prayer_book.htm

⁴⁹⁴ По Святих місцях Чернігова. [Електронний ресурс] / Свято-Успенський Єлецький жіночий монастир. — Режим доступу : <http://archiv.orthodox.org.ua/page-1417.html>

⁴⁹⁵ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1. — С. 320.

⁴⁹⁶ Лев Силенко та його “мага віра” (погляд православного історика). [Електронний ресурс] / UKRNOVINY.cz. — 2013. — Режим доступу : <http://www.ukrnoviny.cz/tema/duchovnist/2552-ukrajinska-pravoslavna-cirkev-2013>

*Могуть Летючу Богів Рідних: Прийди до нащадків гідних! Прийди, Боже освяти!*⁴⁹⁷).

До другої групи нульсуфіксальних прикметників, мотивованих дієсловами, які «характеризуються дією, названою мотивуючим словом», відносяться стилістично нейтральні девербативи, що можуть однаковою мірою бути поширеними в усіх стилях. У релігійних текстах вони набувають сакрального забарвлення і мають специфічну, конфесійну конотацію: **живий** (*Живий, тільки живий Тебе славити буде, як я ось сьогодні, батько сином розголосить про правду Твою!*)⁴⁹⁸; **любий** (*Ти, любий Ісусе, зростаючи в Назареті, був пильний, уважний і послухний своїй Матінці та опікунові, святому Йосифові*)⁴⁹⁹).

Характерною ознакою біблійної мови є вживання значної кількості складних прикметникових означень, які виражають сконденсованість думки, максимальне смислове й емоційне наповнення слова. Поширеними серед них є прикметники, утворені шляхом основоскладання з нульовою суфіксацією. Ці СНАД ми віднесли до **третьої групи**.

У конфесійному стилі вживаність СНАД може бути значно ширшою за рахунок жанрового використання загальноновживаних прикметників у прямому та переносному значенні (жанр проповіді). До загальноновживаних стилістично нейтральних дериватів належить прикметник: **легкокрилий** (*Бог наділив душу розумінням, волею, могутнім умом та всякими іншими дарами, вчинив її рухливою, легкокрилою, невтомною*)⁵⁰⁰).

Стилістично забарвленими можна вважати композити: **великокняжий златоверхий, нечистоустий, богочоловічий, лжепророчий шестикрилий** (*серафим, змій*), **дволикий, трисвятий, милосердий** (уживається як постійний епітет до слів *Господь, Бог*)⁵⁰¹) і т. ін. (у лексикографічних джерелах вони фіксуються з позначками «застаріле», «книжне», «урочисте»): *Софійський собор став головним храмом Київської Русі, суспільним та культурним центром держави. Тут “садовили” князів на великокняжий престол, приймали іноземних послів, вели літопис, у храмі зберігалася перша у давньоруській державі бібліотека.*⁵⁰² *Успіння Божої Матері у Свято-Михайлівському Золотоверхому монастирі* (назва статті).⁵⁰³ *Тоді я сказав: Горе мені, бо я занапащений! Бо я чоловік нечистоустий, і сиджу посеред народу*

⁴⁹⁷ Посвячення дитини. [Електронний ресурс] /Руське Православне Коло. — Режим доступу : <http://www.svit.in.ua>

⁴⁹⁸ Біблія. Український переклад І. Огієнка. Ісаїя 1. [Електронний ресурс] / Ukrainian Bible - Main Index — Режим доступу : http://murtontsys.com/bibledatabase/htmlc/ukrainian/23_038.htm

⁴⁹⁹ Молитва учня (учениці). [Електронний ресурс] / УГКЦ. Львівська архієпархія. Храм Святих Ольги і Єлизавети в місті Львові. Офіційний сайт. — Режим доступу : http://olha-church.org.ua/prayer_book.htm.

⁵⁰⁰ Настанови Святого Макарія Великого. [Електронний ресурс] / Настанови про християнське життя, вибрані з бесід Святого Макарія Великого — Режим доступу : http://www.truechristianity.info/ua/books/st_makariy_02.php

⁵⁰¹ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 4. — С. 706.

⁵⁰² Паращенко Л. Як організувати шкільний євроклуб. [Електронний ресурс] — К., 2004. — Режим доступу : http://evrokclub.ucoz.ua/_ld/0/8_6Kh.pdf

⁵⁰³ Успіння Божої Матері у Свято-Михайлівському Золотоверхому монастирі. [Електронний ресурс] / Києво-Михайлівський Золотоверхий чоловічий монастир — Режим доступу : <http://www.archangel.kiev.ua/>

*нечистоустого, а очі мої бачили Царя, Господа Саваота!*⁵⁰⁴ Вірні не розуміють, що не збагнули тайни Церкви, що не беручи участі в таїнстві зібрання, в тому числі не беруть участі в єднанні розпорошеної і грішної людської природи в **Богочоловічу** єдність Ісуса Христа.⁵⁰⁵ Тому саме це дає підставу розглядавати 1844 рік як рік невидимого приходу Ісуса до царювання на небі — як **лжепророчу** дату.⁵⁰⁶ «Дволикий» (назва статті).⁵⁰⁷ Взагалі іконографія Петра (у білому клобуці з **шестикрилим** серафимом на колі, з густою напівкруглою бородою, римським носом, з двома піднятими пальцями лівої руки і книгою у правій руці) остаточно склалася у першій половині XV ст.⁵⁰⁸ Святий, Святий, Святий, **Трисвятий** Господи, помилуй і спаси нас!⁵⁰⁹ Ой Боже милий! милий, **милосердий**, А я так його любила. (Т. Шевченко).⁵¹⁰

Як лексеми, що належать до загальноновживаної, міжстильової лексики, так і деривати обмеженого вживання, що пов'язані з церковним темарієм, можуть також функціонувати і в інших стилях сучасної української мови: публіцистичному, художньому, розмовному, але майже завжди вони зберігають ауру конфесійності, свою стильову визначеність.

Наприклад, ад'єктив **патріарший** функціонує паралельно як у релігійних періодичних виданнях, так і в публікаціях на релігійну тематику в сучасній вітчизняній пресі, тобто у публіцистичному стилі: «**Патріарший** візит до Богуславської обителі» (назва статті)⁵¹¹; Церковна інтрига, ціна якої крісло Патріарха і гіпотетичне перенесення **патріаршого** престолу з Москви до Києва, може вже в січні 2009 року затьмарити всі газові українсько-російські війни, фінансову кризу, самоїдство українського політичного класу і так звану «путінську стабільність» в Росії⁵¹², але частіше уживаються іменникові словосполучення на зразок **візит Патріарха, крісло Патріарха**. Прикметниковий дериват **золотоверхий** — стилістично забарвлена лексема, яка може вживатися як у публіцистичному, так і в конфесійному стилі: 27 травня о 12.00 у парку ім. Тараса Шевченка відбудеться районне свято до Дня Києва «Моя столиця — **золотоверхий Київ!**» (Газета «Хрещатик» 27.05.2007);

⁵⁰⁴ Біблія. Український переклад І. Огієнка. Ісая 6:5. [Електронний ресурс] / Bible.is — Режим доступу : <http://www.bible.is/UKRO30/Isa/6/5>

⁵⁰⁵ Таїнство Євхаристії. [Електронний ресурс] / Перемишсько-Варшавська архієпархія — Режим доступу : <http://www.cerkiew.net/banner.php?5>

⁵⁰⁶ Церква залишку (Церква Адвентистів Сьомого дня) [Електронний ресурс] / Львівський форум — Режим доступу : <http://forum.lvivport.com/showthread.php?p=610003>

⁵⁰⁷ Дволикий. [Електронний ресурс] / Українська Православна Церква. Київський Патріархат. — Режим доступу : <http://www.cerkva.info/2008/02/23/dvolykyj.html>

⁵⁰⁸ Войтович Леонтій. Князівські династії Східної Європи (кінець IX — початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження. [Електронний ресурс] — Режим доступу : www.volart.com.ua/art/raten/tkt2.html

⁵⁰⁹ Молитва 2. 09. [Електронний ресурс] / Молитва Дня — Християнський Календар. — Режим доступу : <http://ecumenicalcalendar.org.ua/2011/09/02/prayer/molitva-2-09>

⁵¹⁰ Шевченко Тарас. Зібрання творів: У 6 т. / Тарас Шевченко — К., 2003. — Т. 2: Поезія 1847–1861. — С. 148; 643–644.

⁵¹¹ Патріарший візит до Богуславської обителі. [Електронний ресурс] / Київські єпархіальні відомості. Інтернет-проект Київської єпархії УПЦ Київського Патріархату. — 02.01.08. — Режим доступу : http://www.vidomosti.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=342&Itemid=1

⁵¹² Тимошенко Віктор. Український Володимир і російський Кирило: Москва шокована вибором [Електронний ресурс] / Віктор Тимошенко // Інформаційне агенство «УНІАН» — 12 вересня 2009. — Режим доступу : <http://www.unian.net/ukr/news/news-292199.html>

31 травня за новим стилем, в останню неділю травня, братія **Золотоверхої** обителі святкує чудову подію — День Відновлення центрального монастирського Михайлівського собору.⁵¹³

Ад'єктивні деривати **вседобрий** і **черничий, чернечий** функціонують як у конфесійному стилі, так і в художньому, але в контексті релігійної теми: «Бог — Всемогутній (Бут. 17:1; Луки 1:37). Бог — **Вседобрий** (Матв. 19:17). Бог — Справедливий (Псал. 10(11):7).»⁵¹⁴ *Всемогутній еси, боже, Все зробити можеш ти, — Дак і міг мене ти легко Від гріхів уберегти. І вседобрий еси, боже, Нам добра ти все хотів, Ну, то мусив і мене ти Боронити від гріхів* (Б. Грінченко).⁵¹⁵ «**Чернечий** постриг у Видубицькому монастирі» (назва статті). «Гімн **черничий**» (назва вірша Т. Шевченка).

Отже, стилістично марковані і стилістично нейтральні ад'єктивні деривати, що виникли внаслідок дії формантів, до складу яких входить нульовий суфікс, що трапляються в конфесійному стилі, можна поділити на 3 словотвірні групи: перша група — найчисленніша. Її складають прикметники-десубстантиви з присвійним, відносним і відносно-присвійним значенням, утворені від різнопланових підгруп іменників (назв осіб, що мають відношення до церкви) за допомогою форманта **-о-ий**; друга група нульсуфіксальних прикметників мотивована дієсловами і має СЗ «ознака за дією, названою мотивуючим словом», вона включає стилістично нейтральні девербативи, які в релігійних текстах набувають сакрального забарвлення і мають специфічну, конфесійну конотацію; третя група складається з прикметників, утворених шляхом основоскладання з нульовою суфіксацією, які, виступаючи в ролі означень, виражають сконденсованість думки, максимальне смислове й емоційне наповнення слова. Як лексеми, що належать до загальноновживаної, міжстильової лексики, так і деривати обмеженого вживання, що пов'язані з церковним темарієм, крім конфесійного, можуть функціонувати і в інших стилях сучасної української мови: публіцистичному, художньому, розмовному тощо, але майже завжди вони зберігають ауру конфесійності, свою стильову визначеність.

5.3. Нульсуфіксальні та складнонульсуфіксальні ад'єктиви в публіцистичному стилі

Публіцистичний стиль є функціональним різновидом літературної мови і широко застосовується в різних сферах суспільного життя: у газетах і журналах, на телебаченні і радіо, в публічних політичних виступах, у діяльності

⁵¹³ Головні події. [Електронний ресурс] / Києво-Михайлівський Золотоверхий чоловічий монастир. Новини. — Режим доступу : <http://www.archangel.kiev.ua/>

⁵¹⁴ Бібліотека Храму Живоносного Джерела. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Храму Живоносного Джерела — Режим доступу : <http://www.hram.kiev.ua/index.php?mode=books&cat=16&parent=767&id=784>

⁵¹⁵ Грінченко Борис. Поезії [Електронний ресурс] / Борис Грінченко // — Режим доступу : ftp://95.25.30.111/AiDisk_a1/share/Photo/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8%20%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%BA%D0%B0/Data/li t1/Ukr/Grinchenko/3030.txt

партій і суспільних об'єднань. Сюди ж слід додати політичну літературу для масового читача і документальне кіно.

На думку мовознавців-стилістів, основне призначення публіцистичного стилю — інформувати, висловлювати певну громадянську позицію і переконувати людей в її істинності⁵¹⁶, формувати громадську думку.⁵¹⁷ Для цього ЗМІ «мобілізують усі ресурси мови».⁵¹⁸ Причому вибір мовних засобів зумовлений їх соціально оцінними характеристиками і можливостями ефективного та цілеспрямованого впливу на масову аудиторію. Саме тому публіцистика характеризується з одного боку популярним, чітким викладом, орієнтованим на швидке сприймання повідомлень, стислість і зрозумілість інформації, а з іншого — експресивністю, частково поєднуючи таким чином ознаки наукового та художнього стилів.

На визначальній рисі публіцистичного стилю — поєднанні логізації викладу з емоційно-експресивним забарвленням, «чергуванні експресії та стандарту в спільній органічній єдності»⁵¹⁹ — наголошують усі мовознавці-стилісти. Серед основних ознак публіцистичного стилю науковці підкреслюють характерний для нього «сплав елементів наукового, офіційно-ділового, художнього стилів».⁵²⁰ З одного боку, широко використовуються суспільно-політична лексика, точні найменування (подій, дат, учасників, місця), політичні заклики, гасла, а з іншого — образна лексика, що здатна привернути увагу читача і вплинути на нього, тропи та фігури.

Як зауважує М. Кожина, оцінність публіцистичного стилю виявляється в лексиці, характері метафоризації, відборі фразеології тощо. Експресивність у публіцистичному стилі досягається шляхом набуття словами нових значень, завдяки розширенню лексичної сполучуваності слів, використанню високої книжної лексики, з одного боку, і розмовної, просторічної — з іншого. Інколи вдаються до поєднання цих лексичних шарів. Також для досягнення експресії широко вживається власне оцінна лексика, постійні епітети, визначення-синоніми; незвичного застосування та оновлення зазнають фразеологізми, афоризми, прислів'я та приказки.⁵²¹ Функціонування мовних одиниць у текстах ЗМІ привертає до себе пильну увагу сучасної мовознавчої науки. Специфічні риси лексики, фразеології, синтаксису публіцистичного мовлення в різні часи викликали зацікавлення І. Білодіда, Г. Васильєвої, В. Грициної, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюха, В. Костомарова, М. Пилинського, К. Рогової, Д. Розенталя,

⁵¹⁶ Кожина М. Н. Стилистика русского языка / М. Н. Кожина — М.: Просвещение, 1993. — 184 с.

⁵¹⁷ Пономарів О. Д. Стилистика сучасної української мови : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. Д. Пономарів — 3-тє вид., перероб. і доповн. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2000. — 248 с. — С. 12.

⁵¹⁸ Солганик, Г. Я. Лексика газеты: Функциональный аспект / Г. Я. Солганик. — М.: Высшая школа, 1981. — 310 с. — С. 8.

⁵¹⁹ Костомаров В. Г. Русский язык на газетной полосе / В. Г. Костомаров. — М.: Моск. ун-т, 1971. — 266 с. — С. 85.

⁵²⁰ Мацько Л. І. Стилистика української мови : Підруч. для студ. вищ. закл. освіти / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. — К. : Вища шк., 2003. — 462 с. — С. 272.

⁵²¹ Кожина М. Н. Стилистика русского языка / М. Н. Кожина — М.: Просвещение, 1993. — 184 с. — С. 191–192.

Г. Солганика, А. Швець та ін. Досліджувалася і стилістична навантаженість певних словотвірних засобів.

Але функціонально-стильові властивості ад'єктивів із нульовими суфіксами в публіцистичному стилі не були предметом окремого дослідження в українській мові, хоча їх словотвірні типи досить продуктивні, оскільки слугують основою для виникнення новотворів як прикметної риси цього стилю.

До сукупності внутрішньомовних (інтралінгвальних) чинників створення нових слів відносимо тенденцію до економії засобів мовного вираження. Це один із найбільш значущих внутрішньосистемних, внутрішньомовних стимулів появи нових словникових одиниць. Цю тенденцію також називають «мовною економією» (О. Єсперсен), «законом економії мовних зусиль» (А. Мартіне).

Саме складні прикметникові означення-композиції, що виражають сконденсованість думки, максимальне смислове й емоційне наповнення слова, поширені в текстах ЗМІ. Їх вживання в сучасному публіцистичному дискурсі допомагає провести репрезентацію авторського задуму. Вони сприяють точнішому, інформативному, образному і емоційному виразу думки, а також її підкріпленню і додаванню словам більшої переконливості.

Демократизація мови преси, пошук сучасними журналістами ефектних способів впливу на аудиторію сприяє збільшенню числа неологізмів у періодиці. Це зумовлено бажанням створити нову, живу мову на місці старої, офіційної. Кількість новотворів тільки в публіцистичному стилі досягає протягом року десятків тисяч, але лише невелика їх частина лишається в мові, здебільшого серед інновацій переважають так звані «одноденки». З'являється явище — виникає необхідність його назвати, явище зникає — відпадає і його назва.

З іншого боку причинами вживання незвичайного атрибуту чи його складових елементів, побудованому за незвичайними законами, є бажання автора привернути активну увагу адресата. З погляду психології, запам'ятовується все дивовижне, вражаюче, яскраве. Підвищення ефективності формування зацікавленості може відбуватися тільки за рахунок досягнення ефекту дії як на інтелектуальну, так і на емоційну сферу особи адресата. Серед інших інновативних утворень у публіцистичному дискурсі досить широко вживаються нульсуфіксальні композиції-новотвори.

Матеріалом для аналізу послужили прикметники, вилучені шляхом суцільної вибірки з лексикографічних джерел, де фіксуються словотвірні інновації української мови.⁵²²

Дані для дослідження публіцистичного стилю досить скупі, оскільки композиції-новотвори зустрічаються не так часто. Ці матеріали дають підставу для висновку про те, що в публіцистичному стилі засвідчуються звичні моделі, поширені і за межами публіцистичного стилю (Ч + І, П + І, І + І і т. ін.), але

⁵²² Віняр Г. М. Словник новотворів української мови (кінець 80-х – початок 90-х років XX століття) / Г. М. Віняр, Л. Р. Шпачук. — Кривий Ріг, 2000. — 117 с.; Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (1983–2003) : [словник] / А. Нелюба. — Х. : Майдан, 2004. — 136 с.; Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (2004–2006) : [словник] / А. Нелюба, С. Нелюба. — Х. : Майдан, 2007. — 144 с.; Лексико-словотвірні інновації (2007) : [словник] / К. Коротич, С. Лук'яненко, А. Нелюба; за ред. А. Нелюби. — Х. : ХІФТ, 2009. — 172 с.

досить часто вони набувають іншої, незвичної семантики. Саме завдяки цьому і актуалізується їх виражальна функція. Так, композит **однорукий** — звичне слово, але в контексті публіцистики воно набуває іншого значення, наприклад: *Щоправда, «одноруким» його (американського президента) можна назвати тільки в сенсі «вміння» «рубонутися» рукою і без зайвих сумнівів вирішити питання. А так він швидше багаторукий, немов Шива: він і законодавець, і макроекономіст, і дипломат, і банкір* («Дзеркало тижня» № 42 (721) 8 — 14.11.2008.).

Публіцистичний стиль характеризується багатоелементністю. З одного боку, це кодифіковані одиниці української лексики, а з іншого, — ІАН, які застосовуються для посилення експресії вислову, вияву авторської індивідуальності, вони наділені неприхованою оцінністю, наприклад: *гостропера братія* («Молодь України» 10.11.1993); *широковіщі декларації* («широко віщ-а(ти)») (ЛУ «Літературна Україна», 5/89); *монстровидий закон* (ЛУ «Літературна Україна», 41/07, с. 2); *спільнокрилі долі* (Дзвін, 4/07, с. 25); *Тому це була «янусолика» виконавча влада, яка повинна була стати або «януко-» або «юценколикою»* (УМ «Україна молода», 30.03.07, с. 5); *Після минулого літа виконавча влада була «янусоликою», а тепер стала «януколикою»* (УМ «Україна молода», 30.03.07, с. 5) (тут вгадується порівняння з Дволиким Янусом).⁵²³

Отже, у публіцистичному стилі зустрічається не так багато СНАД, але зазвичай вони взяті із загальноновживаної лексики й наділені іншою семантикою. ІАН творяться за відомими моделями, однак досить часто трапляються композити з досить незвичними основами. Стиль масової інформації підтверджує живучість і закладену в ці СТ продуктивність.

5.4. Уживання нульсуфіксальних прикметникових дериватів в офіційно-діловому стилі

Основне функціональне призначення цього стилю — регулювати ділові стосунки мовців у державно-правовій і суспільно-виробничій сферах, обслуговувати громадські потреби людей у типових ситуаціях.

Найголовніші ознаки — документальність (кожен офіційний папір повинен мати характер документа), стабільність, високий ступінь стандартизації, лаконізм, точність, суворе регламентація тексту, майже цілковита відсутність емоційності та образності і будь-якого вияву індивідуальності автора.

Особливості мовного оформлення офіційно-ділового стилю, зумовлені специфікою його використання. На лексико-фразеологічному рівні це:

⁵²³ Віняр Г. М. Словник новотворів української мови (кінець 80-х – початок 90-х років ХХ століття). / Г. М. Віняр, Л. Р. Шпачук. — Кривий Ріг, 2000. — 117 с. — С. 27; Анатолій Нелюба. Лексико-словотвірні інновації (1983–2003): Словник. — Х.: Майдан, 2004. — 136 с. — С. 127; Лексико-словотвірні інновації (2007): Словник / К. Коротич, С. Лук'яненко, А. Нелюба та ін.; За ред. А. Нелюби. — Х.: ХІФТ, 2009. — 172 с. — С. 167.

використання спеціальних термінів — мовних штампів, кліше, канцеляризмів; відсутність емоційно-експресивної лексики.

Використання прикметників у ділових документах відзначається такими особливостями: перевага надається прикметникам книжного походження, аналітичним формам прикметників; присвійні прикметники замінюються іменниками або відповідними прикметниковими формами.

В офіційно-діловому стилі НАД практично не вживаються (за винятком порядкових прикметників (*п'ятий, шостий, сьомий, восьмий, дев'ятий, десятий, сотий і т. ін.*) та деяких інших (типу *жіночий, чоловічий* тощо) через те, що не несуть образності. Офіційно-діловий стиль спрямований на точність передачі думки, тому, оскільки в основі композитів лежать еквівалентні мотиваційні відношення, то в офіційно-діловому стилі вживаються не складні слова, а атрибутивні словосполучення, від яких вони творяться, наприклад: в офіційно-діловому стилі прерогатива віддається словосполученню *людина, позбавлена однієї руки* замість стилістично-нейтрального *однорука людина, людина з широким обличчям* — замість *широколиций* тощо.

5.5. Високий рівень образності нульсуфіксальних та складнонульсуфіксальних ад'єктивних дериватів у художньому стилі

Особливим функціональним різновидом писемної мови є стиль художньої літератури (інші назви — художній, художньо-белетристичний). Специфіка його полягає в тому, що це складний сплав компонентів, у якому відображається все багатство національної мови. З одного боку, він убирає в себе елементи всіх інших стилів літературної мови, трансформує і переосмислює їх, з іншого, — передбачає використання діалектизмів, жаргонізмів, неологізмів, застарілих слів та інших складників, якщо це вмотивовано потребою мистецького зображення дійсності.

Художній стиль обслуговує духовно-естетичну сферу життя народу. Він використовується в індивідуальній і колективній творчій діяльності, різних видах мистецтва, культурі, освіті. Це особливий спосіб мислення, який полягає у відтворенні дійсності через конкретно-чуттєві образи.

Основне призначення цього стилю — впливати засобами художнього слова через систему образів на розум, почуття і волю читачів, формувати ідейні переконання, моральні якості та естетичні смаки.

Головні ознаки: образність, поетичність, естетика мовлення, експресія як інтенсивність вираження, зображувальність (конкретно-чуттєве живиписання дійсності — людей, природи, явищ, понять, якостей, властивостей, відношень). У художньому стилі все подається крізь призму інтелекту і світовідчуття особистості (образ автора), і все спрямовується на особистість читача (слухача).

Матеріалом для аналізу вживання ІАНАД та ІАСНАД у художньому стилі, зокрема у поетичному підстилі послужили передусім різноманітні існуючі словники інновацій⁵²⁴ та ін.

У художньому стилі, зокрема в поезії, використовуються як загальноновживані ад'єктиви *безкрай*, *одноокий*, *голомозий*, *вирлоокий*, так і ІАН *безгніздий*, *однолапий*, *гострорисий*, наприклад: *Як передать журбу безкраю, що закувала серце в лід!* (В. Сосюра) (*безкрай* — УНАД); *Чую слово, якого й не мовити, бо вуста обминає і безгніздому бузькові дякує за ранкову дорогу до вирію...* (Б. Смоляк) (*безгніздий* — ІАНАД); *І мають вічний спокій від річки до небес рибалка одноокий і однолапий пес* (Ігор Римарук) (*одноокий* — УСНАД, а *однолапий* — ІАСНАД); *Привіз із собою грубий альбом зі шкіцями, з нього й писав: все ті самі голомози й гострориси чоловічки несли по горбах крізь жовтогарячу пустелю на рогатинах то місячно-зелених вирлооких риб, то велетенський вказівний палець лівої руки...* (О. Забужко) (*голомозий* та *вирлоокий* — УСНАД, *гострорисий* — ІАСНАД).⁵²⁵

Склад прикметників української мови продуктивно поповнюються за рахунок СНАД (у нашій картотеці зафіксовано 781 ІАН), як уже зазначалося, нульовий афікс бере активну участь у збагаченні образної системи поетичної мови яскравими композитними утвореннями, що є носіями не лише нової семантичної ідеї, а й особливої художньої виразності. Їх детальний семантико-словотвірний аналіз подано в III розділі.

5.6. Уживання нульсуфіксальних та складнонульсуфіксальних ад'єктивів у розмовному стилі

Цей особливий різновид літературної мови — найдавніший, оскільки започаткувався він ще з виникненням мови. В історії розвитку української мови усіх періодів через несприятливі умови, політичні утиски, офіційне невизнання, надмірні впливи запозичень значення розмовного стилю важко переоцінити,

⁵²⁴ Віняр Г.М., Шпачук Л.Р. Словник новотворів української мови (кінець 80-х – початок 90-х років XX століття). — Кривий Ріг, 2000. — 117 с.; Анатолій Нелюба. Лексико-словотвірні інновації (1983–2003): Словник. — Х.: Майдан, 2004. — 136 с.; Анатолій Нелюба, Сергій Нелюба Лексико-словотвірні інновації (2004–2006): Словник. — Х.: Майдан, 2007. — 144 с.; Лексико-словотвірні інновації (2007): Словник / К. Коротич, С. Лук'яненко, А. Нелюба та ін.; За ред. А. Нелюби. — Х.: ХІФТ, 2009. — 172 с.; Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії XX століття // Авторський неологізм в українській поезії XX століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С. 94–491; Колоїз Ж. В. Тлумачно-словотворчий словник okazіonalіzmів / Ж. В. Колоїз. — Кривий Ріг: ТОВ «ЯВВА», 2003. — 168 с.; «Регіональний» словник поетичних неолексем (Рівненщина). / Відп. ред. Г. М. Вокальчук. — Вид. 2-е, випр. і доп. — Острого: Вид-во НаУ «Острозька академія», 2008. — 192 с. (Лексикографічна серія «українська індивідуально-авторська неографія»; вип. 1); Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с.; Словотворчість шістдесятників. Ліна Костенко. Микола Вінграновський: Збірник наукових праць / Відп. ред. Г. М. Вокальчук. — Острого: Вид-во НаУ «Острозька академія», 2010. — 178 с. (Лексикографічна серія «українська індивідуально-авторська неографія»; вип. 3).

⁵²⁵ Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. 1 — С. 132; Лексико-словотвірні інновації (2007): Словник / К. Коротич, С. Лук'яненко, А. Нелюба та ін.; За ред. А. Нелюби. — Х.: ХІФТ, 2009. — 172 с. — С. 17.

адже саме розмовна мова зберігала й передавала із уст в уста самотність слова української нації.

Сфера використання розмовного стилю — щоденне неофіційне спілкування в побуті, на виробництві.

Основне функціональне призначення — бути засобом невимушеного спілкування, живого обміну думками, з'ясування побутових стосунків.

Усе це зумовлює такі основні ознаки цього різновиду мовлення, як: усна форма спілкування, неофіційність стосунків між мовцями і невимушеність спілкування, невідповідність до спілкування, безпосередня участь у ньому, використання позамовних чинників (ситуація, рухи, жести, міміка), лаконізм, емоційність.

У розмовному стилі розмовна лексика вживається в нейтральній функції, але може мати й заряд оцінності та емоційності. У СУМ відповідні НАД і СНАД подаються з ремарками «розм.» та «зневажл.» і можуть стосуватися зовнішньої та внутрішньої характеристики людини, тварини, інколи частин будівель тощо: *видроока надута панія, волоока молодиця-удова, головусий та голомозий товстун, голоногі мадари, голопузе граченя, голоп'яті нічліжники, голорєбрі дерев'яні стіни, голошиї та голопузі індичата, гострозубий крокодил, довгов'язий німецький офіцер, дубоголовий, дурноголовий, жовтодзьобий першокурсник, жовтороте дівчисько, капловухий, карнавухий хлопець, присадкуватий карячконогий боєць, кирпоносе дівча, кислоокій старець, кособокі хатки; безбороді, безмозкі п'яниці, безногий каліка, безрука й безноса лялька, беззубий хижак* і т. ін. (детальний семантичний аналіз цих дериватів подано у II і III розділі).

Лексика, що використовується в розмовному мовленні, знаходиться на межі літературного вжитку або за нею. У розмовному мовленні спонтанно виникають новотвори за вже існуючими моделями (пор. *безголовий* (УНАД) — *бездахий* (ІАНАД)), однак підтвердити це фіксованими прикладами — дуже важко. Такі прикметники дають Інтернет-форуми, щоденне мовне спілкування. Так, у словнику С. Бук, де зібрані 3000 найчастотніших слів розмовно-побутового стилю сучасної української мови⁵²⁶, такі слова не зафіксовані, є лише незначна кількість одиниць із нульовим суфіксом, переважно це одноосновні деривати та порядкові прикметники: *безглуздий, божий, добрий, злий, золотий, лихий, любий, прохожий, робочий, чоловічий; восьмий, дванадцятий, дев'ятий, десятий, одинадцятий, п'ятий, сьомий, шостий*, тому можемо тільки припустити можливість виникнення подібних композитів із яскравою експресією у щоденному мовленні: *У мене інколи буває такий мокросльозий настрій* (з усного мовлення). *Ти бійся нас, козел очколупий!* (з Інтернет-форуму). *Ти молодий і бездахий, голови в тебе нема* (з усного мовлення). *Голова в тебе бездах!* (з усного мовлення) тощо.

⁵²⁶ Бук С. 3 000 найчастотніших слів розмовно-побутового стилю сучасної української мови / С. Бук [наук. ред. Ф. С. Бацевич]. — Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2006. — 180 с.

Вивчення функціонування нульсуфіксальних та складнонульсуфіксальних ад'єктивів у сфері стилів української мови дозволяє зробити такі висновки.

Нульсуфіксальна та складнонульсуфіксальна деривація є одним із досить продуктивних чинників, що беруть участь у творенні ботанічних, зоологічних, медичних та технічних термінів в українській мові.

Усі ад'єктивні деривати з формантом, що характеризуються відсутністю матеріально вираженого афіксального елемента, які функціонують у фаховому мовленні, є результатом термінологізації загальноновживаної лексики.

Серед складнонульсуфіксальних прикметникових фітоназв, утворених на основі вторинної номінації, зафіксовано ТСС, у яких перша чи друга іменникові основи СНАД вказують на подібність до інших рослин або інших предметів (в основі лежить зіставлення та порівняння), або на частину рослини чи всю рослину, що подібна до частин тіла істот, натомість серед наукових назв тварин не виявлено дериватів, що з'явилися в результаті вторинної номінації на основі метафоричного перенесення. Складнонульсуфіксальні ад'єктиви, що означають частини механізмів, інструментів, зброї і відносяться до науково-технічної термінології, а також деякі медичні терміни з'явилися на основі метафоричного перенесення та вказують на подібність соматичних понять до частин знаряддя, інструментів, деталей механізмів.

Нульсуфіксальна та складнонульсуфіксальна деривація в медичній терміносистемі української мови є менш продуктивним явищем порівняно з метамовою ботаніки та зоології, значний відсоток терміноназв-зоономенів складають двокомпонентні назви, що за словотворчою структурою являють собою двочленні лексично нерозкладні словосполучення. Лише серед зоономенів існує незначна кількість полікомпонентних, а саме тричленних складних термінів, в яких функціонують прикметники з формантом, що має у своєму складі нульовий суфікс.

Серед НАД, що входить до складу ТСС, існують такі, що запозичені із загальноновживаної лексики, інші — утворюються всередині зоологічної терміносистеми за допомогою формантів, звичних для української мови за аналогією до членів уже відомих СТ. Синонімічні відношення на лексичному рівні спостерігаються між відповідними національними НАД і СНАД-термінами та інтернаціональними відповідниками латинського та грецького походження з матеріально вираженими афіксальними елементами, що увійшли в медичну метамову і зазнали термінологізації, причому коли в процесі функціонування один із термінів-дублетів, утворених від запозиченого терміна, поступово виходить із ужитку, то залишається, як правило, те, що сформоване під впливом української традиції словотворення.

Стилістично марковані й стилістично нейтральні ад'єктивні деривати, що виникли внаслідок дії формантів, до складу яких входить нульовий суфікс, які зустрічаються в конфесійному стилі, поділяються на прикметники-десубстантиви з присвійним, відносним і відносно-присвійним значенням, утворені від різнопланових підгруп іменників (назв осіб, що мають відношення до церкви) за допомогою форманта **-о-ий**; стилістично нейтральні девербативи

зі СЗ «ознака за дією, названою мотивуючим словом», які в релігійних текстах набувають сакрального забарвлення і мають специфічну, конфесійну конотацію; прикметники, утворені шляхом основоскладання з нульовою суфіксацією, які, виступаючи в ролі означень, виражають сконденсованість думки, максимальне смислове й емоційне наповнення слова.

Лексеми, що належать до загальноновживаної, міжстильової лексики, і деривати обмеженого вживання, що пов'язані з церковним темарієм, крім конфесійного, можуть функціонувати і в інших стилях сучасної української мови: публіцистичному, художньому, розмовному тощо, але майже завжди вони зберігають ауру конфесійності, свою стильову визначеність.

Склад прикметників української мови продуктивно поповнюються за рахунок індивідуально-авторських нульсуфіксальних та складнонульсуфіксальних неологізмів, що беруть активну участь у збагаченні образної системи поетичної мови і є носіями не лише нової семантичної ідеї, а й особливої художньої виразності.

У розмовному мовленні спонтанно виникають новотвори за вже існуючими моделями, однак підтвердити фіксованими прикладами цей факт досить важко, оскільки вони трапляються Інтернет-спілкуванні та в щоденному побутованому мовленні.

ВИСНОВКИ

Результати вивчення структурно-семантичних і функціонально-стильових особливостей прикметників, утворених за участі матеріально не вираженого афікса, підтверджують думку про активну роль форманта з нульовим суфіксом у словотворенні, а відтак і в розвитку словника української мови, зокрема його виражальних особливостей.

Нульовий суфікс прикметника — історично обґрунтована морфема, що здавна є повноправним компонентом українського морфемікону. Разом із закінченням він є важливим складником словотвірних формантів сучасної української мови, що утворюють розгалужену систему словотвірних типів. Разом із тим нульовий суфікс виявляє тісні семантико-граматичні зв'язки з матеріально вираженими словотвірними засобами, логічно вписуючись у їх систему.

Матеріально не виражений суфікс активно виявляє парадигматичні зв'язки: він вступає в омонімічні відношення з собі подібним у формальному вияві афіксом, у синонімічній — з матеріально вираженим, складаючи їм конкуренцію в плані продуктивності словотвірних можливостей і функціональної поширеності. Синонімія репрезентована таким рядом **-о-ий/-н-ий**; **-о-ий/-ов-ий**, **-о-ий/-ан-ий**, **-о-ий/-ечн-ий**, **-о-ий/-ськ-ий**, **-о-ий/-ач-ий**, **-о-ий/-ин-ий**. Антонімії за участі нульових афіксів не виявлено. Крім того, матеріально не виражені афікси сприяють диференціації лексичної паронімії.

Нульовий суфікс прикметників має виразну автентичність, що підтверджується історією його виникнення, поширеністю в сучасній українській мові, зокрема тим фактом, що він не поєднується із основами іншомовного походження з огляду на вимоги морфотактики та традицію вживання.

Нульовий дериваційний ад'єктивний суфікс може взаємодіяти з такими типами основ: субстантивною, вербативною, нумеративною, зрідка адвербіальною та прономінативною, зокрема найбільшу активність він виявляє, поєднуючись з основами іменників.

Нульсуфіксальні ад'єктиви утворюються трьома способами: суфіксальним (формант — нульовий суфікс і закінчення), префіксально-суфіксальним (формант — конфікс, що складається з префікса, нульового суфікса, закінчення), основоскладання, обтяжене суфіксацією (формант — порядок слідування основ, єдиний наголос, інтерфікс (або без нього), нульовий суфікс, закінчення). Серед них найбільш продуктивним на сучасному рівні є складнонульсуфіксальний спосіб словотвору. Виявлено 1467 одиниць, утворених таким способом, що становить 85,7 % від загальної кількості нульсуфіксальних дериватів. На другому місці за продуктивністю — суфіксальний спосіб (162 од. — 9,5 %). Префіксально-суфіксальним способом утворюється найменше ад'єктивів (83 од., — 4,8 %).

У межах ад'єктивів, утворених нульсуфіксальним способом, найбільшу групу становлять прикметники категорії посесивності та категорії квантитативності. Однак у сучасній мові такі утворення не регулярні й не продуктивні. Це пояснюється тим, що денумеративи з нульовим суфіксом утворюють закритий ряд ад'єктивів, а прикметники зі значенням приналежності,

найбільш давні з походження, функціонують зі стилістичними обмеженнями як застарілі, рідковживані, книжні, історизми. Вони входять до складу ФО або ж сталих виразів з негативною семантикою чи утворюють терміни народного походження, а також поширені в конфесійному стилі.

Серед конфіксальних утворень найбільшу групу складають десубстантиви з конфіксом *без-...-о-ий*. Вони поширені в сучасній загальнонародній мові і є репрезентантами наукового стилю, зокрема метамови природничих наук (ботанічної, зоологічної, медичної термінології). Ця група прикметників виявляє (хоча й незначну) продуктивність в інноваційному словотворі.

Словотвірний аналіз композитів здійснювався методом перифраз з урахуванням повної семантичної мотивованості твірним словосполученням (мотивовані), неповної семантичної відповідності (напівмотивовані), семантичної невідповідності, пов'язаної з виникненням нових смислів (немотивовані).

Серед 11-ти виділених структурно-семантичних типів композитів найпродуктивнішими як в узусі, так і серед ІАН є утворення на базі прикметниково-іменникового словосполучення (565 од. УСНАД — 83,2 % від загальної кількості узуальних дериватів, 591 од. ІАСНАД — 75 % від загальної кількості індивідуально-авторських новотворів). На другому місці за продуктивністю стоять композити з першим числівниковим та другим іменниковим компонентом (78 од. узуальних прикметників — 11,5 %). Серед тих і тих переважають мотивовані композити, менше напівмотивованих, трапляються й немотивовані. СНАД характеризують істот за внутрішніми та зовнішніми і рослини за зовнішніми ознаками, дають якісну характеристику ландшафту, предметів побуту, механізмів, зброї, природних явищ тощо. Третє місце за продуктивністю займають композити, утворені на основі синтагми «І + І» (23 од. — 3,4 % від загальної кількості узуальних дериватів, 96 од. — 12,2 % від загальної кількості індивідуально-авторських новотворів). Деривати на основі інших синтагм — малопродуктивні. Серед СНАД, утворених поєднанням основ двох іменників, поширені напівмотивовані деривати, що пояснюється семантикою порівняння, закладеною у перифраз. Таких ад'єктивів більше в індивідуально-авторському словотворі (96 проти 23), що пов'язано із можливістю вияву яскравої образності, заснованої на метафоричності мотивувального словосполучення.

За стильовою диференціацією СНАД поширені в художньому, публіцистичному, розмовному, науковому та конфесійному стилях, що пояснюється їх високою інформативністю у поєднанні з мовною економією і семантичною місткістю таких утворень.

Деривати, властиві художньому стилю, поділяємо на узуальні, що, виявляючи креативну синтагматику, набувають переносного образного значення, поповнюючи тим самим корпус епітетів, і на індивідуально-авторські, що утворені переважно за моделями, наявними в мові, однак у ряді випадків мають okazіональний характер. Усі ІАН вирізняються високим рівнем образності, а тому сприяють збагаченню виражальної системи, передусім поетичної мови.

Місце нульового суфікса у словотвірній системі прикметника української мови окреслюється такими чинниками: конкурентоспроможністю порівняно з матеріально вираженими суфіксами, можливістю виступати маркером семантики слова, функціональною навантаженістю — творенням стилістично нейтральних, стилістично позначених слів, зокрема високим потенціалом термінотворення і творення поетизмів.

З огляду на місце нульсуфіксальних ад'єктивних утворень у сучасній українській мові подальшого вивчення потребує стильова визначеність цих дериватів, зокрема прагматичний потенціал, що виявляється в художньому тексті, а також парадигматичні особливості словотворчого нульового суфікса серед індивідуально-авторських новотворів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєва С. Л. Нульова парадигма в сучасній українській мові / С. Л. Авдєєва // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць / укл. А. Загнітко (наук. ред.) та ін.]. — Донецьк : ДонНУ, 2003. — Вип. 11. — Ч. 1. — С.11–20.
2. Авдєєва Світлана. Актуальні проблеми морфологічної парадигматики сучасної української мови / Світлана Авдєєва // Наукові записки. — Вип. 30. — Серія: Філологічні науки (мовознавство). — Кіровоград: РВЦ КДПУ ім.В. Винниченка, 2000. — С. 143–153.
3. Азарова Л. Є. Складання як один із способів словотвору : [моногр.] / Л. Є. Азарова, Н. Й. П'яст. — Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2005. — 123 с.
4. Азарова Л. Є. Складні слова в українській мові: структура, семантика, концепція «золотої» пропорції : [моногр.] / Л. Є. Азарова. — Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2000. — 222 с.
5. Азарова Л. Є. Структурна організація складних слів (концепція «золотої» пропорції) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філолог. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» / Л. Є. Азарова — К., 2002. — 35 с.
6. Азарова Н. В. Способи морфологічного словотвору в українській військовій термінології [Електронний ресурс] / Н. В. Азарова // Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки. — 2002. — № 2. — Режим доступу : <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/2147.pdf>
7. Алефиренко Н. Ф. Теория языка. Введение в общее языкознание / Н. Ф. Алефиренко. — Волгоград : Перемена , 1998. — 440 с.
8. Алефіренко Л. Б. Лексико-словотвірна синоніміка прикметників (на матеріалі англійської та української мови) / Л. Б. Алефіренко // Мовознавство. — 1980. — № 5. — С. 61–65.
9. Аминова А. А. Из истории слов: (на материале имен нулевой суффиксации и соотносительных глаголов) : [учебн. пособ.]. / А. А. Аминова. — Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1981. — 97 с.
10. Андреева Л. С. Из истории взаимодействия словообразования и словоизменения в русском языке (на материале имён существительных нулевой суффиксации) / Л. С. Андреева // Актуальные проблемы русского словообразования : [научные труды]. — Ташкент : Укитувчи, 1976. — С. 93–97.
11. Аркушин Г. Композитні прикметники у сучасній українській літературній мові і в західнопільському говорі / Г. Аркушин // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки : Філологічні науки (слов'янська філологія). — Луцьк: Вид-во «Вежа» ВДУ, 1999. — № 13. — С. 24–27.
12. Аркушин Г. Л. Західнополіські нульсуфіксальні іменники / Г. Л. Аркушин // Українське і слов'янське мовознавство : [збірник наукових праць]. — Ужгород, 2001. — Вип. 4. — С. 65–77.
13. Арполенко Г. П. Числівник української мови. / Г. П. Арполенко, К. Г. Городенська, К. Х. Щербатюк.— К. : Наук. думка, 1980. — 242 с.

14. Асіїв Л. В. Морфонологічні явища у прикметниках сучасної української літературної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Асіїв. — Львів, 1997. — 20 с
15. Бачкур Р. О. Структура словотвірних парадигм українських назв тварин та рослин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Р. О. Бачкур. — Івано-Франківськ, 2004. — 20 с.
16. Бевзенко С. П. Нариси з історичної граматики української мови. Морфологія. / С. П. Бевзенко. — К. : Вид-во держ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка, 1953. — 200 с.
17. Безпояско О. К. Морфеміка української мови / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська. — К. : Наук. думка, 1987. — 211 с.
18. Береговенко Л. М. Формування дериваційної системи прикметників української мови (якісні прикметники) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. М. Береговенко. — К., 1994. — 25 с.
19. Беркешук І. Композитні утворення у складі ад'єктивів, мотивованих назвами частин тіла / І. Беркешук // Українознавчі студії. — Івано-Франківськ, 2005–2006 — № 6–7. — С.82–87.
20. Беляєва О. М. Термінологічне словосполучення у аспекті лінгводидактики / О. М. Беляєва // Педагогічні науки — 2008. — № 124. — С. 109–113.
21. Біленко Т. Г. Нульсуфіксація як показник ідіостиллю / Т. Г. Біленко // Актуальні проблеми слов'янської філології : [міжвуз. зб. наук. ст. / редкол.: В.О.Соболь (відп. ред.) та ін.]. — К.–Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект–Поліграф», 2006. — Вип. XI : Лінгвістика і літературознавство. — 2006. — С. 101–109.
22. Біленко Т. Г. Поетика нульсуфіксації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. Г. Біленко. — Запоріжжя, 2004. — 20 с.
23. Біленко Т. Г. Поетичне порушення словотвірної норми (нульсуфіксальні деривати) / Т. Г. Біленко // Ономастика і апелятиви : [збірник наукових праць]. — Дніпропетровськ : ДДУ, 2001. — Вип. 14. — С. 9–16.
24. Білоусенко П. І. До питання про конфіксальне словотворення / Білоусенко П. І., Кучеренко Л. І., Стовбур Л. М. // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. — 2001. — № 3. — С.124–129.
25. Білоусенко П. І. Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду) : [моногр.] / П. І. Білоусенко. — К. : КДПІ, 1993. — 216 с.
26. Білоусенко П. І. Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.02 «Українська мова» / П. І. Білоусенко. — К., 1994. — 40 с.
27. Білоусенко П. І. Проблеми і перспективи вивчення динаміки нульсуфіксальної деривації / П. І. Білоусенко // Ономастика і апелятиви : [збірник наукових праць]. — Дніпропетровськ : ДДУ, 2000. — Вип. 11. — С. 10–14.

28. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию : в 2 т. / И. А. Бодуэн де Куртенэ. — М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1963. — Т. 2. — 391 с.
29. Браїлко Ю. І. Конфесійна лексика у творчості українських поетів 60–80-х років ХХ століття (семантико-стилістичний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Ю. І. Браїлко. — К., 2005. — 20 с.
30. Брітікова К. В. Узуальне та okazіональне в інноваціях сучасної української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / К. В. Брітікова — Х., 2007. — 18 с.
31. Брітікова К. В. Узуальне та okazіональне в інноваціях сучасної української мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Катерина В'ячеславівна Брітікова. — Х., 2007. — 301 с.
32. Бронікова С. А. Функціонально-семантичне поле квантитативності в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» [Електронний ресурс] / С. А. Бронікова — Одеса, 2004. — 17 с. — Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/inode/6727.html>
33. Валюх З. О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові : [моногр.] / З. О. Валюх — Київ – Полтава : АСМІ, 2005. — 356 с.
34. Варбот Ж. Ж. Древнерусское именное словообразование / Ж. Ж. Варбот — М. : Наука, 1969. — 231 с.
35. Васильева В. Д. К вопросу о суффиксальной синонимии в системе словообразовательных прилагательных / В. Д. Васильева // Рус. яз. в шк. — 1971. — № 1. — С. 100–105.
36. Васильченко В. М. Лексико-словотвірна синонімія відіменникових відносних прикметників в історії української мови // В. М. Васильченко // Наука і сучасність : [збірник наукових праць Національного педагогічного ун-ту імені М.П. Драгоманова]. — К. : Логос, 2000. — Вип. 2. — Ч. 1. — С. 195–199.
37. Васильченко В. М. Мотивація і словотвірне вираження відносних прикметників в історії української мови (відіменникові деривати) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. М. Васильченко — К., 2001. — 16 с.
38. Вашук В. О. Флективний спосіб творення похідних іменників / В. О. Вашук // Укр. мова і літ. в шк.. — 1973. — № 10. — С. 39–44.
39. Веклинець В. М. Дублетність у системі сучасної української психологічної термінології / В. М. Веклинець // Культура народів Причорномор'я. — 2002. — № 32. — С. 22–24.
40. Вербицька О. А. Термін і метафоризація / О. А. Вербицька // Культура слова. — 1986. — № 30. — С. 52–55.
41. Вербовська І. Словотвірні прикметникові варіанти / Ірина Вербовська // «Наукові записки» Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія 8 : Мовознавство. — Тернопіль, 1998. — № 1 — С. 121–125.

42. Вербовська І. Т. Словотвірна синонімія і словотвірна варіантність прикметників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. Т. Вербовська — Львів, 2001. — 21 с.
43. Верещака В. І. Словотвірне поле іменника *ворог* у сучасній українській мові / В. І. Верещака // Питання словотвору. — К. : Вища школа, 1979. — С. 81–87.
44. Виноградов В. В. Основные этапы истории русского литературного языка // В. В. Виноградов / Рус. яз. в шк.. — 1940. — № 4. — С. 1–8.
45. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. — М. : Высшая школа, 1972. — 616 с.
46. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г. О. Винокур // Тр. МИИФЛИ. филол. факультет. — 1939. — Т. V. — С. 5–72. — С. 42.
47. Винокур Г. О. Русский язык. Исторический очерк. / Г. О. Винокур — М. : Гослитиздат, 1945. — 190 с.
48. Винокур Г. О. Форма слова и части речи в русском языке. / Г. О. Винокур // Избранные работы по русскому языку. — М. : Учпедгиз, 1959 — 492 с.
49. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови : Академічна граматики української мови / І. Вихованець, К. Городенська; [за ред. чл.-кор. НАНУ І. Вихованця]. — К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. — 400 с.
50. Вихованець І. Р. Граматики української мови / Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Грищенко А. П. — К. : Рад. школа, 1982. — 208 с.
51. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. — К. : Наук. думка, 1992. — 221 с.
52. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови аспекті / І. Р. Вихованець — К. : Наук. думка, 1980. — 288 с.
53. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець — К. : Наук. думка, 1988. — 256 с.
54. Вихованець Іван. Принципи категорійної граматики української мови / Іван Вихованець // Мовознавство: Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу українців. — Х. : Око, 1996. — С. 177–181.
55. Вільчинська Тетяна. Оцінні назви осіб, утворені нульсуфіксальним способом / Тетяна Вільчинська // Наукові записки. Серія : Мовознавство. — Тернопіль : ТДПУ, 2000. — Вип. 4 (2)'2000. — С. 141–144.
56. Вокальчук Г. М. «Я — безразковості поет» (словотворчість Михайля Семенка) : [моногр.] / Г. М. Вокальчук — Рівне : Перспектива, 2006. — 201 с.
57. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії XX століття (лексикографічний аспект) : [моногр.] / Г. М. Вокальчук; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне : Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — 524 с.
58. Вокальчук Г. М. До питання про історію дослідження okazіональних лексичних новотворів в українському мовознавстві / Г. М. Вокальчук // Наук. записки Вінницьк. держ. педагог. ун-ту ім. М. Коцюбинського Серія : Філологія : [зб. наук. праць]. — 2003 — Вип. 5 [відп. ред. Н.Л. Іваницька]. — Вінниця : ВДПУ, — С. 14–18.

59. Вокальчук Г. М. Словотворчість українських поетів ХХ століття : [моногр.] / Г. М. Вокальчук ; [відп. ред. С. Я. Єрмоленко] — Острог : НаУ «Острозька академія», 2008. — 536 с.
60. Волинець Г. М. Нульсуфіксація в словотвірній системі українського іменника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. М. Волинець. — Запоріжжя, 2009. — 20 с.
61. Воропай С. В. Система конфіксального творення іменників в українській мові ХІХ–ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. В. Воропай — Запоріжжя, 2001. — 22 с.
62. Гаврилкіна Т. Ю. Нулевая суффиксация в современном русском языке : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Т. Ю. Гаврилкіна. — Астрахань, 2009. — 151 с.
63. Гаврилкіна Т. Ю. Нулевая суффиксация в современном русском языке : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Т. Ю. Гаврилкіна. — Астрахань, 2009. — 16 с.
64. Гаврилюк Н. Про поетичний словник неокласиків (нульова суфіксація як засіб творення okazіоналізмів) / Н. Гаврилюк // Урок української. — 2000. — № 8. — С. 22–23.
65. Гаврилюк Наталія. Okazіональні прикметники-компози́ти в поетичному словнику неокласиків (словотвірний аспект) / Наталія Гаврилюк // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. — 2007. — Вип. 10. — С. 74–78.
66. Гак В. Г. К проблеме семантической синтагматики / В. Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики. — М. : Наука, 1972. — С. 367–395.
67. Головин В. Г. Очерк дериватологии имён прилагательных современного русского языка : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / В. Г. Головин. — Самарканд, 1971. — 35 с.
68. Головин В. Г. Очерки по русской морфемике и словообразованию / В. Г. Головин — Воронеж : Изд-во Воронежск. ун-та, 1990. — 188 с.
69. Головин В. Г. Принципы выделения словообразовательных частей слова и их характеристика : автореф. дис. на соискание учён. степени доктора філол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / В. Г. Головин. — Санкт-Петербург, 1991. — 45 с.
70. Гонцова С. А. Словообразование в научно-технической терминологии : (Теорет. и метод. аспекты) / С. А. Гонцова — Алма-Ата : Рауан, 1990. — 92 с.
71. Городенська К. Г. Проблема виділення словотвірних категорій (на матеріалі іменника) / К. Г. Городенська // Мовознавство. — 1994. — № 6. — С. 22–28.
72. Городенська К. Г. Семантичні функції дериваційних морфем / К. Г. Городенська // Мовознавство. — 1987. — № 1. — С. 20–30.
73. Городенська К. Г. Структура складних іменників у контексті синтаксичного синтезу / К. Г. Городенська // Мовознавство. — 1988. — № 3. — С. 27–34.
74. Горпинич В. А. Сочетаемость морфем и проблемы словообразования / В. О. Горпинич // Актуальные проблемы русского словообразования //

- Ученые записки Ташкентского госуниверситета. — Т. 143. — Ташкент, 1975. — С. 63–68.
75. Горпинич В. О. Морфологія української мови / В. О. Горпинич — К. : ВЦ «Академія», 2004. — 336 с.
  76. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія / В. О. Горпинич. — К. : Вища школа, 1999. — 207 с.
  77. Грамматика современного русского литературного языка / [Отв. ред. Н.Ю. Шведова]. — М. : Наука, 1970. — 767 с.
  78. Грещук В. В. Дери́ваційний потенціал прикметників на позначення кольору в сучасній українській мові ігор / В. В. Грещук // Мовознавство. — 1986. — № 2. — С. 23–30.
  79. Грещук В. В. Словотворчий потенціал прикметників на позначення внутрішніх якостей людини / В. В. Грещук // Мовознавство. — 1992. — № 3. — С. 8–15.
  80. Грещук В. В. Український відприкметниковий словотвір / В. В. Грещук — Івано-Франківськ : Плай, 1995. — 208 с.
  81. Грищенко А. П. Диференціація твердих і м'яких прикметникових основ в українській мові / А. П. Грищенко / Мовознавство. — 1976. — № 1. — С. 51–62.
  82. Грищенко А. П. Морфемна структура прикметника української мови (суфіксальний словотвір) / А. П. Грищенко // Морфологічна будова української мови. — К. : Наук. думка, 1975. — С. 96–140.
  83. Грищенко А. П. Прикметник в українській мові / А. П. Грищенко — К., Наук. думка, 1978. — 206 с.
  84. Грищенко А. П. Якісні прикметники в історії української / А. П. Грищенко // Мовознавство. — 1977. — № 6. — С. 29–37.
  85. Губарева Г. А. Семантика та стилістичні функції кольоративів у поетичній мові Ліни Костенко : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» [Електронний ресурс] / Г. А. Губарева. — Х., 2002. — 18 с. Режим доступу : <http://disser.com.ua/contents/5707.html>
  86. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV—XV ст. / Л. Л. Гумецька. — К. : АН УРСР, 1958. — 298 с.
  87. Дем'янюк А. А. Композити в староукраїнській літературній мові кінця XVI—XVII ст.: структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аспекти (на матеріалі поетичних текстів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / А. А. Дем'янюк. — Київ, 2004. — 18 с.
  88. Демешко І. Словотвірна морфонологія нульсуфіксальних девербативів у сучасній українській мові / І. Демешко // Наукові записки. — Випуск 73. — Серія: «Філологічні науки (мовознавство)» — Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. — С. 145–157.
  89. Демешко І. М. Валентність суфіксів -ець та -ок в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» / І. М. Демешко. — Одеса, 1996. — 16 с.

90. Дерибас В. М. О словообразовательной синонимии / В. М. Дерибас // Актуальные проблемы русского словообразования: [научные труды]. — Ташкент : Укитувчи, 1976. — С. 206–209.
91. Дідківська Л. П. Словотвір, синонімія, стилістика / Л. П. Дідківська, Л. О. Родіна. — К. : Наук. думка, 1982. — 170 с.
92. Долецька Н. Ф. Нульсуфіксальні nomina instrumenti в дериваційній системі сучасної української мови / Н. Ф. Долецька // Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки. — 1998 — № 1. — С. 44–47.
93. Емельянова С. А. Словообразовательные варианты и варианты форм слова / С. А. Емельянова // Актуальные проблемы русского словообразования: [научные труды]. — Ташкент : Укитувчи, 1976. — С. 214–216.
94. Ермакова О. П. Значение морфемы в составе сложных слов / О. П. Ермакова // Морфемика : Принципы и методы системного описания : межвуз. сб. / ЛГУ. — Л., 1984. — С. 59–63.
95. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. ; за ред. С. Я. Єрмоленко. — Київ : Либідь, 2001. — 223 с.
96. Жижом О. О. Індивідуально-авторські новотвори в поетичному дискурсі 80-90-х років ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» [Електронний ресурс] / О. О. Жижом. — Донецьк, 2003. — 18 с. Режим доступу : <http://disser.com.ua/contents/3839.html>
97. Жижом Оксана. Роль оказіональних прикметників у формуванні поетичного дискурсу / Оксана Жижом // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / [укл. А. Загнітко (наук. ред.) та ін.] — Донецьк : ДонДУ, 2009. — Вип. 18. — С. 156–161.
98. Заболоцька Л. Проблема нульсуфіксації в українському словотворенні / Л. Заболоцька // Південний архів : [збірник наукових праць Херсонського держ. пед. ун-ту] — Херсон : Айлант, 2002. — Вип. 14 — С. 206–210.
99. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Морфологія : [моногр.] / А. П. Загнітко. — Донецьк : ДонДУ, 1996. — 437 с.
100. Замойська Інна. Структура словотвірних парадигм іменників на позначення внутрішніх органів людини / Інна Замойська / Вісник Львів. ун-ту. — 2004. — Серія філол., — Вип. 34. — Ч. I. — С.153–158.
101. Зверев А. Д. Бессуфиксные прилагательные в современных восточнославянских языках : [конспект лекций] / А. Д. Зверев. — Черновцы : ЧГУ, 1970. — 62 с.
102. Зверев А. Д. Словообразование прилагательных в современном русском языке (в сопоставлении с украинским и белорусским) : автореф. дис. на соискание уч. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / А. Д. Зверев — К., 1978. — 48 с.
103. Зверев А. Д. Словообразовательная структура прилагательных с суффиксом -j-(-ий) в восточнославянских языках / А. Д. Зверев // Актуальные проблемы

- русского словообразования : [научные труды]. — Ташкент : Укитувчи, 1976. — С. 66–74.
104. Зверковская Н. П. Суффиксальное словообразование русских прилагательных XI–XVI вв. / Н. П. Зверковская. — М. : Наука, 1986. — 95 с.
  105. Земская Е. А. Изменения в системе словообразования и формах существительного и прилагательных в русском литературном языке XIX века. / Е. А. Земская // Очерки по историч. грамматике русск. лит. языка : [под ред. акад. В. В. Виноградова и д-ра филол. наук Н. Ю. Шведовой]. — М. : Наука, 1964. — 600 с.
  106. Земская Е. А. Словообразование / Е. А. Земская // Современный русский язык / [под ред. В. А. Белошапковой]. — М. : Высшая школа, 1981. — С. 133–240.
  107. Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование / Е. А. Земская. — М. : Просвещение, 1973. — 304 с.
  108. Зенков Г. С. Вопросы теории словообразования / Г. С. Зенков. — Фрунзе, 1969. — 166 с.
  109. Зубань О. М. Статус конфікса у системі української мови / О. М. Зубань [Електронний ресурс] // Слов'янські мови і сучасний світ. — К.: Київський університет. — 2000. — С. 115–121. — Режим доступу : http://philology.kiev.ua/Lingur/art_74.htm#10
  110. Иванова И. П. Морфемный статус нулевой морфемы / И. П. Иванова // Philologia. Исследования по языку и литературе : [сборник статей]. — Л. : Наука, 1973, — С.163–168.
  111. Івасишина Т. А. Синонімія словотворчих афіксів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. А. Івасишина — К., 1998. — 21 с.
  112. Історична граматика української мови / [О. П. Безпалько, М. К. Бойчук, М. А. Жовтобрюх та ін.]. — К. : Радянська школа, 1957. — 475 с.
  113. Історична граматика української мови : підручник / [М. А. Жовтобрюх, О. Т. Волох, С. П. Самійленко та ін.]. — К. : Вища школа, 1980. — 320 с.
  114. Історична граматика української мови : підручник для студентів мовно-літературних факультетів педагогічних інститутів УРСР / [О. П. Безпалько, М. К. Бойчук, М. А. Жовтобрюх та ін.]. — К. : Рад. школа, 1962. — 512 с.
  115. Іщенко Т. А. Валентність суфікса -иця в апелятивах української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» / Т. А. Іщенко. — Дніпропетровськ, 1997. — 15 с.
  116. Карп'юк М. Д. «Паралельна форма», «дублет» чи «варіант»? / М. Д. Карп'юк // Культура слова. — 1978. — Вип. 15. — С.70–75.
  117. Карпевич М. Інтерфікси як асемантичні елементи у структурі слів / М. Карпевич // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки (слов'янська філологія) —Луцьк, 1997. — № 12. — С. 34–37.
  118. Карпенко Ю. О. Динаміка прикметникового словотвору / Ю. О. Карпенко // Мовознавство. — 2005. — № 3–4. — С. 105–111.

119. Карпенко Ю. О. Проблема нульових афіксів у слов'янських мовах // Восточноукраинский лингвистический сборник. — Донецьк : Донеччина, 2002. — Вып. 8. — С. 326–334.
120. Карпіловська Є. А. Проблеми дослідження суфіксальної підсистеми сучасної української літературної мови в динамічному аспекті / Є. А. Карпіловська // Українське мовознавство. — 1997. — Вип. 21. — С. 9–13.
121. Карпіловська Є. А. Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови: будова та реалізація / Є. А. Карпіловська — К. : Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні НАН України, 1999. — 297 с.
122. Карпіловська Є. А. Типи одиниць суфіксальної підсистеми сучасної української літературної мови / Є. А. Карпіловська // Мовознавство. — 1998. — № 1. — С. 43–54.
123. Карцевский С. И. Русский язык. Грамматика / С. И. Карцевский — Прага : Пламя, 1925. — Ч. I. — 125 с.
124. Каспришин З. О. Складні випадки словотвірного аналізу / З. О. Каспришин // Укр. мова і літ. в шк.. — 1989. — № 11. — С. 53–59.
125. Клименко Н. Ф. Конверсія в українській та новогрецькій / Н. Ф. Клименко // Лінгвістичні студії : [зб. наук праць]. — Донецьк : ДонНУ, 2003. — Вип. 11. — Ч. 2. — С. 402–411.
126. Клименко Н. Ф. Основи морфеміки сучасної української мови : [навч. посібник] / Н. Ф. Клименко — К. : Інститут змісту і методів навчання, Київський ун-т ім. Т. Шевченка, 1998. — 182 с.
127. Клименко Н. Ф. Система афіксального словотворення сучасної української мови / Н. Ф. Клименко. — К. : Наук. думка, 1973. — 189 с.
128. Клименко Н. Ф. Складні слова та проблеми їх гніздування / Н. Ф. Клименко // Українське мовознавство. — 1982. — № 10. — С. 66–72.
129. Клименко Н. Ф. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська — К. : ІМНАН, 1998. — 162 с.
130. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко — К. : Наук. думка, 1984. — 251 с.
131. Кобзар Н. С. Походження чужомовних суфіксів та суфіксоїдів в українській біологічній термінології / Н. С. Кобзар // Лінгвістика. — 2008. — № 1 (13). — С. 289–294.
132. Кобзар Н. С. Словотвірний потенціал чужомовних препозиційних елементів в українських біологічних термінах [Електронний ресурс] / Н. С. Кобзар — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpkhnpu/Lingv/2008_25/11.html
133. Ковалик І. І. До питання про поняттеві і мовні категорії / І. І. Ковалик // Мовознавство. — 1987. — № 1. — С. 15–20.
134. Ковалик І. І. Питання іменникового словотвору в східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами: матеріали IV Міжнародного з'їзду славістів / І. І. Ковалик. — Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1958. — Ч. 1. — 155 с.

- 135.Ковалик І. І. Питання словотворчої синонімії і омонімії слов'янських мов // Питання слов'янознавства: Матеріали І Славістичної конференції. — Львів, 1962. — С. 5–25.
- 136.Ковалик І. І. Синонімія і омонімія в межах словотворення / І. І. Ковалик. // Доповіді та повідомлення ЛДУ. — 1957 — Вип.7. — Ч.І — С.57–59.
- 137.Ковалик Іван. Вчення про словотвір. Вибрані праці / Іван Ковалик / [упорядник та автор передмови Василь Ґрещук]. — Івано-Франківськ—Львів: Місто НВ, 2007. — 404 с.
- 138.Ковалик Іван. Вчення про словотвір. Вибрані праці. Упорядник та автор передмови Василь Ґрещук. — Івано-Франківськ—Львів: Місто НВ, 2007. — 404 с.
- 139.Кожина М. Н. Стилистика русского языка / М. Н. Кожина — М.: Просвещение, 1993. — 184 с.
- 140.Колоїз Ж. В. До питання про диференціацію основних понять неології / Ж. В. Колоїз // Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки. — Запоріжжя, 2002. — № 3. — С.78–83.
- 141.Колоїз Ж. В. Оказіональна деривація: теоретичний та функціонально-прагматичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» / Ж. В. Колоїз. — К., 2007. — 41 с.
- 142.Кононенко В. І. Символи української мови: [моногр.] / В. І. Кононенко. Івано-Франківськ : Плай, 1996. — 272 с.
- 143.Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки : [моногр.] / Т. Космеда. — Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. — 349 с.
- 144.Костич Л. М. Історія суфіксальної деривації якісних прикметників української мови : [моногр.] / Л. М. Костич. — К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. — 227 с.
- 145.Костомаров В. Г. Русский язык на газетной полосе / В. Г. Костомаров. — М.: Моск. ун-т, 1971. — 266 с. — С. 85.
- 146.Коцюба Л. Д. Из истории суффиксов относительных прилагательных украинского языка. : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (украинский язык)» / Л. Д. Коцюба. — К., 1964. — 18 с.
- 147.Кочубей Р. Й. Сложные имена прилагательные в русском литературном языке XIX–XX вв. (словообразовательный и орфографический аспекты) : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Р. Й. Кочубей. — М., 1991. — 24 с.
- 148.Кравченко М. Явище усічення у системі віддієслівних іменників / М. Кравченко // Мовознавство. — 1984. — № 3. — С. 32–36.
- 149.Кравченко М. В. Словообразовательная морфонология украинского языка : автореф. дис. на соискание учён. степени доктора філол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (украинский язык)» / М. В. Кравченко. — К., 1980. — 39 с.

- 150.Кривова Н. Ф. История имён прилагательных с формантом без-...-ный в русском языке : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Н. Ф. Кривова. — Ленинград, 1985. — 16 с.
- 151.Кубрякова Е. С. Основы морфологического анализа (на германских языках) / Е. С. Кубрякова — М. : Наука, 1974, — 320 с.
- 152.Кубрякова Е. С. Понятие морфемы в современных грамматических исследованиях за рубежом / Е. С. Кубрякова // Морфема и проблемы типологии. — М. : Наука, 1991. — С. 150–176.
- 153.Кубрякова Е. С. Части речи в ономаσιологическом освещении / Е. С. Кубрякова — М. : Наука, 1978. — 116 с.
- 154.Кубрякова Е. С. Что такое словообразование / Е. С. Кубрякова — М. : Наука, 1965. — 80 с.
- 155.Кудря Оксана. Похідні ад'єктивні одиниці зі вторинним кольоративним значенням в українській та англійській мовах: семантичні групи та механізми їх словотворення / Оксана Кудря. — Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць / уклад. А. Загнітко (наук. ред.) та ін.] — Донецьк : ДонНУ, 2009. — С. 114–118.
- 156.Кузнецов П. С. Историческая грамматика русского языка. Морфология : [учебн. пособ.] / П. С. Кузнецов — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1953. — 306 с.
- 157.Кузьма І. Словотвірна синонімія і словотвірна варіативність прикметників в українській мові / Ірина Кузьма. — Львів : Літопис, 2006. — 308 с.
158. Кунец И. И. История словообразования прилагательных с суффиксами -ів-, -ов(-ев-), -ськ-, -н- в древнерусском и украинском языках : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов СССР» / И. И. Кунец. — Львов, 1962. — 16 с.
- 159.Курилович Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая. К теории частей речи / Е. Курилович // Очерки по лингвистике : [сб. статей]. — М. : Изд-во иностр. лит., 1962. — С. 57–70.
- 160.Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія : у 2 ч. / І. К. Кучеренко. — К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1961.— Ч. 1. — 172 с.
- 161.Кучеренко Ілля. Актуальні проблеми граматики / Ілля Кучеренко . — Львів : Світ, 2003. — 228 с.
- 162.Кушлик О. П. Омонімія незмінних класів слів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» / О. П. Кушлик — Львів, 2000. — 20 с.
- 163.Лагутіна А. В. Морфологічна варіантність і лексична синонімічність / А. В. Лагутіна // Морфологічна будова сучасної української мови. — К. : Наук. думка, 1975. — С. 189–207.
- 164.Леонова Марія. Словотвірна синонімія утворень із суфіксами -нн(я) та -к(а) / Мария Леонова // Семантика і прагматика граматичних структур : [збірник наукових праць]. — Донецьк : ДонДУ, УЗМН, 1998. — С. 84–88.
- 165.Лесюк М. П. Транспозиція, мутація та модифікація значення твірного слова / М. П. Лесюк // Мовознавство. — 1987. — № 3. — С. 34–39.
- 166.Ликов А. Г. Можно ли окказиональное слово назвать неологизмом / А. Г. Ликов // Рус. яз. в шк.. — 1972. — С. 85–89.

- 167.Лихтман Р. И. Существует ли безаффиксный способ словообразования в русском языке? / Р. И. Лихтман // Вопросы языкознания. — 1968. — № 2. — С. 51–59.
- 168.Ліпич В. М. Динаміка складно-суфіксальної деривації іменників в українській мові XI–XVIII ст. афіксів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. М. Ліпич .— Запоріжжя , 2005. — 22 с.
- 169.Ліпич В. М. Нариси з історії українського словотворення (компаративно-суфіксальна деривація іменників XI–XVIII ст.) / В. М. Ліпич. — Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, ЛТЦ», 2007. — 158 с.
- 170.Ліпич В. М. Нульовий формант у словотвірній структурі складно-суфіксальних іменників української мови XI–XVIII ст. (назви неосіб). / В. М. Ліпич // Восточноукраинский лингвистический сборник. — Донецк : Донеччина, 2006. — Вып. 10. — С.265–271.
- 171.Ліпич В. М. Складнонульсуфіксальні іменники на позначення осіб в історії української мови / В. М. Ліпич // Актуальні проблеми слов'янської філології : [міжвуз. зб. наук. ст.]. — Київ–Ніжин, 2006. — Вип. XI. — Ч. 1. — Лінгвістика і літературознавство. — С. 116–123.
- 172.Логвиненко Г. М. Із спостережень над розвитком вторинних значень у нульсуфіксальних девербативах (на матеріалі технічної лексики) [Електронний ресурс] / Г. М. Логвиненко // Ucrainistica : [збірник наукових праць]. — Кривий Ріг, 2002. — С.110–117. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vftk/2007_4.pdf
- 173.Логвиненко Г. М. Нульсуфіксальні найменування опредмеченої дії (на матеріалі технічної лексики) [Електронний ресурс] / Г. М. Логвиненко // Ucrainistica : Збірник наукових праць. — Кривий Ріг, 2002. — С. 110–117. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vftk/2007_4.pdf
- 174.Лопатин В. О принципах словообразовательного анализа и классификации морфов / В. Лопатин, И. Улукханов. // Русский язык в национальной школе. — 1969. — № 5. — С. 10–17.
- 175.Лопатин В. В. Лексическая вариантность и словообразовательная синонимия / В. В. Лопатин // Вопросы грамматики / Учёные записки Перм.ГУ им. А. М. Горького. — № 243. — Пермь, — 1972. — С. 127–129.
- 176.Лопатин В. В. Метафорическая мотивация в русском словообразовании / В. В. Лопатин // Актуальные проблемы русского словообразования : [научные труды]. — Ташкент : Укитувчи, 1975. — Т. 143. — С. 53–57.
- 177.Лопатин В. В. Несколько спорных вопросов русской словообразовательной морфологии / В. В. Лопатин, И. С. Улукханов // Вопросы языкознания. — 1974. — № 3. — С. 57–69.
- 178.Лопатин В. В. Нулевая аффиксация в системе русского словообразования / В. В. Лопатин // Вопросы языкознания.— 1966.— № 1.— С. 76–87.
- 179.Лопатин В. В. Проблемы нулевого словообразовательного аффикса / В. В. Лопатин // Актуальные проблемы русского словообразования : [сборник статей / отв. ред. доц. А. Н. Тихонов]. — Ташкент : Укитувчи, 1975. — Т. 143. — С. 390–402.

180. Лопатин В. В. Русская словообразовательная морфемика: Проблемы и принципы описания / В. В. Лопатин. — М. : Наука, 1977. — 315 с.
181. Лопатин В. В. Словообразование как объект грамматического описания (концепция и методы) / В. В. Лопатин // Грамматическое описание славянских языков. — М. : Наука, 1974. — С. 47–60.
182. Лопатин В. В. Способы именного словообразования в современном русском языке (нулевая аффиксация, субстантивация) : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / В. В. Лопатин. — М., 1966. — 20 с.
183. Лыков А. Г. Основы русской морфемики : [учебное пособие для студентов-иностранцев, обучающихся на филологическом факультете] / А. Г. Лыков — Краснодар : Кубанский гос. ун-т., 1979 — 95 с.
184. Максимов В. И. Суффиксы и их роль в словообразовании / В. И. Максимов // Русский язык в национальной школе. — 1974. — № 5. — С. 75–78.
185. Максимчук В. В. Семантичні та структурні особливості поетичних неологізмів (на матеріалі творчості рівненських авторів) / В. В. Максимчук // Наукові записки. Серія «Філологічна». — Острог: НаУ «Острозька академія». — Вип. 10. — 2008. — С. 85–94.
186. Мамрак А. В. Проблеми словотвірної омонімії / А. В. Мамрак // Мовознавство. — 1992. — № 3. — С. 35–39.
187. Марков В. М. Явления нулевой суффиксации в русском языке / В. М. Марков // Избранные работы по русскому языку. — Казань, 2001. — 274 с.
188. Марков В. М. Явления суффиксальной синонимии в языке судебников XV–XVI вв. // Ученые записки Казанского гос. ун-та. [общеевропейский сборник]. — Казань : Изд. Казан. ун-та, 1956. — Т. 116. — Кн. 1. — С. 299–306.
189. Мароевич Р. Посесивные категории в русском языке (история развития и современное состояние) / Р. Мароевич // Филологические науки. — 1983. — № 5. — С. 56–61.
190. Матвіяс І. Г. Уніфікація варіантів у словотвірній системі української літературної мови / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. — 2006. — № 4. — С. 57–65.
191. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : Підруч. для студ. вищ. закл. освіти / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. — К. : Вища шк., 2003. — 462 с.
192. Мельчук И. А. О «внутренней флексии» в индоевропейских и семитских языках / И. А. Мельчук // Вопр. языкознания. — 1963. — № 4. — С. 33–40.
193. Мигирин Н. И. Типы номинации для обозначения статусов лица в современном русском языке : учеб. пособие / Н. И. Мигирин. — Кишинев: Штиинца, 1980. — 91 с.
194. Милославский И. Г. План содержания у русских суффиксов / И. Г. Милославский // Вестник Московского университета. Серия : «Филология». 1974. — № 4. — С. 36–41.
195. Милославский И. Г. Вопросы словообразовательного синтеза / И. Г. Милославский — М. : Изд-во МГУ, 1980. — 296 с.

196. Милославский И. Г. Об ограничениях сочетаемости русских морфем // Вестник Московского университета. — 1979. — № 2. — Серия 9 : Филология. — С. 3–14.
197. Милославский И. Г. Свойства русских флексий / И. Г. Милославский // Рус. яз. в шк.. — 1975. — № 3. — С. 65–69.
198. Мізіна О. І. До питання про матеріально не виражений формант у деяких словотворчих типах апелятивів / О. І. Мізіна // Лінгвістичні дослідження : [зб. наук. праць] / [за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко]. — Х. : Харк. нац. пед. ун-т, 2006. — Вип. 20. — С. 63–70.
199. Мізіна О. І. Нульсуфіксальні прикметникові деривати в науковому стилі української мови (на матеріалі ботанічної термінології) / О. І. Мізіна // Лінгвістичні дослідження : [зб. наук. праць] / [за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко]. — Х. : Харк. нац. пед. ун-т, 2009. — Вип. 28. — С. 232–238.
200. Мізіна О. І. Нульсуфіксальні прикметникові деривати в науковому стилі української мови (на матеріалі зоологічної термінології) / О. І. Мізіна // Наукові записки. — Вип. 89 (3). Серія : Філологічні науки (мовознавство): у 5 ч. — Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. — С. 370–374.
201. Мізіна О. І. Парадигматика прикметникових словотвірних груп на -*ю*-ий/-н-ий / О. І. Мізіна // Лінгвістичні дослідження : [зб. наук. праць] / [за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко]. — Х. : Харк. нац. пед. ун-т, 2009. — Вип. 27. — С. 193–203.
202. Мізіна О. І. Питання синхронії та діакронії в нульсуфіксальних та складнонульсуфіксальних прикметниках / О. І. Мізіна // Лінгвістичні дослідження : [зб. наук. праць] / [за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко]. — Х. : Харк. нац. пед. ун-т, 2008. — Вип. 24. — С. 128–135.
203. Мізіна О. І. Синонімія прикметникових двоосновних словотвірних груп на -*ю*-ий/-ов-ий, -*ю*-ий/-ан-ий, -*ю*-ий/-ач-ий, -*ю*-ий/-ськ-ий, -*ю*-ий/-ечн-ий, -*ю*-ий/-ин-ий» / О. І. Мізіна // Культура народів Причорномор'я. — 2009. — № 168. — Т. 2. — С. 85–88.
204. Мізіна О. І. Синонімія прикметникових одноосновних словотвірних груп на -*ю*-ий/-ов-ий, -*ю*-ий/-ан-ий, -*ю*-ий/-ач-ий, -*ю*-ий/-ськ-ий, -*ю*-ий/-ечн-ий, -*ю*-ий/-ин-ий» / О. І. Мізіна // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». — 2009. — Т. 22 (61). — № 2. — С. 188–193.
205. Мізіна О. І. Синонімія прикметникових словотвірних груп на -*ю*-ий/-н-ий / О. І. Мізіна // Лінгвістична палітра : [збірн. наук. пр. з актуальн. проблем лінгвістики] / [за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко]. — Х. : Харк. нац. пед. ун-т, 2009. — С. 279–293.
206. Мізіна О. І. Тенденції розвитку системи індивідуально-авторських композитів (на матеріалі ад'єктивних складнонульсуфіксальних дериватів з першим колірним компонентом) / О. І. Мізіна // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках : [матер. V Междунар. научн. конф. Днепропетровск, 7–8 апреля 2011 г.] / [сост. Т. С. Пристайко]. — Дніпропетровськ : Нова ідеологія, 2011. — С. 233–236.
207. Мізіна О. І. Тенденції розвитку системи індивідуально-авторських

- комполітів (на матеріалі ад'єктивних складнонужсуфіксальних дериватів з першим колірним компонентом) / О. І. Мізіна // Вісник Дніпроп. ун-ту. Серія «Мовознавство». № 11. — Т.19. / [відп. ред. Т. С. Пристайко]. — Дніпропетровськ : Вид. ДДУ, 2011. — Вип. 17. — т. 2. — С. 105–114.
208. Мініч Л. С. Колористична парадигма творів Миколи Вінграновського // Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка: Філологічні науки. — Вип. 20. — Вид. Аксіома, 2009. — С. 426–430.
209. Молчанова Н. Ф. К истории имён прилагательных с без-...-ый в русском языке : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Н. Ф. Молчанова. — Ленинград., 1980. — 25 с.
210. Морфемна структура слова / [Т. О. Грязнухіна, Н. Ф. Клименко, Л. І. Комарова та ін.]. — К.: Наук. думка, 1979. — 336 с.
211. Мурзин Л. Н. Деривация в синхронном и диахронном аспектах / Л. Н. Мурзин // Деривация и история языка : [межвуз. сб. науч. трудов]. — Пермь, 1987. — С.4–10.
212. Муромцев І. В. Дещо про традиції й сучасну лінгвістичну термінологію (полемічні нотатки) / І. В. Муромцев // Вибрані праці / [упорядкування і заг. редакція А. Нелюби]. — Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2009.— С. 168–177.
213. Муромцев І. В. Морфеміка і словотвір сучасної української мови / І. В. Муромцев — Х. : ХДУ, 1980. — 60 с.
214. Муромцев І. В. Пародійність і okazіональність / І. В. Муромцев // Вибрані праці / [упорядкування і заг. редакція А. Нелюби]. — Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2009.— С. 161–162.
215. Нариси з історії українського словотворення (іменникові конфікси) / П.І. Білоусенко, І.О. Іншакова, К.А. Качайло, О.В. Меркулова, Л.М. Стовбур. — Запоріжжя – Кривий Ріг : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2010. — 480 с.
216. Нариси з основоцентричної дериватології / [Грещук В. В., Бачкур Р. О., Джочка І. Ф., Пословська Н. М. ; за ред. Василя Грещука]. — Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. — 348 с.
217. Нелюба А. М. Осново- і словоскладання в контексті словотвірної номінації [Електронний ресурс] / А. М. Нелюба : Режим доступу : http://www-philology.univer.kharkov.ua/Nauka_files/naukovi_konferencii/naukovi_konferencii.files/dopovidi/neluba.htm.
218. Нелюба А. М. Способи словотвірної номінації / А. М. Нелюба // Лінгвістичні студії : [зб. наук праць]. — Донецьк: ДонНУ, 2003. — Вип.11. — Ч.2. — С. 416–423.
219. Нелюба А. М. Явища економії в словотвірній номінації української мови / А. М. Нелюба. — Х., 2007. — 302 с.
220. Нелюба Анатолій. Про деякі словотворчі можливості української флексії (в аспекті функціональної стилістики) / Анатолій Нелюба // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. — Х. : Око, 1995. — Т.4. — С. 176–185.

221. Немченко В. Н. Словообразовательная структура отсубстантивных имён прилагательных на -ов-ый (-ев-ый) в современном русском языке / В. Н. Немченко // Учён. записки Горьковск. гос. ун-та им. Н. И. Лобачевского. Серия лингвистическая. — 1970. — Вып. 114. — С. 99–141.
222. Нестеренко Тетяна. Флективний спосіб словотворення / Тетяна Нестеренко // Наукові записки. — Вип. 30. — Серія: Філологічні науки (мовознавство). — Кіровоград: РВЦ КДПУ ім.В. Винниченка, 2000. — С.213–219.
223. Никитевич В. М. Основы номинативной деривации / В. М. Никитевич. — Минск : Вышейшая школа, 1985. — 157 с.
224. Никитина Ф. А. Влияние аналогии на словообразование на материале родственных языков / Ф. А. Никитина — К. : Изд-во Киевского ун-та, 1973. — 198 с.
225. Николаев Г. А. Русское историческое словообразование. — Казань: КГУ, 1987. — 224 с.
226. Николаев Г. А. Теоретические проблемы русского словообразования. Казанская научная школа // Диалектное словообразование, морфемика и морфонология: [моногр.] / [под ред. Е.Н. Шабровой]. — СПб. : Наука; Вологда: ВГПУ, 2007. — С. 7–29.
227. Обнорский С. П. Префикс «без-» в русском языке / С. П. Обнорский // Избранные работы по русскому языку. — М., 1960. — С. 194–198.
228. Овсійчук Г. Є. Прикметникові новотвори в поетичному лексиконі Івана Драча / Г. Є. Овсійчук // Наукові записки. Серія «Філологічна». — Острог: НаУ «Острозька академія». — Вип. 17. — 2010. — С. 310–314.
229. Олексенко О. А. Конотативний ореол новотворів сучасного політичного дискурсу / О. А. Олексенко // Життєсвіт учителя і друга. Збірник матеріалів III Муромцевських читань на пошану доктора філологічних наук, професора Муромцевої Ольги Георгіївни (до 75-річчя від дня народження) [упорядники О. С. Черемська, В. Ф. Жовтобрюх]. — Х.: Монограф, 2013. — С. 72–85.
230. Олексенко О. А. Лексико-словотвірні ігри як ознака стилю сучасного постмодерну / О. А. Олексенко // Лінгвістичні дослідження : [зб. наук. праць] / [за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко]. — Х. : Харк. нац. пед. ун-т, 2011. — Вип. 32. — С. 111–121.
231. Олексенко О. А. Типологія граматично зв'язаних значень слів : [навч. посібник для студентів філологічних факультетів] / О. А. Олексенко. — Х. : ХДПУ, 1999. — 136 с.
232. Олійник З. П. Складні слова з початковим нумеративним компонентом в сучасних російській та українській мовах / З. П. Олійник // Проблеми словообразования русского и украинского языков : [сборник статей]. — Киев–Донецк : Издательское объединение «Вища школа», 1976 — С. 144–151.
233. Омельковець Р. С. Номінація лікарських рослин в українському західнополіському говорі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Р. С. Омельковець. — К., 2004. — 23 с.

- 234.Панов М. В. О наложении морфов / М. В. Панов // Вопросы филологии : Учёные записки МГПИ им. В. И. Ленина. — 1969. — № 341. — С. 274–283.
- 235.Пастушенков Г. А. Производные имена существительные в словообразовательной системе языка / Г. А. Пастушенков — Калинин: КГУ, 1981. — 83 с.
- 236.Пашенко О. М. Слов'янські фітоніми в історико-типологічному аспекті / О. М. Пашенко // Вісник СумДУ. — 2006. — № 11(95). — Т. 1. — С.86–88.
- 237.Петрова Є. І. Порядкові слова в сучасній українській літературній мові (граматичний і функціональний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Є. І. Петрова — Дніпропетровськ, 1997. — 19 с.
- 238.Пирога Н. Г. Зіставлення складних слів і словосполучень у сучасній українській мові / Н. Г. Пирога // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. — № 6. — Луцьк, 2002. — С. 218–223.
- 239.Пігур Мирослава. Дериваційна семантика у словотвірних гніздах з вершинами *білий, чорний, сірий* / Мирослава Пігур // «Наукові записки» Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія 8 : Мовознавство. — 1998. — № 1 — С.127–129.
- 240.Пінчук О. Ф. Словотвірна структура віддієслівних іменників сучасної української літературної мови / О. Ф. Пінчук // Морфологічна будова сучасної української мови. — К.: Наук. думка, 1975. — С.35–82.
- 241.Поліщук О. Г. Художньо-виражальні функції індивідуально-авторських прикметників в українській поезії ХХ століття / О. Г. Поліщук // Наукові записки. Серія «Філологічна». — Острого: НаУ «Острозька академія». — Вип. 17. — 2010. — С. 315–319.
- 242.Пономарёв Н. Ф. Статика и динамика в словообразовании / Н. Ф. Пономарёв // Деривация и история языка [межвузовский сборник научных трудов]. — Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 1987. — 140 с.
- 243.Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. Д. Пономарів — 3-тє вид., перероб. і доповн. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2000. — 248 с.
- 244.Пономарів О. Культура слова: мовностилістичні поради. Привабливість і підступність паронімів / [Електронний ресурс] / О. Пономарів. — Режим доступу: <http://ponomariv-kultura-slova.wikidot.com/paronimy#toc48>
- 245.Попова Т. Н. Нулевая суффиксация как продуктивный способ именного диалектного словообразования / Т. Н. Попова // Вестн. Челябинск. гос. ун-та. — 2008. — № 16. — С. 126–134.
- 246.Потебня А. А. Из записок по русской грамматике : в 4 т / А. А. Потебня. — М. : Учпедгиз, 1958. — Т. 3. : Об изменении значения и заменах существительного. — М. : Просвещение, 1968. — 551 с.
- 247.Потиха З. А. Современное русское словообразование : [пособие для учителя] / З. А. Потиха. — М. : Просвещение, 1970. — 384 с.
- 248.Принцевський І. Т. Авторські новотвори в українському поетичному мовленні / І. Т. Принцевський // Проблемы словообразования русского и

- українського языков : [сборник статей]. — Киев–Донецк : Издательское объединение «Вища школа», 1976 — С.150–165.
- 249.Процик І. Деривати з нульовим суфіксом у загальноновживаній та термінній лексиці української мови / І. Процик // Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. — 2004. — Вип. 34. — Ч. І. — С.464–467.
- 250.Реформатский А. А. Лингвистика и поэтика / А. А. Реформатский. — М. : Наука, 1987. — 264 с.
- 251.Рудь О. М. Семантичні типи складних прикметників із другим соматичним компонентом / О. М. Рудь // Філологічні науки : [збірник наукових праць]. — Суми : СумДПУ, 2003. — С. 47–55.
- 252.Рудь О. М. Структура, семантика та функціонування складних прикметників в українській поетичній мові ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Рудь. — К., 2002. — 21 с.
- 253.Рудь О. М. Художньо-виражальні функції складних слів в українській поетичній мові ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Рудь. — К., 1998. — 16 с.
- 254.Рудь Ольга. Метафоричні прикметникові композити в українській поезії ХХ століття / Ольга Рудь // Культура слова. — 2005. — № 65. — С. 29–32.
- 255.Русская грамматика : в 2 т / [под ред. Н. Ю. Шведовой]. — М. : Наука, 1980. — Т. 1. — 784 с.
- 256.Савела Т. В. Виділення нульового словотвірного суфікса (на матеріалі складних іменників) / Т. В. Савела // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту. — 2004. — № 14. — С. 183–185.
- 257.Савела Т. В. Нульсуфіксально-складні іменники з прислівниково-дієслівними основами в історії української мови / Т. В. Савела // Філол. науки : [зб. наук. пр.]. — Суми, 1999. — С. 87–94.
- 258.Селиверстова О. Н. Рецензия на: Meier G.F. Das Zéro-Problem in der Linguistik / О. Н. Селиверстова // Вопросы языкознания. — 1963. — № 2. — С.124–128.
- 259.Селіванова О. О. Складне слово: мовні моделі світу (основи зіставної композитології російської та української мов) / О. О. Селіванова. — Черкаси : Вид-во ЦНТЕІ, 1996. — 297 с.
- 260.Семиряк В. Д. Словообразовательные варианты в современном украинском языке : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (украинский язык)» / В. Д. Семиряк. — Харьков, 1973. — 26 с.
- 261.Семиряк В. Д. Словотворчі варіанти прикметників / В. Д. Семиряк // Укр. мова і літ. в шк.. — 1971. — № 12. — С. 33–37.
- 262.Семиряк В. Д. Шляхи виникнення іменникових словотворчих варіантів / В. Д. Семиряк // Мовознавство. — 1971. — № 5. — С. 20–27.
- 263.Серебренников Б. А. Языковая номинация. Общие вопросы / Б. А. Серебренников — М., 1977. — 359 с.
- 264.Сидоренко Л. Суфіксальна деривація ад'єктивів у технічній термінології / Людмила Сидоренко // Стиль і текст. — 2006. — Вип. 7 — С. 178–185.

265. Сидоренко Л. М. Суфіксальні деривати в професійній термінології (нормативний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. М. Сидоренко. — К., 2004. — 19 с.
266. Симоненко Л. О. Формування української біологічної термінології / Л. О. Симоненко. — К. : Наук. думка, 1991. — 149 с.
267. Сич В. Ф. Розряди прикметників за значеннями і їх стилістичні функції / В. Ф. Сич // Укр. мова і літ. в шк.. — 1970. — № 6. — С. 22–27.
268. Сікорська З. С. Способи словотворення / З. С. Сікорська // Укр. мова і літ. в шк.. — 1978. — № 11. — С. 74–81.
269. Сікорська З. С. Сучасна українська мова. Словотвір і морфеміка : [навч. посібник для студентів філологічних факультетів університетів та педінститутів] / З. С. Сікорська. — Луганськ : Альма-матер, 2000. — 174 с.
270. Сікорська Зінаїда. Термінологія словотвірної парадигматики / Зінаїда Сікорська // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць]. — Донецьк : ДонНУ, 2003. — Вип. 11. — Ч. 2. — С. 434–442.
271. Склад і структура термінологічної лексики української мови / [Богущка М. Ф., Крижанівська А. В., Марченко В. С. та ін.] ; відп. ред. А. В. Крижанівська. — К. : Наук. думка, 1984. — 196 с.
272. Словотвір сучасної української мови / [за ред. М. А. Жовтобрюха]. — К. : Наук. думка, 1979. — 407 с.
273. Словотворчість шістдесятників. Ліна Костенко. Микола Вінграновський : [збірник наукових праць] / [відп. ред. Г. М. Вокальчук]. — Острог : Вид-во НаУ «Острозька академія», 2010. — 178 с.
274. Смаль-Стоцький Роман. Значіння українських прикметників / Роман Смаль-Стоцький. — Варшава : Накладня Леона Ідзіковського, 1926. — 86 с.
275. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / А. И. Смирницкий. — М. : Изд-во лит. на ин. яз-х, 1956. — 178 с.
276. Современный русский язык / [под ред. В. А. Белошапковой]. — М. : Высшая школа, 1981. — 560 с.
277. Соколова С. О. Словотвірна мотивація в колі суміжних явищ / С. О. Соколова // Мовознавство. — 2004. — № 1. — С. 62–68.
278. Солганик Г. Я. Лексика газеты: Функциональный аспект / Г. Я. Солганик. — М. : Высшая школа, 1981. — 310 с.
279. Солнцев В. М. Язык как системно-структурное образование / В. М. Солнцев. — М. : Наука, 1971. — 292 с.
280. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр. — М. : Прогресс, 1977. — 695 с.
281. Стебунова А. Словосполучення як один із основних способів медичної термінологічної номінації / А. Стебунова // Семантика і прагматика граматичних структур : [зб. наук. праць]. — Донецьк : Дон ДУ, УЗМН, 1998. — С. 89–93.
282. Степаненко М. І. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у структурі словосполучення та речення / М. І. Степаненко. — К. : Український мовноінформаційний фонд, 1997. — 216 с.

283. Степаненко О. К. Субстантивний і ад'єктивний блоки словообразовального гнезда с вершинным соматизмом голова / О. К. Степаненко // Уч. зап. Таврич. нац. ун-та им. В. И. Вернадского : [научн. журн] / [гл. ред. Н. В. Багров]. — Серия «Филология. Социальные коммуникации». — Симферополь : Тавр. ун-т им. В. И. Вернадского, 2009. — Т. 22 (61). — №2. — С. 239–243.
284. Стернин И. А. Проблемы анализа структуры значения слова / И. А. Стернин. — Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1979. — 156 с.
285. Стовбур Л. М. Еволюція конфіксальної деривації іменника (форманти з матеріально не вираженим другим компонентом) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. М. Стовбур — Запоріжжя, 2004. — 18 с.
286. Стовбур Л. М. Префіксально-нульсуфіксальні іменники в сучасній українській мові / Л. М. Стовбур // Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки. — 1999. — № 1. — С. 1–3.
287. Стратулат Н. В. Семантична неологізація як спосіб збагачення словникового складу української мови / Н. В. Стратулат // Мовознавство. — 2007. — № 3. — С. 69–77.
288. Стрельцова Т. В. Существительные безаффиксного способа словообразования в современном русском языке (на материале современной советской поэзии) : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Т. В. Стрельцова. — Ростов-на-Дону, 1982. — 16 с.
289. Суник О. П. Общая теория частей речи / О. П. Суник — М.–Л. : Наука, 1966. — 131 с.
290. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории. / Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. — М. : Наука, 1989. — 243 с.
291. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории. / Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. ; — М. : Наука, 1989. — 246 с.
292. Сучасна українська літературна мова / [М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.] ; за ред. М. Я. Плющ. — 4-те вид., стер. — К. : Вища шк., 2003. — 430 с.
293. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / [за заг. ред. акад. І. К. Білодіда]. — К. : Наук. думка, 1969. — 583 с.
294. Таран А. А. Динаміка словотвірної норми в сучасній українській мові [Електронний ресурс] / А. А. Таран // Матеріали Міжнародного наукового симпозіума «Славянские языки и культуры в современном мире», Москва, філологічний факультет МГУ ім. М. В. Ломоносова, 24–26 березня 2009 р. — Режим доступу : <http://www.philol.msu.ru/~slavmir2009/participants/?l=%D2>
295. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах (основные семантические процессы) / А. А. Тараненко. — К. : Наук. думка, 1989. — 256 с.
296. Тараненко О. О. Аналогія як явище лексичної семантики / О. О. Тараненко. // Мовознавство. — 1980. — № 1. — С. 24–31.

297. Тараненко О. О. Полісемічний паралелізм і явище семантичної аналогії / О. О. Тараненко — К. : Наук. думка, 1980. — 116 с.
298. Телия В. Н. Номинация // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева . — 2-е изд. — М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. — С. 336–337.
299. Теркулов В. И. Универбализация в украинском и русском языках / В. И. Теркулов // Актуальні проблеми слов'янської філології : [міжвуз. зб. наук. ст. / редкол.: В.О.Соболь (відп. ред.) та ін.]. — К.–Ніжин: ТОВ «Видавництво Аспект–Поліграф», 2006. — Вип. XI : Лінгвістика і літературознавство. — 2006. — С. 236–242.
300. Тернова А. І. Динаміка нульсуфіксального словотворення іменників pluralia tantum в новій українській мові / А. І. Тернова // Вісник Житомирського держ. пед. ун-ту. — 2004. — № 14. — С. 188–193.
301. Тилик О. Назви рослин із мутаційним словотвірним значенням подібності / О. Тилик // Лінгвістичні студії. — Вип. 13. — Донецьк: ДонНУ, 2005. — С. 272–276.
302. Тимофеев К. А. О функциях чередований в русском языке / К. А. Тимофеев // Вопросы языка и литературы. — Новосибирск, 1965. — Вып. 2. — Ч. I. — С. 152–163.
303. Тимченко М. П. Семантична мотивація відіменникових прикметників / М. П. Тимченко // Укр. мова і літ. в шк.. — 1980. — № 1. — С. 34–37.
304. Тихонов А. Н. Словообразовательные омонимы в русском языке / А. Н. Тихонов // Рус. яз. в шк.. — 1971. — № 1. — С. 88 – 93.
305. Торопцев И. С. Образование прилагательных в современном русском литературном языке / И. С. Торопцев, И. А. Устименко — Воронеж : Изд-во ВГУ, 1994. — 112 с.
306. Третьевич Л. М. Нулевая суффиксация имён существительных в современном украинском языке : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (украинский язык)» / Л. М. Третьевич. — Ужгород, 1980. — 25 с.
307. Третьевич Л. М. Нульова суфіксація деад'єктивних іменників у сучасній українській мові / Л. М. Третьевич // Українське мовознавство. — 1982. — № 10. — С. 60–66.
308. Третьевич Л. М. Про особливості словотвірної семантики українських девербативів і деад'єктивів із нульовими суфіксами / Л. М. Третьевич. // Дослідження з словотвору та лексикології. — К. : Вища школа, 1985. — С. 21–25.
309. Третьевич Л. М. Українські віддієслівні іменники з нульовим суфіксом / Л. М. Третьевич // Мовознавство. — 1977. — № 6. — С. 61–68.
310. Тропіна Н. П. До питання про сутність лексико-семантичної деривації / Н. П. Тропіна // Мовознавство. — 1997. — № 1. — С. 54–59.
311. Трошкина Т. П. Синонимия прилагательных на **-ый/-ный** в современных славянских языках / Т. П. Трошкина // Словообразование и стилистика современного русского языка : [сборник статей]. — Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1991. — С. 97–115.

- 312.Трубецкой Н. С. О притяжательных прилагательных (Possessiva) старославянского языка / Н. С. Трубецкой // Зборник у част. А. Белића. — Белград, 1937, — С. 15–20.
- 313.Турилова М. В. К исследованию этимологического гнезда *šut- [Электронный ресурс] / М. В. Турилова — Режим доступа : lomonosov-msu.ru/.../turilova_mv.doc.pdf
- 314.Улуханов И. С. Виды формально-семантической мотивации слов и проблемы описания словообразовательной семантики / И. С. Улуханов // Вопросы грамматики / Учёные записки Перм.ГУ им. А. М. Горького. — № 243. — Пермь, — 1972. — С.72–79.
- 315.Улуханов И. С. Единицы словообразовательной системы русского языка и их лексическая реализация / И. С. Улуханов — М. : Наука, 1998. — 222 с.
- 316.Улуханов И. С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы её описания / И. С. Улуханов — М. : Наука, 1977. — 256 с.
- 317.Уорт Д. Морфология нулевой аффиксации в русском словообразовании / Д. Уорт // Вопросы языкознания. — 1972. — № 6. — С. 76–84.
- 318.Федурко М Ю. Морфологія відіменникового словотворення в сучасній українській мові: автореф. дис на здобут. наук, ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» [Електронний ресурс] / М. Ю. Федурко. — К., 2005. — 36 с. — Режим доступа: <http://www.lib.ua-gu.net/inode/4611.html>
- 319.Фортунатов Ф. Ф. Избранные труды / Ф. Ф. Фортунатов. — М. : Учпедгиз, 1956. — Т. I. — С. 138.
- 320.Фридак В. Б. Синонімія складних слів / В. Б. Фридак // Мовознавство. — 1987. — № 2. — С. 32–38.
- 321.Фроляк Л. Д. Складені найменування рослин в ботанічній лексиці / Л. Д. Фроляк // Укр. мова і літ. в шк. — 1988. — № 5. — С. 67–69.
- 322.Хачатурян Н. М. Про роль словотворчого форманта в семантичній структурі похідного прикметника / Н. М. Хачатурян // Мовознавство. — 1987. — № 6. — С. 63–66.
- 323.Хашимов Р. И. Однокоренные слова и синонимия / Р. И. Хашимов // Рус. яз. в шк. — 1972. — № 3. — С. 87–92.
- 324.Цыганенко Г. П. Русский язык. Морфемика. Словообразование. Этимология : [учебно-справочная книга] / Г. П. Цыганенко — Донецк : ООО «КИТИС», 1999. — 316 с.
- 325.Цыганенко Г. П. Состав слова и словообразование в русском языке / Г. П. Цыганенко — К. : Радянська школа, 1978. — 152 с.
- 326.Шанский Н. М. О словообразовательном анализе имен прилагательных/ Н.М.Шанский// Русский язык в национальной школе, 1958. — № 1. — С. 68–75.
- 327.Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию / Н. М. Шанский. — М. : изд. МГУ, 1968. — 310 с.
- 328.Шанский Н. М. Очерки по русскому языку словообразованию и лексикологии / Н. М. Шанский. — М. : Учпедгиз, 1959. — 245 с.

- 329.Шанский Н. М. Современный русский язык : в 3 ч. / Н. М. Шанский, А. Н. Тихонов — Ч. 2. : Словообразование. Морфология / Н.М.Шанский, . — 2-е изд., испр. и доп.— М. : Просвещение, 1987. — 256 с.
- 330.Шведова Н. Ю. Имя прилагательное // Современный русский язык: Морфология / [под ред. В. В. Виноградова]. — М. : изд. МГУ, 1952 (2-я тип. «Печатный двор»). — 518 с.
- 331.Шевчук О. С. Префіксально-суфіксальний спосіб утворення прикметників / О. С. Шевчук // Українське мовознавство — К. : Вища школа, 1973. — Вип.1. — С. 46–55.
- 332.Шевчук О. С. Словотвір прикметників української мови з суфіксами групи -в- / О. С. Шевчук // Проблемы словообразования русского и украинского языков : [сборник статей]. — Киев–Донецк : Вища школа, 1976 — С. 133–150.
- 333.Шевчук О. С. Стилiстичнi функцiї словотворчих засобiв / О. С. Шевчук // Укр. мова i лiт. в шк.. — 1987. — № 5. — С. 30–36.
- 334.Шепель Ю. А. Словообразовательный ряд в системе словообразования : [моногр.] / Ю. А. Шепель. — Днепропетровск : Наука и образование, 2006. — 304 с.
- 335.Шмелёв Д. Н. Русский язык в его функциональных разновидностях (к постановке проблемы). / Д. Н. Шмелёв. — М : Наука, 1977. — 168 с.
- 336.Шуба П. П. О компонентах конфикса в русском языке / П. П. Шуба // Развитие современного русского языка 1972 : [сборник статей]. — М. : Наука, 1975. — С. 249–252.
- 337.Щербатюк Г. Х. Однокореневі прикметники на -ний, -овий / Г. Х. Щербатюк // Морфологічна будова української мови. — К. : Наук. думка, 1975. — С. 141–157.
- 338.Юркина И. А. Взаимодействие словообразовательной и морфемной структуры слова в процессе формирования конфиксальных структур / И. А. Юркина // Словообразование и стилистика современного русского языка : [сборник статей].— Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1991. — С. 167–171.
- 339.Янко-Триницкая Н. А. Закономерности связей словообразовательного и лексического значений в производных словах / Н. А. Янко-Триницкая // Развитие современного русского языка. — М. : Наука, 1963. — С. 83–97.
- 340.Янко-Триницкая Н. А. Словообразование в современном русском языке / Н. А. Янко-Триницкая — М.: Индрик, 2001. — 504 с.
- 341.Янко-Триницкая Н. А. Словообразовательная структура и морфемный состав слова // Актуальные проблемы русского словообразования: в 3 ч. — Самарканд, 1972. — Ч. 1. — С. 14–19.
- 342.Dokulil M. Tvoření slov v češtině. / M. Dokulil. — Praha : Nakl. č. akad. věd., 1962. — S. 1. — 263 s.
- 343.Marchand, Hans The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. / Marchand Hans. — Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1960. — 360 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

344. Большая советская энциклопедия [Электронный ресурс] : в 30 т. / [гл. ред. А.М. Прохоров] — Изд. 3-е. — М.: Сов. энциклопедия, 1977.— Режим доступу: <http://bse.sci-lib.com/article117001.html>
345. Большой энциклопедический словарь. Языкознание. / [гл. ред. В.Н. Ярцева] — 2-е изд. — М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. — 685 с.
346. Бук С. 3 000 найчастотніших слів наукового стилю сучасної української мови [Текст] : [словник] / С. Бук ; ред. Ф. С. Бацевич. — Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2006. — 192 с.
347. Бук С. 3 000 найчастотніших слів розмовно-побутового стилю сучасної української мови / С. Бук [наук. ред. Ф. С. Бацевич]. — Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2006. — 180 с.
348. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
349. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. — 1440 с.
350. Віняр Г. М. Словник новотворів української мови (кінець 80-х – початок 90-х років ХХ століття) / Г. М. Віняр, Л. Р. Шпачук. — Кривий Ріг, 2000. — 117 с.
351. Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття // Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — С.94–491.
352. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник — К. : Вища школа, 1985. — 360с.
353. Головащук С. І. Правописний словник [Текст] : понад 40 000 слів / С. І. Головащук. — К. : «А.С.К.», 1999. — 607 с.
354. Етимологічний словник української мови [Текст]: [у 7 т.] / [Нац. акад. наук України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Уклад.: Р. В. Болдирєв та ін.; Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.]. — К.: Наук. думка. Т.І. — 1982. — 631 с., Т.ІІ. — 1985. — 570 с., Т. ІІІ. — 1989. — 550 с., Т. ІV. — 2003. — 656 с, Т.V. — 2006. — 704 с.
355. Інверсійний словник української мови [уклад. С. П. Бевзенко, О. І. Бондар, З. І. Волосевич та ін. / [відп. ред. С. П. Бевзенко]. — К. : Наук. думка, 1985. — 811 с.
356. Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови. — К. : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2002. — 910 с.
357. Кобів Ю. Словник українських наукових і народних назв судинних рослин. / Ю. Кобів. — К. : Наук. думка, 2004. — 800 с.
358. Колоїз Ж.В. Тлумачно-словотвірний словник okazіоналізмів / Ж. В. Колоїз. — Кривий Ріг : ТОВ «ЯВВА», 2003. — 168 с.

359. Короткий словник неологічної лексики Ліни Костенко і Миколи Вінграновського / Цапук І. В., Вокальчук Г. М., Браун А. І., Максимчук В. В. // Словотворчість шістдесятників. Ліна Костенко, Микола Вінграновський : [збірник наук. праць] — Острог, 2010. — С. 138–169. — (Лексикографічна серія. «Українська індивідуально-авторська неографія»; вип. 3).
360. Кротеви́ч Є., Родзеви́ч Н. Словник лінгвістичних термінів / [за заг. ред. С. В. Кротеви́ча]. — К. : Вид-во АН УРСР, 1957. — 236 с.
361. Кузнецова А. И. Словарь морфем русского языка / А. И. Кузнецова, Т. Ф. Ефремова — М.: Рус.яз., 1986.— С. 419–466.
362. Лексико-словотвірні інновації (2007) : [словник] / К. Коротич, С. Лук'яненко, А. Нелюба; за ред. А. Нелюби. — Х. : ХІФТ, 2009. — 172 с.
363. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. — М. : Сов. энциклопедия, 1990. — 685 с.
364. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (1983–2003) : [словник] / А. Нелюба. — Х. : Майдан, 2004. — 136 с.
365. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (2004–2006) : [словник] / А. Нелюба, С. Нелюба. — Х. : Майдан, 2007. — 144 с.
366. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (2008–2009) : [словник] / А. Нелюба. — Х. : ХІФТ, 2010. — 116 с.
367. Немченко В. Н. Основные понятия словообразования в терминах : краткий словарь-справочник / В. М. Немченко. — Красноярск : Изд-во Красноярского ун-та, 1985. — 208 с.
368. Оливерийус З. Ф. Морфемы русского языка. Частотный словарь / З. Ф. Оливерийус. — Praha : Univerzita Karlova, 1976. — 200 с.
369. Орфографічний словник української мови / [укладачі: С. І. Головащук, М. М. Пещак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко]. — К. : Довіра, 1994. — 864 с.
370. Полюга Л. М. Словник українських морфем / Л. М. Полюга. — Львів : Світ, 2001. — 446 с.
371. Присяжнюк М. С. Російсько-український медичний словник професійної мови фахівців з внутрішніх хвороб (із тлумаченням термінів) : 20 000 слів / М. С. Присяжнюк. — К. : Вид. дім «КМ Аскадіємія», 1995. — 504 с.
372. «Регіональний» словник поетичних неолексем (Рівненщина) / [відп. ред. Г. М. Вокальчук]. — Вид. 2-е, випр. і доп. — Острог: Вид-во НаУ «Острозька академія», 2008. — 192 с. — (Лексикографічна серія «Українська індивідуально-авторська неографія»; вип. 1).
373. Російсько-український словник : у 3 т. — НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні — К. : Наук. думка, 1970. — Т. 3. — 728 с.
374. Російсько-український словник наукової термінології. Біологія. Хімія. Медицина [С. П. Вассер, І. О. Дудка, В. І. Єрмоленко та ін.]. — К. : Наукова думка, 1996. — 662 с.
375. Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос [В. В. Гейченко, В. М. Завірюхіна,

- О. О. Зеленюк та ін.] / [ред. Ю.О. Митропольський] / НАН України. Ком. наук. термінології, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. — К.: Наук. думка, 1998. — 888 с.
376. Рудь О. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників / О. М. Рудь — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. — 270 с.
377. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006. — 716 с.
378. Сікорська З.С. Українсько-російський словотворчий словник / З. С. Сікорська. — К. : Рад. школа, 1985. — 183 с.
379. Словарь української мови [Текст]. / упоряд. Б. Грінченко. — К. : Довіра — УНВЦ «Рідна мова», 1997. — Т. I. — 494 с; Т. II. — 588 с. ; Т. III. — 516 с.; Т. IV. — 616 с.— (Надруковано з вид. 1907–1909 рр. фотоспособом).
380. Словник афіксальних морфем української мови / [Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Карпіловський В. С., Недозим Т. І.]. — К. : Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні НАН України, 1998. — 434 с.
381. Словник назв риб [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.active.lviv.ua/topic-t1120.html>
382. Словник поетичної мови Василя Стуса [Електронний ресурс] / [укладач Леся Оліфіренко] — Режим доступу : <http://ukrlife.org/main/minerva/slovnykstus.htm>
383. Словник синонімів української мови: у 2 т. / [укладачі: А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін.]. — К. : Наук. думка, 1999–2000. — Т. 1 — 1047 с; Т. 2. — 955 с.
384. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. — К. : Наук. думка, 1970–1980.
385. Словник.net [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.slovnyk.net>
386. Ставицька Леся. Український жаргон : [словник] : близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень / Леся Ставицька. — К.: Критика, 2005. — 496 с.
387. Тихонов А. Н. Основные понятия русского словообразования / А. Н. Тихонов // Словообразовательный словарь русского языка: в 2 т. — 2-е изд., стереотип. — М. : Рус.яз., 1990. — Т. I. — С. 18–51.
388. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. — 2-ге вид., випр. і доп. — К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. — 824 с.
389. Фразеологічний словник української мови [укл. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.] — К. : Наук. думка, 1999. — Т. I. — 528 с.; Т. II. — 984 с.
390. Яценко І. Т. Морфемний аналіз : [словник-довідник] : у 2-х т. / [за ред. Н.Ф.Клименко].— К. : Вища школа. — Т. I. — 1980. — 355 с. ; Т. II. — 1981. — 352 с.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ

391. Алфавітний покажчик українських назв рослин, занесених до «Червоної книги України. Рослинний світ» [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://mail.menr.gov.ua/publ/redbook/_rosl/alf_rosl.htm
392. Алфавітний покажчик українських назв тварин, занесених до «Червоної книги України. Тваринний світ» [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://mail.menr.gov.ua/publ/redbook/_tvar/alf_tvar.htm
393. Бакланов І. Геометричне ноу-хау в кросі [Електронний ресурс] / І. Бакланов // «Connect!». — .2005. — № 11. — Режим доступу : http://referaty.net.ua/referaty/referat_124858.html
394. Бедрик Юрій. Відлунають канонади... [Електронний ресурс] / Юрій Бедрик // СПЕЙС-АРТ: українська космічна поезія. — Режим доступу : http://ok-spacer.blogspot.com/2008/05/blog-post_5686.html
395. Бердник Олесь. Пітьма вогнища не розпалює... [Електронний ресурс] / Олесь Бердник // LIKEBOOK.RU Электронная библиотека. — Режим доступу : <http://likebook.ru/books/view/112023/?page=11>
396. Бібліотека Храму Живоносного Джерела. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Храму Живоносного Джерела — Режим доступу : <http://www.hram.kiev.ua/index.php?mode=books&cat=16&parent=767&id=784>
397. Біблія. Український переклад І. Огієнка. Ісаїя 1. [Електронний ресурс] / Ukrainian Bible - Main Index — Режим доступу : http://murtonsys.com/bibledatabase/htmlc/ukrainian/23_038.htm
398. Біблія. Український переклад І. Огієнка. Ісаїя 6:5. [Електронний ресурс] / Bible.is — Режим доступу : <http://www.bible.is/UKRO30/Isa/6/5>
399. В Україні реанімують авторитаризм? [Електронний ресурс] // АРАТТА. Український національний портал. — 05 листопада 2011. — Режим доступу : http://www.aratta.org.ua/news_ua.php?id=5199
400. Види тварин України, які занесені до європейського червоного списку тварин і рослин, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі (1991) [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://mail.menr.gov.ua/publ/redbook/_tvar/evrotvar.htm
401. Войтович Леонтій. Князівські династії Східної Європи (кінець IX — початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження. [Електронний ресурс] / Леонтій Войтович — Режим доступу : www.volart.com.ua/art/raten/tkt2.html
402. Головні події. [Електронний ресурс] / Києво-Михайлівський Золотоверхий чоловічий монастир. Новини. — Режим доступу : <http://www.archangel.kiev.ua/>
403. Гончар Олесь. Собор. [Електронний ресурс] / Олесь Гончар // RuLIT.Net. — Режим доступу : <http://www.rulit.net/books/sobor-read-204954-1.html>
404. Грінченко Борис. Поезії [Електронний ресурс] / Борис Грінченко // — Режим доступу : ftp://95.25.30.111/AiDisk_a1/share/Photo/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8%20%D0%B

- A%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%BA%D0%B0/Data/li
t1/Ukr/Grinchenko/3030.txt
405. Дволикий. [Електронний ресурс] / Українська Православна Церква. Київський Патріархат. — Режим доступу : <http://www.cerkva.info/2008/02/23/dvolykyj.html>
  406. Довженко Отар. ЗІК: дивитись (поки що?) можна [Електронний ресурс] / Отар Довженко // Телекритика. — 2010. — 9 вересня. — Режим доступу : www.telekritika.ua/otar_col/print/55650
  407. Єрмоленко В. М. Визначник комах / В. М. Єрмоленко, З. Ф. Ключко — К. : Радянська школа, 1971. — 177 с.
  408. Загоруйко Роман. Повернення зі справжнього пекла. [Електронний ресурс] / Роман Загоруйко // Український Центр — 2001–2011. — Режим доступу : <http://www.ukrcenter.com>
  409. Затуливітер Володимир. Біле-біле. [Електронний ресурс] / Володимир Затуливітер. // журнал «Вітчизна» — 2004 — №1–2.— Режим доступу : http://vitchyzna.ukrlife.org/1_2_04zatuly.htm
  410. Ієромонах Онуфрій. Жезл [Електронний ресурс] / Ієромонах Онуфрій // Історія розвитку священного одягу. — Режим доступу : www.studyty.org.ua/index.php?...
  411. Києво-Михайлівський Золотоверхий чоловічий монастир. Новини. Постриг у чернецтво. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.archangel.kiev.ua>
  412. Кондратюк А.І. Краса зникаюча і вічна. Спостереження : в 2 т. — Рівне : Волин. обереги, 2007. — Ч. 6. — С. 35.
  413. Костенко Ліна. Берестечко. [Електронний ресурс] / Ліна Костенко // Мир поезії 2009—2011. — Режим доступу : <http://mirpoezylit.ru/books/7017/112/>
  414. Кохановський О. Походження роду / О. Кохановський. — Сідней, 1970. — 10 с.
  415. Коцарев Олег. Двоє [Електронний ресурс] / Олег Коцарев // Мовою поезії.— — Режим доступу : http://www-philology.univer.kharkov.ua/podii/poetry/poet_kotsarev.html
  416. Кривоніс Віталій. Шлях на Авалон. [Електронний ресурс] / Віталій Кривоніс // gak.com.ua. — Режим доступу : <http://www.gak.com.ua/creatives/1/5107>
  417. Лебідь Наталія. Дворукий бандит Черновецький. [Електронний ресурс] / Наталія Лебідь // Україна Молода. — 2014.— 30 квітня. — № 062. — Режим доступу : <http://umoloda.kiev.ua/regions/0/189/0/48008/>
  418. Лев Силенко та його “мага віра” (погляд православного історика). [Електронний ресурс] / UKRNOVINY.cz. — 2013. — Режим доступу : <http://www.ukrnoviny.cz/tema/duhovnist/2552-ukrajinska-pravoslavna-cirkev-2013>
  419. Матіяш Богдана. Юрій Винничук: «Сміх над власними вадами — це найголовніша ознака здорової нації» [Електронний ресурс] / Богдана Матіяш // Український журнал. — 2007. — № 7. — Режим доступу : <http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/38/>

420. Мищик Юрій. Апологетика [Електронний ресурс] / Юрій Мищик // Бібліотека Храму Живоносного Джерела. — Режим доступу : <http://www.hram.kiev.ua/index.php?mode=books&cat=16&parent=3282&id=3450>
421. Мовчан Павло. Уривки з поеми про Т. Г. Шевченка. [Електронний ресурс] / Павло Мовчан // Українська поезія на Ваших долонях. — Режим доступу : <http://allpoet.ru/ukr/author/75/9678/index.php>
422. Молитва 2. 09. [Електронний ресурс] / Молитва Дня – Християнський Календар. — Режим доступу : <http://ecumenicalcalendar.org.ua/2011/09/02/prayer/molitva-2-09>
423. Молитва до ангела хоронителя. [Електронний ресурс] / УГКЦ. Львівська архієпархія. Храм Святих Ольги і Єлизавети в місті Львові. Офіційний сайт. — Режим доступу : http://olha-church.org.ua/prayer_book.htm
424. Молитва на споживання святих дарів [Електронний ресурс] / УГКЦ. Львівська архієпархія. Храм Святих Ольги і Єлизавети в місті Львові. Офіційний сайт. — Режим доступу : http://olha-church.org.ua/prayer_book.htm
425. Молитва учня (учениці). [Електронний ресурс] / УГКЦ. Львівська архієпархія. Храм Святих Ольги і Єлизавети в місті Львові. Офіційний сайт. — Режим доступу : http://olha-church.org.ua/prayer_book.htm
426. Нарис історії Української Православної Церкви. [Електронний ресурс] / Бібліотека Храму Живоносного Джерела. — Режим доступу : <http://www.hram.kiev.ua/index.php?mode=books&cat=6&parent=650&id=46>
427. Настанови Святого Макарія Великого. [Електронний ресурс] / Настанови про християнське життя, вибрані з бесід Святого Макарія Великого — Режим доступу : http://www.truechristianity.info/ua/books/st_makariy_02.php
428. Пазинич Василь. Поезія [Електронний ресурс] / Василь Пазинич // Блог «Слово наше рідне — слово українське!» — 7 березня 2009. — Режим доступу : <http://slovokalinove.blogspot.com/2009/03/blog-post.html>
429. Паниченко Людмила. Маркунтам. [Електронний ресурс] / Людмила Паниченко // UA Zone. — Режим доступу : <http://poetyka.uazone.net/default/pages.phtml?place=panychenko&page=panychenko05>
430. Панів А. Мечі «спеціального» призначення [Електронний ресурс] / А. Панів // Журнал «Клинок». — 2008. — Режим доступу : <http://www.klinokmag.com.ua/russ/2008/n6/a17.htm>
431. Паращенко Л. Як організувати шкільний Євро клуб [Електронний ресурс] — К., 2004. — Режим доступу : http://evroklub.ucoz.ua/_ld/0/8_6Kh.pdf
432. Патріарший візит до Богуславської обителі. [Електронний ресурс] / Київські єпархіальні відомості. Інтернет-проект Київської єпархії УПЦ Київського Патріархату. — 02.01.08. — Режим доступу : http://www.vidomosti.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=342&Itemid=1
433. Плющ Леонід. Василь Барка: знайомий незнайомець. [Електронний ресурс] / Леонід Плющ // bibl.com.ua. — Режим доступу : <http://bibl.com.ua/literatura/31847/index.html>

434. По Святих місцях Чернігова. [Електронний ресурс] / Свято-Успенський Єлецький жіночий монастир. — Режим доступу : <http://archiv.orthodox.org.ua/page-1417.html>
435. Позаяк Юрко. Аристократичний триптих. [Електронний ресурс] / Юрко Позаяк // Поетичні майстерні. — Режим доступу : http://maysterni.com/user.php?id=106&t=1&sf=1#1005_%D0%94%D0%98%D0%9F%D0%A2%D0%98%D0%A5%20%20%D0%91%D0%A3%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%86%D0%9D%D0%9E
436. Посвячення дитини. [Електронний ресурс] / Руське Православне Коло. — Режим доступу : <http://www.svit.in.ua>
437. Пустельний Юрій (Ільченко Юрій). Добрі та погані сни після смерті [Електронний ресурс] / Юрій Пустельний (Юрій Ільченко) // Український центр. — Режим доступу : http://pustelny.io.ua/s11763/dobri_ta_pogani_sni_pislya_smerti
438. Родове Вогнище Рідної Православної Віри [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://alatyr.org.ua/literatura/mtrebnyk/06_slavba.htm
439. Роздобудько Ірен. Ескорт у смерть. [Електронний ресурс] / Ірен Роздобудько // RuLIT.Net. — Режим доступу : <http://www.rulit.net/books/eskort-u-smert-read-98270-1.html>
440. Розумний Максим. Багрянолиці. [Електронний ресурс] / Максим Розумний // UA Zone. — Режим доступу : <http://poetry.uazone.net/rozumny/rozumn21.html>
441. Роса Тетяна. Поезія [Електронний ресурс] / Тетяна Роса // Поетичні майстерні. — Режим доступу : <http://maysterni.com/publication.php?id=49963>
442. Слово патріарха. [Електронний ресурс] / УГКЦ.. Львівська архієпархія. Храм Святих Ольги і Єлизавети в місті Львові. Офіційний сайт.— Режим доступу : http://olha-church.org.ua/prayer_book.htm
443. Сторінки з категорії «Фауна України» [Електронний ресурс] // Вікіпедія. — Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Категорія:Фауна_України
444. Таїнство Євхаристії. [Електронний ресурс] / Перемисько-Варшавська архієпархія — Режим доступу : <http://www.cerkiew.net/banner.php?5>
445. Тимошенко Віктор. Український Володимир і російський Кирило: Москва шокована вибором [Електронний ресурс] / Віктор Тимошенко // Інформаційне агенство «УНІАН» — 12 вересня 2009. — Режим доступу : <http://www.unian.net/ukr/news/news-292199.html>
446. Українська демонологія. [Електронний ресурс] / Православний апологетичний портал. — Режим доступу : <http://www.apologet.kiev.ua/content/view/1013/>
447. Успіння Божої Матері у Свято-Михайлівському Золотоверхому монастирі [Електронний ресурс] / Києво-Михайлівський Золотоверхий чоловічий монастир — Режим доступу : <http://www.archangel.kiev.ua/>
448. Фауна риб та амфібій Чорнобильської зони відчуження [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.chornobyl.in.ua/ua/fish.htm>

449. Фесенко Г. В. Птахи фауни України: польовий визначник [Текст] : (Польовий визначник) / Г. В. Фесенко, А. А. Бокотей. — К. : Українське товариство охорони птахів, 2002. — 416 с.
450. Фесенко Г. В. Анотований список українських наукових назв птахів фауни України / Г. В. Фесенко, А. А. Бокотей. — Київ–Львів, 2000. — 44 с.
451. Форум «Думка наших читачів» [Електронний ресурс] // Електронна газета «Главред» — 2009. — 24 вересня. — Режим доступу : <http://glavred.info/archive/2009/02/24/111829-1.html>
452. Церква залишку (Церква Адвентистів Сьомого дня). [Електронний ресурс] / Львівський форум — Режим доступу : <http://forum.lvivport.com/showthread.php?p=610003>
453. Червона книга України. Тваринний світ: / [редкол. : М. М. Щербак (відп. ред.) та ін.] — К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1994. — 1994. — 464 с.
454. Червоне козацтво України [Електронний ресурс] // Вікіпедія. — Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Червоне_козацтво_України
455. Чернечий постриг у Видубицькому монастирі. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Української Православної Церкви Київського Патріархату. — 26 грудня 2008 року. — Режим доступу : <http://www.cerkva.info/2008/12/26/postryg.html>
456. Чотирирука дівчинка. [Електронний ресурс] // День. — 13.11.2007. — Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/taym-aut/chotiriruka-divchinka>
457. Шевченко Тарас. Зібрання творів: У 6 т. / Тарас Шевченко — К., 2003.
458. Шестипалі кицьки шукають нових господарів. [Електронний ресурс] // Газета.ua — 29.03.2010. — Режим доступу : http://gazeta.ua/articles/life/_sestipali-kicki-shukayut-novih-gospodariv-foto/333263
459. Юридична характеристика складу злочину. Ст. 60. Диверсія [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://www.referaty.pp.ua/abstracts/ua/pravo/pravo_20875_6.php
460. MUZon 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://muzon.ua/songs/156454-vesniy-shepit-listya>
461. Champion.com.ua. [Електронний ресурс] // Українська правда. — 12.03.2009. — Режим доступу : <http://www.champion.com.ua/football/2009/03/12/174286/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1.

Квантитативні характеристики словотвірних груп і підгруп нульсуфіксальних однокоренових ад'єктивних дериватів за характером мотивуючого слова та особливостями форманта

№ групи	№ підгрупи	Словотвірні групи та підгрупи за характером мотивуючого слова та особливостями форманта	УНОАД та ІАНОАД	Усього дериватів
I	<i>Неконфіксальні посесивні, відносні та якісні десубстантиви з нульовим суфіксом</i>		УНОАД	97
			ІАНОАД	2
	1	Десубстантиви категорії посесивності з твірними основами іменників на позначення осіб	УНОАД	70
			ІАНОАД	—
	2	Відносні десубстантиви різної семантики	УНОАД	8
			ІАНОАД	2
	3	Якісні десубстантиви різної семантики	УНОАД	19
			ІАНОАД	—
II	<i>Девербативи з нульовим суфіксом</i>		УНОАД	27
			ІАНОАД	—
	1	Відносні девербативи	УНОАД	16
			ІАНОАД	—
	2	Якісні девербативи	УНОАД	11
			ІАНОАД	—
III	<i>Денумеративи з нульовим суфіксом, мотивовані кількісними числівниками</i>		УНОАД	35
			ІАНОАД	—
IV	<i>Депрономінатив з нульовим суфіксом</i>		УНОАД	1
			ІАНОАД	—
V	<i>Десубстантиви та девербативи, утворені за участі конфіксальних формантів з матеріально не вираженням другим компонентом</i>		УНОАД	51
			ІАНОАД	32
	1	Відносні десубстантиви з конфіксом <i>без-...-о-ий</i>	УНОАД	45
			ІАНОАД	26
	2	Відносні десубстантиви з різними конфіксами (крім <i>без-...-о-ий</i>)	УНОАД	5
			ІАНОАД	6
	3	Девербатив з конфіксом <i>не-...-о-ий</i>	УНОАД	1
			ІАНОАД	—
Усього			УНОАД	211
			ІАНОАД	34
			Разом	245

Таблиця А.2.

**Квантитативні характеристики словотвірних типів
складнонунульсуфіксальних ад'єктивних дериватів**

№ п/п	СТ СНАД, утворені на базі словосполучення, що має в основі		Усього дериватів	Кількість перших основ	Кількість других основ
1	П + І	УСНАД	565	117	140
		ІАСНАД	591	244	213
2	Ч + І	УСНАД	78	15	29
		ІАСНАД	90	16	54
3	І + І	УСНАД	23	15	12
		ІАСНАД	96	73	41
4	ДПР + І	УСНАД	2	2	2
		ІАСНАД	2	2	2
5	П + ДПР	УСНАД	1	1	1
		ІАСНАД	—	—	—
6	Д + І	УСНАД	5	5	2
		ІАСНАД	—	—	—
7	П + Д	УСНАД	1	1	1
		ІАСНАД	—	—	—
8	ПРСЛ + Д	УСНАД	4	4	2
		ІАСНАД	5	5	3
9	І + Д	ІАСНАД	2	2	2
10	ПРСЛ + І	ІАСНАД	1	1	1
11.	З + І	ІАСНАД	1	1	1
	Усього	УСНАД	679	160	189
		ІАСНАД	788	344	317
			1467	504	506

Таблиця Б.1.

**Сполучуваність нульового суфікса з кінцевим звуком твірної основи
однокореневих нульсуфіксальних та складнонульсуфіксальних
ад'єктивних дериватів**

Звуки, на які закінчується твірна основа		Приклади
Б	-(о)б-	<i>міднолоб-ø-ий</i> <i>жовтодзьоб-ø-ий</i> <i>одногорб-ø-ий</i> <i>крутогорб-ø-ий</i>
	-(ор)б-	<i>одногорб-ø-ий,</i> <i>крутогорб-ø-ий</i>
	-(у)б-	<i>тонкогуб-ø-ий</i> <i>рідкозуб-ø-ий</i> <i>русявочуб-ø-ий</i>
	-([y])б-	<i>люб-ø-ий</i>
В	-(а)в-	<i>безрукав-ø-ий</i> <i>чотириглав-ø-ий</i>
	-(е)в-	<i>червонодерев-ø-ий</i> <i>підчерев-ø-ий</i>
	-(и)в-	<i>чорнобрив-ø-ий</i> <i>сивогрив-ø-ий</i>
	-(о)в-	<i>удов-ø-ий</i> <i>безголов-ø-ий</i> <i>дубоголов-ø-ий</i>
	-(а)г-	<i>легковаг-ø-ий</i> <i>благ-ø-ий</i>
	-(е)г-	<i>крутоберег-ø-ий</i>
	-(о)г-	<i>безног-ø-ий,</i> <i>безрог-ø-ий</i> <i>двоног-ø-ий</i> <i>дворог-ø-ий</i> <i>кривоног-ø-ий</i> <i>срібногор-ø-ий</i>
Ж/Г	-(о)г-	<i>розлог-ø-ий</i> (← <i>розлож-ити(ся)</i>)
Д	-(а)д-	<i>вислозад-ø-ий</i>
	-(уз)д-	<i>безглузд-ø-ий</i>
	-(и)д-	<i>смагловид-ø-ий</i>
	-(о)д-	<i>сліпород-ø-ий</i> <i>безбород-ø-ий</i>

		<i>мілковод-ø-ий</i> <i>пишнобород-ø-ий</i> <i>тупоход-ø-ий</i> <i>мимоход-ø-ий</i>
	-(ер)д-	<i>безсерд-ø-ий</i> <i>м'якосерд-ø-ий</i>
	-(ор)д-	<i>червономорд-ø-ий</i>
	-(у)д-	<i>широкогруд-ø-ий</i>
Г/Ж	-(а)ж-	<i>наваж-ø-ий</i> (← <i>наваг-а</i>) <i>враж-ø-ий</i> (← <i>враг-□</i>)
	-([а])ж-	<i>бродяж-ø-ий</i> (← <i>бродяг-а</i>)
	-(о)ж-	<i>ворож-ø-ий</i> (← <i>ворог-□</i>)
	-([у])ж-	<i>наплюж-ø-ий</i> (← <i>наплюг-а</i>)
ЗД/ЖДЖ	-([йі])ждж	<i>мимоїждж-ø-ий</i> (← <i>мимо їзд-ити</i>)
ДЖ	-([йі])ждж-	<i>заїждж-ø-ий</i> <i>проїждж-ø-ий</i>
Д/Ж	-(е)ж-	<i>ведмеж-ø-ий</i> (← <i>ведмідь-□</i>)
	-(о)ж-	<i>погож-ø-ий</i> (← <i>погод-а</i>) <i>перехож-ø-ий</i> (← <i>переход-ити</i>) <i>розхож-ø-ий</i> (← <i>розход-итися</i>) <i>схож-ø-ий</i> (← <i>сход-итися</i>)
	-([у])ж-	<i>верблюж-ø-ий</i> (← <i>верблюд-□</i>)
Д'/Ж	-([а])ж-	<i>стерляж-ø-ий</i> (← <i>стерлядь-□</i>)
З'/Ж	-([а])ж-	<i>великокняж-ø-ий</i> (← <i>великий князь-□</i>)
З	-(а)з-	<i>довгобраз-ø-ий</i> <i>чорномаз-ø-ий</i>
	-([йа])з-	<i>кривов'яз-ø-ий</i>
	-(е)з-	<i>гостролез-ø-ий</i>
	-(о)з-	<i>рудовоз-ø-ий</i> , <i>голомоз-ø-ий</i> <i>тонкосльоз-ø-ий</i>
	-(у)з-	<i>широкогалуз-ø-ий</i> <i>голопуз-ø-ий</i>
Й	-(ві)й-	<i>довгові[й]-ø-ій</i>
	-(ра)й-	<i>безкра[й]-ø-ій</i> <i>цілокра[й]-ø-ій</i>
	-(ши)й-	<i>довгоши[й]-ø-ій</i>
К	-(із)к-	<i>безмізк-ø-ий</i>
	-(оз)к-	<i>безмозк-ø-ий</i>
	-(и)к-	<i>без'язик-ø-ий</i> , <i>безлик-ø-ий</i> <i>стоязик-ø-ий</i> , <i>дволик-ø-ий</i> <i>злозяик-ø-ий</i>

		<i>сонцелик-о-ий</i> <i>червонопик-о-ий</i>
	-(і)к-	<i>безвік-о-ий</i> <i>недорік-о-ий</i>
	-(о)к-	<i>безок-о-ий</i> <i>рожевобок-о-ий</i> <i>густосок-о-ий</i> <i>рябоцок-о-ий</i>
	-(у)к-	<i>безрук-о-ий</i> <i>стозвук-о-ий</i> <i>криворук-о-ий</i>
К/Ч	-(о)к-	<i>голубоок-о-ий (← голубі оч-і)</i>
Л	-(а)л-	<i>трипал-о-ий</i> <i>товстопал-о-ий</i>
	-(еб)л-	<i>тонкостебл-о-ий</i> <i>одностебл-о-ий</i>
	-(е)л-	<i>низькостел-о-ий</i>
	-(и)л-	<i>похил-о-ий</i> <i>безкрил-о-ий,</i> <i>чотирирахил-о-ий</i> <i>тупорил-о-ий</i> <i>слабосил-о-ий</i> <i>огнекрил-о-ий</i>
	-(і)л-	<i>м'якотіл-о-ий</i>
	-(о)л-	<i>тонкоствол-о-ий,</i> <i>довгопол-о-ий</i> <i>сивочол-о-ий</i> <i>звіздочол-о-ий</i>
	-(ор)л-	<i>широкогорл-о-ий</i>
	-(ес)л-	<i>одновесл-о-ий</i>
М	-(е)м-	<i>позем-о-ий</i>
	-(и)м-	<i>озим-о-ий</i>
Н	-(ер)н-	<i>двозерн-о-ий</i> <i>білозерн-о-ий</i>
	-(ов)н-	<i>м'якововн-о-ий</i>
Н'	-(д)н'-	<i>великодн-о-ій</i> <i>безодн-о-ій</i>
П	-(а)п-	<i>криволап-о-ий</i>
	-(о)п-	<i>плоскостоп-о-ий</i>
Р	-(еб)р-	<i>сухоребр-о-ий</i>
	-(е)р-	<i>червонопер-о-ий</i> <i>чорнопер-о-ий</i>
	-(и)р-	<i>синьомундир-о-ий</i>
	-(і)р-	<i>товстошкір-о-ий</i>

	-(о)р-	синьозор р-ø-ий сірокор р-ø-ий
	-(уд)р-	чорнокуд р-ø-ий
	-(у)р-	товстошкур р-ø-ий
	-([йа])р-	крутояр р-ø-ий
С	-(ер)с-	широкоперс с-ø-ий
	-(е)с-	двоколес с-ø-ий
	-(и)с-	ширококрис с-ø-ий
	-(о)с-	широконос с-ø-ий ясновонос с-ø-ий
	-(ор)с-	безворс с-ø-ий
	-(у)с-	біловус с-ø-ий ,
Т	(а)т-	злат т-ø-ий
	-([йа])т-	кривоп'ят т-ø-ий голоп'ят т-ø-ий
	-(и)т-	білокопит т-ø-ий
	-(і)т-	ряснoвi т-ø-ий
	-(ас)т-	одномаст т-ø-ий різномаст т-ø-ий
	-(ерс)т-	різношерст т-ø-ий
	-(ис)т-	ряболист т-ø-ий
	-(ос)т-	сухокост т-ø-ий тонкохвост т-ø-ий
	-(о)т-	чорнорот т-ø-и
	-(ус)т-	стоуст т-ø-ий
Х	-(а)х-	крутодах х-ø-ий
	-(ер)х-	високоверх х-ø-ий
	-(у)х-	легкодух х-ø-ий капловух х-ø-ий
Ц	-(и)ц-	милолиц ц-ø-ий
К/Ц/Ч	-(а)ч-	червонокозач ч-ø-ий (← червоне козац тв-о , козак -□)
Ч	-(е)ч-	широкоплеч ч-ø-ий
Х/Ш	-(ар)ш-	монарш ш-ø-ий (← монарх -□)
	-(у)ш-	пастуш ш-ø-ий (← пастух -□)

Таблиця В.1.

**Другі іменникові основи
узуальних складнонужсуфіксальних ад'єктивних дериватів**

Основи з семантикою «несоматичне поняття»	Основа з семантикою «соматичне поняття»	Основи із семантикою «соматичне поняття», що вжиті у значенні «несоматичне поняття»
1. -берегий	1. -бокий	1. -бокий
2. -березий	2. -бородий	2. -главий
3. -блузий	3. -бривий	3. -вовний
4. -бразий	4. -бровий	4. -вухий
5. -вагий	5. -в'язий	5. -главий
6. -вербий	6. -війй	6. -головий
7. -верстий	7. -вічий	7. -горбий
8. -верхий	8. -вовний	8. -горлий
9. -вершечкий	9. -волосий	9. -зубий
10. -весний	10. -вусий	10. -клубий
11. -видий	11. -вустий	11. -крилий
12. -вихрий	12. -вухий	12. -ногий
13. -вітий	13. -главий	13. -носий
14. -водий	14. -головий	14. -перий
15. -воротий	15. -горбий	15. -плечий
16. -галузий	16. -горлий	16. -пузий
17. -глибий	17. -гривий	17. -рогий
18. -глумий	18. -грудий	18. -тілий
19. -голосий	19. -губий	19. -шерстий
20. -горий	20. -дзьобий	20. -шкірий
21. -грекий	21. -задий	21. -шкурий
22. -давній	22. -зорий (← зір)	
23. -дахий	23. -зубий	
24. -думий	24. -клубий	
25. -духий	25. -копитий	
26. -звукий	26. -косий	
27. -зерний	27. -костий	
28. -зорий (← зоря)	28. -крилий	
29. -квітий	29. -лапий	
30. -китий	30. -ликий	
31. -княжий	31. -лиций	
32. -колесий	32. -лобий	
33. -колосий	33. -луский	
34. -коній	34. -м'язий	
35. -корий	35. -мозий	

36. -крайї	36. -мордий	
37. -крисий	37. -ногий	
38. -кроний	38. -носий	
39. -курий	39. -окий	
40. -лебедий	40. -п'ятий	
41. -лезий	41. -палий	
42. -листий	42. -перий	
43. -лукий	43. -персий	
44. -лучий	44. -перстий	
45. -мастий	45. -пикий	
46. -митрий	46. -плечий	
47. -небий	47. -пузий	
48. -образий	48. -ребрий	
49. -плесий	49. -рилий	
50. -полий (← пола)	50. -рогий	
51. -полий (← поле)	51. -ротий	
52. -поясий	52. -рукий	
53. -ризий	53. -сердий	
54. -росий	54. -стопий	
55. -рукавий	55. -тілий	
56. -руслий	56. -устий	
57. -рухий	57. -хвостий	
58. -рясий	58. -чолий	
59. -силий	59. -чреслий	
60. -сльозий	60. -чубий	
61. -снігий	61. -шерстий	
62. -стволий	62. -ший	
63. -стеблій	63. -шкірий	
64. -стелий	64. -шкурий	
65. -стріхий	65. -щокій	
66. -схилий	66. -языкий	
67. -сяйвий		
68. -хвилий		
69. -хлібий		
70. -хмарий		
71. -хрестий		
72. -цвітій		
73. -цеглий		
74. -чадий		
75. -шаний		
76. -шибий		
77. -шпачий		
78. -щоглий		
79. -ярий		

Таблиця Г.1.

**Квантитативні характеристики назв українських рослин
з НАД та СНАД за словотвірною структурою**

Загальна кількість фітономенів з нульсуфіксальними та складнонульсуфіксальними прикметниками	54	100%
1 група Бінарні утворення, що виникли за словотвірною моделлю «іменник + прикметник», де прикметники – двоосновні складнонульсуфіксальні деривати СНАД типу <i>вузьколистий, нарцисоцвітний</i> тощо.	44	81,5%
2 група Бінарні утворення «іменник + конфіксальний НАД» із першим компонентом <i>без-</i> (<i>первоцвіт безстеблий, надбородник безлистий</i> тощо).	3	5,6%
3 група Бінарні утворення з нульсуфіксальним девербативом та конфіксальні ад'єктиви з другим матеріально не вираженим компонентом (<i>анемона розлога, аргіонія підлиста</i>).	2	3,7%
4 група Нульсуфіксальні прикметники-десубстантиви з посесивним значенням (<i>зозулинець чоловічий, шипшина собача</i>).	2	3,7%
5 група Назви рослин, що засновані на переносному значенні (<i>еритроній собачий зуб, зозулині сльози серцелисті</i>).	3	5,5%

Таблиця Г.2.

**Квантитативні показники поширеності
складних терміноназв-фітономенів, до складу яких входять СНАД**

Загальна кількість фітоназв зі СНАД, утворених на базі синтагм П + І (де П — якісний прикметник із семантикою властивості за різними ознаками), І + І, Ч + І (де Ч — неозначено-кількісний числівник <i>багато-</i> , власне кількісний числівник)	44	100%
У ролі першої частини основи СНАД виступають:	44	100%
– якісні прикметники, що надають ботанічним денотатам параметричних характеристик (дрібний/крупний, короткий/довгий, товстий/тонкий, широкий/вузький)	18	40,9%
– якісні прикметники, що номінують відмітну якість рослин, форму, напрям розташування листя, забарвлення рослини або її частини, час цвітіння рослини	10	22,7%
– іменники, що вказують на подібність до інших рослин	8	18,2%
– іменники, що вказують на подібність до інших предметів	3	6,8%
– числівники, включаючи слово <i>багато-</i>	5	11,4%
Друга частина СНАД групується за спільним другим коренем, вказуючи на:	44	100%
– частину рослини: цвіт, листя, плід	38	86,4%
– частину рослини чи усю рослину, що подібна до частин тіла істот: крила, рога, голови, ноги	6	13,6%

Наукове видання

Олексенко Олена Андріївна
Мізіна Ольга Іванівна

**Структурно-семантичні та функціонально-стильові властивості
нульсуфіксальних атрибутивів**

Текст друкується в авторській редакції.

Оформлення обкладинки та комп'ютерна верстка
Важенін Анатолій

Підписано до друку – 02.07.2014. Формат 60х84/16.
Гарнітура “Таймс”. Ум. друк. арк. 13,48.
Наклад 300 прим. Зам. №

Віддруковано в друкарні ТОВ “Цифра принт”
на цифровому лазерному комплексі Xerox DocuTech 6135.
Адреса: м. Харків, вул. Данилевсько, 30.